„РОЗВАГА“

КАЛЄНДАР

полонених Українців

НА РОКИ

1916. і 1917.

ФРАЙШТАДТ.

Видання укр. орґанізації
С.-П. Г.

МАЛЮНКИ В КАЛЄНДАРІ.

	Стор.
1. Кирило Розумовський	4
2. Мелетій Смотрицький	4
3. Данило Апостол	5
4. Євген Гребінка	5
5. Леся Українка	6
6. Константин Острожський	6
7. Ярослав Мудрий	7
8. Тарас Шевченко	7
9. Антін Могильницький	8
10. Володимир Антонович	8
11. Микола Лисенко	9
12. Іван Самійлович	9
13. Марко Кропивницький	10
14. Петро Сагайдачний	10
15. Михайло Коцюбинський	11
16. Михайло Старицький	11
17. Микола Костомаров	12
18. Богдан Хмельницький	12
19. Володимир Мономах	13
20. Яків Щоголїв	13
21. Іван Скоропадський	14
22. Михайло Драгоманов	14
23. Іван Гонта	15
24. Максим Залїзняк	15
25. Володимир Великий	16
26. Пантелеймон Кулїш	16
27. Іван Мазепа	17
28. Марко Вовчок	17
29. Григорій Квітка	18
30. Іван Франко	18
31. Король Данило	19
32. Юрій Хмельницький	19
33. Іван Тобілевич	20
34. Іван Виговський	20
35. Михайло Грушевський	21
36. Сидір Воробкевич	21
37. Петро Дорошенко	22
38. Яків Головацький	22
39. Іван Котляревський	23
40. Леонїд Глїбів	23
41. Маркіян Шашкевич	24
42. Іван Нечуй-Левицький	24
43. Борис Грінченко	25
44. Олександер Кониський	25
45. Микола Садовський	26
46. Павло Полуботок	26
47. Юрій Федькович	27
48. Петро Могила	27
49. Карта України	40—41
50. Національний герб	51
51. Герб Київа	52
52. Острів Хортиця	55
53. Днїстер коло Могилева	64
54. Володимир Винниченко	68
55. Українське село в зимі	72
56. М. Івасюк: Вїзд Хмельницького до Київа	75
57. А. Ждаха: Запорожцї над убит. товаришем	76
58. А. Курилас: Шевченко на заслannї	78
59. Михайло Драгоманов	81
60. М. Голубець: Князь Святослав	97
61. Ржищівський монастир	99
62. Памятн. Володимира Велик.	191
63. Памятник кн. Ольги	102
64. Б. Лепкий: Кобзар	115
65. Кобзар Іван Кучеренко	117
66. Хата на селї	154
67. Печатка „Союза виз. України“	168
68. О. Кульчицька: Українське село в Галичинї	174
69. М. Вихор: Воскресеннє з мертвих	212
70. М. Вихор: Козак на румовищах свого села	225
71. Наші таборові видання	237
72. Павло Чубинський	248
73. Михайло Вербицький	248
74. М. Вихор: Старий козак потїшає свою доньку	253
75. Середина таборової церкви у Фрайштадтї	268
76. Середина таборового театру у Фрайштадтї	277
77. Декорація до II. дії „Бурлаки“	280
78. Михайло Павлик	290
79. Іван Франко	296
80. Старе кладовище у Фрайштадтї	298
81. Могила Марка Кривицького	299
82. Нове кладовище	302
83. Могила Семена Ярмоленка	302

Крім того в календарі є 11 малесеньких образочків: 6 із них (ст. 188, 195, 200, 205, 249, 330) малював т. Микита Вихор, всї инчі позичені від „Просвітного Видїлу“ табору Вецляр у Нїмеччинї.

Вінїєтку малював т. Микита Вихор, орнамент на задній стор. окладинки (крім гербів—робота М. Вихора) тов. Микола Голубець.

„РОЗВАГА”

ілюстрований

— КАЛЄНДАР —

на

1916.—17. р.р.

„РОЗВАГА“

ІЛЮСТРОВАНИЙ

КАЛЄНДАР

на р.р. 1916. і 1917.

(Калєндар на рік 1916. на початку книжки, на 1917. на кінці книжки)

ПАМЯТНА КНИЖКА ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ.

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТАБОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
В ФРАЙШТАДТІ.

ФРАЙШТАДТ, 1916. р.

Заходом „Видавничого товариства ім. ІВАНА ФРАНКА“,
З таборової друкарні „Союза Визволення України“.

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
John and Mary A. Yaremko Foundation

https://archive.org/details/rozvahailiustrov00unse

„РОЗВАГА”

■ ІЛЮСТРОВАНИЙ ■

КАЛЄНДАР

ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ

на

ПЕРЕСТУПНИЙ РІК

1916.

ВИДАННЄ „С.-П. Г.“ У ФРАЙШТАДТСЬКОМУ ТАБОРІ.

ФРАЙШТАДТ,

із таборної друкарні „СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ“.

Рік 1916. є переступний (високосний), має 366 днїв; починаєть ся 1. сїчня в опівночі. Він дїлить ся на чотирі пори року: весну, лїто, осїнь, зиму.

Наш народ докладно не визначує, коли яка пора року. От кажуть, що весна настає, як снїг ізлїзе, лїто тодї, як сонце здорово припікає, осїнь зачинаєть ся тодї, як уже зібрано все з поля, а зиму пізнати з того, що ріки замерзають та снїг починає падати. Та в науцї такі балачки не мають значіння. Вчені вилїчують для своїх цїлий докладно, коли яка пора року й того треба нам держати ся.

ВЕСНА зачинаєть ся 7. березня в 11 ¾. год. з вечора; тодї сонце вертає в знак Барана. Тодї ж маємо весняне зрівнанне дня з ніччю (день такий самий довгий, як ніч).

ЛЇТО зачинаєть ся 8. червня в 7 ½. год.; з вечора сонце входить у знак Рака; тодї день найдовший, а ніч найкоротша.

ОСЇНЬ зачинаєть ся 10. вересня в 10 ¼. год. з ранку; сонце входить у знак Ваги й тодї приходить осїннє зрівнанне дня з ніччю.

ЗИМА зачинаєть ся 9. грудня в 5. год. з ранку; сонце входить у знак Козорога; тодї маємо найкоротший день, ніч найдовшу.

ЗАТЬМИ СОНЦЯ Й МІСЯЦЯ В 1916. РОЦЇ.

В 1916. роцї припадають дві частинні затьми місяця й три частинні затьми сонця.

1] **Затьми сонця:**

а) повна затьма 20. сїчня—в нас не буде видно;
б) обручкова затьма 17. липня—в нас не буде видно;
в) частинна затьма 11. грудня—в нас не буде видно.

2] **Затьми місяця:**

а) частинна затьма 7. сїчня—в нас не буде видно;
б) частинна затьма 2. липня—в нас не буде видно.

ПРОРОЦТВА ПОГОДИ.

Пророкують, що 1916. рік буде зимний і мокрий. Зима має бути досить зимна в початках сїчня, потім стане трохи тепліще, далї знов буде зимно аж до 12. сїчня, потім спадуть великі дощі й снїг. Березїль буде зразу гострий і зимний, потім стане тепло. Весна буде суха й аж до половини квітня буде холодна. Потім буде кілька теплих днїв, у травнї знов холод; днї будуть гарнї, але ночі холодні. Лїто теж буде зимне та дощевите, але друга половина червня буде гарна й тепла. А так будуть постійно дощі й бурі. Осени сподівають ся холодної й дуже мокрої, потім скоро замерзне. У падолистї будуть знову теплі дощі; дощами пічнеть ся й зима. Морози й снїги прийдуть аж під кінець року.

КОМЕТИ.

У р. 1916. сподівають ся бачити в березнї й квітнї комету Перія. Вона зветь ся так від французького астронома, що її відкрив. Се дуже незначна комета; голим оком її не любачиш.

Пануюча комета в 1916. р. Сатурн.

ПОСТИ.

1) У переддень Водохреща: 5. сїчня.
2) Великий піст: від 22. лютого до 9. квітня.
3) Петрівка—тріває шість тижнїв: від 18. травня до 28. червня.
4) Спасівка або Богородичин піст—від 1. серпня до 14. серпня.
5) Головосїки (Усїкновення Голови Івана Хрест.): 29. серпня.
6) Воздвиження Чесного Хреста: 14. вересня.
7) Пилипівка або Різдвяний піст: від 15. падолиста до 24. грудня.
8) Кожної середи й пятницї цїлий рік окрім усеїдних.

ВСЕЇДНІ (загальницї).

1) Від Різдва до Водохреща—від 25. грудня до 5. сїчня.
2) Між неділями „Митаря“ й „Блудного Сина“—від 31. сїчня до 7. лютого.
3) Від Великодня до Хоминої неділї—від 10. до 17. квітня.
4) Від Зелених Святок до неділї Всїх Святих—від 29. травня до 5. червня.

Про календар можете прочитати більше в лїтературній частинї.

Укр. гетьман Кирило Розумовський (1750—1764).

І.

Сїчень

(ЯНВАР)

31 ДНЇВ.

Укр. писмен. Мелетій Смотрицький († 1663. р.)

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА (церковні назви)		Народні назви
П.	1	14	**Обрізанне Господне; о. Василія Вел.**	Загал.	**Новий рік; Василь**
С.	2	15	о. Сильвестра; св. Юліянії		Сильвест; Уляна
Н.	3	16	Неділя перед Богоявленнєм: гл. 1, ев. утр. 1, лїт. Мр. 1, 1—8; пр. Малахії		Малахвій
П.	4	17	Собор 70 св. Апостолів; прп. Феоктиста		Октис, Хвинько
В.	5	18	Навечерре Богоявлення; мч. Феопемпта		Голодна кутя
С.	6	19	**Св. Богоявленне Іс. Христа, Крещенне**		**Йордан, Водохреш.**
Ч.	7	20	Собор. св. пр. Предт. і Крест. Іоанна		Іван
П.	8	21	прп. Георгія Хоз.; прп. Домники; Емілїяна		Юрій; Домаха; Омелян
С.	9	22	мч. Полієвкта		
Н.	10	23	Неділя по Богоявленню: гл. 2, ев. утр. 2, лїт. Мт. 4, 12—17; еп. Григорія Нисійськ.		Григір, Гриць
П.	11	24	прп. Феодосія Велик.; прп. Михаїла		Хведос; Михайло
В.	12	25	мчц. Татіяни; мч. Петра		Тетяна; Петро
С.	13	26	мч. Єрмила; Стратоника; прп. Якова		Ярмило; Стратон
Ч.	14	27	прп. оо. убитих у Синаї й Раїфі		
П.	15	28	прп. Павла Фивейського й Іоанна Куц.		Павло; Іван
С.	16	29	Поклін оков. св. ап. Петра; свмчц. Неонили		Неонеля
Н.	17	30	36. неділя по С. с. Д., Хананейки, гл. 3, ев. утр. 3, лїт. Л. 18, 35—43; пр. Антонія В.		Антін
П.	18	31	о. Афанасія й Кирила архиеп.; пр. Маркіяна		Панас; Кирило
В.	19	1	прп. Макарія єгипетського; прп. Арсенія		Макар; Арсен
С.	20	2	прп. Євфимія; свмч. Євсевія		Юхим; Овсїй
Ч.	21	3	прп. Максима ісповідника; мч. Валеріяна		Максим; Валерій
П.	22	4	ап. Тимофея й прмч. Анастасія Перського		Тиміш; Настас
С.	23	5	смч. Климента еп.; мч. Агафангела		Клим; Хванько
Н.	24	6	37. неділя по С. с. Д. Закхея, гл. 4, ев. утр. 4, лїт. Л. 19, 1—10; прп. Ксенії		Ксеня, Оксана
П.	25	7	о. Григорія Богослова, арх. царг.		Гриць, Грицько
В.	26	8	прп. Ксенофонта; Марії; Давида царя		Шелифон; Марія
С.	27	19	Перенесенне мощий св. Іоанна Златоуста		Іван Золотовустий
Ч.	28	10	прп. Єфрема Сирина; Паладія		Охрім; Паладько
П.	29	11	Перенесенне мощий св. смч. Ігнатія Богон.		Гнат
С.	30	12	**Трех Св. Василія В., Григор. Б., Іоанна**		**Трьох святих**
Н.	31	13	Неділя Митаря й Фарисея, гл. 5, ев. утр. 5, лїт. Л. 18, 10—14; мч. Віктора		Виктор

Укр. гетьман Данило Апостол (1727—1734).

Памятні дні в місяці СІЧНІ.

Укр. байкар Євген Гребінка (1812—1848).

ЗАПИСНИК НА СІЧЕНЬ.

3 (13). 1667. р. Андрусівська умова: Польща з Москвою поділили ся українськими землями по Дніпро.

3 (15). 1871. р. родив ся в Володимирі Волинському український поет і вчений Агафангел Крымський.

4 (14). 1649. р. величавий виїзд гетьмана Богдана Хмельницького до Київа по великих перемогах над Поляками.

8 (18). 1654. р. Переяславська умова—Україна стає самостійною державою під зверхністю московських царів.

9 (21). 1803. р. помер останній український **гетьман Кирило Розумовський** (1727—1734).

9 (22). 1905. р. стріляниза на петербурських робітників, що з попом Гапоном ішли в царя Миколи II. шукати поправи свойого становища.

10 (21). 1797. р. помер у поході на Персів кошовий Антін Головатий, що вивів Запорожців на Кубань 1792. р.

14 (26). 1884. р. помер український поет Павло Чубинський, що склав слова до народнього гимну: „Ще не вмерла Україна“ (музика М. Вербицького).

16 (26). 1663 р. помер український письменник і дїяч **Мелетій Смотрицький**.

17 (28). 1734. р. помер український **гетьман Данило Апостол** (1727—1734); спочиває в Сорочинцях.

21 (31). 1655. р. бій Хмельницького з Поляками під Охматовом.

21 ($2/_2$). 1812. р. родив ся перший український **байкар Євген Гребінка** († $4/_{12}$ 1848).

22 ($3/_2$). 1864. р. родив ся найбільший сучасний український сатирик Володимир Самійленко.

22 ($4/_2$). 1793. р. другий поділ Польщі: Волинь і Поділля переходять під Росію.

24 ($5/_2$). 1863. р. родив ся український музика й дїяч Остап Нижанківський (Галичина).

24 ($6/_2$), 1704. р. правобічний гетьман Самусь передав гетьманські клейноди Мазепі.

26. н. ст. 1915 р. помер у Львові український дїяч і вчений Михайло Павлик († 1856).

Укр. поетка **Леся Українка**
(1872—1913).

II.

Лютий

(ФЕВРАЛЬ)

29 ДНІВ.

Укр. князь **Константин Острожський** († 1608).

Дні	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА (церковні назви)		Народні назви.
П.	1	14	мч. Трифона; прп. Петра Галицького	Загальниця	Трихвін; Петро
В.	2	15	**Стрітеннє Господа нашого Іс. Христа**		Стрічення
С.	3	16	св. і прав. Симеона Богопріймця й Анни		Семен; Ганна
Ч.	4	17	прп. Ісидора Пилусіотського		Сидір
П.	5	18	мчц. Агафії; св. Феодосія Чернигівськ.		Гафія, Гапка; Хведос
С.	6	19	прп. Вукола, єп. із Смирни; св. Фотія п. ☉		Вакула; Фока
Н.	7	20	Неділя о Блуднім синї: гл. 6, єв. утр. 6, лїт. Л. 15, 11—32		Переступн., Пущальн.
П.	8	21	вмч. Феодора страс.; пр. Захарія Серцевид.		Тодір, Хведір; Захар
В.	9	22	мч. Никифора		Нечипір, Микихвір
С.	10	23	мч. Харалампія; св. Валентини		Харко; Левантина
Ч.	11	24	смч. Власія; Всеволода		Улас
П.	12	25	о. Мелетія, архиєп. антіох.; Алексея		Холодний Олекса
С.	13	26	прп. Мартинїяна; Зої (Суб. за пом.) ☾		Мясопусна субота
Н.	14	27	Неділя Мясопусна: гл. 7, єв. утр. 7, лїт. Мт. 25, 31—46; прп. Авксентія	Сирний (білий) тиждень	Оксен, Оксент
П.	15	28	ап. Онисима; п. Євсевія		Онишко; Овсій
В.	16	29	мч. Памфила		Памхвил
С.	17	1	вмч. Феодора Тирона; обр. мощ. мч. Мини		Хведір; Мина
Ч.	18	2	о. Льва, папи римськ.		Лев
П.	19	3	ап. Архипа й Филимона		Архип; Халимон
С.	20	4	о. Льва, єп. катанськ.; Агафона ☾		Лев; Гапон
Н.	21	5	Неділя Сиропусна: гл. 8, єв. утр. 8, лїт. Мт. 6, 14—21		Пущення, Запусти
П.	22	6	прп. Афанасія іспов. (Поч. вел. посту)	Пок. кан. св. Андр. Кретськ.	Жиловий понеділок
В.	23	7	смч. Полїкарпа, єп. із Смирни		Поликарп
С.	24	8	1. і 2. обрітення ч. гл. Іоанна Хрестит.		
Ч.	25	9	св. Тарасія, архиєп. царгородського		Тарас
П.	26	10	о. Порфирія, архиєп. Гази (Канон Тирона)		Порхвир, Прохвир
С.	27	11	прп. Прокопія; прп. Тита печер. ☽		Прокіп; Титко
Н.	28	12	1. неділя вел. посту: гл. 1, єв. утр. 9, лїт. Іо. 1, 43—51; Василія іспов.		Василь
П.	29	13	прп. Кассіяна Римлянина		Касян

Укр. князь **Ярослав Мудрий** (1019—1054).

Памятні дні в місяці ЛЮТОМУ.

Найбільш. укр. поет **Тарас Шевченко** (1814—1861).

ЗАПИСНИК НА ЛЮТИЙ.

2 (14). 1897. р. помер український письменник Пантелеймон Кулїш (1819—1897).

2 н. ст. 1863. р. родив ся український письменник Тимохвій Бордуляк (Галичина).

3 (16). 1915. р. помер. рос. учений Хведір Корш, великий приятель укр. народу.

7 (19). 1845. р. родив ся український дїяч і вчений Олександер Русов († 1915. р. в Саратові).

12 н. ст. 1842. р. родив ся український дїяч, заступник президента австрийського парлямента, посол Улян Романчук (Галичина).

12 н. ст. 1871. р. родив ся укр. письменник Лесь Мартович († 1916. р.).

12 (23). 1795. р. помер єпископ і письменник Юрій Конїський.

13 (24). 1872. р. родила ся укр. письм. **Леся Українка** († 1913. р.).

14 (24). 1608. р. помер український вельможа князь **Константин Острожський.**

16 н. ст. 1885. р. помер укр. поет Володимир Шашкевич (син Маркіяна, род. 1839. р.).

17 (27). 1664. р. розстріляно (за підмовою правобер. гетьмана Тетері) гетьмана Івана Виговського (1657—1659).

19 ($3/_3$). 1827. р. родив ся найбільший український байкар Леонїд Глїбів († 1893).

19 ($3/_3$). 1861. р. скасовано кріпацтво на Україні.

20. 1054. р. помер український князь **Ярослав Мудрий** (1019—1054).

20 ($5/_3$). 1907. р. скликано в Росії другу Державну Думу.

22 ($4/_3$). 1750. р. вибрано гр. Кирила Розумовського гетьманом (1750—1764).

25 ($9/_3$). 1814. р. родив ся найбільший поет України **Тарас Шевченко.**

26 ($10/_3$). 1861. р. помер найбільший український поет Тарас Шевченко.

26 н. ст. 1861. р. вийшов указ про відновленнє конституції в Австрії; галицькі Українці пробуджують ся знов до життя.

Укр. поет **Антін Могильницький** (1811—1873).

III.

Березїль

(МАРТ)

31 ДНЇВ.

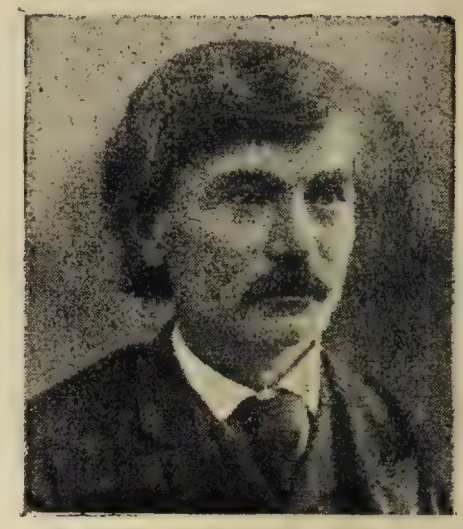

Укр. гісторик **Володимир Антонович** (1834—1907).

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА (церковні назви)	Народнї назви.
В.	1	14	прпмчц. Євдокії; мч. Нестора	Одокія, Докія, Явдоха
С.	2	15	смч. Феодота, єп. кіринейського	Хведот
Ч.	3	16	мч. Евтропія, Клеоника й Василиська	
П.	4	17	прп. Герасима	Герасим, Гарасько
С.	5	18	мч. Конона (Субота за померших)	Кінаш, Конін
Н.	**6**	**19**	2. недїля вел. посту: гл. 2, єв. утр. 10, лїт. Мр. 2, 1—12.; 42 мч. в Амморії	
П.	7	20	смч. Василія; Єфрема; Євгенія в Херс.	Василь; Охрім; Євген
В.	8	21	прп. Феофілакта, єп. Никомидії	
С.	9	22	св. 40 вмч. в Севастії	[Денис
Ч.	10	23	мч. Кодрата; Кипріяна; Діонисія	Кіндрат; Куперян;
П.	11	24	о. Софронія, патріярха єрусалим.	Супрун, Софрон
С.	12	25	о. Феофана ісп. (Субота за померших)	Техван, Хванько
Н.	**13**	**26**	3. недїля вел. посту: гл. 3, єв. утр. 11, лїт. Мр. 8, 34—9,1.; Христини	Христина, Христя
П.	14	27	прп. Венедикта	Венедик, Бенедь
В.	15	28	мч. Агапія	Гапій
С.	16	29	мч. Савина й Папи; Трофима	Савин; Трохим
Ч.	17	30	прп. Алексїя, чоловіка Божого	(Теплий) Олекса
П.	18	31	св. Кирилла, патріярх. єрус. (Середопістя)	Кирило
С.	19	1	мч. Хрисанфа й Дарії. (Суб. за померш.)	Хрисант; Одарка
Н.	**20**	**2**	4. недїля вел. посту: Хрестопоклонна гл. 4, єв. утр. 1, лїт. Мр. 9,17—31.	Нед. Середохресна
П.	21	3	єп. Якова ісповідника	Яків, Яцько
В.	22	4	смч. Василія, пресвит. анкирської церкви	Василь
С.	23	5	прпмч. Никона; мчц. Лидії (Кан. Андрея Кр.)	Никін; Поклони
Ч.	24	6	прп. Захарія; о. Артемія, єп. Тессалон.	Захар; Артем
П.	**25**	**7**	**Благовіщеннє Пресв. Богородицї**	Похвала Богородицї
С.	26	8	Собор арханг. Гавриїла; смч. Іринея	Гаврило; Ірен
Н.	**27**	**9**	5. недїля вел. посту: гл. 5, єв. утр. 2, лїт. Мр. 10, 32—45 мчц.; Мотрони селунської	Похвальна недїля
П.	28	10	прп. Іларіона Нового й Стефана Чудотв.	Варивон, Ларіон
В.	29	11	прп. Марка, єп. аретусийськ. й Кирилла	Марко; Кирило
С.	30	12	прп. Іоанна лїствичника, єп. Зосима	Іван; Зосим
Ч.	31	13	прп. єп. Іпатія чуд.; св. Іони, єп. київськ.	Іпат; Йон

Найбільший укр. музика **Микола Лисенко** (184?—1912).

Памятні днї в місяцї

БЕРЕЗЇЛЬ.

Укр. гетьман **Іван Самійлович** (1672—1687).

ЗАПИСНИК НА БЕРЕЗЕНЬ.

1 (13). 1881. р. вбивство царя Олександра II. в Петербурзї.
2. н. ст. 1849. р. злучено Буковину з Галичиною в один край; буковинські Українцї зійшли ся по 5 столїттях із галицькими.
3. н. ст. 1811. р. родив ся український поет **Антін Могильницький** († 13/8 1873. р.).
4 (14). 1681. р. умова між Москвою й Туреччиною в Бахчисараї—край між Днїпром і Бугом має бути незаселена пустеля.
4 (16). 1896. р. помер укрїнський поет і музика Петро Нїщинський († 1832).
5 (18). 1911. р. помер український учений Павло Житецький (фільольог).
7 (20). 1651. р. полковник винницький Богун потопив у полонках Буга під Винницею велику силу польського війська.
8 (21). 1907. р. помер у Київі український **гісторик Володимир Антонович** (род. 1834. р.).
10 (22). 1842. родив ся найбільший український **музика Микола Лисенко.**
13 (26). 1911. р. розстріл робітників на ленських копальнях у Сибірі.
13 (26). 1909. р. помер український гісторик і музика Микола Аркас (р. 26/12 1852).
14 (24). 1674. р. правобережний гетьман (поставлений Поляками проти Дорошенка) Михайло Ханенко віддав булаву **Іванові Самойловичеві** в Переяславі.
27 (12/4). 1596. р. перемога Наливайка й Лободи над польським військом на врочищі „Білий Камінь"; Жолкевський мусїв утекти до Білої Церкви.
26 (6/4). 1709. р. запорожський кошовий Кость Гордїенко злучив ся з Мазепою проти Москви.
31 (13/4). 1902. р. помер український історик Олександер Лазаревський.

Укр. драматург **Марко Кропивницький** (1841—1910).

IV.

Квітень

(АПРІЛЬ)

30 ДНІВ.

Укр. гетьман **Петро Конашевич-Сагайдачний** (1614—1622).

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА (церковні назви)		Народні назви
П.	1	14	прп. Марії єгип.		Марія, Маруся
С.	2	15	прп. Тита чудотворця		Лазарева субота
Н.	3	16	6. неділя вел. посту (Цвітна): гл. 6, єв. утр. Мт. 21, 1—11, 15—17, лїт. Іо. 12, 1—18		Вербниця, Лозова нед.
П.	4	17	прп. Йосифа піснописця; Георгія безмов.	Страсн. тижд.	Йосип; Юрій
В.	5	18	мч. Феодула й Агафопода		Хведул
С.	6	19	св. Мефодія арх. морав.; о. Євтихія, патр.		Мехтод; Явтух
Ч.	7	20	прп. Георгія, єп. мелїтинськ.; Акилина		Чистий, Живний четв.
П.	8	21	ап. Іродіона, Агава, Руфа, Єрма		Страсна пятниця
С.	9	22	мч. Євтихія й ин. 270 мч.		Велика субота
Н.	10	23	**Воскресенне Христове (Пасха Г.)** єв. лїт. Іо. 1, 1—17		**Великдень**
П.	11	24	**Світлий Понедїлок**	Загальниця.	Великодн., Обливаний
В.	12	25	**Світлий Вівторок**		Великодний вівторок
С.	13	26	смч. Артемона; мч. Крискента		Артем; Крисько
Ч.	14	27	о. Мартина іспов., папи рим.; Євстафія		Мартин; Остап
П.	15	28	ап. Аристарха; Пуда й Трофима		Трохим
С.	16	29	мчц. Агафії; Ірини й Хіонії		Гапка; Ярина; Хвенна
Н.	17	30	2. неділя по Воскр. о Фомі: гл. 1, єв. утр. 1, лїт. Іо. 20, 19—31		Провідна, Дарна нед.
П.	18	1	прп. Іоанна, учен. св. Григорія декан.		Проводи
В.	19	2	прп. Іоанна ветхопещн.; мч. Христофора		Іван; Христофор
С.	20	3	прп. Феодора Трихини; Анастасія		Хведір; Настас
Ч.	21	4	смч. Януарія єп.; Феодора пергійськ. Сократа		Хведір
П.	22	5	прп. Виталїя; ап. Луки; Климента		Виталь; Лука; Клим
С.	23	6	**вмч. Побідоносця чудотв. Георгія**		Юрій (патр. Запорож.)
Н.	24	7	3. неділя по Воскр., о Мироносицях: гл. 2, єв. утр. 4, лїт. Мр. 15, 43—16, 8		
П.	25	8	ап. й євангел. Марка		Марко
В.	26	9	смч. Василія, єп. амас.; Глафири дїви		Василь; Лафира
С.	27	10	смч. Симеона, сродн. Госп.		Семен
Ч.	28	11	ап. Ясона й Сосипатра; Максима		Ясон; Максим
П.	29	12	св. 9 мч. кізикійськ.; прп. чуд. Мемнона		
С.	30	13	ап. Якова, брата св. Іоанна Богосл.		Яків

Укр. письм. **Михайло Коцюбинський** (1864—1913).

Памятні дні в місяці КВІТНІ.

Укр. поет і драм. **Михайло Старицький** (1840—1904).

ЗАПИСНИК НА КВІТЕНЬ.

2 (15). 1902. р. вбито Сїпяґіна; велике піднесеннє рев. духа в цїлій Росії—незабаром по цїлій Україні почали ся хлїборобські ворохобні.

2. 1111. р. побив кн. Володимир Мономах Половців за Доном.

3 (15). 1893. р. помер український поет Іван Манджура (1851—1893).

5 (17). 1847. р. загарештовано Шевченка на Днїпрі.

7. 1340. р. помер од отруї останнїй український князь Галичини, Юрій II. (1325—1340).

7 (19). 1885. р. помер український поет і ґісторик Микола Костомарів.

7 (20). 1914. р. † найбільш. укр. фільольог Констянтин Михальчук.

8 (21). 1910. р. закрито з наказу росийського уряду київську „Просвіту“.

9 (22). 1910. р. помер батько українського театру **Марко Кропивницький** (р. 25/4 1841).

10. н. ст. 1915. р. † укр. етноґраф Володимир Шухевич (Галичина).

10 (21). 1622. р. помер укр. гетьман **Петро Конашевич-Сагайдачний** (1614—1622).

12 н. ст. 1910. р. український студент Мирослав Сїчинський убив галицького намісника ґр. Андрія Потоцького.

12 (25). 1913. р. помер український письменник **Михайло Коцюбинський** (р. 1864).

14 (27). 1904. р. помер український поет і драматурґ **Михайло Старицький** (р. 1840).

17. 1093. р. помер український князь Всеволод, батько Володимира Мономаха (1076—1093).

19 (29). 1648. р. вибрано Хмельницького гетьманом.

22 (4/5). 1838. р. викуплено Шевченка з кріпацтва.

23 (6/5). 1910. р. помер український письменник і дїяч Борис Грінчнко (р. 27/11 1863).

27 (10/5). 1906. р. скликано в Росії першу ДержавнуДуму.

28 н. ст. 1871. р. родив ся український письменник Василь Стефаник (Галичина).

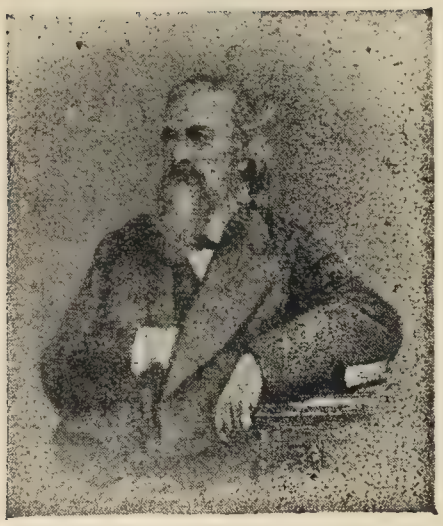

Укр. історик і поет **Микола Костомарів** (1817—1885).

V.

Травень

(МАЙ)

31 ДНЇВ.

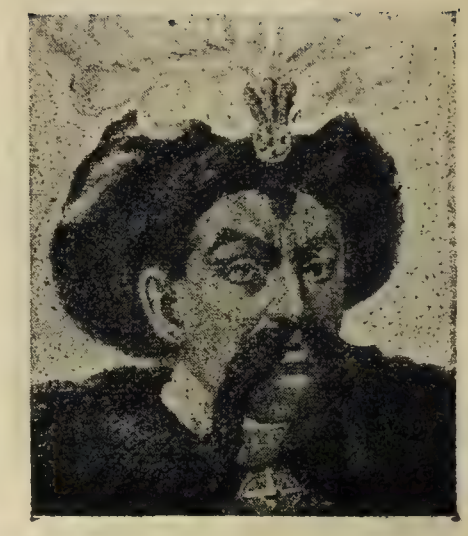

Укр. гетьман **Богдан Хмельницький** (1648—1657).

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА (церковні назви)	Народні назви
Н.	1	14	4. неділя по Воскр. о Розслабленнім: гл. 3, єв. утр. 5. лїт. Ів. 5, 1—15; Макарія	Макар
П.	2	15	о. Афанасія Велик.; п. м. к. Бориса й Гліба	(О)Панас, Танас
В.	3	16	мч. Тимофея й Маври; прп. Феодосія печ.	Тимохвій, Тиміш
С.	4	17	прпмчц. Пелагії	Палагна, Палажка
Ч.	5	18	мчц. Ірини	Ярина, Орина
П.	6	19	св. прав. Іова; мчц. Варвари	Ива; Варвара, Варка
С.	7	20	Згадка про крест. в Єрусалимі на небі	
Н.	8	21	5. неділя по Воск. о Самарянинї: гл. 4, єв. утр. 7, лїт. Ів. 4, 5—42; єв. Іоанна Бог.	Іван
П.	9	22	Перенесення мощий св. Николая чуд.	(Теплий) Микола
В.	10	23	ап. Симона Зилота; Онисима	Симон; Онисько
С.	11	24	св. Кирилла й Мефодія; св. Мокія	Кирило й Методій
Ч.	12	25	оо. Єпіфанія, єп. кипр. і Германа, п. царг.	Епіфан
П.	13	26	мчц. Гликерії дїви; св. Георгія іспов.	Ликера; Юрій
С.	14	27	мч. Ісидора в Хіосї; прп. Никити печ.	Сидір; Микита
Н.	15	28	6. неділя по Воскр. о Слїпім: гл. 5, єв. утр, 8, лїт. Ів. 9, 1—38; прп. Пахомія	Пахом
П.	16	29	прп. Феодора освящ.; Кассіяна й Лаврентія	Хведір; Лавро
В.	17	30	ап. Андроника	Андроник
С.	18	31	мч. Феодота з Анкіри; Петра й Діонїсія	Хведот; Денис
Ч.	19	1	**Вознесенне Господнє**	
П.	20	2	мч. Фалалея й Аскалона	
С.	21	3	**св. цар. і рів. Константина й Єлени**	Костянтин, Олена
Н.	22	4	7. неділя по Воскр. Свят. Отець: гл. 6, єв. утр. 10, лїт. Ів. 17, 1—13	
П.	23	5	прп. ісповідн. Михаїла єп.; Леонтія єп.	Михайло; Левон
В.	24	6	прп. Симеона й Микити стовпників	Семен; Микита
С.	25	7	третє обрітенне чес. глав. св. Іоанна Хрест.	Іван
Ч.	26	8	ап. Карпа	Карпо
П.	27	9	смч. Ферапонта; мчц. Феодори й Дидима	Хведора Тодора
С.	28	10	Данила єп. Ростов. (Пам. суб. за вмерш.)	Клечальна, Троїцька
Н.	29	11	8. неділя: Пятид. **Сошествіе св. Духа** єв. утр. 9, лїт. Ів. 7, 37—52, 8, 12	**Зелені свята**, Тройця
П.	30	12	**Пресв. Тройцї**	**Зелений понеділок**
В.	31	13	ап. Єрмія й мч. Єрмея	Вермій

Укр. князь **Володимир Мономах** (1113–1125).

Памятні дні в місяці

ТРАВНІ.

Укр. поет **Яків Щоголів** (1824–1898).

ЗАПИСНИК НА ТРАВЕНЬ.

2. н. ст. 1848. р. засновано в Галичині перше українське політичне товариство у Львові „Головна Рада“.
2 (14). 1857. р. Шевченко дістає амнестію.
3 (13). 1638. р. перемога гетьмана Остряниці над Поляками під Голтвою.
3 (15). 1848. р. скасованнє кріпацтва в Галичині.
4 (16). 1817. р. родив ся український гісторик і поет **Микола Костомарів** († 1885).
6 (16). 1648. р. **гетьман Богдан Хмельницький** побив Поляків над Жовтими Водами.
7. н. ст. 1775. р. прилучено Буковину до Австрії від Туреччини, а саме від Молдавії.
10 (22). 1861. р. перевезено й похоронено тїло Тараса Шевченка на Чернечій горі коло Канева над Днїпром.
10. н. ст. 1866. р. вродив ся укр. письм. Іван Вагилевич († $2/_9$ 1881)
13. н. ст. помер український музика Денис Сїчинський.
14 (27). 1910. р. лїквідацийні збори київської „Просвіти“.
15. н. ст. 1856. р. родив ся український повістяр Андрій Чайківський (Галичина).
16 (26). 1648. р. побіда Богдана Хмельницького над Поляками під Корсунем.
16 (27). 1722. р. вийшов указ про заведення „Малоросийської коллєгії“ на Україні.
18 (30). 1876. р. ганебний указ, яким заборонено українське письменство в межах Росії.
18 (31). 1896. р. в день коронації Миколи II. погибло десятки тисяч народу на Ходинському полї.
19. н. ст. 1881. р. помер укр. поет і дїяч Ксенофон Климкович (род. $31/_1$ 1835. р.).
23 ($5/_6$). 1709. р. наш гетьман Іван Мазепа прибув до шведського табору.
24. 1125. р. помер український **князь Володимир Мономах.**
25 ($9/_6$). 1653. р. побіда гетьмана Богдана Хмельницького над Поляками під Батогом.
25. н. ст. 1868. р. вийшов шкільний закон у Австрії, яким заведено примусову науку для всїх.
27 ($10/_6$). 1898. р. помер український поет **Яків Щоголїв.**

Укр. гетьман **Іван Скоропадський** (1708—1722).

VI.

Червень

(ЮНЬ)

30 ДНІВ.

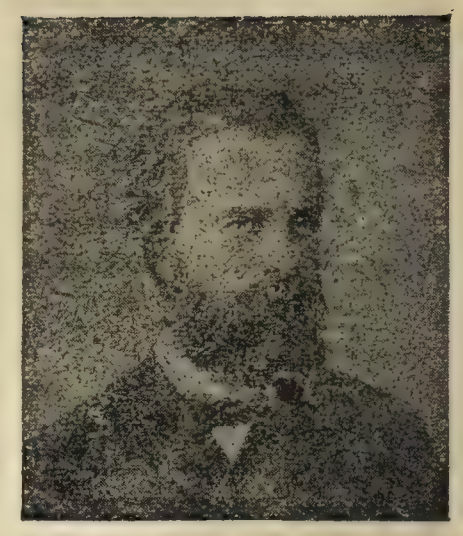

Укр. учений і політик **Михайло Драгоманов** (1841—1895).

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА (церковні назви)		Народні назви
С.	1	14	мч. Юстина філософа; Харити	Загальн.	Устин; Харитина
Ч.	**2**	**15**	**вмч. Іоанна нов. в Сучаві**; Никифора		Іван; Нечипір
П.	3	16	мч. Лукилїяна; Павли дїви		Лукин; Павлина
С.	4	17	о. Митрофана, патр. царг.		Митрохван
Н.	5	18	1. неділя по С. с. Д.: Всїх Святих: гл. 8, єв. ут. 1, лїт. Мт. 10,32—33,37—38,19,27—30		
П.	6	19	прп. Висаріона чуд. (поч. посту св. Апост.)		Петрівка
В.	7	20	смч. Феодота, єп. анкірськ.		Хведот
С.	8	21	вмч Феодора Стратилата; св. Єфрема		Хведір; Охрім
Ч.	9	22	о. Кирилла, архиєп. александр.		Кирило
П.	10	23	смч. Тимофея, єп.; Александра		Тиміш; Олекса
С.	11	24	ап. Варфоломея й Варнави		Варфоломій; Варава
Н.	12	25	2. неділя по С. с. Д.: гл. 1, єв. утр. 2, лїт. Мт. 4, 18—23; св. Онуфрія		Онопрій
П.	13	26	мчц. Акилини й Антонини; св. Трифілїя		Калина; Антонина
В.	14	27	пр. Єлисея; о. Мефодія, патр. царгор.		Ялисей; Мехтод
С.	15	28	пр. Амоса; мч. Модеста		Амос; Модест
Ч.	16	29	св. і чуд. Тихона, єп. аматунськ.		Тихін
П.	17	30	мч. Мануїла; Савела; Ісмаїла		Мануйло; Сава
С.	18	1	мч. Леонтія		Левон
Н.	19	2	3. неділя по С. с. Д.: гл. 2, єв. утр. 3, лїт. Мт. 6, 22—33; Юди й Зосима		Юда; Зосим
П.	20	3	смч. Мефодія, єп. патарськ.; св. Інни		Мехтод; Инна
В.	21	4	мч. Юлїяна тарсийськ.; св. Терентія		Улян; Терешко
С.	22	5	смч. Євсевія, єп. самосатськ.; Галактіона		Овсїй; Галадїй
Ч.	23	6	мчц. Ариппини; мч. Урвана		Горпина
П.	**24**	**7**	**Рождест. пр. Предт. й Хрест. Г. Іоанна**		Іван Купало
С.	25	8	прпмчц. Февронії дїви; Євфросинії		Хивря; Пріська
Н.	26	9	4. неділя по С. с. с. Д.: гл. 3, єв. утр. 4, лїт. Мт. 8, 5—13; Давида пр.		Давид
П.	27	10	прп. Сампсона страннопріїмця		Самсон
В.	28	11	перен. мощ. св. чуд. і безсреб. Кири й Іоанна		
С.	**29**	**12**	**св. ап. Петра й Павла**		Петро, Павло
Ч.	30	13	собор. св. 12. Апостолів		Полу-Петро

Укр. сотник Іван Гонта † 1768.

Памятні дні в місяці ЧЕРВНІ.

Начальн гайд повст. Максим Залізняк.

ЗАПИСНИК НА ЧЕРВЕНЬ.

1 (13). 1891. р. помер укр. письменник Василь Мова.
2 (14). 1897. р. вийшов 1. робітничий закон у Росії— робучий день виносить $11^1/_2$ годин.
3 (14). 1722. р. помер укр. гетьман **Іван Скоропадський.**
3 (15). 1895. р. † укр. учений **Михайло Драгоманов.**
3 (16). 1907. р. розпущено другу Думу й видано новий виборчий закон.
5 (15). 1569. р. Люблинська Унія; всї українські землї входять у склад польської держави.
6. 1224. р. нещасливий бій українських князїв із Татарами над річкою Калкою (в Катериносл.).
7. н. ст. 1843. р. † перший укр. поет Маркіян Шашкевич.
7 (18). 1709. р. перше зруйнування Запорожської Сїчі.
8. н. ст. 1855. р. родила ся укр. письменниця Наталя Кобринська (Галичина).
8 (20). 1891. р. † укр. письмен. Трохим Зїньківський (род. 1861).
10 (22). 1870. р. † укр. поет Амвросій Метлинський.
14 (27). 1905. р. бунт на панцирнику „кн. Патьомкін".
17 (27). 1663. р. вибрано гетьманом Івана Брюховецького.
17 (27). 1672. р. вибрано на Лївобережжі гетьманом Івана Самійловича.
17 (29). 1852. р. родила ся укр. письмен. Олена Пчілка (Косач).
18 (30). 1861. р. род. укр. письменниця Любов Яновська.
19 (30). 1768. р. **Залїзняк** і **Гонта** здобули Умань.
25. 1205. р. поляг цід Завихостом укр. кн. Роман.
27 ($7/_7$). 1657. р. † у Чигиринї укр. гетьман Богдан Хмельницький.
27 ($7/_7$). 1659. р. побіда укр. гет. Ів. Виговського над Моск. під Конотопом.
29 ($10/_7$). 1709. р. скінч. нещаслива битва під Полтавою.
29 ($9/_7$). 1651. р. кінець нещасливої битви під Берестечком.
28 н. ст. 1914. р. величавий зїзд усїх гімнастичних укр. товариств у Австрії (у честь Шевченка).
28 н. ст. 1914. р. вбито в Сараєві австр. престолонаслїд.
30 ($10/_7$). 1649. р. початок облоги Збаража за Хмельницького.

VII.

Липень

(ЮЛЬ)

31 ДНІВ.

Укр. князь **Володимир Велик.** (980—1015).

Укр. письмен. **Пантелеймон Кулїш** (1819—1897).

Днї	Стил. ст.	Стил. н	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА (церковні назви)	Народні назви
П.	1	14	св. чудотв. і безсребр. Косми й Даміяна	Кузьма, Демян
С.	2	15	Положення Ризи Пр. Дїви Марії (*)	
Н.	3	16	5. неділя по С. с. Д: гл. 4, єв. утр. 5, лїт. Мт. 8, 28—9,1; св. Анатолія	Наталь
П.	4	17	о. Андрея, архиєп. Критськ. і прп. Марфи	Андрій; Марта
В.	5	18	прп. Афанасія Афонського; мчц. Анни	Панас; Ганна
С.	6	19	прп. Сисоя Велик.; Лукії дїви	Лукія, Лукина
Ч.	7	20	прп. Фоми в Малеї й Акакія	Хома, Тома
П.	8	21	вмч. Прокопія; ік. Б. М. Казанської	Прокіп
С.	9	22	смч. Панкратія, еп. тавроменїйськ. ☾	Панкрат
Н.	10	23	6. неділя по С. с. Д: гл. 5, єв. утр. 6, лїт. Мт. 9, 1—8; пр. Антонія печ.; Даніїла	Антін; Данило
П.	11	24	блж. Ольги, української вел. кн. київ.	Ольга
В.	12	25	мч. Прокла й Іларія; прп. Михаїла Малеїна	Гіляр; Михайло
С.	13	26	собор арх. Гавриїла й прп. Стеф. Саваїта	Гаврило, Степан
Ч	14	27	ап. Акили; мч. Юста	Юст
П.	15	28	**укр. рів. князя св. Володимира Вел.**	Володимир
С.	16	29	смч. Афиногена й пам. св. отців із 6 соборів	
Н.	17	30	7. неділя по С. с. Д.: гл. 6, єв. утр. 7, лїт. Мт. 9, 27—35; вмчц. Марини ♉	Марина
П.	18	31	мч. Емілїяна; Іакинфа	Омелян, Омелько
В.	19	1	ма. Макрини; прп. Дія; св. кн. Романа	Мокрина, Маклена
С.	20	2	**пророка Ілії**	Ілля
Ч.	21	3	прп. Симеона Юродивого; пр. Єзекіїла	Семен
П.	22	4	св. миронос. й рівноап. Марії Магдалини	Магда
С.	23	5	мч. Трофима; Феофила; Аполинарія	Трохим; Палинар
Н.	24	6	8. неділя по С. с. Д.: гл. 7, єв. утр. 8, лїт. Мт. 14, 14—22; св. Бориса й Глїба ♊	
П.	25	7	Успеннє св. Анни, мат. пр. Богород.	Ганна
В.	29	8	смч. Єрмолая; прп. Мойсея Угрина	Ярмолай; Мусїй, [копа
С.	27	9	вмч. Пантелеймона лїк.	Палїй, Панько, Пали-
Ч.	28	10	ап. і діяк. Прохора; Никанора; Тимона	Прохір; Никонор
П.	29	11	мч. Каллиника	Каленик
С.	30	12	ап. Сили й Силуана	
Н.	31	13	9. неділя по С. с. Д.: гл. 8, єв. утр. 9, лїт. Мт. 14, 22—34; прв. Євдокима	Одоким, Явдоким

Укр. гетьман **Іван Мазепа** (1687—1709).

Памятні днї в місяцї

ЛИПНЇ.

Укр. письменниця **Марко Вовчок** (1834—1907).

ЗАПИСНИК НА ЛИПЕНЬ.

1 н. ст. 1910. р. в боротьбі за укр. унїверситет вбито українського студента Адама Коцка.

3 (15). 1844. р. родив ся укр. повістяр Анатоль Свидницький († 1871. р.).

6 (19). 1908. р. утопив ся український дїяч Микола Дмитрїїв у Пслї.

8 (21). 1906. р. розпущено першу росийську Державну Думу.

9 (22). 1906. р. зїзд послів першої Державної Думи в Виборгу, де випущено до народів Росії відповідну відозву.

9 н. ст. 1883. р. основано ві Львові першу українську торговельну інституцію „Народня Торговля“.

14 (25). 1708. р. покарано на горло доносщиків на Мазепу, Искру й Кочубея.

15. 1015. р. помер український князь **Володимир Великий** (980—1015).

15 (27). 1881. р. родив ся талановитий український письменник Володимир Винниченко.

17 н. ст. 1902. р. почали ся великі хлїборобські страйки в східній Галичинї.

23 (5/8). 1911. р. померла укр. письменниця Олександра Кулїшева—Ганна Барвінок (род. 23/4 1824. р.)

24 (5/8). 1866. р. родив ся укр. письменник Володимир Леонтович.

25 (4/8). 1687. р. вибрано **Івана Мазепу** укр. гетьманом (1687—1709).

26 (5/8). 1648. р. бій полковника Кривоноса з Поляками під Константиновом.

27 (8/8). 1819. р. родив ся укр. письменник **Пантелеймон Кулїш** († 1897).

27 (8/8). 1834. р. основано в Київі унїверситет.

28 (7/8). 1680. в. помер запорожський кошовий атаман Іван Сїрко.

28 (10/8). 1907. р. померла укр. письменниця **Марко Вовчок** (Марія Марковичка).

28 (9/8). 1792. р. переселення Запорожцїв на Кубань.

Укр. письм. **Григорій Квітка-Основяненко** (1778—1843).

VIII.

Серпень

(АВГУСТ)

31 ДНЇВ.

Найбільш. сучасний укр. поет **Іван Франко** (род. 1856.).

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА (церковні назви)	Народнї назви
П.	1	14	7 мч. Макковеїв. (Поч. посту Богород.)	Маковій; Спасівка
В.	2	15	Перенес. мощий првмч. архидіяк. Стефана	Степан
С.	3	16	прп. Ісаакія, Далмата й Фавста	Ісак
Ч.	4	17	7 отроків у Єфесї; прпмчц. Євдокії	Одокія, Явдоха
П.	5	18	мч. Євсигнія	Євсин
С.	**6**	**19**	**Преображенне Госп. й Спаса Ic. Христа**	Спас
Н.	**7**	**20**	10. недїля по С. с. Д.: гл. 1, єв. утр. 10, лїт. Мт. 17, 14—23; прпмч. Дометія ☾	Димет
П.	8	21	св. Емілїяна icп.; Мирона, єп. крит.	Омелян; Мирін
В.	9	22	ап. Матфія; мч. Алексея	Матвій; Олексїй
С.	10	23	мч. і архидіяк. Лаврентія	Лаврін, Лавро
Ч.	11	24	мч. і архидіяк. Євпла; Сусанни дїви	Євпло
П.	12	25	мч. Фотія й Аникити	
С.	13	26	прп. Максима ісповідника	Максим
Н.	**14**	**27**	11. недїля по С. с. Д.: гл. 2, єв. утр. 11, лїт. Мт. 18, 23—35; пр. Михеї	
П.	**15**	**28**	**Успенне Пресв. Богородицї** ☾	Перша Пречиста
В.	16	29	Перенес. од Едеса образ. Ic. Хр.; мч. Діомида	Демид
С.	17	30	мч. Мирона; мчц. Юлїянїї	Мирін; Уляна
Ч.	18	31	мч. Флора й Лавра	Хлор; Лавро
П.	19	1	мч. Андрея Стратилата; вмчц. Фекли	Андрій; Векла
С.	20	2	пр. Самуїла; мч. Севира й Мемнона	Самійло
Н.	**21**	**3**	12. недїля по С. с. Д.: гл. 3, єв. утр. 1, лїт. Мт. 19, 16—26; ап. Феддея	Тадїй, Охтодїй
П.	22	4	мч. Агафоника; мчц. Євлалїї	Гапон
В.	23	5	мч. Луппа; прп. Калиника ☽	Каленик
С.	24	6	смч. Євтиха; прп. Арсенїя	Явтух; Арсен
Ч.	25	7	ап. Варфоломея й Тита	Вархоломій; Титко
П.	26	8	мч. Адріяна й мчц. Наталїї	Андріян; Наталка
С.	27	9	прп. Пимена	Пимін
Н.	**28**	**10**	13. недїля по С. с. Д.: гл. 4, єв. утр. 2, лїт. Мт. 21, 33—42; прп. Мойсея Мурина	Мусїй
П.	**29**	**11**	**Усїкн. чес. гл. св. Предт. Іоанна** (Піст) ☾	Головосїка, Сїкновен.
В.	30	12	оо. Александра, Іоанна; Павла нов., патр. царг.	Олекса; Іван; Павло
С.	31	13	Положенне чесн. пояса пресв. Богородицї	

Укр. король **Данило** (1228—1269).

Памятні дні в місяці СЕРПНІ.

Укр. гетьман Юрій **Хмельницький** (1659—1663).

ЗАПИСНИК НА СЕРПЕНЬ.

3 (14). 1724. р. гетьман Павло Полуботок привів депутацію до Петербурга, щоб домагати ся привернення прав укр. народові.

3 (14). 1775. р. вийшов указ про друге зруйнування Січі.

6 (16). 1649. р. перемога Б. Хмельницького над Поляками під Зборовом.

8 н. ст. 1834. р. родив ся перший нар. поет Буковини, Юрій Федькович.

8 (20). 1843. р. помер перший укр. повістяр **Григорій Квітка-Основяненко.**

8 (21). 1913. р. помер. укр. дїяч Михайло Комар.

9 (19). 1638. р. Гуня піддав ся Полякам над Старицею.

10 (23). 1914. р. † укр. письм. Наталь Богданович.

10 н. ст. 1867. родив ся укр. письм. Йосип Маковей (Галич.).

10 (20). 1649. р. Зборівська умова—Укр. діставала свого гетьмана, 40.000 мало бути в реєстрі, на козачій території не повинно бути польськ. військ.

15. н. ст. 1856. р. родив ся найбільш. сучасний укр. письм., учений і дїяч **Іван Франко.**

19. 1245. р. **Король Данило** побив кн. Ростислава під Ярославом; від того часу він міг уже бути певним галицького престола.

17. н. ст. 1772. р. прилучено Галичину до Австрії.

21 ($31/_8$) напад атамана Сірка на Очаків.

22 ($2/_9$). 1709. р. помер гетьман Іван Мазепа.

22 ($3/_9$). 1864. р. родив ся укр. письм. Мусїй Кононенко.

23 ($2/_9$). 1657. р. перевезено тїло гетьм. Богдана Хмельницького до Суботова й окликано гетьманом **Юрка Хмельниченка.**

25. 1399. р. нещасливий бій укр.-лит. князя Витовта з Татарами над Ворсклою.

27 ($6/_9$). 1672. р. укр. гетьман Петро Дорошенко здобув від Поляків Камінець-Подільський.

28 (10). 1910. р. помер укр. письм. і дїяч Василь Доманицький (род. 1877.).

29 (10). 1769. р. родив ся перший укр. письменник Іван Котляревський.

29 ($10/_9$). 1868. р. род. ся укр. письм. Людмила Старицька.

30 ($12/_9$). 1903. р. відслонення памятника Котляревському в Полтаві.

Найб. укр. драм. **Іван Тобілевич** (1845—1907).

IX.

Вересень

(СЕНТЯБР)

30 ДНІВ.

Укр. гетьман **Іван Виговський** (1657—1659).

Дні	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА (церковні назви)	Народні назви
Ч.	1	14	прп. Симеона Стовпника; мч. Айтала	Семен; Айтал
П.	2	15	мч. Мамонта; прп. Іоанна постн., патр. царг.	Момот; Іван
С.	3	16	смч. Анфима й прп. Феоктиста	Анхим
Н.	**4**	**17**	14. неділя по С. с. Д.: гл. 5, єв. утр. 3, лїт. Мт. 22, 1—14; мч. Юлїяна	Улян
П.	5	18	прв. Захарії, отця Предтечі й Єлисавети	Захар; Лизавета
В.	6	19	Чудо арх. Михаїла; мч. Макарія; Киріяка Є	Чудо Михайл.; Макар
С.	7	20	мч. Созонта й Євпсихія; ап. Онисифора	Созон
Ч.	**8**	**21**	**Рождество пресв. Богородиці**	Друга Пречиста
П.	9	22	св. і праведн. Богоотців Йоакима й Анни	Яким; Ганна
С.	10	23	мчц. Минодори, Митродори й Нїмфодори	Нимидора; Митродор.
Н.	**11**	**24**	15. неділя по С. с. Д.: гл. 6, єв. утр. 4, лїт. Мт. 22, 35—46; мч. Феодори	Хведора
П.	12	25	смч. Автонома й Корнута	Автоном
В.	13	26	Обн. хр. Воскресення єр.; смч. Корнилїя сот.	Корнило
С.	**14**	**27**	**Воздвиженне Чес. Хреста Гос.** (піст) ♎	
Ч.	15	28	вмч. Никити; мч. Порфирія й Максима	Микита; Порхвир
П.	16	29	вмчц. Єфимії, Людмилї; св. Ісаака	Юхима; Людмила
С.	17	30	вмчц. Софії й її дочок: Віри, Надії й Любови	Сохвія
Н.	**18**	**1**	16. неділя по С. с. Д.; гл. 7, єв. утр. 5, лїт. Мт. 25, 14—30; мч. Євменія	Євмен
П.	19	2	мч. Трофима, Савватія, Доримедонта	Трохим; Дормедон
В.	20	3	вмч. Євстафія	Остап
С.	21	4	ап. Кодрата з Магнесії; прп. Мелетія ♑	Кіндрат
Ч.	22	5	смч. Фоки; пр. Іони	Хвока; Йон
П.	23	6	Зачаття пр. Предтечі й Хрест. Іоанна	Іван
С.	24	7	первомчц. і рівноап. Фекли	Векла, Текля
Н.	**25**	**8**	17. неділя по С. с. Д.: гл. 8, єв. утр. 6, лїт. Мт. 15, 21—28; прп. Пафнутія	Пафнут
П.	26	9	ап. і євангел. Іоанна Богослова	Осїнний Іван
В.	27	10	мч. Каллістрата	Конистрат
С.	28	11	прп. Харитона ісповідника ♋	Харитон, Харко
Ч.	29	12	прп. Киріяка отшельника	Кирик
П.	30	13	смч. Григорія Арменського	Григорій, Грицько

Укр. історик і діяч **Михайло Грушевський** (р. 1866.)

Памятні дні в місяці ВЕРЕСНІ.

Укр. поет і музика **Сидір Воробкевич** (1836—1903).

ЗАПИСНИК НА ВЕРЕСЕНЬ.

1 (11). 1652. р. весілля Тимоша Хмельницького з молдавською воєводівною Роксандрою Лупулівною.
2 (14). 1857. р. помер укр. письменник Опанас Маркович.
2 (15). 1907. р. помер найбільший укр. драмат. **Іван Тобілевич**-Карпенко Карий (род. 4/9 1845. р.).
5. 911. р. умова укр. князя Олега з Греками.
6 (18). 1875. р. помер укр. письмен. Олександер Афанасів-Чужбинський (род. 1817. р.).
6 (16). 1658. р. гетьман **Іван Виговський** склав у Гадячі угоду з Поляками; Україна ставала самостійною державою під польською зверхністю (Гадяцька умова).
6 (19). 1914. р. померла укр. письм. Надія Кибальчич-Козловська.
7 н. ст. 1914. р. помер укр. письм. Лев Лопатинський (род. 1868. р.).
7 (17). 1660. р. вибрано в друге гетьманом Юрія Хмельницького (1660—1663).
12. 957. р. гостина укр. кн. Ольги в Царгороді.
17 (27). 1651. р. Білоцерківська умова; по берестецькому бою мусів Хмельницький замирити з Поляками: тільки одно київське воєводство лишало ся в руках козаків, у реєстрі повинно було бути 20.000 людий.
17 (29). 1866. р. родив ся найбіль. сучасний укр. історик і діяч **Михайло Грушевський**.
18 (30). 1877. р. помер укр. учений Йосип Бодянський.
19 н. ст. 1903. р. помер укр. поет і музика **Сидір Воробкевич** (род. 3/5 1836. р.)—Буковина.
20—21 (30—1/10. 1648). р. перемога Б. Хмельницького над Поляками під Пилавиями.
21 (1/10). 1655. р. гетьман Богдан Хмельницький побив Поляків під Городком.
25 (5/10). 1657. р. вибрано на раді в Корсуні гетьманом Івана Виговського (1657—1659).
27 (10/10). 1902. р. помер укр. економіст, приятель Антоновича, Тадій Рильський.

Укр. гетьм. **Петро Дорошенко** (1665—1676).

Жовтень

(ОКТЯБР)

31 ДНЇВ.

Укр. учений **Яків Головацький** (1814—1888).

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА (церковні назви)	Народні назви
С.	**1**	**14**	**Покров Пресв. Богород.**; ап. Ананії	Покрова
Н.	**2**	**15**	18. неділя по С. с. Д.: гл. 1, єв. утр. 7, лїт. Л. 5, 1—11; смч. Кипріяна	Куперян
П.	3	16	смч. Діонисія Ареопагита	Денис
В.	4	17	смч. Єрофея, єп. афинськ.	Ярохтей Ірофей
С.	5	18	мчц. Харитини	Харитина, Харита
Ч.	6	19	ап. Фоми ☾	Хома
П.	7	20	мч. Сергія й Вакха	Сергій
С.	8	21	грп. матер. Пелагії	Палагна, Палажка
Н.	**9**	**22**	19. неділя по С. с. Д.: гл. 2, єв. утр. 8, лїт. Л. 6, 31—36; Якова Алфеєва	Яків
П.	10	23	мч. Євлампія й мчц. Євлампії	Івлампій
В.	11	24	ап. Филиппа; прп. Феофана начерт., твор. кан.	Пилип; Техван
С.	12	25	мч. Прова, Тараха й Андроника	Андрон
Ч.	13	26	мч. єп. Карпа й Папили ♍	Карпо
П.	**14**	**27**	**грп. мат. Параскеви**; мч. Назарія, Гервасія	Параска; Назар
С.	15	28	грп. Євфимія нов. й прпмч. Лукіяна	Юхим; Лучина субота
Н.	**16**	**29**	20. неділя по С. с. Д.: гл. 3, єв. утр. 9, лїт. Л. 7, 11—16; Лонгина	Ловин
П.	17	30	пр. Осії й прпмч. Андрея Критського	Андрій
В.	18	31	ап. і єв. Луки; мч. Марини	Лука; Марина
С.	19	1	пр. Іоіла й мч. Уара	
Ч.	20	2	вмч. Артемія ♎	Артем
П.	21	3	прп. Іларіона Велик.	Ларивон, Ларій
С.	22	4	рівноап. єп. Аверкія. (Суб. за померших)	Оверко (Помин. суб.)
Н.	**23**	**5**	21. неділя по С. с. Д.: гл. 4, єв. утр. 10, лїт. Л. 8, 5—15; ап. Якова	Яків
П.	24	6	мч. Арефи й Синклитики	Арета; Сиклета
В.	25	7	мч. Маркіяна й Мартирія	Маркіян; Мартир
С.	**26**	**8**	**вмч. Димитрія Мироточця**	Дмитро, Митро
Ч.	27	9	мч. Нестора; мчц. Капитолини ♏	Нестор
П.	28	10	мч. Терентія; мчц. Неонили; прп. Стефана	Терешко; Онилка
С.	29	11	прпмчц. Анастасії рим.; прп. Аврамія	Настя; Оврам
Н.	**30**	**12**	22. неділя по С. с. Д.: гл. 5, єв. утр. 11, лїт. Л. 16, 19—31; мч. Зиновія	Зїнько
П.	31	13	ап. Стахія; мч. Амплїя; мч. Єпімаха	Остап

Перш. укр. нар. письм. **Іван Котляревський** (1769—1838).

Памятні дні в місяці ЖОВТНІ.

Найб. укр. байкар **Леонід Глібів** (1827—1893).

ЗАПИСНИК НА ЖОВТЕНЬ.

1 (13). 1866. р. помер укр. поет Петро Артимовський-Гулак (род. 1790. р.).
1 (14). 1907. р. † укр. письм. Настя Грінченківна.
1 (12). 1727. р. вибрано гетьманом Данила Апостола.
1 (10). 1648. р. гетьман Г. Хмельницький почав облогу Львова.
2 (12). 1624. р. напад Запорожців на Царгород.
2 (12). 1672. р. Бучацька угода; гетьман **Петро Дорошенко** (1665—1676) ставав паном цілої правобережної України від річки Стрипи по Дніпро під зверхністю турецького султана.
8 (18). 1596. р. помер укр. гетьман Криштоф (Іван) Косинський.
8 (21). 1876. р. родив ся укр. письменник і публіцист Сергій Єфремов.
9 (19). 1596. р. Берестейська Унія
14 (24). 1648. р. гетьман Б. Хмельницький покинув облогу Львова й подав ся до Замостя.
16. н. ст. 1894. р. помер укр. учений Омелян Огоновський (Галичина).
17 (27). 1662. р. Чудновська умова; гетьман Юрко Хмельницький перейшов під зверхність Польщі.
17 (30). 1905. р. вийшов маніфест про „свободи“ в Росії.
18 (31). 1905. р. великі погроми Жидів у 138 містах у Росії (потерпіло 137.000 людий).
18. н. ст. 1851. р. покладено угольний камінь під „Народній Дім“ у Львові.
19. н. ст. 1848. р. зїзд українських інтелїгентів у Львові; на ньому визнано самостійність українського народу й його спільність із Українцями в Росії.
20 ($1/_{11}$). 1861. р. род. укр. письм. Л. Дніпрова Чайка (Василевська).
20. н. ст. 1814. р. род. укр. учений **Яків Головацький** († 1888.).
24 ($6/_{12}$). 1912. р. † найбіль. укр. муз. Микола Лисенко.
24 ($6/_{12}$). 1911. р. помер укр. письм. Григорій Шерстюк.
26 ($7/_{12}$). 1848. р. род. укр. письм. Дмитро Маркович.
29 ($10/_{12}$). 1838. р. помер перший укр. нар. письменник **Іван Котляревський** (род. 1769. р.).
29 ($10/_{12}$). † найбіль. укр. байкар **Леонїд Глїбів** (р. 1827. р.).

Перший укр. поет Галич. **Маркіян Шашкевич** (1811—1843).

XI.
Падолист
(НОЯБР)
30 ДНЇВ.

Укр. повістяр **Іван Нечуй-Левицький** (р. 1838.)

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА (церковні назви)	Народні назви
В.	1	14	св. безср. чуд. Косми й Даміяна	Кузьма; Демян
С.	2	15	мч. Акиндина, Пигасія, Елпидифора	Киндин; Пигас
Ч.	3	16	мч. Акепсима; діяк. Айтала	
П.	4	17	прп. Іоаннїкія; мч. Никандра, єп. Мирськ. ☾	Оникій
С.	5	18	мч. Галактіона й Єпістими	Галадїй; Лепестина
Н.	**6**	**19**	23. неділя по С. с. Д.: гл. 6, єв. утр. 1, лїт. Л. 8, 26—39; мчц. Александри	Олеся
П.	7	20	33 мч. з Мелитини; прп. Лазаря	Лазор
В.	**8**	**21**	**Собор архистр. Михаїла й Гавриїла**	Михайло; Гаврило
С.	9	22	мч. Онисифора, Порфирія; мчц. Матрони	Мотря, Мотрона
Ч.	10	23	ап. Єраста, Олимпа, Родіона	Єраст; Радько
П.	11	24	мч. Мини, Віктора; прп. Феодора Студита	Мина
С.	12	25	о. Іоанна милостивого й прп. Нїла постн. ☾	Пущальна субота
Н.	**13**	**26**	24. неділя по С. с. Д.: гл. 7, єв. утр. 2, лїт. Л. 8, 41—56; св. Іоанна Злат.	Іван
П.	14	27	ап. Филиппа	Пилип
В.	15	28	мч. Гурія, Самона, Авива (Поч. різдв. посту)	Пилипівка
С.	16	29	ап. і єванг. Матфея	Матїй, Матвій
Ч.	17	30	о. Григорія чудотв., архиєп. Неокесар.	Григорій
П.	18	1	мч. Платона й Романа	Плятон; Роман
С.	19	2	пр. Авдїя; мч. Варлаама ☽	Овдїй; Варлам
Н.	**20**	**3**	25. неділя по С. с. Д.: гл. 8, єв. утр. 3, лїт. Л. 10, 25—37; прп. Григорія декапол.	Ригір, Грицько
П.	**21**	**4**	**Введенне у храм пресв. Богородиці**	
В.	22	5	ап. Филимона; мч. Валеріяна, Прокопія	Халимон; Прокіп
С.	23	6	оо. Амфилохія, Григорія	
Ч.	24	7	вмчц. Єкатерини; вмч. Меркурія	Катерина, Катря
П.	25	8	смч. Климента й Петра Александрийськ.	Клим; Петро
С.	26	9	прп. Алипія Стовпника; прп. Якова ☾	Яків, Яцько
Н.	**27**	**10**	26. неділя по С. с. Д.: гл. 1, єв. утр. 4, лїт. Л. 12, 16—21; прп. Всеволода	Сиволод
П.	28	11	првмч. Стефана нов. іспов; Іринарха	Степан; Яринарх
В.	29	12	мч. Парамона, Філумена; прп. Нектарія печ.	
С.	30	13	ап. Андрея Первозван.	Андрій, Андрух

Укр. письм. і дїяч **Борис Грінченко** (1863—1910).

Памятні днї в місяцї ПАДОЛИСТЇ.

Укр. письм. і дїяч **Олександер Кониський** (1836—1900).

ЗАПИСНИКЇНА ПАДОЛИСТ.

1 (12). 1708. р. здоб. Москалї столицю Мазепи Батурин.
3 (13). 1625. р. Куруківська угода між козак. й Поляк.
3 (13). 1648. р. Б. Хмельницький почав облягати Замостє.
3 н. ст. 1885. р. помер укр. письмен. Микола Устіянович.
4 н. ст. 1872. р. родив ся укр. письмен. Богдан Лепкий.
5 (17). 1805. р. основано в Харкові унїверситет.
6 н. ст. 1811. р. род. перший укр. письм. Галичини, **Маркіян Шашкевич** († 1843).
6 (17). 1708. р. вибрано Івана Скоропадського гетьманом.
6 (19). 1914. р. помер укр. письм. Сергій Бердяєв.
6 (18). 1838. р. родив ся укр. повістяр **Іван Нечуй-Левицький.**
6 (18). 1874. р. помер укр. письм. Олекса Стороженко.
7 (20). 1910. р. † великий рос. письменник і фільософ Лев гр. Толстой.
9 (19). 1698. р. помер у Ярополчі на Московщинї укр. гетьман Петро Дорошенко (1665—1676).
10 (21). 1709. р. рос. цар Петро І. велїв стяти оборонця Батурина, полковника Чечеля.
10 (22). 1883. † укр. учений Михайло Максимович.
12 (23). 1708. р. проголошено анафему на нашого гетьмана Івана Мазепу.
12 (25). 1905. р. вийшло в Лубнях перше число першої на росийській Українї укр. часописи „Хлїбороб“.
15 н. ст. 1863. р. родила ся таланов. укр. письм. Ольга Кобилянська (Буковина).
16 (29). 1915. р. помер у Київі український дїяч Кость Паньківський (Галичина).
17 (27). 1648. р. приїзд королївського посла до Хмельницького, що обляг Замостє (вибір нов. кор.).
23 ($5/_{12}$). 1803. р. † на заслannї останнїй кошовий Запорожжя, Петро Кальнишевський.
23 ($5/_{12}$). 1878. р. родив ся таланов. укр. поет О. Олесь.
24 ($6/_{12}$). 1871. р. род. укр. поет Микола Вороний.
25 ($7/_{12}$). 1879. р. род. укр. поет Грицько Чупринка.
27 ($9/_{12}$). 1863. родив ся письм. і дїяч **Борис Грінченко.**
29 ($12/_{12}$). 1900. р. † укр. письм. і дїяч **Олександер Кониський** (род. 1836. р.).

Основник мистецьк. укр. театру **Микола Садовський** (р. 1856).

XII.

Грудень

(ДЕКАБР)

31 ДНІВ.

Наказн. укр. гетьм. **Павло Полуботок** (1722—1724).

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА (церковні назви)	Народнї назви
Ч.	1	14	пр. Наума; св. Філарета	Наум
П.	2	15	пр. Аввакума; мчц. Миронії	Абакум
С.	3	16	пр. Софронїя; пр. Савви; Феодула	Супрун; Хведул
Н.	4	17	27. неділя по С. с. Д.: гл. 2, єв. утр. 5, лїт. Л. 13, 10—17; вмчц. Варвари ☾	Варвара, Варка
П.	5	18	прп. і богонос. Савви освящ.; св. Гурія	Савка; Гурій
В.	6	19	**о. Николая чуд., архиєп. мирликійськ.**	Зимний Микола
С.	7	20	о. Амвросія медіолян.	Амрос
Ч.	8	21	прп. Патапія; св. Онисифора	Потап; Онишко
П.	9	22	Зачаттє св. Анни	Ганна
С.	10	23	мч. Мини, Єрмогена, Євграфа	Євграп, Йовграп
Н.	11	24	28. неділя по С. с. Д.—Праотцїв: гл. 3, єв. утр. 6, лїт. Л. 14, 16—24; Даниїла ст. ☾	Данило
П.	12	25	прп. Спиридона чуд., єп. триміфійськ.	Свирид
В.	13	26	мч. Євстратія, Авксентія, Мардарія, Ореста	Стратїй; Оксен
С.	14	27	мч. Фирса, Левкія, Аполонїя	Левко; Аполон
Ч.	15	28	смч. Єлевферія й прп. Павла з Латри	Олихвер, Олохвир
П.	16	29	прп. Аггея	Огій
С.	17	30	пр. Даниїла й отр.: Ананїя, Азарія, Мисаїла	Данило; Анан
Н.	18	31	29. неділя: по С. с. Д.—Св. Отцїв.: гл. 4, єв. утр. 7, лїт. Мт. 1, 1—25; мч. Севастіяна ☽	Савастян
П.	19	1	мч. Вонїфатія	Онихват
В.	20	2	смч. Ігнатія Богоносця; св. Филогенїя	Гнат
С.	21	3	мчц. Юлїянії; св. Петра, митр. київ.	Уляна; Петро
Ч.	22	4	вмчц. Анастасії; мч. Євтухіяна	Настя; Явтух
П.	23	5	10 мч. у Критї	
С.	24	6	Навечерря Рождества; прпмчц. Євгенії	Св.-вечір, Багата кутя
Н.	25	7	**Рождество Ісуса Христа:** гл. 5 єв. утр. Мт. 1, 18—25, лїт. Мт. 2, 1—12 ☺	Різдво
П.	26	8	**Собор Пресв. Богородицї**	Другий день Різдва
В.	27	9	**ап. первомч. і архидіяк. Стефана**	Степан
С.	28	10	2000 мч. в Нїкомидії	
Ч.	29	11	14.000 младен. у Вифлеємі і прп. Маркелла	Маркело
П.	30	12	мчц. Анисії	Онисія
С.	31	13	прп. Мелянії Римлянки	Маланка—Щедрик

Загальн.

Укр. поет **Юрій Федькович**
(1834—1888).

Памятні дні в місяці ГРУДНІ.

Укр. митр. **Петро Могила**
(† 31|12 1646).

ЗАПИСНИК НА ГРУДЕНЬ.

1 (14). 1914. р. помер укр. дїяч Богдан Ярошевський.
6 (18). 1856. р. родив ся основник найкращого укр. театру, артист **Микола Садовський.**
6 (16). 1637. р. битва Павлюка з Поляками під Кумейками.
7 (19). 1830. р. родив ся укр. письм. Данило Мордовець († 1905. р.).
8. н. ст. 1868. р. заснов. ві Львові товариство „Просвіта".
10 (21). 1764. р. вийшов указ про скасовання гетьманщ.
11 (23). родив ся укр. письм. Спиридон Черкасенко.
14 (24). 1653. р. перемога Б. Хмельницького над Поляками під Жванцем.
14 (26). 1825. р. повстання декабристів у Петербурзї.
15 (27). 1889. р. помер укр. байкар Лев Боровиковський (род. 1804. р.).
18 (29). 1724. р. помер у тюрмі наказний гетьман **Павло Полуботок** (1722—1724).
19. 1240. р. татарський хан Батий зруйнував Київ.
21 (31). 1637. р. смерть гетьмана Павлюка.
21 ($2/_1$). 1863. р. родив ся укр. письм. Вячеслав Потапенко.
22 ($3/_1$). 1868. р. род. укр. поет Микола Чернявський.
23 н. ст. 1873. р. основано ві Львові „Товариство ім. Шевченка" (перемінене в 1893. р. в „Наукове").
24 ($6/_1$). 1905. р. вийшло в Полтаві перше число укр. час. „Рідний край".
25 ($6/_1$). 1846. р. основано перше полїтичне укр. товариство „ім. Кирила й Мефодія" в Київі.
25. н. ст. 1848. р. заведено на львівськім університетї катедру української мови й лїтератури.
25 ($6/_1$). 1854. р. род. укр. письм. Степан Ковалїв.
28 ($7/_1$). 1675. р. Запорожцї під проводом Івана Сїрка побили яничар, що в ночі підкрали ся до Сїчі.
29 ($10/_1$). 1894. р. помер укр. поет Володимир Александрів (род. 1825. р.).
30 ($11/_1$). 1888. р. помер укр. поет **Юрій Федькович** (род. 1834. р.).—Буковина.
31 ($10/_1$). 1646. р. помер київський митрополит **Петро Могила.**
31 ($13/_1$). 1905. р. вийшло перше число укр. дневника в Київі „Громадська Думка".

Католицький калєндар.

Сїчень.

1. **Новий Рік.**
6. **Трох королїв.**

Лютий.

2. **Марії Громничної.**

Березень.

18. Попелець (Початок посту).
25. **Благовіщенне.**

Квітень.

14. Сїм болїв Преч. Дїви Марії.
16. **Квітна неділя.**
20. Вечеря Господня.
21. Велика Пятниця.
22. Велика Субота.
23. **Великдень.**
24. **Великодний Понедїлок.**

Травень.

29. }
30. } Хресні днї.
31. }

Червень.

1. **Вознесенне Господне.**
11. **Зелені Святки.**
12. **Зелений Понедїлок.**
22. **Боже Тїло.**
29. **Петра й Павла.**
30. Серце Христове.

Серпень.

2. Пречистої Дїви Марії Анг.
5. **Пр. Дїви Марії Снїжної.**
15. **Успенне Пр. Дїви Марії.**

Вересень.

8. **Різдво Пр. Дїви Марії.**
29. **Михайла Архистр.**

Падолист.

1. **Усїх Святих.**
12. Задушний день.
21. Вхід Пр. Дїви Марії.

Грудень.

3. **Перша неділя Адвенту.**
8. **Непорочне Зачатте Пр. Дїви.**
25. **Різдво Ісуса Христа.**
26. **Степана Первомученика.**

Католики числять у цїлому світї по новому стилю. Так обходять свої свята й Нїмцї у Фрайштадтї. Треба тільки підрахувати, коли вони припадуть після нашого рахування. На Українї всї католики святкують свої свята по старому стилю. То так полонені Українцї-католики можуть докладно після цього списка розібрати ся, коли в них свята.

Великі свята зазначені грубим письмом; звичайний друк визначає пів-свята або, як у нас кажуть, більші церковні святки.

Жидівський календар.

Жиди лїчать роки від сотворення світа. Їх рік має 12 або 13 місяцїв (кожний третїй або четвертий рік).

Рік 1916. має саме **13** місяцїв. Рік сей у Жидів рахуєть ся 5676., але що Жиди при лїченню одкидають тисячки, то цей рік у них **676.** Він має 385 днїв або 55 субот.

Новий Рік почав ся в них **27. серпня 1915. року** в четвер. Жиди все починають новий рік із кінця серпня або в вересні, менче більше тодї, як у нас починаєть ся церковний новий рік. Так усе лїчили Жиди до свойого виходу з Єгипту; опісля ж приняли за перший місяць той час, коли припадала Пасха (з весною). У нас на Українї починають Жиди новий рік із серпня або вересня.

Жидівські свята дїлять ся на три ступінї: а) великі свята, до яких зачисляєть ся кожна субота, б) другорядні свята—для нас важне, що в них Жиди торгують, ось перший день, а то й два перші днї кожного нового місяця вважають ся таким святом—і в) шкільні або дїточі.

I. місяць—Тішре.

1. **Новий Рік**—27. і 28. серпня 1915. року.
2. Субота покаяння—29. серпня (1915. р.).
4. Переддень Судного дня—4. жовтня (1915. р.).
5. **Судний День** (Йом кіпур) Субота Субот—5. жовтня (1915. р.).
6. Кучки—10. і 11. жовтня 1915. р.
7. Кучки—12., 13., 14., 15. жовтня 1915. (торгувати можна).
8. Велика Осанна (Поможи Боже) треба довго молити ся, (торгувати можна)—16. жовтня 1915. р.
9. **Осьмий додатковий день**—напів веселий день—17. жовтня 1915. (передостаннїй день кучок).
10. **Веселе свято**—останнїй день кучок—18. жовтня 1915. р.

II. місяць—Хешвон

починаєть ся 24. вересня 1915. р.

Свят нема.

III. місяць—Кіслев

починаєть ся 25. жовтня 1915. р.

Днї освяти храму божого в Єрусалимі (торг. можна)—починаєть ся 19. падолиста й кінчаєть ся 25. падолиста.

IV. місяць—Теват

починаєть ся 24. падолиста 1915. р.

Десятого Тевата (торг. можна) 4. грудня.

V. місяць—Шеват

починаєть ся 24. грудня 1915. р.

Пятьнацятого Шевата (шкільне свято, новий рік для дерев—торгувати можна)—7. сїчня.

VI. місяць—Адар перший

починаєть ся 22. сїчня 1916. р.

Свят нема.

VII. місяць—Адар другий

починаєть ся 21. лютого 1916. р.

1. Піст Естери (Есфіри)—3. березня в четвер (торг. можна) 1916. р.

Гаман—свято Пурім (жеребки)—6. березня.

VIII. місяць—Нїсон

починаєть ся 22. березня 1916. р. (від виходу з Єгипту почав цей місяць вважати ся перший).

1. Великодня Субота—2. квітня.
2. **Великдень** (Пасха) 5. і 6. квітня.
3. Великодні півсвятки—жидівські проводи—(торг. можна) 7., 8., 9. й 10. квітня.
4. **Кінець Великодня**—11. і 12. квітня.

IX. місяць—Іор

починаєть ся 20. квітня 1916. р.

Трицять третя мірка (лаґбогомер) — дитяче (шкільне) свято; 33. день від Великодня, до Зелених святок 17 днїв.

X. місяць—Сівон

починаєть ся 20. травня 1916. р.

Зелені святки (Шовіот—сїмиця—одержання 10 заповідий) 25. і 26. травня 1916. р.

XI. місяць—Тамуз

починаєть ся 18. червня 1916. р.

Піст 17. Тамуза—початки руйнування храма—5. липня.

XII. місяць—Аб

починаєть ся 18. липня 1916. р.

Девятого Аба—голосїння по храмі, читання плачів Єремії—26. липня

XIII. місяць—Гелул

починаєть ся 16. серпня 1916. р.

Се місяць душевної перевірки; у ньому не можна відправляти весїль. Свят не має. Він кінчить ся 13. вересня 1916. р.

Новий Рік 5677. пічнеть ся з середи, 14. вересня 1916. р.

Коротка українська лїтопись.

Рік.	
988.	хрещення України за Володимира Великого
1054.	розділ українських земель по смерти Ярослава Мудрого
1141.	Володимирко робить Галич столицею галицького князївства
1169.	перше руйнування Київа Москалями
1199.	вимирають у Галичі Ростиславичі
1224.	перший напад Татар на Україну
1240.	другий напад Татар на Україну
1258.	перші згадки про Львів
1334.	вимирають у Галичинї Романовичі
1340.	польський король Казимир займає Галичину
1352.	молдавський воєвода забирає Буковину
1386.	злука східної України з Литвою
1491.	надруковано в Кракові першу книжку славянськими буквами
1513.	організація козацтва за Остапа Дашковича
1569.	Люблинська Унїя
1581.	надруковано в Острозї першу слав. біблїю
1591.	перше козацьке повстаннє проти Польщі за Косинського
1596.	Церковна Унїя з Римом
1622.	смерть гетьмана Сагайдачного
1625.	Куруківська умова
1629.	Тарасова ніч
1632.	основаннє київської академії митрополитом Петром Могилою
1637.	повстаннє Павлюка
1638.	повстаннє Гунї й Остряницї
1648.	початок повстання Хмельницького
1649.	Зборівська умова
1654.	Переяславська умова; злука України з Москвою

Рік.	
1657.	смерть Богдана Хмельницького
1658.	Гадяцька умова
1663.	Чорна Рада
1667.	Андрусівська умова—Україну розбирають між себе Польща й Москва
1672.	Бучацька умова: гетьман Дорошенко стає паном України по Стрипу
1685.	знесеннє церковної автономії на Українї
1687.	вибір Мазепи гетьманом
1700.	перехід рештки православних Галичан на унїю
1709.	битва під Полтавою; перше зруйнованнЯ Запорожжя
1720.	настановленнЯ осібної цензури на київські укр. видання
1722.	перша „Малоросийськ. колєгія“
1764.	скасованнЯ гетьманцини
1768.	повстання Гонти й Залїзняка
1772.	перший розбір Польщі; Галичину прилучують до Австрії
1775.	друге зруйнован. Запорожжя; прилученнЯ Буковини до Австрії
1782.	заборона мандрівним дячкам удержувати школи на Укр.
1783.	знесеннє козацьких полків на на Гетьманщинї та Слобідській Українї; заведеннє кріпацтва на Українї
1787.	основано унїверситет у Львові для потреб Українців (відновлено в 1815. року)
1792.	утворен. Кубанського війська
1793.	другий розбір Польщі: Київщина, Волинь та Поділлє входять у склад Росії
1798.	виходить „Енеїда“, Котляревського; лїтературне відродженнє лївобережної України
1805.	засновано унїверситет у Харкові
1814.	родив ся Т. Шевченко
1816.	починає виходити в Харкові „Украïнскій Вєстнїк“

Рік.

1818. появляєть ся перша українська граматика Павловського
1834. засновано університет у Київі
1837. виходить „Русалка Дністрова“ —починаєть ся літ. відродження Галичини
1840. виходить у Петербурзі „Кобзар“ Т. Шевченка
1846. Кирило-Методіївське брацтво
1848. знесено кріпацтво в Галичині. Зїзд українських інтелїгентів у Львові. Основаннє катедри української мови на львівськім університетї
1857. поворіт Т. Шевченка із заслання
1859. перша українська недїльна школа в Київі
1861. смерть Т. Шевченка. Зненсеннє кріпацтва на Україні. Поява українських журналів: „Основи“ в Петербурзі, „Чернїгівського Листка“ в Чернїгові. Поява перших творів Федьковича—відродженнє Буковини. Українська друкарня Кулїша в Петербурзї
1862. упадок „Основи“. Поява творів українських письменників у Галичині; друге галицьке відродженнє
1863. перша заборона українського слова в Росії (Валуєв); упадок недїльних шкіл
1864. основано український театр у Галичині
1868. основано „Просвіту“ ві Львові
1871. перші засновини українського театру на росийській Україні за почином Кропивницького
1873. повстало товариство імени Шевченка ві Львові, перемінене в 1893. роцї на наукове; закрито віддїл „Географічного товариства“ в Київі
1875. основано університет у Чернівцях із катедрою української мови
1876. друга заборона українського письменства в Росії (Юзефович)

Рік.

1878. письменницький конгрес у Парижі — протест Драгоманова проти указу 1876. року
1881. деякі полекші для українського театру в Росії. Кропивницький заводить самостійну трупу, до якої приступають Тобілевичі й Старицький
1882. починає виходити „Київська Старина“
1891. засновано за почином Драгоманова радикальну партію в Галичині
1894. покликано М. Грушевського на катедру української гісторії на львівськім університетї
1898. великі ювілейні обходи в честь Котляревського в австрийській Україні; починає виходити ві Львові „Літературно Науковий Вістник“; завязуєть ся „Українська Видавнича Спілка“
1899. перше віче українських студентів Австрії за заснованням україн. університ. у Львові
1901. основуєть ся „Революцийна Українська Партія“ (Р. У. П.)
1902. великі хлїборобські страйки на Полтавщині й у Галичині
1903. відкриття памятника Котляревському в Полтаві
1905. манїфест про свободи в Росії. Поява української преси на росийській Україні. Перша державна Дума. „Українська Громада“ в Державній Думі
1907. друга Державна Дума — „Українська Громада“ в Держ. Думі; „Рідна справа, Вісти з Думи“.
1909. зїзд земств із цїлої Росії й домагання української школи на Україні
1910. смерть Лисенка; відлученнє Холмщини від Польщі
1911. закрито „Київську Просвіту“
1912. загально росийський учительський зїзд у Петербурзї домагаєть ся української школи для України

Рік.		Рік.	
1913.	сороклїтний ювілей дїяльности Франка		не тільки в росийській Україні, але й у забраних на якийсь час українських землях Австрії; закриттє всїх українських культурних інституцій на росийській Україні й у Галичині
1914.	заборона ювілею Т. Шевченка на росийській Україні. Зїзд „Сїчий“ із цїлої австрийської України ві Львові. Загальноукр. учительський зїзд ві Львові. Світова війна. Третя заборона українського слова	1915.	український сейм у Америцї

Хроніка найважнїщих воєнних подій

ДО КІНЦЯ ГРУДНЯ 1915. РОКУ.

1914. РІК (числа подані по старому стилю).

ЧЕРВЕНЬ.

15. вбивство австрийського наслїдника престола в Сараєві

ЛИПЕНЬ.

10. Австрія передає сербському правительству ноту в Білгородї
15. Австрія виповідає війну Сербії
17. Нїмеччина пересилає ультімат Росії
19. Нїмеччина виповідає війну Росії
21. Нїмеччина виповідає війну Франції
22. Анґлїя виповідає війну Нїмеччинї.—Нїмеччина виповідає війну Бельґії
23. Австро-Угорщина виповідає війну Росії.—Чорногора виповідає війну Австро-Угорщинї
24. Сербія виповідає війну Нїмеччинї
25. Нїмцї здобувають бельґійську кріпость Лїттіх (Лїєж)
28. поразка Французів під Мільгавзен
29. Чорногора виповідає війну Нїмеччинї
31. Франція й Анґлїя виповідають війну Австро-Угорщинї

СЕРПЕНЬ.

6. Японїя ставить Нїмеччинї ультімат
7. Нїмцї входять у бельґійську столицю Бріссель
12. Австро-Угорщина виповідає війну Японії
13. бій під Краснїком.—Нїмцї здобувають Намір.—Австрія виповідає війну Бельгії

18. велика поразка російської північної армії на Мазурських озерах
21. російські війська входять до Львова.—Французьке правительство тікає до Бордо
26. початок нових боїв коло Львова

ВЕРЕСЕНЬ.

6. бої над Сяном
15. Турки замикають Дарданеллї
27. Німці займають бельгійську кріпость Антверпен
28. відступ Росіян од Перемишля

ЖОВТЕНЬ.

4. початок боїв під Варшавою
15. повстання Бурів.—Німці відступають зпід Варшави
16. початок ворожнечі між Росіянами й Турками на Чорному
18. турецька фльота бомбардує Севастополь і Одесу [морі
20. початок англійсько-турецької війни
25. упадок німецької кріпости Цінг-тав у Азії

ПАДОЛИСТ.

2. Перемишль знов окружений Росіянами
18. Німці проривають російський фронт коло Лодзї
19. Австрийці займають столицю Сербії, Білгород
21. Німці здобувають Лодзь
26. Росіяни відступають зпід Кракова
27. морський бій коло Вогневих островів
30. бій під Лїмановою; Росіяни відступають

ГРУДЕНЬ.

1. Білгород дістаєть ся назад у руки Сербів
4. австрийські війська здобувають Пйотрків
15. невдачність французької офензиви на бельгійському фронті
16. відступ австрийського війська за Карпати
17. початок боїв над Нїдою
19. російський цар їде на фронт

1915. РІК.

СІЧЕНЬ.

2. поразка Французів під Соасон
6. великі втрати Росіян у південній Буковині
30. друга поразка Росіян на Мазурських озерах

ЛЮТИЙ.

5. російські війська відступають на Буковині за Прут
7. анґлїйські й французькі воєнні кораблї бомбардують Дарданеллї

БЕРЕЗЇЛЬ.

9. упадок Перемишля
24. новий наступ Французів у Шампань між Масою й Мозелею
31. кінець російської офензиви в Карпатах

КВІТЕНЬ.

5. кінець французької офензиви між Масою і Мозелею
10. Нїмцї переходять через канал Іпери у Бельґії
19. початок російського відступу в Західній Галичинї
25. Нїмцї здобувають Лїбаву

ТРАВЕНЬ.

2. початок великих боїв над Сяном
8. Італїя виповідає війну Австро-Угорщинї
17. Італїйцї даремне намагають ся перейти Сочу
21. австрийсько-нїмецькі війська здобувають Перемишль

ЧЕРВЕНЬ.

1. австрийсько-нїмецькі війська переривають російський фронт під Ярославом
2. поразка Французів під Арра
9. австрийські війська здобувають приступом Львів

ЛИПЕНЬ.

17. австрийські війська здобувають Люблин
18. австрийські війська здобувають Холм
22. нїмецькі війська здобувають Варшаву; австрийські війська здобувають Івангород і Володимир-Волинський
28. нїмецькі війська здобувають Ломжу

СЕРПЕНЬ.

2. нїмецьке військо здобуває Пултуськ
5. Нїмцї здобувають Ковно
7. Нїмцї здобувають Новогеоргієвськ
10. нїмецькі війська здобувають Осовець

11. нїмецькі вїйська входять до Ковля
13. нїмецькі вїйська здобувають Берестє Литовське
18. австро-угорські вїйська здобувають Луцьк
19. австро-угорські вїйська вваходять до Бродів
22. нїмецькі вїйська здобувають Городно
24. австро-угорські вїйська здобувають Дубно

ВЕРЕСЕНЬ.

3. австро-угорські вїйська вваходять до Пинська
6. нїмецькі вїйська здобувають Вильно
25. заняттє сербської столицї Білгороду австрийськими й нїмецькими вїйськами
29. нїмецькі вїйська здобувають Семендрію

ЖОВТЕНЬ.

1. Болгарія виповідає вїйну Сербії
2. Болгарія виповідає вїйну Англії
6. Австрийці здобувають Обреновац у Сербії
20. Крагуєвац здаєть ся австро-угорським вїйськам
24. австро-угорські й нїмецькі вїйська здобувають Ніш і Кралєво у Сербії
27. Болгари здобувають Лєсковац
28. Росіяни пробують перервати фронт коло Чарторийська

ПАДОЛИСТ.

6. Серби віддають Прістіну й Митровіцу
15. Болгари здобувають Прізрен
18. цїла Сербія дістаєть ся в руки союзної армії: нїмецько-австрийсько-болгарської
20. Італїйці острілюють Горицію
24. союзні вїйська здобувають Іпек у Чорногорі

ГРУДЕНЬ.

4. невдача четвертої італїйської офензиви над рікою Ізонцо (Сочею)
9. початок французької офензиви в Вогезах
11. початок росийської офензиви на бесарабському фронтї й на Волинї
23. анґлїйське правительство вносить у парлямент законопроєкт обовязкової вїйськової служби
27. Анґлїйці й Французи кидають Ґалліполї
29. австро-угорські вїйська здобувають сильну чорногорську кріпость Ловчен
31. невдалий кінець росийської офензиви на бесарабському фронтї.

З Новим Роком!!!

„З Новим Роком, з новим щастям!"
Читачам шлем свій привіт,
„Щоб без долі не пропасти,
Щоб прожить багато літ!"

Кожний рік ми посилаєм
Цей привіт одні другим,
Долі кращої бажаєм
В нашому життю тяжкім.

Рік проходить, час минає...
Долі кращої нема...
— Доле! Де ж ти пропадаєш?..
І не кличте, бо дарма!..

О, як тяжко серце бється ся,
Наче молот в груди бє;
Доля, знай, собі сміється ся,
Мід-вино в палатах пє...

З Новим Роком враз почнїмо
Світ ширити в темноті,
Тоді можемо ми сміло
Долю кращую найти.

Як полюбим світ науки,
Будем щиро працювать,
Будуть наші дїти-внуки
На Вкраїні панувать!..

П. СОХА.

ХТО МИ?

У цю світову війну, коли великі держави змагають ся поміж собою, кому з них панувати над світом, наш український народ зазнав чимало лиха. А ще до того наш народ роздїлений між двома ворожими державами, Росією й Австро-Угорщиною, й мусить тепер іти проти своїх же братів і бити ся за чужі інтереси... То страшна трагедія нашого народа, яку він переживає під сучасну хвилю. Але як то кажуть—лиха без добра не буває. То так і тепер. До війни мало хто знав про нас, мало хто чув про те, що на світї живе великий народ—Українцї.

Війна спричинила те, що про нас скрізь стали говорити й писати, що нами всї зацікавили ся. І коли про нас хотять знати чужі люди, коли цїлий світ заговорив про кривди українського народа, коли підносять ся голоси за права Українців як нації, коли нами другі зацікавили ся, то ми не повинні тим більше ми самі докладно пізнати, хто ми, яких батьків дїти? Чи не повинні ми спитати себе: хто є ті, якими зацікавила ся цїла Европа? Яке наше імня? На ці питання кожний мусить дати собі ясну відповідь, бо це виходить нераз і смішно й боляче!

Запитаєш бувало нашого чоловіка:

— Ви хто такий, чоловіче добрий?

— Та хто ж я маю бути, звісно, хто: мужик, хлїбороб.

— Та нї, не в тім річ,—пояснюєш далї,—до якої ви народности належите?

— Як до якої? До руської, бо ж ми живемо в руській державі, то значить і я Руський.

Коли ж запитаєш про це саме другого, третього, і т. д., то багато ще дечого иньшого почуєш. Одні кажуть, що вони „православні", бо ж їх инакше й батюшка не називає, як „православні християни". Иньші кажуть, що вони „Малороси", а то називають себе, „католиками", бо належать до латинської церкви. (Таких, що називають себе „католиками", багато можна зустріти на Волинї й у Холмщинї). Словом—не знають, як вони звуть ся. Від того, що наш народ не зна, як себе назвати, не зна, яке його справжнє імня, від того й користають наші вороги. Вони сами, і то навмисне, попридумували для нас багато різних назв, щоб забаламутити голови людям і з того забалумучення мати для себе користь.

Тепер підчас війни особливе яскряво нам станула перед очі та кривда, яка дїєть ся нам тільки через те, що наш народ не знає, до якої народности він належить. Люди думають, що коли вони католицької віри, то вони вже є Поляки, а як православної, то вони Руські. І от тепер на Холмщинї й на Волинї Поляки дістали свої школи й видають часописи, а Українцї того не мають. Та й для кого ж тодї там одкривати ті школи, коли виявляєть ся, що нїби-то там Українців зовсїм

нема, бо вони—тому що католицької віри,—позаписували ся Поляками. І так воно скрізь дїєть ся, коли люди не знають, хто вони.

Щоб така кривда нам не дїяла ся й на далї, й щоб нас не робили анї Поляками, анї Руськими, чи ще ким иньчим, ми дамо собі таку відповідь на питанє, хто ми: ми всї, що говоримо своєю рідною мовою, такою мовою, якою балакають у нас скрізь по селах наші люди, ми всї,—Українцї, а мова наша—українська. Це наше старе й славне імня. Тільки наші вороги хотїли нас істерти з лиця землї, щоб нас на світї не було, а щоб були тільки вони—то й попридумували для нас багато иньших імен, а ми були слабі й не протестували, то й забули, як ми називаємо ся. От у Росії нас називають „Малоросами". А для чого то Москалї нас так назвали? Хиба їм не однаково, як ми себе сами називати мемо? Та в тім то й річ, що не однаково. Їм треба було придумати для нас таке імня, що як найбільше підходило б до їхнього, щоб тодї можна було скрізь говорити, що то є один нарід. То так імня „Малорос"—імня придумане, не наше. І нашу землю, на якій ми живемо, назвали Малоросією, в одміну буцїм то од своєї, од Великоросії. І далї кажуть, що Малоросія,—то частина Великоросії, а ми, Українцї, буцїм той самий народ, що й Великороси; що наша мова також не є нїяка иньша мова, а та ж сама великоросийська, тільки з маленькими різницями в вимові. Народ, слухаючи це скрізь,—бо до того й по школах навчають так само—думає, що так воно й є. І справдї, думає: яка ж різниця, що то Малороси, а то Великороси? І от так, коли почнеш міркувати, то й виходить, що нас назвали Малоросами або тому, що ми „мало вросли", або що нас „менче числом". Ну, а коли люди могли думати, що тільки така, або ж і зовсїм нїякої не було різницї, то багато з нашого народу повірило, що Москалї й ми, Українцї, один народ.

Оттаке то баламуцтво зробила одна тільки переміна імня, тільки те, що люди забули, до якої народности вони належать. Люди часто називають себе лайливим іменем: „хахол". Це назвисько також приложили до нас Москалї, а то через те, що наші предки-козаки носили на головах чуби, а ті чуби Москалї називали „хахлами"—от від того й пішло те погане назвисько. А наші люди, не розуміючи того, що то є лайка, й сами почали себе так називати.

Багато ще наших людий мішає народність із вірою, але треба знати, що то не все одно: зовсїм що иньшого віра, й зовсїм що иньшого народність. Є народи одної віри, але буває й так, що в народї буває більше вір. На приклад Нїмцї є двоякої віри. Між ними багато католиків, але є дуже багато й протестантів, а все ж нї ті, анї другі не перестають бути Нїмцями. Так є й між Румунами: є православні, є й унїяти, але вкупі вони складають один, румунський народ.

Та й ви самі добре знаєте, що по других державах кожний приймає віру, яка йому подобаєть ся, тому й не диво, що серед одного народа може бути багато людий різних релїгійних обрядів.

Ми, Українці, православної віри, але є між нами й унїяти, як от на галицькій Україні; є також і католики, але то не значить, що через те вони вже стали Поляками. Чоловік може, коли завгодно, перейти до другої віри й нїхто того по нїм не пізнає, але ж нїколи чоловік не

може зразу прилучити ся до другої народности й стати її членом, бо кожний народ має свою осібну мову, иньші звичаї, иньшу гісторію й иньший тип.

Ніодин народ не створив ся зразу, не зразу прибрав собі одно якесь імня, а робило ся те дуже поволї, на протязї соток і тисяч лїт. Не відразу люди почали жити великими громадами й творити народи (нації), це робило ся дуже й дуже поволї. І на Українї спершу

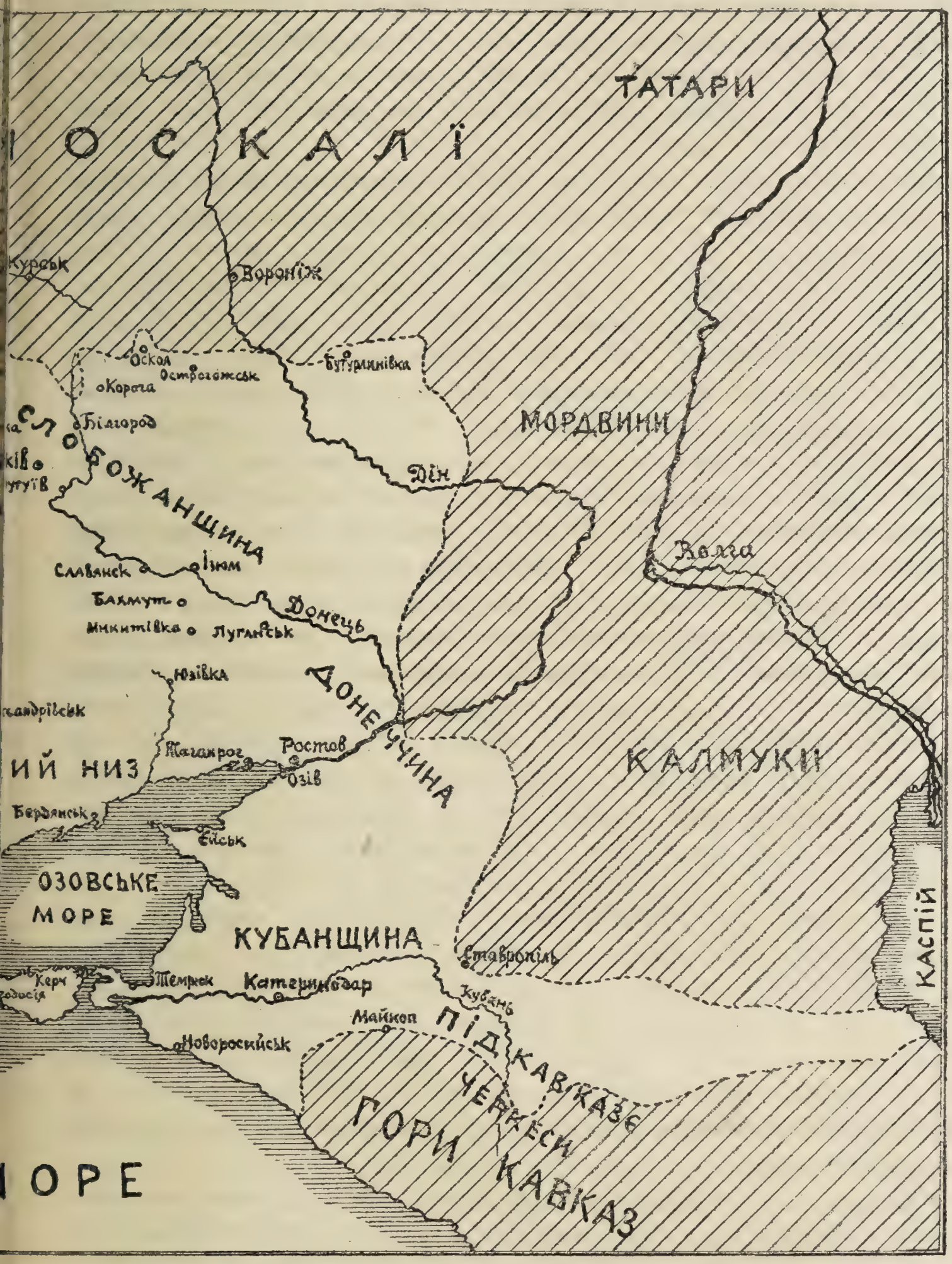

люди жили невеликими громадами-родинами, потім кілька таких родин лучило ся в одну громаду, яка вже звала ся племням. Таких племен було багато й вони мали різні імена: Поляни, Деревляни, Сіверяни, Дулїби і т. д.

Та життя все йде вперед. Настав час, коли й племенам недобре стало жити, й вони стали лучити ся ще в більші громади—в держави. Правда, між тими племенами були деякі різниці в мові, у звичаях, і т. д. Але як вони зблизили ся до себе й стали складати держави, ті різниці почали потрохи зникати, почала витворювати ся одна спільна мова, одні звичаї, одна віра й таким чином потворили ся народности, або нації. Так було по всьому світї й так створила ся українська нація. Але те було колись, тепер стати ся того не може. А чому, може дехто запитає? Та ось чому.

Колись, дуже давно, люди були зовсїм некультурні. Вони, як люди, не мали нїяких здобутків, жили тільки тим, що давала природа. Мова одного племени також мало чим різнила ся від мови другого. Тому коли ті племена получили ся в держави, нї одному з них не було що тратити. Через те кожному племню однаково було, якою мовою й не говорити, як не називати ся, аби було краще жити та аби можна розуміти ся. Але чим далї, то кожна така держава розвивала ся в свойому напрямі й накопичувала своє національне богацтво. У кожній такій державі виробила ся мова, розвинуло ся своє письменство, склали ся свої звичаї й узагалї витворила ся національна культура. Таким чином різниці між поодинокими народами все зростали. Чим культурнїщі стають народи, чим більше вони приназбирали в себе національного богацтва, тим ті різниці більші. І от тепер скоїло ся так, що на світї є різні народи, і кожний має гісторію свого розвитку, свої традиції, мову, лїтературу, мистецтво і т. д. й своїми національними здобутками кожний народ дорожить, і нїколи не захоче, щоб все те зникло з лиця землї.

Не можна позбути ся всїх своїх звичаїв, забути гісторію, не так легко стратити свою мову. І як довго народ не стратив своєї мови, так довго не стратить своєї національности: вже сама мова буде говорити про нього, хто він. І наша українська мова говорить про нас усьому світові, що **м и У к р а ї н ц ї**, а не Поляки й не Москалї.

Усунути тепер ті різниці між двома якиминебудь народами так, щоб із двох народів став один, то б то засимілювати один який народ з другим—неможливо, особливе, коли народ **того не хоче.** Доказом цьому можуть служити Жиди. Тисячі лїт пройшли, як вони стратили свою самостійність, розійшли ся по цїлому світу, але чи перестали вони бути Жидами, чи стратили вони свою національність?—Нї! Вони остають ся далї Жидами, бережуть свою національність, хоч жили й живуть по всїх державах цїлого світа.

Найстаріще наше назвисько було „Русь“, а держава наша звала ся руською. Через те в Галичинї люди ще й досї називають себе „Русинами“. Тільки ж ця назва була **ч у ж а**, нею називали себе купцї, що в Київі створили державу—обмежувала ся зразу на Київ, далї на Київщину, накінець обхопила всї землї, що їх попідбивали собі київські („руські“) князї—і перейшла далї на північ, де жив иньчий народ—Москалї.

І коли Москалї почали називати себе таким самим іменем, ми назвали себе Українцями. Ця назва також дуже стара й щиро народня. Відома вона нашим лїтописцям ще з 12. столїття. Так Галицько-волинська лїтопись, згадуючи про смерть князя Володимира Глїбовича (р. 1187.) пише: „о нем же вся Україна много постогна". Походить ся назва від пограничних земель, які замешкував наш народ. Вона для нас тим більш дорога, що нагадує про те, як наш народ, живучи на пограниччі, боронив своїми силами всї народи Европи від диких орд, які надходили зі східних та південних степів. Трохи пізнїще ся назва поширила ся на ввесь простір, де жив наш народ, і тому ми всї стали звати ся Українцями.

Цю назву народ дуже сподобав, тому ми вже в 16. віцї в народнїх піснях, а далї в 17.—18. в. майже що не в кожній народнїй думі зустрічаємо слова „Україна", „Українцї"; тільки тепер люди забули своє правдиве назвисько.

Тепер поставимо собі другі питання: чи великий український народ, де він живе й чи великі простори землї він заселює.

Всїх Українцїв на світї є понад 35 мілїонів. Живе український народ у межах двох великих держав: Росії й Австро-Угорщини, і то: в Росії по над 30 мілїонів (з того на Сибірі до мілїона), в Австро-Угорщинї—в Галичинї, на Буковинї і Карпатських горах—понад 4 мілїони. Крім того до пів мілїона наших людий живе в північній Америцї, а коло чверть мілїона в Канадї, та до 60.000 в Бразилії й Аргентинї.

Наш край, Україна, займає дуже великий обшир землї: тягнеть ся від гір Карпатських аж по Кубань і Терек. В Росії до наших земель належать такі губернії й краї: полтавська (95% Укр.), чернигівська (86%), харківська (81%), подільська (81%), київська (79%), волинська (70%), катеринославська (69%), херсонська (54%), частини: таврийської (42%), воронїжської (36%), городненської (23%), бесарабської (20%), люблинської (17%) [перед війною холмська губ.], минської (14%), сїдлецької (14%), та частина так званої кубанської области (77%); в Австро-Угорщинї до наших земель належать: східна Галичина (62%), північно-західна Буковина (38%) й північно-східна частина Угорщини.

На цїлому просторі нашої країни заховані в землї великі природні богатства. У нас грунт переважно—чорнозем; на Підкарпаттї—великі поклади гасу та земного воску; там же течуть соляні річки—сировиця; Херсонщина богата залїзом; вугілле добувають у Київщинї, Катеринославщинї, на Волинї та в Херсонщинї; цїлі поля торфу тягнуть ся по Київщинї, Поділлї, Волинї та Полїссї; над Доном находять срібло, золото, олово; будівельний камінь лупають на галицькому Поділлї (коло Теребовлї); на Полтавщинї чудова гончарська глина; у Харківщинї та на Волинї крейда і т. д.

Наші землї займають простір на 607.500 кв. верст і тягнуть ся здовж на 2025 верст, або більш, як 300 миль. Для порівнання величини української землї з иньшими найбільшими державами Европи приводимо отсю таблицю.

Росія—5.088.000 кв. в.

Україна—748.800 кв. в.

Австро-Угорщина—595.200 кв. в.

Нїмеччина—475.200 кв. в.

Франція—470.400 кв. в.

Із цеї таблиці ми бачимо, що наша земля серед усїх европейських держав по величинї займає друге місце.

А тепер подивимо ся, яке місце по величинї займають Українцї серед найбільших народів Европи.

Нїмцї	72	мілїонів
Москалї	66	„
Французи	44	„
Англїйцї	43½	„
Італїйцї	36	„
Українцї	35	„
Поляки	19	„
Жиди	13	„
Румуни	11	„

З цїеї таблиці бачимо, що й по численности населення Українцї стоять не на останньому, а на шостому місцї.

Тепер, коли ми дали собі відповідь на попереднї питання, поговоримо ще про те, яке становище займає український народ серед Славян і сусїднїх народів.

Український народ заселює простори, котрі займають саме середину поміж східними, західними й південними Славянами. Із усїх боків наш народ мав одкриті кордони, тому чужим народам дуже легко було нападати на нашї землї й нищити їх. Кожний дуже зависними очима дивив ся на нашу землю й вичікував тільки відповідної хвллї, щоб хоч частину її загорнути собі. Особливо визначили ся цим славянські народи: Польща й Росія. Та воно й не диво, що ці дві держави найбільш роздирали Україну. Цьому багато допомогала подібність мови. В ті часи нї одна із славянських мов не була ще добре розвинена, всї вони були більш подібні одна до другої, нїж тепер.

І Польща й Росія знали, що од України залежить їх великодержавне значіннє. Через те вони всїми силами старали ся загарбати українські землї в свої руки, а народ засимілювати.

Польщі скоріше, ніж Москві, вдало ся підбити Україну під себе. Але вона добре знала, що доки люди зістають ся Українцями й говорять своєю мовою, доти вона не може бути певна, що їй не грозить небезпека. Через те Польща почала придумувати різні способи, щоб як найтїснїше звязати Україну зі собою. Передусїм придумала вона унїю, як засіб до асиміляції, але їй те не вдало ся. Наш народ дуже тримав ся своєї православної віри,—релїгійна справа українського народа полягала на цїлком демократичних основах—він любив свої звичаї й мову—і те спасло його від асиміляції. Зчинила ся страшна боротьба, й Польща стратила частину України. Незабаром наступив і упадок Польщі, а натомісць підняла ся Москва. Вона також змагає до асиміляції українського народа й тому зєднує його зі собою насамперед релїгійно. Московщина касує релїгійні вольности Українців, піддає київського митрополита під власть московського патріярха, незалежна досї українська церква мусить слухати ся Москви. Але потім Москва пішла ще дальше в своїх русифікаторських намірах. Так дві славянські держави роздирали третю, а цьому ще багато допомогали й дикі орди, котрі набігали на Україну, то зі сходу, то з півдня.

Українська мова була посередньою між західними й східними славянськими мовами, тому сусїднї державні народи —Поляки й Москалї— допускали грубу помилку, голосячи, що наша мова є діялєктом їх мови. І ось і Поляки, і Москалї із полїтичних причин не допускали до розвитку нашої мови й до кінця 18. столїття нашу мову називали просто наріччєм чи польської, чи московської.

Отже що Україна вязала захід зі сходом і півднем, відчиняла браму до Чорного моря, що вона дуже богатий край, має багато великих рік і дає як найкращі вигляди для розвитку промислу, кожна з тих держав хотїла мати Україну при собі. І те право на валодїннє Україною підносили вони не тільки на правах сили, а навіть на доказах того, що буцїм то український народ є частиною чи польського, чи руського (московського) народу, в залежности від того, хто старав ся те доказати.

Але ж із кінцем 18. столїття погляд на українську народність і на українську мову змінив ся. Почали ся розслїди української мови. Учені доказують її живучість, доказують, що вона самостійна мова, що вона є ані діялєкт польської, ані росийської. На ті докази учені наводять багацько аргументів, а де далї повстає думка, що українська мова по своїй будові найблизче підходить ище до південнославянських мов, а не до польської й московської. Росте гарне українське письменство, повстають наукові видання, українська мова розвиваєть ся—і ввесь цей розвиток завдає брехню думкам, що українська мова тільки діялєкт. Тепер уже й така велика й поважна інституція, як росийська Академія Наук сказала своє слово про українську мову, признала її самостійною, і це її слово для нас, що жили в росийській Україні, найбільш важне.

І гісторичні й археольоґічні розслїди (розслїди на основі пізнання старини з розкопок, із виучування старих-престарих жерел) показали, що український народ має за собою дуже давне минуле, має гарний розвиток свого життя, створив свою власну гісторію. Иньша наука, антропольоґія (про те, як збудована людина, який її череп і т. д.), виявила, що антропольоґічний тип Українця також відміний від типу сусїдів, хоч і не є одностайно-чистий, і що ввесь український народ належить до східної галузи славянських народів. Тепер на підставі тих наукових розслїдів виходить, що Українці окремий народ і що йому в рядї иньших народів належить ся таке ж право на самостійність, як і иньчим народам.

Та коли би самостійність українського народа будувати тільки на самих хоч і наукових розслїдах, то, само собою, нїчого з того не вийшло б, про самостійність не могло б бути й мови. Для самостійности якогонебудь народа треба перше всього живучости, здібности до творення власної культури, власного життя.

Український народ показав свою живучість і здібність до творення власної культури на протягу багатьох столїть своєї гісторії. Його не могли стерти з лиця землї ні страшна Татарщина, ні Польща, ні Московщина. При найбільше несприятливих обставинах український народ жив і творив. І тепер, не маючи власної держави, український народ має більші культурно-національні здобутки, нїж деякі народи, що мають держави н. пр. Болгари, Серби, Перси, Альбанці і т. д. Український народ має в собі все те, що потрібне для того, щоб він став сильною державою, а тому й шлях той, що веде до самостійности України, вже не дуже довгий.

Онисим Чемара.

ДО СВОЄЇ МАТУСЇ.

(Замісць заповіту).

О, мамо-голубко, коли б то ти знала,
Як тяжко на світї я вік свій прожив,
То ти б не питала, чого я загинув,
Чого я так рано рученьки вложив...

Зложив я рученьки від тяжкої працї;
В далекій чужинї, в чужій сторонї,
В глибоку могилу я лїг одпочити...
О, мамо-голубко, не плач по менї!

Не плач по менї, моя ненько рідненька...
Я вільно й в неволї як сокіл лїтав
І знав лиш одно я: своїй Українї
Й своїому народові щастя бажав!

І лїг одпочити в глуху домовину,
І очи свої я землею покрив
Того лиш так рано, що доля не дбала,
А я лиш сердешний народ мій любив...

Любив я народ мій як треба любити,
За нього й життя я свого не щадив,
Я неньку Вкраїну любив до загину
І, люблячи, лїг я в глуху домовину.

В глухій домовинї, в глибокій могилї
Я лїг одпочити і більше не встану...
Я лїг одпочити в дубовій трунї...
О, мамо-голубко, не плач по менї!

27|xi—1915. року.
Горішня Австрія, Фрайштадт.

Василь Кобка.

За що їх бито?..

Зимно. Пронизливий вітер то враз падає на землю й стихає, немов прислухаєть ся до чогось, то знову зриваєть ся, бушує, реве й, мов вирвавшись із обіймів мокрої, брудної, залитої кровю землї, несеть ся під небо й, оповівши хмарам, що дієть ся на землї, гонить їх усе далї та далї. А оловяні хмари, чіпляючись за верхи гір, то розходять ся, то знову зіходять ся, і ллють зимним дощем, немов хочуть обмити ту забруджену землю.

Наближав ся вечір. Ставало ще зимнїще. Вітер ще дужче лютував, сердив ся, аж заводив віді злости.

Широким шляхом, що гадюкою вив ся поміж горами, посували ся дві темні чоловічі постатї. Вони були в сїрих, забруджених одягах, у великих пірваних чоботях і в сїрих шапках, які вже зовсїм стратили свій первісний колїр і були більше схожі на зівялі лопухи, нїж на справжнї шапки. За плечима звисали великі сїрі торби й тяжкі заржавілі ружжа.

То були два салдати росийської армії.

Один із них змарнїлий, виснажений, пожовклий, ледви тягнув за за собою ноги, що хвилини спотикав ся, без перестанку кашляв і харкав кровю.

Другий, що йшов поруч із першим, піддержував хорого, знесиленого—помагав йому. Він сміло ставав ногою на землю, шукав у грязюці твердого ґрунту, щоби не впасти, й загрузав по колїна.

Ішли вони дуже помалу. На перший погляд здавало ся, що вони не йдуть, а топчуть ся на одному місцї.

Сердитий вітер рвав із них їх брудний одяг і пронизував до кісток.

— Ось уже недалечко! Зараз нагонимо свою „часть“, а там і відпічнемо—потїшав хорого товариш, підпираючи його й силою тягнучи за собою.

Із грудий хорого виривали ся звуки, які він немов випльовував разом із кровю.

— Боже!.. Коли вже буде кінець отсїй мандрівцї... Нещасний день... коли на світ... я народив ся!..

— Нїчого, нїчого, товаришу! Хутко скінчить ся се нещастя. Ти знову повернеш до рідної оселї, знову побачиш своїх дїток і жінку. А там, дасть Бог, очуняєш, поправиш ся...

— Дїти... Жінка... Вони ж дожидають мене... А що ж вони скажуть... побачивши мене... таким?.. Кому я тепер потрібний?.. О-о-о-й!.. Нї. Чую я... чую, що не побачу вже їх... Війна... Вона мене звела нї нащо! А ще так хотїло ся б пожити... Хотїло ся б останнї днї пробути дома... з родиною...

Тяжкий кашель не дав йому договорити. Кров пішла сильною струєю й залила йому уста...

Деякий час було тихо. Чути було тільки, як із свистом вилїтало повітря із грудий хворого салдата, як дощ хлюпотїв по воді, що зібрала ся в великих калюгах та десь далеко жалібно заводив вітер.

Де далї, темна ніч почала брати землю в свої обійми. Схиливши голови, обидва йшли мовчки навманя, пильно вдивляючись у темряву ночі, щоби не збити ся з дороги. Вітер потроху стихав, дощ переставав іти. Від землї підіймав ся густий туман...

На другий день перед „баталїонним“ командїром вони стояли й ждали присуду. Вони відстали від армії й за те мусїли спокутувати.

Хорий ледви стояв на ногах. Йому байдуже було, що „їх високоблагородїє“ скакало, гримало на них; із його грудий в оправданнє не виривало ся нїчого, крім безупинного, тяжкого кашлю.

Його товариш стояв похмурий, сердитий, стояв і, схиливши голову, слухав. Часами, коли начальство викрикувало дужче й сильнїще, він раптово підіймав голову, немов поривав ся щось сказати, але, роздумавши, знову похнюплював ся й тільки слухав.

— Што ж, што же ето? Атставать?.. Да ви кто? Куда ви ідьотє? Дамой, штоль, із ярмаркі, а? Да я, да я вас пострєляю как сабак!.. Максїмок!.. Максїмок!.. Слишь, атсипь ім по двадцатї пятї!..

— Ваше високоблагородїє! Але ж...

— Што?!.. Разгаварівать?.. Прібавіть ім єщо по пятї!.. Ну, что ж стоітє? Живо!..

І от почало ся... Без скарги, без криків вони терпіли ті нагороди за защиту „отєчества“.

Навколо було тихо. Вітер притих, а по небі блукали тільки окремі хмари, мов ті вівцї, відбившись від гурту. Сонце сміяло ся з гори й видивляло ся на своє обличча, що відбивало ся в широких калюгах дощевої води.

Нараз екзекуція перервала ся.

— Продолжать, продолжать!.. чево сталї? Ну!..

— Ваше високоблагородїє!—відмовили йому—один уже мертвий!..

— Што?.. Мьортвий?.. Да как он смєл?.. Убрать єво!..—крикнув розлютований „єго високоблагородїє“ й пішов геть.

Долї лежало тїло забитого, хорого салдата. Поскидавши шапки, присутні скупчили ся навколо й зі страхом і з сумом дивили ся в лице забитому. Всї мовчали, немов ждали, що забитий устане, але він лежав нерухомо, сцїпивши зуби. На його лицї застигли всї ті муки, які йому прийшло ся перетерпіти.

Нараз тихий вітрець легким подихом пронїс ся над землею, добіг до бору й зашумів між верхами вікових ялиць. Бір глухо загомонїв, а сонечко сховало за хмару своє обличча, щоби не бачити тої великої неправди, яка творила ся на землї.

Грицько Трутень.

ЗУСТРІЛИ СЯ.

У неділю рано-вранці
Заревли гармати...
Зустріли ся два вояки,
Мов ті рідні брати...
Їден вояк із Росії,
З руської Вкраїни,
Другий вояк із Австрії,
З тої Галичини...
В славнім місті, у Гуменнім,
Вояки зійшли ся,
Та на мості залїзному
Вони зустріли ся...
— Здоров, брате, як ся маєш?—
Їден запитав ся.
— „Тяжко, брате, лихі часи“,—
Другий обізвав ся.
— „Тяжко-тяжко жити в світї,
Бо правди немає:
Брат на брата йде війною
Та кров проливає...
Брат на брата мов та галич
В степу підняла ся...
Кров невинна, кров червона,
Морем розлила ся“..
Розмовляли два вояки
В Гуменнім на мості,
Розмовляли радо й любо,
Як великі гості...
Розмовляли два вояки,
Мов брати рідненькі...
Обняли ся, заплакали,
Як дїти маленькі...

Другий вояк.

— Ой, брате мій, рідний брате,
Що сталось з тобою?
Ой, за що ти нас мордуєш
З вражою Москвою?

Перший вояк.

— Чи винен я, рідний брате,
Що цар наш неситий,
Що задумав весь світ білий
Собі покорити,
І високії Карпати,
Й славну Галичину
Ізнищити, зруйнувати,
Взять під Московщину?

14|12—1915. р.

Другий вояк.

— Ой, не жаль же тобі, брате,
Наш край руйнувати,
Що з поганим Москалем ти
Прийшов у Карпати?
Не жаль нищить край коханий,
Рідну Україну,
Та встеляти білим тїлом
Славну Галичину?..

Перший вояк.

— Ой, брате мій закордонний,
Сам ти добре знаєш...
Ой, за що ти, рідний брате,
Мене проклинаєш?
Не йшов же я, рідний брате,
Ваш край руйнувати,
Бо й не знав я, хто ми й що ми,
Та й хто наша мати!
Родив ся я у Полтаві:
Там то й виростав я,
А хто, брате, наша мати,
Не чув я, й не знав я...
Породила, згодувала
Мене рідна мати,
А що, брате, Україна,
Не навчила мати...

* * *

Чорна хмара наступила,
Заревли гармати...
Обняли ся й заплакали
Оба рідні брати...
Попрощались, розійшли ся
Тай більш на здибались...
Мабуть вони в той час лихий
На віки розстались...
Уже-ж вони не зійдуть ся
На залїзнім мості...
Серед степу дві могилї,
А там їхні кости...
Оттам оба вояченьки
На віки заснули,
І край милий, край коханий,
На віки забули...
Хай же спить ся їм спокійно,
Хай забудуть лихо,
Хай над ними вітер віє
Тихо, тихо, тихо...

Микола Стратийчук.

НАШ НАЦІОНАЛЬНИЙ ГЕРБ І НАШ НАЦІОНАЛЬНИЙ КОЛЇР.

Кожний народ, кожна держава має свій герб, себ-то відзнаку, що відрізняє той народ, ту державу, від других. Такі відзнаки-герби дуже давня річ. Ще старі Римляни казали носити перед своїм військом такі відзнаки, а за ними перебрали цей звичай иньчі пізнїщі народи. Тоді такі відзнаки малювали на щитах, що ними кожний вояк заслонював ся від ворожих списів, і по тих відзнаках можна було відрізнити ворожі війська від своїх. Такі відзнаки були: ведмідь, лев, гадюка, лицар і т. д. Звичайно бувало таке, що начальник війська вибирав сам для себе якусь відзнаку й та відзнака-герб—була вже для цїлого його війська.

Крім знаку на щитї військо носило ще й хоругов, на якій був вишитий той самий знак-герб, що на щитї. Як у середнїх віках розросло ся лицарство, кожний лицар придумував собі герб, мав собі свою хоругов, якою користували ся в боях його прихильники. Такі герби були й у володарів поодиноких країв, бо ж вони були теж лицарями, вони теж мали своїх прихильників, себ-то своє військо, що бороло ся за ними й ураз із ними за їх край. Герби вибивали собі володарі на своїх грошах, давали їх на письма, які від них виходили, на печатки, і по гербі можна було пізнати, чиї це гроші, чия це печатка.

Такий звичай був у цїлій Европі, так було й у нас, на Украïнї. Мали иньші европейські володарі свої герби, мали й наші українські князї свої відзнаки, свої герби. Від володарів пішли сї герби на ввесь народ, і ми тепер уже говоримо про національний герб: росийський, нїмецький, бельгійський, французький, говоримо про герб болгарський, сербський, польський, говоримо і про український народнїй герб.

Так, ми маємо свій національний герб, маємо свій національний колїр—і про нього ми хочемо побалакати. Воно трохи дивно, що ми мусимо про це осібно балакати, бо ж кожний народ повинен знати, який його народнїй герб, який його національний колїр. Тай справдї: кожний Поляк знає, що його національний герб білий орел на червоному полї, майже всї Литовцї знають, що їх герб білий лицар на конї на синьому полї (погоня), Руський знає, що герб його національної держави двоголовий орел, а національний колїр: біло-червоно-синїй. Та в нас треба про се ще побалакати тому, що довгі століття народнього гнету вибили з памяти

нашого народу те, який наш національний герб, який наш національний колїр, що відрізняє нас від усїх иньших народів. Правда, це сором для нашого народа, що таке склало ся, бо ж і иньші народи були в неволї, та сором соромом, а спізнати себе нїколи не пізно!

Наш національний герб — **це золотий лев на синьому полї;** лев здіймаєть ся на скелю, хвіст піднятий до гори, на голові корона. Власне лев — це герб города Львова, але його придумали для себе українські князї Галицько-волинської держави давно, ще в XIV. віцї. Найстарший такий герб зберіг ся на грамотї українських князїв, Андрія та Льва, із 1316. р., але його вживали певне й давнїще. В XIV. віцї загально було відомо, що це герб українських князїв, котрі княжили тодї в Галичинї, у найсильнїщій і наймогутнїщій тодїшнїй українській державі. Тодї Київ стратив уже своє значіння, вже й князїв своїх не мав так, що герб Галицько-волинських князїв мусїв стати гербом цїлої України. Потім, як Галицька держава впала, її герб таки лишив ся. Польські та угорські королї стали бити гроші для Галичини, й на них містили льва, бо вважали його гербом сього краю. Аж до XVIII. столїття Польща вважала льва гербом Галичини — Галичина звала ся т. зв. руським (українським) воєводством. Тому ж що Львів був тодї столицею того воєводства (себ-то Галицького князївства), то й цей город дістав за свій герб льва, бо то вже була така звичка в Польщі, що кожне місто мусїло мати свій герб.

Український національний герб.

Може хтось сказати, на що наш народ приняв за свою національну відзнаку герб міста Львова, адже серце України, її столиця — це Київ, і герб Київа повинен бути гербом України. То правда, що Київ серце нашого краю, і що до нього звертають ся очі нас усїх. Тільки ж, як ми бачили, лев аж

пізнїще став гербом города Львова, а придумали собі сей герб для своєї землї наші українські князї, й ми знаємо про нього, що він уже був у XIV. віці й що ним користували ся володарі нашої, української землї. Може київські князї мали й свої герби, та ми про них не знаємо. Знаємо тільки, що за польських уже часів Київ мав свій герб: архангела Михайла в білій одежі із авреолом над головою, в одній руцї держить меч, у другій похву, одно й друге схилене в долину, архангел на червоному полї. Біла одежа й червоне поле дуже пригадують польську видумку, бо ж польський герб—се білий орел на червоному полї. Коли був у київських князїв гербом св. Михайло, —то певне не на червоному полї, а на голубому, та не зі спущеним мечем (знак неволї), а піднятим у гору (знак боєвий)—і в такому видї й підновлювали в XVII. віці герб Київа: архангел у зброї, права рука піднята в гору, держить меч, а лїва щит. Так виглядає він і до сьогодні.

Герб міста Київа.

Ми могли б уживати обох гербів: і льва й св. Михайла як національних відзнак нашої землї, України, і так воно по більшій части водить ся в нас. Тільки ж нїде правди дїти, що лев найстарший відомий нам наш герб, і що власне лев одинока наша національна відзнака, яку придумали для України наші, українські князї. Його й приняли відразу національно свідомі Українцї Галичини й російської України *).

Крім гербу має кожний народ і свій національний колїр, який його відрізняє від другого народу. Звичайно кожний народ вибирає собі за національний колїр ті краски, що пере-

*) Про козацькі хоругви ми не згадуємо, бо козаки й гетьмани сами часто вживали чужих хоругов, нпр. польської.

важають на його національному гербі. Ось Поляки мають національний колїр: біло-червоний, Литовцї: біло-синїй, Жиди синьо-білий, Болгари: біло-зелено-червоний, Руські: біло-червоно-синїй і т. д., і то через те, що ті колїри є на їхніх національних гербах. То так і ми взяли зі свойого національного гербу головні краски, що на ньому містять ся, і склали свій національний колїр: **жовто-синїй** (бо ж герб—жовтий, чи золотий лев на синьому полї). Ці дві краски дуже до себе підходять, сполука їх дуже мила для ока, наш народ дуже собі їх сподобав та полюбив їх. Ці два колїри згадують ся частенько в наших народніх піснях. І в народніх думах, що то їх складали кобзарі, є згадки, що козаки свої чайки прикрашували золотими та синїми матеріями (от у думі про Самійла Кішку), то так і одно й друге—і те, що ті краски містять ся на нашому гербі, й те, що сполуку тих красок народ дуже любить—склало ся на те, що наш народ приняв собі сї колїри за національні відзнаки.

Тепер уже кожний свідомий Українець знає, що його національний колїр: **жовто-синїй,** а національний герб: **лев!**

Василь Верниволя.

У ХАТЇ.

(Образочок із війни).

Присвята т. Р. Д-му.

Квокчуть, лопають ґранати,
В вікнах скло дзеленькотить,
На помостї в бідній хатї
Мати з хлопчиком сидить.
Пригулило ся до мами
Хлопченя й дріжить як лист...
На дворі понад хатами
Куль страшенний чути свист.
Притулилось, тихо плаче,
Мати тїшить, а сама
Слово вимовити хоче,
І дріжить сама вона...

Промінь ясний, страх великий,
Заглядає ув вікно,
Дикий гомін, смертні крики
Помішали ся в одно.
—„Мамо, мамо“—каже хлопчик—
„Защо люди бють людий?“
Він говорить... Чути—квокче,
І знаряд упав туди...

* * *

Квокчуть, лопають ґранати,
Хата та уже горить,
На помостї там, у хатї,
Мати з хлопчиком лежить...

Фрайштадт, 28. вересня 1915. р.

П. СОХА.

ДАВНЄ й НОВЕ.

Образочки з життя.

Живеш на світї божому й часто не знаєш, що де дїєть ся, як де люди живуть, які в них звичаї, яка мова, яка пісня. Не знаєш, бо далї свого села не був, нїчого не бачив і не чув нїчого. А то й так буває, що не знаєш навіть, як жило ся людям у своїому селї колись і як живеть ся зараз. За те ж, що мало де був та нїчого не знаєш, то вже так радо слухаєш, як де хто почне розповідати про старі часи, про минулість, як ранїще люди жили й яка їх була доля.

Нераз дивиш ся, збереть ся гурток старих людий і почнуть балачку, а ти вже й свого носа туди встромиш, а вуха насторочиш як заєць тай слухаєш. Ба другий раз таки зацїкавивш ся, як почнуть про те, як Москва загарбала Україну в свої руки та стала заводити свої порядки на нїй, як настановляла своїх урядників над нашим народом і як вони дуже зле поводили ся з ним, як у салдати брали тодї без розбору, як бодай трохи провинив ся який чоловік, так зараз йому волоссє з голови геть, ланцюг на руки й тільки й бачили його...

Та були й такі випадки, що нераз і наші люди вміли надїти не одному Москалеві ланцюга на шию, як про се часто розповідають. Раз так приїхало двох урядників до села тай розцвенькались, домагаючись некрута, котрий, кажуть, переховуєть ся в селї. Люди відповіли, що не знають нїчого, й завели поміж собою тузанину. Та не довго тузились, бо найшли ся такі, що схопили тих урядників, помяшкорили по козацьки так, що вони й дух спустили, а тодї вкинули їх у глибоке провалля й присипали землею.

А то ще й таке. Одна родина носить ще й тепер прізвище Горищенки. Ця назва повстала так. Прадїд сеї родини повинен був служити в москалях. Але щоб запобігти сьому лихові, він зробив так: примурував собі на горищі до лежака таку комірку, в котрій міг сховатись під лихий час і, кілько разів не переслїдували його, він цим отже й відкараскував ся.

* * *

Багато дечого розповідають старі люди ще й за запоріжські часи. Коли зруйновано Сїч, десь у теперішнїй Катеринославщинї, то Запорожцї тодї розбрели ся маленькими гуртками, де хто хотїв. Один такий гурток осїв і біля нашого села. Згуртували вони собі кіш і, проживаючи так, займали ся своїми потребами. Люди цї були дуже добродушні, поводили ся з нашими людьми дуже добре й помогали одні другим, чим хто міг. Але поміщики страшенно їх бояли ся, бо вони їм не раз давали доброго перцю. Недалечко нашого села була колись економія поміщицї К-ої,

сий котрої служив при війську офіциром. Раз приїхав він погостити на час до дому. Приїхавши, почав вештати ся, та й набрів якось на той сам кіш, що містив ся в густих лозах, у плавнях, і складав ся з кількох курінів. От прийшов він до матери тай каже:

— Ето что у тебя, мама, за шайка разбойніков в плавнє помещаєт ся!

— Є, сину,—відповіла йому мати—ти не дуже тут розгулюй, бо то люди дуже лихі. Було прийдуть до мене в двір і беруть, що тільки їм вподобаєть ся: харчі, різну зброю, скотину й віддають селянам, а ти тільки дивись, навіть рота роззявити не вільно!

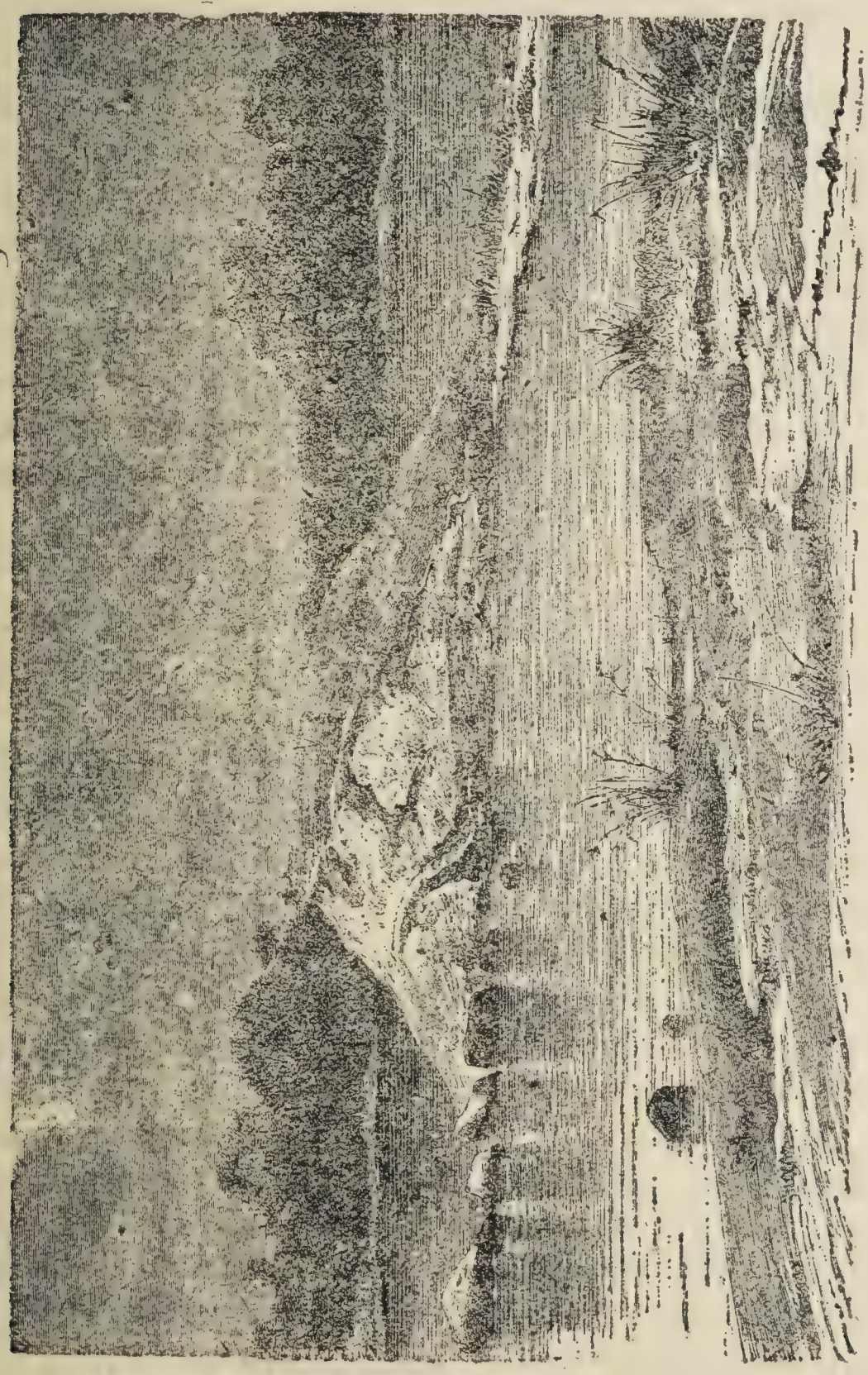

Острів Хортиця на Дніпрі

(за пісковою скелею, видно береги).

На цьому острові в XVI. в. український князь Дмитро Байда-Вишневецький збудував фортецю, і це був початок Запорожської Січі. Як довго простояла там Січ, не знати; тільки як вважують розкопки на острові.

Син закипів мов шашлик на вогні, зібрав кріпаків усіх, котрих мала його мати, воружив їх: кого друком, кого рогачем, кочергою, вилами, а сам сів на коня й поволік цих людий на облогу коша запоріжського. Як не просила, як не молила його мати не робити сього.

„Вони" — каже — „такі, що їх і куля не бере, вони тебе вбють". Але дарма, він навіть і слухати не хотів.

Недалечко коша пан полишив у кущах своїх людий, а сам верхом на коні з рушницею за плечима підїхав на кілька кроків ближче і крикнув:

Ей ви, разбойнїкі, вихадїте-ка сюда!

Запорожці саме спали в курінях, бо була обідня пора й нїхто з них не вийшов на сей поклик. Тоді пан вистрілив у курінь. Незабаром вийшов із куріня вищий за пана на коні чоловік і, чухаючи ся, підійшов до нього та й каже:

А чого ти, вражий сину, не привітавшись, плюєш межи очі, га?.. Кажи!

Пан побачив лихо, мовчить... Тут по приказу вибігло з курінів кількох хлопців, взяли пана на списи, як жабу, зняли його з коня до долу, закутали його в його ж шинелю й віддали його кріпакам, кажучи:

— Нате вам, добрі люди, вашого пана та несїть його до його матери, а їй скажіть, нехай вона скоріще його ховає та побільше варить обіду, бо ми незабаром прийдемо поминати!

Як сказано, так і зроблено. Дождавши вечора, Запорожці полишили тільки сторожу біля курінів, а решта, набравши в селї товаришів, пішли всї разом до поміщицї на поминки й пробенькетували там цїлїсїньку ніч.

* * *

Та немало оповідають про часи, коли люди наші були кріпаками. За се вже є багато більше свідків, бо ще чимало й живе тих людий, котрі самі робили панщину. Розповідають було так:

Колись люди зовсїм належали до пана, от як тепер належить скотина кожному господареві. Кожний пан зі своїми кріпаками, що хотїв, те й робив: продавав за гроші, промінював за скотину, а то навіть за собак людий міняли, програвали людий у карти, віддавали їх цїлими селами в придане своїм донькам, коли віддавали їх заміж, і таке иньше. А що про кари, то навіть нема чого й говорити, бо карали, як хотїли. Не даром лишила ся така приказка в народї: „Пропав, як Хаба за панську собаку". Хаба це був чоловік, котрий мав таке прізвище. Він був кріпак і жав укупі з другими на панщинї пшеницю. А що була спека, то женцї мали воду до пиття, котра стояла в відрі під снопом. Тут приїхав пан і при нїм була його собака. Пан забалакав ся зі своїми наглядачами, котрі були при женцях, а собака його натрапила воду та й давай хлептати з відра. Забачив се Хаба, взяв маленьку грудку землї та й ударив нею собаку. Собака заскавучала. Як угледїв се пан, то так і насїв зі своїми наглядачами на Хабу. Не злїзли з його сердешного, поки духу не спустив. Оттаке то нагадує нам приказка про Хабу...

* * *

Дійсно ніколи не перестав би слухати тих оповідань, що їх оповідають старі люди про минуле життє нашого бідного народу. Не раз почуєш біль у серці своїм і не раз волосся підіймає шапку на голові, як уявиш собі становище нашого народу в тому часі. Але коли придивиш ся й до теперішнього життя його, то не меньший жаль стисне кожного, бо не краще й тепер живе поміж панів, урядників та попів наш бідний, робучий народ. От наприклад таке. Живе наш селянин у селї, а запитай його, для кого він живе, то він бідний не дасть навіть тобі й відповіди, а все через те, що він цїлком пригнїчений і пригноблений правительством. Тільки й майна його, що похила хатина, та й ту не кожний має. У полї теж якась мілїонова тільки частина землї належить йому, а решта, скільки очима зглянеш, то все під панами та поміщиками. В дворі в його теж нема на що завидувати, бо хоч і хотїв би завести якусь товаряку, або иньше якенебудь звіря, та й того не можна, бо плекати дома нїчим гаразд і попасти нї на чім, бо кругом пан та поміщик. Не раз бувало таке, що заблудить скотинка на панську землю, то вже він здере з тебе те, що сам схоче, що й сама та скотинка не варт того, або просто забє на місцї, а ти, як знаєш... Що до посїву, то теж дуже зле стало, бо своєї землї нема, а щоб заарендувати десятину на рік, то буде коштувати двацять карбованцїв та ще не тієї землї, де сам хотїв би взяти, а тієї, що в пана лишить ся якийсь негідний клаптик, н. пр. земля така: як не камінь, то круча, або гора, або солонець такий, що й трава не буде на нїм рости, не то, щоб збіжжа росло. Але й такої землї тепер не кожний дістане, бо пани вже в аренду не дають, а сїють самі. За копу теж уже сїяти не дають. До 1902. року ще сїяли так: земля панська а робота й насїннє мужикове, а коли збіжжа поспіє, то мужик скосить, складе, й тодї дїлять ся по половинї, та тільки мужик ще й повинен панову половину й перевозити з ниви, куди пан скаже, аж тодї тільки маємо право свою частину забрати до дому. Але від 1902. року пани вже стали давати мужикам не половину, а лише з пять кіп бере він собі три, а мужикові лишаєть ся дві копи. Та й се вже вивелось, бо не дають тепер нїяк, а засївають усю землю самі.

* * *

Поміщики відносять ся дуже зле до мужиків. От наприклад, років із десять тому назад був такий випадок. Чоловік, на прізвище Простий, саме у Спасівку, як у нас кажуть (у місяцї серпнї), десь то бідолага випив, може з горя, тай шкандибав собі до дому, співаючи. А йти йому треба було попри панський сад. Що вже було в його на думцї, що він заплїв ся в той сад, то нїхто свідком не буде. Але що сталось? Його забили, немов би він був злодїєм. На ранок обурилось цїле село. Всї хотїли привчити пана, бо були ясні докази, що Простий був пяний і що він забрів у сад без жадної цїли, а просто, як у нас,

кажуть, назмання, без розмислу. Але пан теж хитра собака був. Він ще до ранку приготував цїлий полк стражників та урядників. Що далї? Сини вбитого батька подають у суд. Так років зо два судились-судились, та все їхнє не в лад, все пан прав, як кочерга. Нїчого робити, як не помажеш, мовляв, то й не поїдеш, так на тому й скінчилось.

* * *

А то ще й так було назад тому років вісїмнацять. В маленькій, похилій хатинї жила одна бідна вдова, звав її народ на імня Уляся. Жила вона дуже бідно, мала щось зо пятеро малих дїток, котрих тато полишив дуже маленькими, не оставивши їм анїякого майна. Годувала Уляся своїх дїток тільки тим, що заробляла денебудь своїми власними руками, а й не без добрих людий у селї, щоб чимнебудь не зарятували бідну вдову. Верст пять за селом жив у роскішній економії поміщик, а його якась родина жила в нашому селї недалечко вдови Улясї. Поміщик часто приїжджав до своєї родини в село на автомобілї.

От один раз так саме їхав він автомобілем попри вдовин двір, переїхав удовине поросятко та й задавив його. Вибігла Уляся з хати, прибігла на те місце, та тільки з жалю ломала собі руки, ходячи навколо задавленого поросяти. Зібрало ся ще кількох людий. Звісно в селї: той те радить, а той те, один посилає вдову до пана, щоб заплатив за шкоду, другий каже, що треба заявити старостї. Але зрештою покінчило ся на тому, щоб піти до пана та нехай заплатить за шкоду. Взяла Уляся двох людий і хотїла йти просто до пана. Але тільки вони почали йти, як дивлять ся: пан сїдає на автомобіль і вже рушив. Вернула ся наша Уляся до хати, а на другий день пішла сама просто в економію до пана просити. При входї в браму опали її собаки, котрих там було кілька десятків, обнесли на нїй бідній одежину, а один навіть ще й укусив за литку, та так укусив, що вирвав зубами таку частину тїла, що й кулаком не закриєш. Зчинив ся незвичайний крик, прибігло кілька людий, відігнали собак. Уляся впала на землю і, стїкаючи кривю, звилась як рибина. Вийшов і пан зі своєї кімнати, підійшов поближче, та й каже:

— І чаво єйо сюда чорт заньос? Убрать єйо!—крикнув він.

Як люди запитали, куди ж її дїти, то пан сказав, щоб вивели її за двір, та й нехай іде, звідкіля прийшла. А сам відвернув ся й пішов.

Тодї самі люди зачали просити пана, щоб він дав коний відвезти її, чи до дому, чи навіть у місто до больницї. Пан навіть і слухати не хотїв, а опісля велїв настригти із тої собаки, що вкусила, шерсти й дати вдові, щоб вона її перепалила й засипала тим попілом рану... Вкінцї люди таки впросили пана й він велїв її відвезти до дому. А дома не без добрих людий. Найшлись такі, що відвезли її до земської больницї, котра була на вісїмнацять верст від села. В больницї зачали просити доктора, щоб він зняв свідків і подав пана до суду, щоб хоч суд при-

мусив його заплатити вдові за потерпіння болю, за страчення робучого часу й на зодержання дома голодних дітий. Та доктор сього й не слухав, а ще крикнув як навіжений:

— Кой чорт єйо посилал туда, что ана пашла? Ведь за ето пан не будет атвечать!

Так пролежала бідна вдова в больниці півтора місяця, а дітки її не раз виглядали в віконце, чи не несе хто з людий чого попоїсти, бо пан навіть і забув, що лишив їх без матері, без шматочка хліба в холодній хаті... От так бідна вдова потребувала своє з пана.

* * *

Або таке. Не дуже давно, якраз на Першу Пречисту зібрались дві жінки в маленький панський лісок по груші. Не раз уже дали ся ті груші в знаки. Дуже гірко видихувати їх, от і все таки пішли. Зайшли в густі дерева, знайшли там добрих груш, котрих лежало під деревом на землї, як то кажуть, хоч лопатою горни, тай зачали збірати в мішки. В той саме час панський син полював там, та й наткнув ся на тих дві жінки, що збірали грушки. Одна зараз же схопила ся та на втїкача, не дивлячись на те, що пан наставив рушницю й приказав, щоб жінки й не рухали ся, а то буде стріляти. А друга так і завмерла зі страху на місцї. Пан прийшов до тої, що лишила ся, велїв дати собі мотуза, та зараз привязав ту жінку до коня. Прислузї казав грушки повисипати під дерево, мішки забрати, сам сїв на коня, до котрого була привязана жінка, тай ну почищати нагаєм ту жінку по пути до села. Цїлком ізбив на нїй одежину та зробив як решето. Що ж стало ся з тїлом, то мусить кожний догадати ся... Довів він її недалеко села та й пустив. Насилу залїзла бідна жінка до своєї хати, злягла в ліжко, а через кілька місяців відійшла до вічного життя...

Той же сам пан колись застрілив вісїм селянських свиний, як застав їх у копах на своїй ниві. Свинї коштували понад двіста карбованцїв, але з нього висудили тільки пятьдесять, та він і тих не дав, а відвернув за випас...

* * *

Часто ще й попи заливають людям гарячого сала за шкуру. От у нашому селї піп такий черевань, що й земля під ним гнеть ся, як іде, а як зареве, то хоч затуляй вуха, а то навіть страшно й слухати. Своєї власної землї має він вісїмсот десятин, та церковної шістьдесять, і вона підлягає йому як власність. Сам займаєть ся господарством, держить душ двацять людий робітників і має велику скількість робучого скоту. Живе як поміщик. Але, маючи дуже скісне обістя для свого току, став просити наших селян, щоб дозволили йому розширити свій тік на селянській землї. Поставив селянам могорич і вони згодили ся поступити попові, але тільки на такій умові, що, коли понадобить ся

їм той кавалок землї, на котрій осяде піп, щоб він не робив нїякого опору, а просто з одного слова відступив те, що селяни йому дають. Жиє піп на селянській землї років із вісїм і не дякуючи, а ще навіть бурчить, що мало дали, та з ненависти нуж обдирати селян, аж пальцї знати! В той саме час селяни наші зробили згоду, щоб кожний дістав нове обістя: чи хто й має сина, чи хоч і не має. За браком таких обістїв згодили ся вони тодї відібрати й від попа те, що йому дали кілька років назад. Але до попа не приступ, бо він, як довідав ся про це, то з крику мало не лопнув і навіть слухати не хотїв, а просто заявив відкрито, що він лїчить се як свою власність і каже, що „ви, мовляв, повинні дати попові таку частину". Але селяни таки примусили попа віддати те місце, і після довгих сварок піп мусїв із цим згодити ся.

Що ж робить ся далї? До того розлютував ся наш піп, що й сказати не можна! Та ще й очорнив усїх тих селян, котрі йшли здебільш проти його, і навіть подав їх спис до уряду, як противників правительства, як нарушителїв спокою, як таких, що людий відводять од віри й церкви, що його особисто ображають і т. д. І уряд узяв усїх тих людий на увагу... Декотрим приходило ся навіть довго виправдувати ся, поки цїла громада за них не стала й не написала письменної заяви з обжалованнєм попа. Та ще на цїм не скінчили ся лютощі попа. Зараз по цїм випадку він подвоює платню за вінчаннє від 15 до 30 карбованцїв, за похорон від 2 до 10 карб., за охрещення дїтий від 50 коп. до 5 карб. і за всї такі різні відправи. Та ще позаводив у церкві якихось зборчих, скринки—цїлий десяток, і вчинив такий розпорядок, що кожний повинен укинути в таку й таку скринку: пять копійок, у таку: три коп., а в иньшу (тільки лиш сріблом): десять копійок. До кожної такої скринки налїплено папір із написом, куди скілько треба гроший укидати. Але коли люди попросили, щоб він вияснив дослівно, або бодай налїпив картку до кожної скринки з поясненнєм, на які потреби йдуть цї гроші, що збірають ся, тодї він половину їх зменьшив.

І цї різні видумки відносили ся здебільшого до людий, що говіли. Як почнеш було говіти, то хоч і не йди до церкви, як мало гроший маєш, а без гроший, то таки не йди, бо як тільки переступиш поріг у церкві, то так і зачнуть смикати зі всїх боків. Той тягне за рукав до своєї скринки, а той тикає межи очі свою: давай, мовляв, менї скоріще. Та це тільки на перших дверях. Підходиш до других, але тільки взяв ся й хочеш відчинити, аж тут дьорг за руку: „А менї копійку!" І тиче скринку наперед. Дав і цьому. Відчинив дверї, перехрестив ся, як глянеш до середини, аж тут, батечки мої!.. Цїла низка сидить як на базарі, кожний держить таку скринку, й ти обовязково повинен укинути до неї кілька копійок.

Не раз і таке трапляло ся. Збереть ся дружина в церкву до вінчання. Усе як слїд: і позаплачено все до чиста і в кожну скринку вкинуто, словом—усї попові видумки влагоджено. Лишило ся тільки

підійти до престолу та зачинати вінчальну відправу. Підійшли. Зачало ся. Але нараз нї з того, нї з сього питає піп у молодих, чи молять ся вони Богу. Молоді відповідають, що молять ся. Тодї він каже їм перечитати по черзї кілька молитов. Як же якої молитви молоді не знають, та ще як не згодили ся вони поміж себе дати стілько гроший, скілько піп хотїв зраву, то тодї піп як наробить крику повну церкву так, що й крівля в церкві підіймаєть ся! Було навіть і таке, що піп лишає на тім усю справу, запірає церкву й іде до дому. Як уже вгодять йому та омиють йому ноги своїми сльозами, а то ще й як тикнуть гроший, то справа тодї полагоджуєть ся.

От таке та ще иньче дїяло ся в нас дуже довго, аж поки таки не штурнули попа з нашої парахвії.

Викишкали його не дурницею, а кілька разів писали обжалуваннє на нього, та все не звертало ся уваги на такі заяви, поки не вмістили ще й те, що він дуже роззявляє рота на гарних жінок та дївчат, а до того він справдї був дуже ласий. Але все таки здихали ся попа, який не одному залив окропу за шкуру!

От такі то наші сїльські гаразди!.. **Клим Василенко.**

Фрайштадт, 17. лютого 1916. р.

МОРОЧИГОЛОВКА.

1.

Довкола тюрми розміщено 32 вартових на 8 варт; кожна варта складаєть ся із чотирох вартівників так, що, як лічити кожний бік зокрема, то на кожному боцї (по простій лїнії з кінця в кінець) числить ся дванацять вартових; в ночі захворіло чотирох вартах так, щоби знову, з якого би боку (в простій лїнії з кінця в кінець), все таки було число 12.

вартових з різних варт, і на їх місце нема де взяти людий, то треба цих самих, що лишили ся (23 чоловік), розмістити на тихже самих вісьмох не зайти лїчити

Подав Іван Ляшенко.

НАРОДНЇ ЗАГАДКИ.

(Відгадки на кінцї).

1. Чотирі тики, два патики, сьомий замахайло (з Поділля).

2. Пан багатий, чабан горбатий, поле неміряне, вівцї нелїчені (з Полтавщ.).

3. Між двома дубами, бюгь ся Жиди лобами (з Полтавщини).

4. Ревнув віл на сто гір, на сто річок, на тисячу городів (з Київщини).

Записав у таборі між товаришами **Василь Кобка.**

КВІТКА-КРАСА.

Мій друже, зїми вже немає,
Вже скоро настане весна,
А я знов самотний гуляю...
Мене не трівожить війна...
Вже краснеє сонечко гріє,
На дереві пташка співа,
В долинї мла ледви білїє,
І води свої розлива
Струмок, що із гір витїкає,
Уже проклюнулась трава,
А я знов самотний гуляю...
Для мене то мрія—весна...
Дивлюсь: вже трава зеленїє,
Вже скоро скотина піде
У поле, туди, де яснїють
Квіток міріяди *), й прийде
Із поля господар з косою
(Старий неборака Ярмо **),
Спіткає аж за борозною
Дочку, та йому дасть письмо,
Старий прочита і заплаче:
„Письмо із війни!“... А весна
Тим часом так гарно краснїє...
(У мріях прекрасна вона!)
Весно, ох, весно золотая!
Усе воскресає в тобі,
Живе й неживе оживає,
А я?.. Чого ж я у журбі?!
Краса твоя влита сльозою,
У тайну повита вона,
Веселість я бачу сумною,
У мріях лиш... красна весна!..

***

Мій друже, ураз я згадаю:
Я був ще маленьким тодї,
Давно вже того не буває
Зо мною, а се, як тодї:
Так само трава зеленїє
На полї, так само росте
Тополя, верх ледви синїє,
А з сонця проміння густе
Його ізза гір освічає,
І жайворонок десь в горі
Веселую пісню співає,
Співа і пастух, по горі
Ідучи за скотом поволї...
Від пісні тії у менї
Стискаєть ся серце до болю...
Її вже не чути менї...
А там і село під горою,
Так гарно білїють хатки
Рядком над Днїпром за водою
Та дивлять ся з вікон квітки...
Ось дївчина в раннюю пору
З відром до криниці іде,
Вже сонце покинуло гору,
І гору і воду, і йде
На небо та світить та гріє,
І навіть вітрець не дихне,
І все те...
Мій друже, се мрії
Се квітка-краса, що дихне
Тодї лиш, як краснеє сонце
Пропустить проміння своє
В маненьке закрите віконце,
Де праведний Лицар жиє...

Фрайштадт 2. лютого 1916. р. (в лазаретї). **П. Самотний.**

*) Міріяда—грецьке слово; первісне його значіння число: 10.000—а далї безлїч.
**) Ярема.

Як роблять ся революціонери в Росії й хто їх робить.

В городї Маяках херсонської губернії жив Петро Іванович, конопатчик*) по фаху. Він робив постійно на баржах, що пливають по Днїстрі. Вільний час мав Петро Іванович зїмою, як був замерзлий Днїстер.

Одного разу в неділю, по обідї, Петро Іванович іде мимо поліцейської части, дивить ся в двір, а там людий повне дворище, і в кожного в руках листок паперу. На папері в горі одпечатаний архистратиг Михаїл з вогняним мечем. Листки роздає сам надзиратель, такий веселий, та так радо до всїх говорить, та розказує, та вказує:

— Прочітайте, харошая вєщь!

На листках було написано:

„Людї Хрістїанє, людї православниє! Спасайтє Матушку Россію от жідов! Будьтє істїнно-русскімі людьмі, пішітєсь в союз „Русскаво Народа!“

Прочитав Петро Іванович листок, згорнув його й поклав у кишеню. Протиснув ся до віконця й записав ся до „Союзу“. За впис заплатив пятьдесять копійок, йому видали житон архистратига Михаїла, квіток і кільканацять листків для поширення поміж знакомцями. Кого тільки зі своїх знайомих Петро Іванович зустрічав на дорозї, всїм радив записувати ся до „Союзу“: там дуже гарно й видають значки на грудях носити, як мендалї. Сам так углибив ся в справу пропаганди „Союза“, що не міг розібрати, чи він у „Союзї“ стоїть, чи „Союз“ у ньому.

Найголовнїщими ворогами „Союза“ були Жиди, що не хотять нашого царя, а хотять свого постановити. Цим страшенно був обурений Петро Іванович. Не раз він придумував, щоб його зробити таке, щоб усїх Жидів знищити враз. Але це були тільки думки. Найбільше йому хотїлось побачити самого царя, поговорити з ним і все йому розказати. Не прийшлось довго ждати. Почув Петро Іванович у „Союзї“, що приїжджає цар до Одеси через тиждень. Господи, який він радий був! Кинув усю роботу, почав збирати ся до Одеси. Перед вечором вийшов, щоб на заїздї договорити підводу, а по дорозї зайшов до кума столяра.

— Здрастуйте, Лукіяне Маркіяновичу! В Одесу не їдете?

— Доброго здоровля, Петре Івановичу! Чого це в Одесу?

— Як чого! Що ж ви не Руський? Цар приїде завтра.

— Нехай собі їде, це мене мало цїкавить, тай гроший лишнїх нема й робота спішна.

— Щоб то я був за Руський, щоб царя не побачив; не жалїйте, Лукіяне Маркіяновичу, тих пять карбованцїв, їдьмо, тай побачимо.

---

*) Конопатчиком зветь ся той, що затикає клоччам зі смолою щілини в баржах, як вони протїкають.

— Нї, Петре Іванович, ви їдьте, побачите, тай нам розкажете!

— Голодранцї ви паршиві! Думаєте так, як ви боїтесь потратити карбованця! Поїду, побачу, а як удасть ся, то й поговорю. Я маю що йому розсказати! Не їдете? Бувайте здорові!

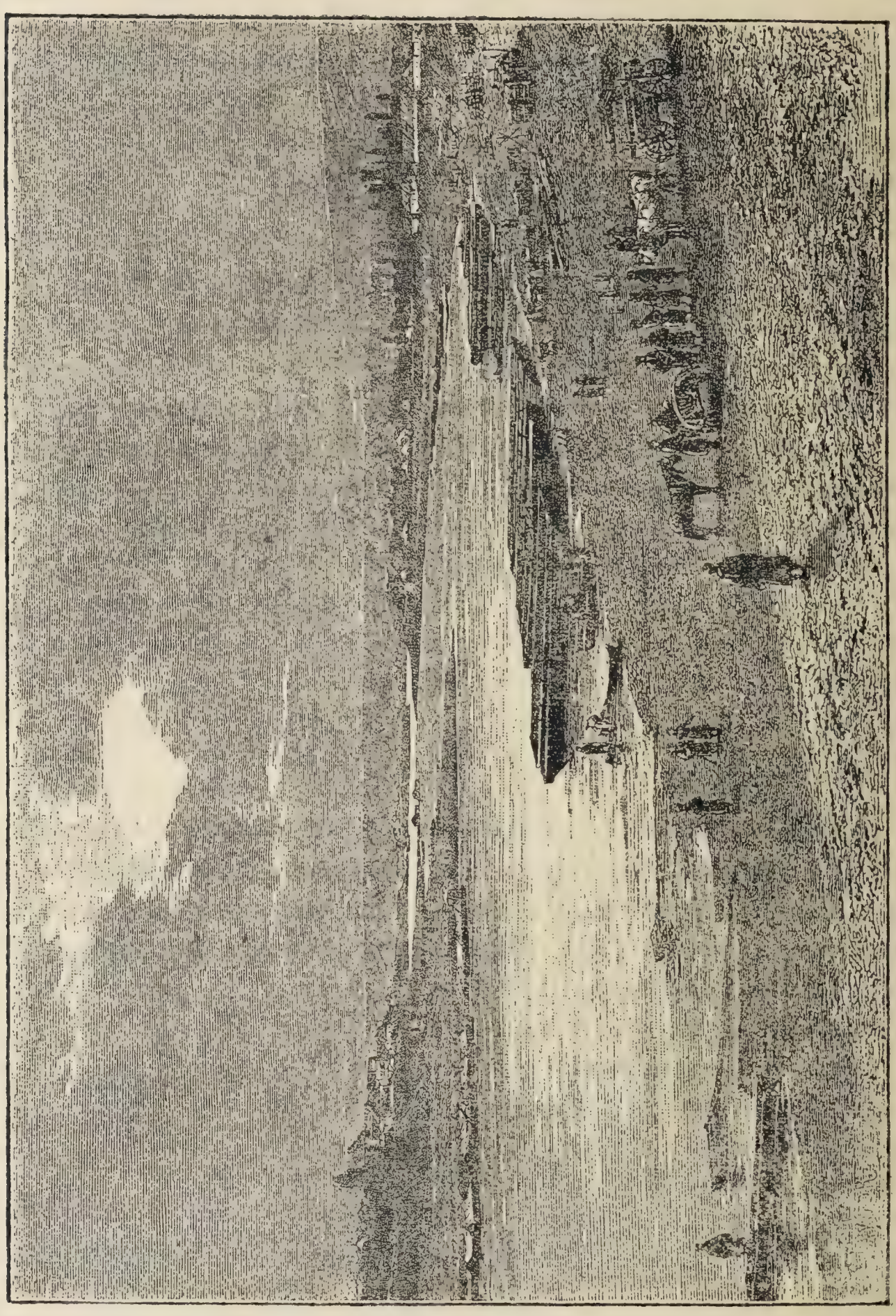

Дністер недалеко міста Могилева на Поділлї.

Приїхав Петро Іванович у Одесу, переночував, а рано поснїдав і гайда на ту вулицю, де буде їхати цар. По обох боках вулиці стоять у кордонї (цепом) салдати, по серединї походжають: пристави, надзирателї, городові й козаки розїжджають — все для порядку. За кордоном салдатів на тротуарі здоровий натовп людий. Петро Іванович узяв

собі метою протиснути ся наперед, щоб видніще було царя. Зчинило ся таке: захвилювала ся товпа, поточили ся люди наперед із такою силою, що прорвали кордон салдатів, а Петро Іванович вискочив на середину вулиці, неначе ним що кинуло. Як підскочать до нього з одного боку козак, з другого Черкес, та як займуть у дві нагайки здовж вулиці, та зробили з нього те, що, як він приїхав у ночі до дому, то плакав як мала дитина, а жінка одмочувала од спини присохлу з кровю сорочку, й він три днї пролежав хорим.

На четвертий день рано пішов Петро Іванович із наболілою душею до кума в столярню, вилити своє горе. Входить у столярню, застає кума й ще людий, і таким голосом, неначе тиждень нїчого не їв, каже:

— Добрий день, Лукіяне Маркіяновичу, Боже поможи!

— Доброго здоровля, Петре Івановичу! Що з вами, чого це ви, слабі, чи що?

— Так собі, заслаб—нездужаю!

— А ми вас ждемо-ждемо, думали, що ви й досї в Одесї. Розкажіть же тепер, Петре Івановичу, що ви там бачили, який цар, що він казав?

Петро Іванович нїчого не каже, скидає піджака, знїмає зі себе сорочку, повертаєть ся до всїх спиною тай каже:

— Нате, дивіть ся! Що сам бачив, то те й вам показую.

Вся спина чорна, скрізь кров позакипала й повиривані нагайками шматки шкури з мясом.

— Що це, Петре Івановичу? Хто це вас так покатував?

— Що! Не пізнаєте? Це ж цар! Хиба не похожий, не такий, як на картинї; мабуть живописцї дуже надали червоної краски, та темний вийшов.

— Та хто це такий, розкажіть?

— А це ті собаки, що червоні смужки по штанях! Ще вони не так! А оті ганчарі, що в великих шапках, як ударить-ударить та ще й потягне, з мясом вириває!

— Петре Івановичу! Як же це воно на вашу думку, чи знає цар, що вони так бють людий, чи нї?

— Знає, він за це їм хрести та медалї дає; думаєте, що вони даром такі картини розписують на спинах!

— Як же воно повинно бути, Петре Івановичу?

— На моє сумлїння так: зробити сходку й постановити єдиногласно: не треба нам царя, к чортовій матері його! Ти йому плати, ти йому служи, а він понабирав за наші гроші собак, а вони людий розбивають!

— Петре Івановичу, а що б іще приїхав цар, пішли б ви подивити ся?

— Хто, я? Нехай приїде з жінкою, з дїтьми, перед саму мою хату, то й не вигляну! Геть і вікна позатуляю подушками! Будь вони прокляті, всї—кровопийцї!

З тої пори Петро Іванович зробив ся ярим революціонером.

Фрайштадт, 12. лютого 1916. р. **Лукіян Маркіянович.**

ЯК ЗРОЗУМІВ, ТАК І ВІДПОВІВ.

В одному повітовому місті було надзвичайне свято: відкривала ся нова тюрма. Будівля була дуже гарна, як і завше у нас водить ся, і дорога дуже. Та на це не звертали уваги, хоч губернатор, котрий приїхав сам на посвяту, був такої думки, що тюрма „есть адно із палезнейших учреждєній в стране".

Коли посвята скінчилась, губернатор відійшов від гостий, став обглядати кожний куточок. Аж зирк, стоїть дядько біля його, задер голову й теж дивить ся на ту чудову будівлю. Він не знав, що це тюрма: приїхав сьогодні в город за справами.

Губернатор підійшов до його, поплескав ласкаво по плечі та й каже:

— А что, мужічок, харашо здєсь будет сїдеть вашему брату?

— І, паночку! — каже селянин.—Де нам, сірим мужикам, сидіти в такому будинку! Це для таких панів, як ви, якраз добре!

Г. Червоний.

Наші віршуни *).

І в мої чудові вірші
Лойову вгорнули свічку...
Самійленко.

Гаразд, так добре буде..:
Як що поправлю — буде гірш.
Тепер то вже похвалять люди
Мене і мій чудовий вірш!..

Товаришу! Ти ж подиви ся
Й поправ, як найдеш що не так..
Хоч там нема що й поправляти,
Бо й я у віршах не вахлак!

Гармонія? Та ж то дурниця.
Лиш глянь, мій друже: се ж краса!..
А зміст! Весна... Співають птиці...
Вітають весну небеса...

Я зараз же несу до друку.
Занїс... Відбили... Боже мій!
Вявіть собі ви мою муку:
Усї кричать: „Тю-тю, дурний,

Й собі в поети дурень преть ся!"
Ах, люди, люди...
Так усе:
Як курка високо несеть ся,
Яйця хазяйка хай не жде!

Грицько Трутень.

Фрайштадт, 16. червня 1915. року.

*) До нашої редакції напливає безліч віршів, які дуже часто не мають ніякої ні думки, ні форми. От на таких „поетів" т. Трутень написав вірша, бо вже від них ніяк редакція не одженеть ся.

БІДНОТА.

Усюди в нас, на широкій Україні, стрінеш їх: обездолених, нужденних. Вічно шукають роботи. Обірвані, без обуви, з торбами через плечі, вони йдуть кудись, невідомо куди, шукати щастя... Але щастє трапляєть ся не кожному, бо їх більше як треба...

Ось іде їх довгий ряд: старі й малі, хлопці й дівчата. Ідуть із Полтавшини, Київщини, Чернигівщини, чи весною, чи в осінь. Із тромапятьма карбованцями в кишені, вони віддають себе в цій далекій мандрівці на волю Долї. А чи знають вони, які страждання ждуть їх на дорозі?.. З одним чорним куснем хліба їм тижнями приходить ся мандрувати. Чи сонце пече, чи ллють дощі, в сирі й холодні ночі, вони— все під голим небом. Сорочка в них усе одна: груба, вся чорна від поту й пороху. Бруд на тїлї. Воші не дають спокою. Голод і втома відіймають у них обличчя людини. Як чорні тїни сунуть ся вони все вперед і вперед...

* * *

А ще їх проводять батьки й матері, брати й сестри; плачуть, прощаючи ся з ними, як із людьми, котрі на віки покидають свій край. І вони, прощаючись із рідпею, плачуть або співають жалібних пісень. Це прощанне нагадує похорони. Наче родина проводить їх на той світ. Боять ся за них, бо різно буває на тій далекій дорозї: нещастя, хвороби, смерть. Се останнє буває найчастїще. Ще ж можуть їх надибати й лихі люди. Кожен рік оповідають страшні історії про вбивства та крадежі. От хоч би такий випадок. Ішло пять дівчаток лїсом, що синїє на високій горі за Днїпром. Нараз вискочили до них люди з револьверами, гроший від них стали домагати ся. Дівчата стали перечитись. Не думаючи, розбишаки застрелили чотирох, а найкращу знасилували... І таких випадків оповідають багато.

* * *

Добре ще, як хто найде собі роботу. Багато є таких, що пошукають її місяць-два й без копійки гроший повертають ся до дому. Буває так, що дехто піде до міста. Так що ж? Місто—не село. В селї буває змога випросити кусок хлїба, а инодї й переночувати. В містї цього нема. Там проси з розбитою головою, дарма! Тебе нїхто й на двір на ніч не впустить. То так вони блукають, заглядають цїлими днями по подвіррях, щоб хто взяв на роботу. Врештї голодні й холодні, валяють ся під тином.

* * *

Або ще така картина. Осїнь. Сиро й холодно. Обірваний і босий селянин, який шукав роботи, лежить у жандармській балцї, на смітнику, обнявши собаку. І ця бездомна звірина своїм тїлом грїє теж бездомного чоловіка. Цїлу ніч чути стогони й прокляття нещасливця.

А тимчасом з другого боку балки на горбі в гарному будинку ясно світить ся. Грає весела музика, танцюють гарно одягнені „кавалєри“ й до половини роздягнені „баришні“. Будинок триповерховий, високий, обведений залїзним плотом. На стїні будинку красуєть ся чудовий малюнок морського краєвиду, в якому відбиваєть ся проміння сонця, що заходить...

А між будинком і балкою на дорозї пяна жінка з дїтьми. Дїти змерзли, цокотять зубами, тулять ся до матері, шукають у неї тепла. Тепла не находять вони, кричать і плачуть...

* * *

Володимир Винниченко, син селянина із Полтавщини (родив ся 15. липня 1880. р.), найвизначнїщий сучасний український письменник. Як людина жива й горяча, Винниченко в студентських часах захопив ся революцийною роботою й, як то кажуть, цїлий у нїй потонув. Дїяльний член Р. У. П., він зазнав усякого лиха, яке тільки може зустрінути революціонера: гарешти, тюрма й т. д.; за те пізнав він докладно життя робучого люду й дав нам цїлий ряд чудових малюнків цього нещасного життя. Його так і можна назвати **письменником бідноти,** бо зі всього, що написав Винниченко, ці оповідання найкращі. Прочитайте тільки його оповідання: Голота, Контрасти, Хто воріг, На пристані, побачите, кілько там життєвої правди, кілько любови до бідних людий! Тай иньчі твори Винниченка дуже гарні й обхоплюють усї боки людського життя (воєнщину, сїльське життя, панське, і т. д.). Дуже радо малює Винниченко в своїх творах революціонерів, при чому списує багато зі своєї власної практики (Записна книжка) і все підшукує причини, які приневолюють людину бунтувати ся проти сучасного несправедливого ладу й ставати з ним до бою. Крім оповідань пише Винниченко й драми, в яких порушує дуже цїкаві життєві питання н. пр. чи можна брехати (драма „Брехня“), що собою виявляє жінка в революцийній роботї (Базар), і т. д. Винниченка знає не тільки Україна, але й цїла Росія, бо його всї твори вже переклали на росийську мову. Він дуже плодовитий письменник, безнастанно пише, працює. І в часї війни він теж не відпочиває. Приневолений жити за кордоном, Винниченко з одної із невтральних держав посилає свої твори на Україну й забирає всюди голос у вкраїнській справі.

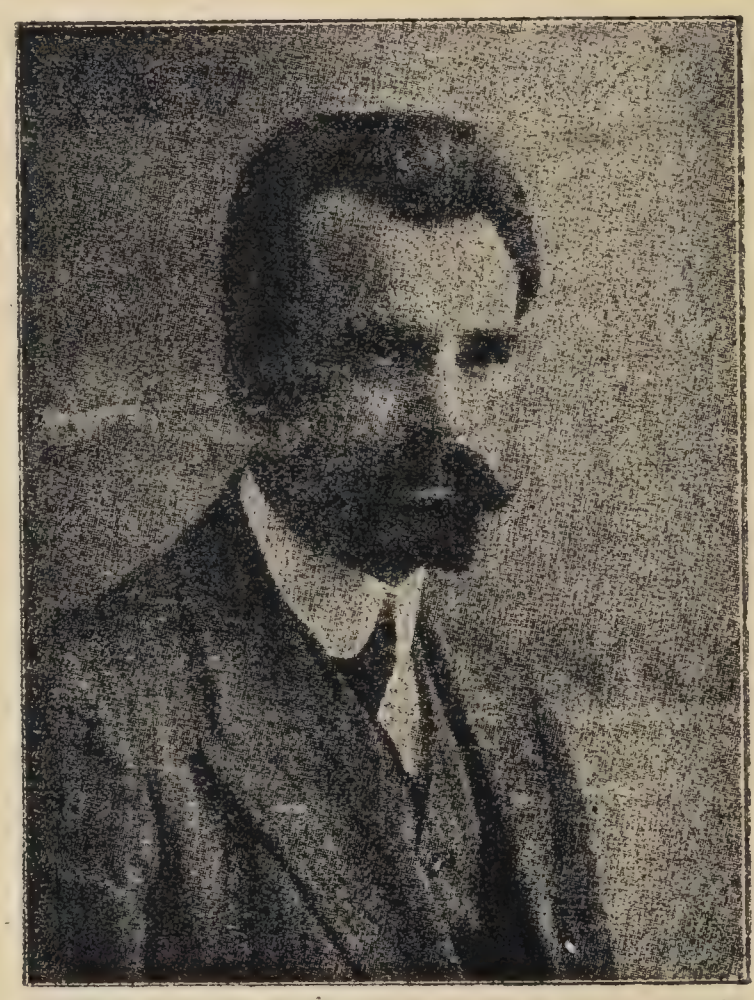

Дивлячись на такі картини, серце обливаєть ся кровю. Задаєш собі питанне: що роблять ті, що „божією мілостью“ кермують і обдирають податками нещасний і так уже обдертий люд? Чом вони не дбають про нещасних бурлак, чому не ставлять таких помешкань, де б ті обезголені находили хоч нічний притулок? Кажуть, гроший нема. А дозвольте запитати: де ж беруть ся гроші на всї ті будинки, в яких годують цїлу армію пузатих дармоїдів, котрі нїби то стежать за „спокойствієм страни“?..

Правда, у нас є захистки. От хоч би катеринославський „Пріют Імпєратріци Марії Фєодоровни“. Про його здоровими буквами пишуть по газетах, що він дуже дбає про бідних. От і дітий там трохи біля сотні. Їх можна й бачити, коли їх у собор приводять молити ся Богу. Всї як один лисі од екземи. Одежа на їх брудна. Шапки сиві, як у гарештантів. Обличча жовті, брудні, якісь залякані, до кінця вимучені. А прочитайте газети, як там усе розхвалено...

Сам будинок—що тюрма: вікна маленькі, стїни сумні. Се справжня тюрма для тих нещасних дітий, яких доля кинула в зуби „благотворітєлєй“, що наглядають над ними. Прийдеш до будинку, то завсїди чути лайку й бійку „воспітатєлєй“, крик і плач дітий.

Що ж то за люди, що кермують „пріютом“? Один—видавець часописи колишнїй робітник, тепер „поважний горожанин“, має свою власну каменицю й копальню вугілля... Кожен рік він, як фарисей, дає на захист сотню, чи дві карбованців, але за те, наче нехотячи, дістає чини, славу добродія й ордери. Другий,—майже неграмотний, хвастун і не далекий по розуму, але після японської війни раптом зробив ся багачем після того, як побув на війні в Червоному Хрестї в якогось великого князя... Тепер він „колєжський регістратор“ і чиновник „особих порученїй“ при таврийському губернаторові. Секретар „пріюта“—це панок, котрий за „тьомния дєлїшкі“ недавно полетїв зі служби товариша прокурора. Головою захистка є губернаторша, яка здоровенними буквами пише в газетї, що вона „прінїмаєт по дєлам пріюта“ тодї то й тодї. Приймає ж вона тих самих редакторів, неграмотних багачів, славного секретаря і т. д. Вони ж туди ходять тільки для того, щоби націлувати ручки „вя превосходїтєльства“. За те на другий день по візитї видавець газети розхвалює у своїй часописи неоцїнені „труди“ пані голови „пріюта“. Нїякого людського почуття, нїякого громадського обовязку ці славні „благодєтєлї“ не хотять знати. Їм треба тільки хрестів, чинів і слави. А міжтим вони будують судьбу будучих громадян...

* * *

І ще така картина. Під тином, без шапки, в салдатському мундурі, з хрестами на грудях сидить безногий інвалїд японської війни й просить куска хлїба. Покалїчене шрапнеллю обличче наводить на людий жах і співчуттє до цього нещасного „оборонця рідного краю“. Нараз ізза вугла показуєть ся полїцай. Підбігає до інвалїда й кричить:

— Почему ти сюда вилєз, ти ж знаєш, што здєсь просїть нельзя—і що сили бє його нагайкою по спинї...

Беззахисний інвалїд не каже ні слова, тільки сльози котять ся по покалїченому обличчі. Він устає й поволи лїзе до дому.

Дивлячись на такі картини, нехотячи задаєш собі питанне: „Коли ж настане той святий час, коли сили пригноблених людий проснуть ся й спадуть із їх окови?“...

Фрайштадт, 12 вересня 1915. р. **Максим Бродяга.**

Тяжко так жити!

(Присвячую т. Яремі Галайді).

Як радий я був би безлюдній країні,
Де вічно зелені лїси гомонять,
Де скелї стрімкі, і сумні, і нїмії,
Та голі боки, що лякають погляд,
А в небо впирають ся гори і гори,
Що крок їх спиняють широкі яри,
У небі говорять із місяцем зорі,
Мигочуть дрібнії, лїтають собі...
Підняв ся б собі я на найвищу гору;
Самітний на голую скелю б упав,
І там би я плакав до схочу, до вмору,
Там Богові скарги свої б розказав...

Там дикії звірі поживи шукають,
Із голоду сумно, аж лячно, ревуть,
Пірвуть моє тїло, життя вкоротають...
Та я не жалкую: нехай вони рвуть,
Нехай вони вирвуть всї болї, всї муки
Із серцем болючим у мене з грудий,
Хай виклюють очі ворони та круки,
Щоб більш не дивитись на світ, на людий!..
Заміри, бажання—всї мають нїзащо,
Непразду та лихо я бачу лиш скрізь...
Менї не страшна смерть, бо жить так нїнащо
В тім страшнім гаремі *) облуди і слїз...

Як здійметь ся буря, пригнеть ся соснина,
Як понад моїми кістьми зашумить,
То людям розкаже, що була людина...
Нехай там говорить, нехай гомонить!..

Фрайштадт, 7. падолиста 1913. р. **Петро Соха.**

---

*) Гарем—то кімната в мугулманських народів, в якій проживають самітно, хоч під доглядом, жінки.

Вечорниці в Бурятів.

Я служив на станції Борзї, сто двацять верст од Манджурії. Познайомив ся там із товаришами: Іваном, Павлом; усї вони з Украіни. Першого травня ми пішли справляти маївку в село Чіндант, на південь од станції девятьдесять верст, а вісїмнацять верст, не доходячи Монголії. У цьому селї живуть мішма забайкальські козаки й Буряти.

Послухайте, як виглядає Бурят і Бурятка. Це людина товста, здорові вилиці на лицях, чоло рівне, волоссє на голові чорне, очі маленькі, вузенькі, наче осокою попрорізувані, ніс короткий, товстий і трохи кирпатий, шкура жовтувата. Вусів, бороди нема. Вони виривають, як росте, не голять так, як ми. Через те вони всї голоморді. Чуби вони носять, так виски й потилицю підголюють, а волоссє, що лишаєть ся, довге, як у жінки; вони його заплїтають у одну косу, як і Монгольцї, а багато є таких, що й зовсїм стрижуть ся. Молоді стрижуть ся, бо їх багато із великою охотою поступає в козаки. Одягають ся погано. Чоботи шиті, виворотні, без підпятків; шапка гостра й теж жовта, з лисицї, а часто із зайця. Халати без комірів, як у візників жупани, рукава як у попа широкі. А дівки вбірають ся в будень як чоловіки, а в свято по селянському, як і козацькі дівчата. Хозяйством вони не займають ся, хоч і по селах живуть. А кожний має юрту*) і до два-три тисячі шпанки (овець). Також багато голов рогатого скота й гурти коний ходять раз-у-раз по степу, а за ними пастух із юртою. Пастух вічно сидить на коні з арканом. На переміну вони так і пасуть. Хоч жінка, а хоч чоловік—то однаково у їх здорово вміють їздити на конях. А декотрі займають ся хлїборобством, тільки не так, як козаки. Сіють, аби для себе. Дуже люблять їздити на конях, гуляти люблять, ханжу**), пють без міри, а тютюн курять усї: й хлопцї й дівчата, й баби й мужики.

От першого травня ми й пішли до Бурятів. Набрали досить папіросів, 25 штук на буца***). Товариш крім того взяв хунт табаки-махорки, бо він знав, що то буде, а я ні.

Прийшли туди, зайшли зараз до одного козака, знайомого товаришеві—той козак привозив мнясо на станцію і через те був знайомий,—поговорили, а потім зачали пити ханжу. Як уже почало сонце спочивати, ми пішли по селї роздивляти ся. Ото й здибались ми з одним молодим козаком, знайомим того козака, який нас проводив. Старий каже молодому:

*) Халабуда, як циганський намет (шатро).
**) Китайська горілка.
***) На кожного.

— Паря*),—каже—заведи ко єтї двоє на вічорку, хай ко погуляют у наших парей; токо мотрі, каби ни покоцалї**) їх парі, а по концу доводїш спать на мой двор.

— Ладно,—каже молодий—я вас, парі, поведу, у нас нонче є вічорка у общім дворі, вон там на другой лані***); там нонче буде хорошо, буде девок много: наші козачкі, й Буряткі, буде грать дуда і кобза і бубен. Будьте смєли, говортє со всимі!

Коли ми прийшли на ту вулицю, що він нам казав, і ввійшли в хату, там уже було диму повна хата, хоч людий ще мало було.

У хатї не було нїчого, крім двох рядів лавок попід стїнами, а по серединї хати відро з водою й кухоль. По серединї, між двома вікнами, стояв столик—це було місце для грачів. Дві лямпи освічували хату.

Коли ми ввійшли до середини, до нас зараз підступив один паря та питає:

— Ви скуль, расєйські?

— Да!—відповів мій товариш.

— Деповські?

— Да!

Так ми постояли трохи, далї давай закурювати папироси й угощати всїх.

Через годину або менше почали добувати ся в хату дівчата й хлопцї, неначе хто їх батогом нагнав. Дівчата-козачки й наші Українки****) були вбрані в гарні вбрання, в кожної гарне намисто на шиї. Тай дівчата ж гарні, бодай їм біс!.. Бурятки трошки не такі.

Нарештї й музики прийшли з дудою, кобзою й бубном. Один закричав:

— Парі! Сьодайтьо й курітьо!

Коли всї всїли ся, музики заграли, бодай тобї лихо! Коли грали перший раз, то нїхто не танцював, за другим разом хтось закричав:

---

*) Друже, товаришу—так відзиваютъ ся до кожного, хто до вподоби, навіть до скотини.

**) Побили.

***) Вулиця.

****) Там живуть і переселенцї з усїх сторін України.

— Ну ко, парі, по черйодкє!

От вийшло двоє. Один по один бік, другий по другий, стали. От перший підсунув шапку на потилицю, зробив лоб голий, ударив руками об халяви й одразу як пішов по кружку! Не піднімаючи ніг, щось приказуючи, як дзига ходить, руки в боки та навприсядки! Тоді другий пішов танцювати, а той перший став. Тільки другий уже не так, як перший, а виробляв ногами всякі викрутаси. Коли ці двоє скінчили танцювати, а музики перестали грати, тоді всі витягли тютюн, щоб покурити. Мій товариш почав угощати папіросами всіх під ряд: і хлопців і дівчат. Нам видалось якось дивно, що всі дівчата курять. Хто курив у хаті, хто вийшов.

Коли всі покурили, то знову почали грати. Зібрало ся шість пар хлопців із дівчатами, один став по середині за командира. Заграли знову, пішли танцювати. А той, що стоїть по середині, командує, коли треба вертіти ся.

Дівчата, усі розіпнуті, у кожної червоне намисто, із гроший дукачі коло кожного разка. У кожної в вухах сережки золоті або срібні, всі попідперізувані поясами, а кінці висять на хвартух, але до половини. Танцюють усі дуже гарно, а дівчата окручують ся дуже зручно й скоро. Коли скінчили грати, один знову обізвав ся:

— Ну ко, ви, парі деповські, ходіть, покажіть, по расейські, каково пляшать, ми посмотрім, а то наші девкі питають, чому деповські не пляшуть.

Мій товариш каже:—Добре!

Я зараз замовив гопака й одшкварив по своїому.

Їм гопак полюбив ся, бо похвалили.

Так гуляли ми майже до півночі. Коли розходили ся, то ми пішли до знайомого й у нього переночували.

На другий день по снїданку ми пішли гуляти по Чіндантові. Дійшли майже на край його, чуємо якийсь шум у одній хаті. Зайшли ми туди. В хаті запах ханжі; нас дуже радо припросили в компанію.

На наше щастя закипів саме казан окропу. Коло його поралась хозяйка, заварювала його плиточним чаєм. Поставили нам круглі, деревляні, виточені тарілочки (щось таке, як наші блюдечка), деревляний ополоник, невелику макітру квасного молока й несолених рижків та просять чай пити. Я, побачивши таке лихо, давай відмовляти ся. Казав, що я й старовір, і малорос, що по нашому закону не можна менї такий чай пити. Вони розпитують, а коли розкажу все, вони знов: „Пий та пий"! Нема чого робити, треба пити. Пив, але не багато. Налив ополоником у блюдечко того чаю, з ложку квасного молока поклав, узяв той ріжок несолений... Цукру нема, а чай сивий, так і тягнеть ся, як білок крашанки, і смак не такий, хто його знає й який! Попили того чаю, наняли тогож парю, дали пять карбованців тай гайда до дому на Борзю!

Фрайштадт, 6. січня 1916. р. **Веремій Ковальський.**

Розвиток національно-політичного життя на Україні.

Вікова боротьба з дикими ордами, які раз-по-раз нападали на нашу землю зі сходу, внутрішні сварки за княжих часів, оборонні бої з Турками та Татарами, а далі тяжка неволя й народні повстання проти гніту Польщі—цілком знесилили наш народ. Ще раз,—у половині XVII. віку—останній раз зібрав він свої сили, щоби добути собі самостійність, розбив зовсім Польщу, але на тім і спинив ся. Бракувало в народі культури. Скинути неволю народ умів, а коли прийшло ся будувати волю, він опинив ся ні в сих, ні в тих. Цілу другу половину XVII. віку наші провідники шукають підпори: то в Москві, то в Польщі, то в Туреччині. Та перемогла думка Богдана Хмельницького, який Переяславською угодою (1654) прилучив Україну до Москви, як рівну до рівної. Народ не противив ся тому, бо, переслідуваний у Польщі за віру, бачив у православній Москві оборонця своїх релігійних справ.

Але й Хмельницький сильно і народ помилили ся. Переяславська угода зістала ся угодою на папері, бо в дійсности вийшло зовсім не так. Придбати собі Україну з її природними богацтвами, з незвичайно родючим грунтом, із великими ріками, з глибоким, вигідним для торговлі морем—Москві було—звичайно—дуже на руку. Не маючи України, вона не стала би була такою могутньою державою. Про Переяславську угоду забуто. Москва використовує всяке невдоволення між поодинокими верствами суспільства на Україні: нацьковує старшину на гетьмана, простий народ на старшину, на те тільки, щоб опісля одних і других узяти за чуба—далі без пардону нищить усі права українського народу, із автономної, самостійної країни робить Україну своєю провінцією—а накінець скасовує уряд гетьмана (1764), руйнує Запорожську Січ (1775), заводить на Україні кріпацтво (1783), і т. д.

Сі всі насильства діють ся тільки на лівому березі, бо ж правий Москва Андрусівською умовою (1667) відступила Польщі. Але ж вона тим не вдоволяєть ся. Вона переступає на правий беріг Дніпра, загарбовує цілє Правобережжа, і в році 1795. уже девять десятих усієї української території найшло ся під владою Москви. І там, і тут—по цілій Україні все життя перевертаєть ся на московський зразок. У школах, у судах, у церквах—усюди вводить ся росийська мова—мова панська, „благородна“, все ж українське топчеть ся, зневажаєть ся, бо все то те—мужиче, ні до чого не здібне.

Що ж робило українське суспільство, дивлячись, як Москва хозяйнує на його землі? Чи протестувало воно проти того хозяйнування стороннїх людий? Так, але Москва то силою, то хитрощами вміла собі з ним дати раду... І по упадку повстання Мазепи (1709), по безуспішних

заходах Орлика й Кальнишевського настає на Україні мовчанка. Нащадки колишніх народніх проводирів, славних гетьманів та військової старшини, засліплені дворянством, чинами та ордерами, цілковито переходять на бік Москви. Вони зі шкури лізуть, щоби тільки „воспітать ся“

Від гетьмана Богдана Хмельницького до Києва — малюнок Миколи Івасюка.

По великих перемогах над Поляками, Хмельницький повертав до Києва (по Різдві 1648. р.). Наш образ виявляє ту хвилину, коли гетьман стане перед церквою св. Софії; його благословить митрополит Сильвестер Косів, міщани стоять перед ним навколішки та тішать ся; за ним сидять на конях горді полковники, в повітрі мають козацькі прапори, а на землі лежить здобутий польський прапор.

в Петербурзі, чи за границею. Нахапавшись там усяких „мудрощів“, вертають до дому, далекі від народу, не хотять знати його й його потреб, і вкупі з чужинцями, що насіли сараною на Україні, дякуючи московським царям, грабують народ, здіймаючи з нього останню сорочку.

1. Літературне відродження.

Правда були між лівобережними панами такі, що зітхали за давніми вольностями на Україні — се пізнати із твору „Історія Русов", що його написав лівобережний пан, Василь Полетика (у цій книжці він дуже розхвалює цю волю). Були між ними й кружки, що думали при помочі других держав визволити ся зпід Москви. Ось висланник од такого кружка, гр. Капніст, їздив до Німеччини й просив помочі пруського правительства на випадок, коли б Україна піднесла ся проти Росії. Алеж таких панів було небагато. Більша частина їх схилила шию в московське ярмо...

А народ, приспаний ворогами, знесилений віковою боротьбою за свої людські права, падав під ярмом кріпацтва. Але коли передове суспільство потягло за чинами на північ, він беріг усе своє рідне, не давав себе змосковщити. Перед його очима стояли ті славні часи, коли він не був ще рабом, коли на Україні панувала воля, й він оспівував

Запорожці над убитим товаришем—малюнок А. Ждахи.

їх у своїх піснях та думах. Саме ж тоді на заході Европи наступив у письменстві зворіт до всього, що народнє; там зачали цікавити ся народніми звичаями, мовою, піснями і т. д. Ся „мода" перейшла через Москву й до нас, на Україну.

І ось народня пісня й мода цікавити ся всім народнім, пробудили зі сну українське громадянство—воно стало приходити до свідомости. Перші проблиски тої свідомости проявляють ся в літературнім відродженні, а власне з появою твору Котляревського „Енеїда" (1798). Сей твір, збудований на спогадах про гарне минуле, вказував рівночасно, на що повинно звернути увагу тодішнє громадянство. „Енеїда" зробила великий заколот серед Українців, головно ж між потомками давніх ко-

заків, із поміж яких вийшов автор „Енеїди“, і між українським панством. Ураз почато звертати очі до того народу, якого до сього часу не добачувано, й найдено в нього величезний духовий скарб. За Котляревським пішли й инші письменники. Із заснованнєм харківського університету (1805), орґанїзуєть ся цїлий, так званий полтавсько-харківський гурток письменників, Харків стає осередком українського лїтературного руху. Заходами того гуртка починає виходити в Харкові перший, хоч і на росийській мові, але ж таки український орґан „Украінскій Вєстнїк“, починають виходити українські збірники (Молодик, Сніп і т. д.), в яких містять свої твори всї тодїшнї письменники, як: Гулак-Артемовський, Квітка-Основяненко, Боровиковський, Гребінка й усї инші.

Та всї ті письменники якось несвідомо линули до нашої минулости, не вповнї виявляли своє національно-полїтичне обличча. Вони захоплювали ся мовою народа, глибиною народньої творчости, а вкупі з тим були росийськими патріотами, вміли лучити українську національнісь із росийською державністю. І в тім вони так далеко зайшли, що напр. Корсун добалакав ся до того, що, мовляв, Росія для нього—батько, а Україна—мати. Всьому цьому причина була така, що ті люди свою національну свідомість будували тільки на почуттях, не поглибили історії України й не мали ширшої освіти.

2. Кирило-Методіївське брацтво.

Із такого неясного становища українство виходить із заснованням Кирило-Методіївського брацтва, і се видно із програми цього брацтва. Повстало воно в 1846. роцї в Київі. Повстало тут, а не де инде тому, що Київ—історичний центр України, що тут зустріли ся три сильні національности: корінна—українська й зайшлі—великоруська та польська, й треба було якось уладити відносини між ними. Дав гадку до заснованя такого товариства поет і історик Микола Костомаров (гл. портрет у списку свят у місяцї травнї, стор. 12.). Бихованець харківського університету, Костомаров, із заснованнєм університету в Київі (1834), заняв тут катедру історії. З Харкова він прийшов захоплений славянським відродженням, ідеєю єднання всїх Славян. Ці думки він почав ширити й у Київі й тут знайшов прихильників: Кулїша, Шевченка і багато-багато з молодїжі, яка мала собі ще з 1843. року український гурток.

Є звістки, що до Кирило-Методіївського брацтва було вже в Київі кілька меньш-більш подібних товариств, на приклад: „Общество соєдїньонних Славян“ та „Малороссійскоє Общество“, і що „Общество соєдїньонних Славян“ відбуло зїзд у Київі, на якому уложено програму співжиття трох славянських народів, але більше про його дїяльність і про дїяльність „Малороссійского Общества“ ми не знаємо. За те про

Кирило-Методіївське брацтво говорить його програма, яка до нас дійшла.

Метою товариства було ширити поміж Славянами ідею братнього єднання так, щоби кожний славянський народ мав собі волю й свій народній устрій, але щоб усї творили одну спілку (федерацію, як ось Злучені Держави в північній Америці). Кожний народ—говорили братчики—повинен мати своє народнє правлїннє, розвивати свою власну мову, своє письменство. Всїма народами повинен правити „сейм“ (славянскоє собранїє), в який входили би виборні від кожного славянського народу, а на чолї виконавчої власти повинен був стояти президент, теж вибраний на якийсь означений час. У цїлій державі-спілцї мала бути свобода віри, загальна освіта (між иньшими казали, що дїдичі через освіту самі дійдуть до того, що н. пр. кріпацтво річ неморальна, й увільнять людий від панщини), загальне виборче право, в державі не мало бути нї панів, нї кріпаків, а тільки люди. і т. д. Головні точки програми: рівність, виборний лад взяли братчики із полїтичного устрою на колишнїй вольній Українї (Запорожська Сїч, виборний лад на Гетьманщинї й т. д.).

Тарас Шевченко на засланнї за участь у Кирило-Методіївському товаристві—малюнок О. Кулиласа.

Цїла програма, як бачимо, була досить широка, тільки ж брацтву не довелося перевести її в життя. Товариство пропало, заки встигло розвинути ся. Братчики були необачні, довіряли кожному, горнули до себе з перлами й сміття суспільства, то й не дивно, що зараз найшов ся донощик (студент Петров), що впали кари „свише“, товариство закрито, а братчиків покарано кого кріпостю, а кого засланнєм (1847).

Се товариство для нас дуже важне. Воно перше заговорило ясно про потреби українського народу, як самостійної славянської одиниці, виразно поставило собі за мету добити ся самостійности України, хоч у межах славянської спілки (федерації). Це пізнати не тільки зі самої програми, але й із двох проклямацій, які брацтво оголосило (одна до Українців обох боків Днїпра, друга до сусїдів: Москалїв і Поляків).

3. Національне життя в 50.—70. р.

Доля Кирило-Методіївського брацтва дуже залякала всїх, і розвиток українського руху спинив ся на цїлих десять лїт. Тепер уже на

нього звертаєть ся увага правительства, яке досї мало приглюцене око й не добачувало в ньому нїчого небезпечного для себе. Київському й харківському губернаторам наказано д бре придивляти ся, чи не думають Українцї про не так давно скасовані вольности народа, про Гетьманщину, та чи не ширять ся межи ними думки про державну самостійність. Особливо наказано дивити ся за тими людьми, що займають ся „малороссійскімі древностямі", історією та лїтетратурою.

Таке становище протрівало аж до кінця 50-их років XIX. столїття. Тільки кримська війна (1855), нещаслива для Росії, принесла деякі полекші для українства. В той час у цїлій Росії прокидаєть ся сильнїщий громадський рух, забалакано про конечність реформ селянського життя, розносить ся чутка про недалеке скасовання кріпацтва. Український рух знову відживає. Повертають із заслання члени Кир.-Мет. брацтва: Шевченко, Кулїш, Костомарів і осїдають у Петербурзї. Починав виходити український журнал „Основа", українські письменники захоплюють ся новими гаслами. Заінтересованнє народнїми справами зближує їх із поступовим росийським громадянством, яке їх підпирає й піклуєть ся за них перед урядом.

Всюди по більших містах України повстають серед молодїжі громади, які кладуть собі за завдання пізнавати докладно український народ, його минуле й теперішнї потреби, й освідомлювати своїх членів, що вони таке, й для кого повинні працювати. Тодї то освідомило ся багато правобережної молодїжі, вихованої по польськи; вона навертаєть ся до українства, й присягає працювати тільки для України й для українського народу, серед якого виросла. Тих людий Поляки з погордою назвали „хлопоманами". Сюди належали такі люди, нїби-то Поляки з роду, як історик Антонович, дїдичі: Рильський, Юркевич, Познанський і иньчі.

Практична дїяльність тодїшнїх українських дїячів внявила ся в засновуванню недїльних шкіл по Українї й у видаванню шкільних підручників у народнїй мові, але ся дїяльність їх протрівала короткий час. Вибухло польське повстаннє (1863), правительство запідозріло, що Українцї до нього причасні, й почали ся нові утиски українського руху. Кинено обвинувачення, що українство польська інтрига, й почато його нищити. Українську мову названо просто нїкчемним дієлєктом. „Нїкакова асобєннаво малороссійскаво язика нє било, нєт і бить нє может— писав мінїстер внутрішнїх справ Валуєв до мінїстра народньої просвіти Головнїна—і нарєчіє їх, употрєбляємоє простонародїєм, єсть тот же русскій язик, только іспорчєнний влїянїєм на нєво Польші". Позакривано недїльні школи, заказано видаваннє книг духовного змісту й наукових на українській мові, а вже цензори самі поклопотали ся не пускати в світ і творів гарного письменства.

Так розвиток українського руху знову застановлюєть ся майже на на десять лїт. Ще в роцї 1873. відкрито в Київі віддїл загально росий-

ського „Географічного товариства“, інституції наскрізь наукової, але наслїдком безнастанного цькування лихих людий на його дїяльність, закривають і це товариство, а далї, в 1876. році виходить ганебний указ, яким заборонено не тільки українське письменство, театр, не тільки заборонено ввозити до Росії українські книжки зза кордону, а й заказано співи з українськими словами, що їх на сміх приходило ся перекручувати на московський лад, а то й співати по французьки... Цїлих трицять років (до 1905.) мав силу сей указ, цїлих трицять років із найбільшим стараннєм допильновувала його цензура.

4. Драгоманов.

Заборона укр. письменства не принесла правительству бажаних наслїдків. Правда, на Українї перестали появляти ся українські книжки, але через се нї українство не пропало, нї українське письменство не впало, бо письменники переносять свою дїяльність до рідної їм Галичини й тут видають свої твори. Таким чином заводять ся зносини з Галичанами-Українцями, річ дуже корисна для цїлого українства. Та все таки указ 1876. р. нашому національному органїзмові принїс велику шкоду. Більше помірковані, залякані люди погодили ся з дїйсністю і, як не зірвали зовсїм із українством, то виставили теорію, що український рух не повинен мати нїчого спільного з полїтикою, що він має тільки культурні завдання. З того знов був такий вислїд, що українська молодїж, що горячіша, починає добачувати в цїлім українській русї щось вузьке, й починає від 70. років минулого століття гурмою переходити до російських революцийних партій, розуміють ся, з великою шкодою для України. Російські революцийні кружки мали на оцї загально-російські інтереси, Україна була для них байдужа, український народ для них не існував, національних інтересів його вони не визнавали й не хотїли визнавати—то так од їх роботи Українї й українській справі користи не було.

Супроти таких думок зовсїм инакшою являєть ся дїяльність великого українського вченого й історика—Михайла Драгоманова. Син дїдича зпід Гадяча, він дістав освіту в київському університетї, був деякий час професором історії таки ж у київському університетї та, запідозрений у симпатіях до українства, стратив місце й мусїв переїхати за кордон, зразу до Галичини, а потім до Женеви (в Швайцарію). За кордоном Драгоманов розвинув широку дїяльність. Він видавав журнали (Громада), дописував до галицьких та російських часописий, листував ся з молодїжжю, зазнайомлював Европу з українським питаннєм, де міг, протестував проти ганебного указу з 1876. р., брав участь у роботї різних полїтичних груп Росії, що працювали за кордоном і т. д.

Що до полїтичних поглядів Драгоманова, то він старав ся перевести в життя провідні думки Кирило-Методіївського брацтва, але ж

сильно поширив їх і обоснував здобутками нової европейської науки. Він хотів бачити Росію свобідною спілкою народів, в яку люди входили би зовсїм добровільно. То так і Україна як самостійна одиниця, по думці Драгоманова, повинна би бути спілкою свобідних людий, злучених із такими самими спілками иньчих народів Росії. Але ж передовсїм він домагав ся, щоби український народ сам рішав про свою долю, й тим самим сильно виступав проти централїстичних змагань (що нїби про долю всїх народів мають рішати Москва або Петербург) российського правительства й российських революціонерів, і боров ся з Поляками, які все лїчили Україну за частину великої Польщі „од моржа до моржа“ *). Українську справу Драгоманов тїсно звязував із працею на користь робучого народу. Свідоме українство у нього було рівнозначне із соціялїзмом (громадівством, як він казав).

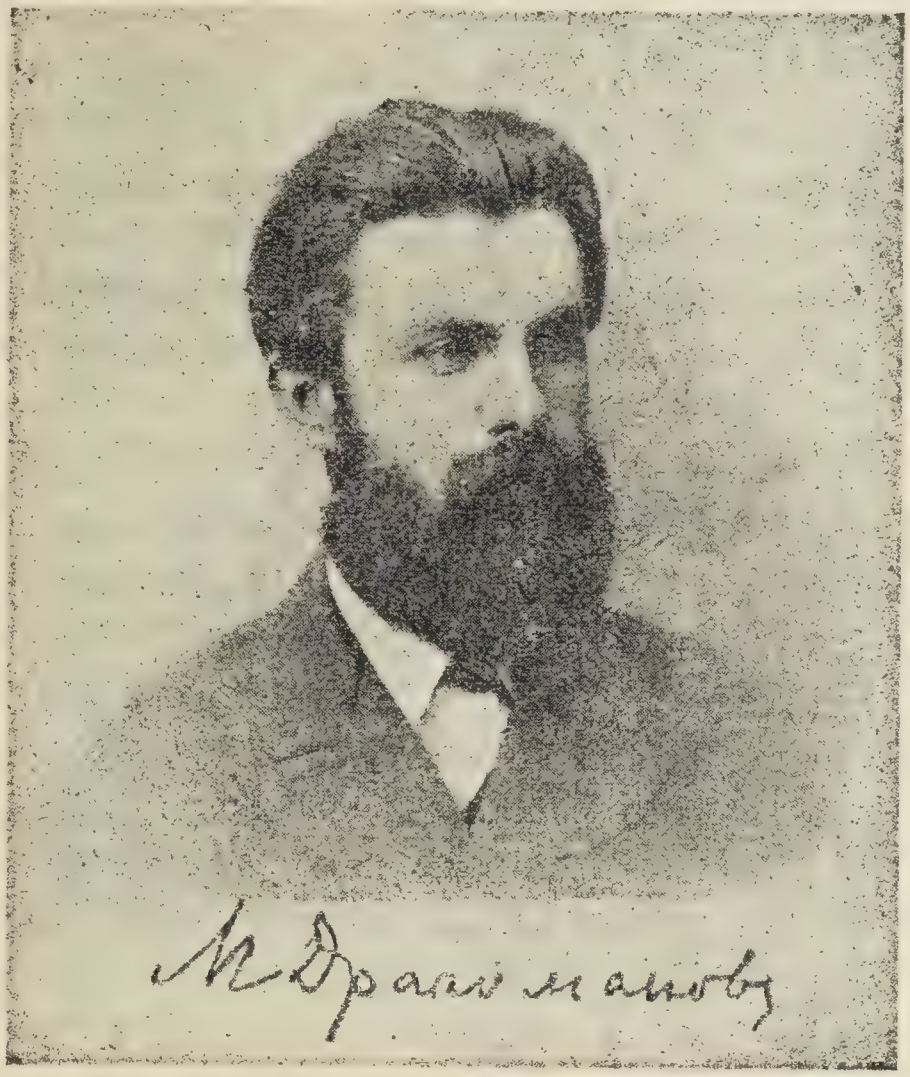

Михайло Драгоманов (1841—1895).

До українських інтелїґентів ставив такі вимоги: щоби вони не кидали рідного народу, але щоби не віддїляли ся від Европи китайським муром, значить, щоб брали за свої всї здобутки европейської науки. „Письменні люди“—писав він— „мусять усї свої сили приложити до того, щоби не було простого й непростого народу, щоби народ увесь став вольним та багатим, щоби писати про все як можна простою, зрозумілою для народа мовою... Кожний чоловік, який покинув Україну, кожна копійка потрачена не на українську справу, кожне слово сказане не по українському,—це величезний видаток із української мужичої скарбниці, видаток, котрий при теперішнїх порядках не вернеть ся нїзвідкіль“...

*) Поляки ще й досї не кинули думки, що Польща повинна обіймати всї землї, що колись до неї належали: від Балтийського моря до Чорного—а не лиш край, де живуть самі Поляки. По їхній думці й східна Галичина, й Холмщина, й Волинь, і Поділля, й Київщина та Херсонщина—Польща, хоч це землї українські й у них крім дїдичів нїяких Поляків немає.

Драгоманов мав величезний уплив на українське суспільство. Найбільше відбив ся той уплив у Галичині. Там за його запомогою найкращі його ученики: Франко, Павлик, Терлецький заснували першу поступову політичну партію, т. зв. радикальну. З ними Драгоманов був у безнастанних зносинах. Але й з російською Україною зносини Драгоманова ніколи не переривали ся. Серед молодіжі він зискав багато прихильників, які вязали ся в гуртки й звали себе теж „радикалами", або просто „драгоманівцями". Хоч це ще не була ніяка партія, а був це більше напрямок, то люди, що сюди входили, мають велике значіннє для України тим, що вони бороли ся з так званими „культурниками", які не признавали потреби політичної роботи для України й тим заганяли горячіщі одиниці зпоміж молодї в російський табор.

5. Національно-революційні партії.

Першою справжньою організованою партією була Р. У. П. (Революційна Українська Партія). Почала вона складати ся з кінцем 90. років минулого століття й виступила зі своєю дїяльністю в 1901. році. У склад партії ввійшли революційні елєменти української молодїжі, яких не вдоволяла програма російських революційних груп. Їх лучило до купи те, що Україна з економічного боку різнить ся від иньчих частин Росії, а крім того вона має свої національні потреби, на які треба звертати увагу. Вони бачили, що уряд утискає український нарід: не тільки визискує його економічно, але й не дає йому права бути окремою нацією, відбирає йому його мову, не дозволяє навіть на українське письменство, не кажучи вже про що иньче. І через те, що всї революційні гуртки недержавних народностий Росії виставляли кінцеву мету: самостійність своєї країни (Польща, Грузія, Фінляндія), то й українська молодїж, що складала Р. У. П., поставила собі за мету організувати українське робітництво й селян для боротьби з російським самодержавієм вибороти Україні політичну самостійність.

Від самого заснования партія розвиває дуже широку дїяльність. Видає українські революційні брошури („Самостійна Україна", „Дядько Дмитро", „Чи є тепер панщина"), видає періодичні видання („Гасло"—пізнїще „Селянин", „Праця") та проклямації, висилає по більших і меньших містах України своїх агітаторів, які організують маси, різними тайними дорогами перевозить усї свої видання зза кордону, тисячами примірників розкидає по селах та містах—а до того ж треба зазначити, що видання Р. У. П. завдяки добрій організації завжди доходили на Україну тодї, як часто російські організації цїлими місяцями не були в спромозї дати читачам своєї літератури. Ті видання Р. У. П. роблять великий уплив на бідне населеннє краю. Відомо, що брошура „Дядько Дмитро" сильно вплинула на поширення страйку хлїборобів у Полтавщинї та Харківщинї (1903), а страйк робітників у Київі під осїнь 1903. р.— це виключне дїло партії.

Дякуючи національному характерові партії, вона дуже скоро поширюєть ся й дїяльність її стає що раз ширша. Всюди по Українї повстають комітети Р. У. П., т. зв. „Вільні Громади“ з „Центральним Комітетом“ у Київі на чолї. Крім того за кордоном—у Львові й Чернівцях—партія має „Закордонний комітет“, який веде видавництва й організує транспорти.

Жива дїяльність, яку розвинула Р. У. П., зразу придбала їй симпатію української молодїжі, а навіть розворушила до життя старше українське громадянство. Що правда—ясної, збудованої на справдї наукових соціялїстичних основах програми партія зразу не мала. Вона більше звертала увагу на практичну роботу, на організацію маси; вона й про програму не дбала, бо ж для неї „програма являла ся нїчим, а рух усїм“— як писав орган Р. У. П. „Гасло“. Через те скоро партія почала попускати дещо зі своїх гаслів, от н. пр. одказала ся від ідеї самостійности України, як незалежної від Росії держави, й стала проповідувати самостійність у формі автономії у Росії і т. д. У 1902. році партія скликала перший партийний зїзд, на якім члени заняли ся виключно організийними справами й тим, як найлїпше переводити агітацію. Але ж далї пішов її розвиток у тому напрямі, що вона приняла соціяльно-демократичну програму.

Майже рівночасно з Р. У. П. на правому березї повстала осібна організація У. С. П. (Українська Соціялїстична Партія). Більшість членів цїєї організації були правобережцї, дехто з роду навіть Поляк. Програму У. С. П. склали із програми Польської Соціялїстичної Партії (П. П. С.), яка робила роботу в Польщі й декуди по містах на Українї, із домаганнями крім соціялїстичного ладу ще й самостійної України. І ця партія має також „Закордонний Комітет“ у Львові (сюди належав покійний Богдан Ярошевський), який видає часопись „Добру Новину“. Але У. С. П. проіснувала дуже короткий час. Члени її розійшли ся, дехто пішов до польських партій, дехто нїкуди не попав— а ті, що лишили ся, у 1903. році ввійшли до Р. У. П.—„Добра Новина“ стає органом Р. У. П.

Майже в тому самому часї (1902.) на Слобожанщинї невдоволені соціялїстичною—роботою, як казали інтернаціональною як Р. У. П., склали осібну партію, теж на соціялїстичній програмі—У. Н. П. (Українська Народня Партія) з домаганнями самостійної України, але ж зовсїм незалежної від Росії держави з гаслом: „Україна для Українців!“ Дїяльність цеї партії, симпатична для української інтелїґенції Росії й Австрії, в масах не знайшла спочуття. Крім кількох брошур (Програма робітників, У. Н. П., Програма української інтелїґенції У. Н. П.) й одного числа ґазети „Самостійна Україна“ партія нїчим більше не проявила ся.

Тим часом у Р. У. П. сильно зміцнили ся впливи російської соціяльно-демократичної партії (1904). По довгих заходах, які йшли на те, щоб усунути непорозуміння в партії з того приводу, Р. У. П. роздїлюєть ся на

три групі. Крайні націоналїсти прилучають ся до У. Н. П., крайні соціяльні-демократи кидають партію і входять як автономна група до Р. С. Д. Р. П. (Росийська соціяльно-демократична робітнича партія), утворивши т. зв. „Спілку". Ті ж члени, що визнавали конечність соціялїстичної роботи на Украіні з гаслом: самостійна Україна як автономна частина Росії— ті члени (а їх було найбільше) лишили ся в партії, й тільки перемінили назву Р. У. П. на У. С.-Д. Р. П. (Українська соц.-дем. робітнича партія).

І Спілка, і У. С. Д. Р. П. ведуть на свою руку роботу й практично й виданнями. Спілка починає видавати ві Львові свій орган „Правду", з початку на українській мові, а далї на росийській—виходячи з того становища, що український робітник краще розуміє росийську мову, нїж українську,—а У. С. Д. Р. П. видає замісць „Гасла", „Працю" для сїльських робітників, а „Селянин" виходить далї.

Значіння обох партій для України було велике. Що правда—„Спілка" не підносила національних домагань українського пролєтаріяту, вкупі з росийською соціяльною де..ократією домагала ся тільки полїтичного перестрою Росії на соціялїстичних основах, та все таки вона була орґанїзація українська: придбала собі багато прихильників серед сїльського й міського пролєтаріяту, мала на нього великий уплив, і навіть устигла провести до другої Думи кількох своїх кандидатів. Р. У. П.—а потім У. С. Д. П., знов не тільки проводила свою соціялїстичну, революцийну роботу серед українського робітництва, але її робота мала й великий уплив на решту українського громадянства, головно на інтелїґенцію, що проголосила гасло, немов українство тільки культурний рух,— тай нїчого не робила. Енергічнїщі з молодїжі, несоціялїсти, прихильники „культурників", тепер поважно беруть ся за культурну роботу: використовують те, що можна було зробити в рямках указу з 1876. р.

Уряд дозволяє на деякі українські видання—хоч офіціяльною росийською правописсю (ярижкою)—і приплющує око на культурну роботу Українців. Воно й не диво—бо ж українське письменство являло ся йому не так небезпечним, як робота посеред мас українських революцийних партій. Тепер і в Київі засновуєть ся видавництво „Вік", появляєть ся „Українська бібліотека", де виходять твори укр. письменників: Франка, Вовчка, Бордуляка і т. д., друкують ся альманахи: На вічну память Котляревському, Дубове листя, Знад хмар і долин, Хвиля за хвилею—відчуваєть ся потреба злуки письменницьких і загалом культурних сил України. Культурники зважують ся—розуміють ся за великою допомогою революцийної молодїжі—на демонстрацію з приводу заказу читати привіти по українськи на святї відкриття памятника Котляревському в Полтаві (1903. р.), серед великого одушевлення проходять у Київі величаві ювілеї: сороклїтньої дїяльности Миколи Лисенка (1904. р.), і трицятьпятьлїтньої Івана Нечуя Левицького. Навязують ся зносини з Галичанами, які беруть велику участь у юві-

леях і коли такі ювілеї відбувають ся в Галичині (ювілей Лисенка), російські Українці теж беруть у них участь.

Ті ювілеї мали великий уплив на масу: багацько людий у нас за ніч переродженуєть ся, стає свідомими Українцями. По містах між учениками ростуть як гриби по дощі українські гуртки, розвивають ся й більшають студентські громади. Боротьба українських студентів Австрії за український університет (почала ся 1899. р.) захоплює цїле українське громадянство. Ростуть надії на краиці часи. В повітрі проносить ся щось свіже, бадьоре, якась енергія обхоплює українське громадянство, чуєть ся, що наступає якась переломова хвиля.

І вона настає з 1905. роком.

6. Український рух від 1905. р. до війни.

Яка краса—відродження країни!
Ще рік, ще день назад туг чув ся плач рабів,
Мовчали десь святі під попелом руїни
І дружно дзвін старий по мертвому гудів.
Коли відкільсь взяла ся міць шалена,
Як буря, все живе схопила, пройняла,
І ось—дивись: в руках замаяли знамена,
І гимн побід співа невільна сторона...

(О. Олесь).

Японська війна виявила, на скільки гниле російське правительство у своїх основах. Крадїжки в правлячих кругах, безконтрольність, дезорганїзація армії й фльоти, все те випливало на верх. Виявило ся, що уряд тілько те й робив, що стежив за т. зв. „внутреннїмі ворогамі“, гонив їх, начиняв ними тюрми та засилав на каторгу в Сибір, а між тим заплющеними очима дивив ся на „дєянїя“ високопоставлених осіб і їх прибічників: чиновників, жандармів, полїції. І врештї-решт терпець народа увірвав ся. Підняв ся народ у цїлій Росії, зчинила ся революція. Під ударами японського оружжя й революції захитали ся стовпи самодержавія—наближав ся переворот.

І ось 16. жовтня 1905. року виходить манїфест, яким проголошено конституцію в Росії. Лекше дихнуло ся всїм народам Росії—підняли голови й Українці. Почала ся жива підготовча робота до виборів до першої Державної Думи—жваво приняли ся за цю працю й українські революційні орґанїзації: українські соціяльні-демократи й „спілчани“.

Під сей час народжуєть ся нова українська партія. Вона склала ся з радикальної молодїжі та декого зі старших (Грінченко), що не годили ся з програмою українських соціяльних-демократів, але в своїх поглядах дуже наближали ся до думок Драгоманова, й навіть видали ві Львові кілька програмових брошур. До цього гуртка наблизив ся дехто із старшого поколїння, яке відбило ся від культурників—українофілів, як їх тоді називали—й навіть зорганїзувало ся було в т. зв. „Українську демократичну партію“, на програмі російських конститу-

ційних демократів (кадетів), тільки ж із домаганнєм автономії України. Сї всї люди створили разом партію й назвали її Українською демократично-радикальною партією. І ця партія бере живу дїяльність у підготовчій роботї до виборів. Вона часто йде рука об руку з росийськими кадетами, засїдає часто в управах кадетських організацій і одстоює там українські справи. Було й таке, що члени У.Д.Р.П. були рівночасно членами кадетської партії.

Тим часом із конституцією, само собою, тратить силу закон 1876. р. й українське друковане слово знову появляєть ся в світ. З початку не сміливо, в росийських часописях (ст. Ефремова „Чи буде суд"—проти погромів), а далї починає виходити цїлий ряд уже українських журналів та часописий. Перед узяли Лубнї на Полтавщинї. Тут уже з 12. падолиста 1905. року, лише через кілька тижнїв по проголошенню конституції, починає виходити тижневик „Хлїбороб". Не можна й описати, яке велике вражіння зробила ця перша часопись на українське суспільство. Люди просто дуріли від радости, що в решті й українське слово залунало по Українї. З кінцем 1905. р. починає виходити „Громадська Думка" (після заказу—„Рада"), а далї в 1906. р. „Нова Громада"—місячник, „Шершень"—гумористично-полїтичний тижневик, „Боротьба", у Харкові появляєть ся „Слобожанщина" (вийшло тільки одно число), „Воля" (двоє чисел), в Одесї—„Народня Справа" й „Вісти", в Могилеві—„Світова Зірниця", в Москві—„Зоря", у Петербурзї—„Вільна Україна" й багато-багато иньчих.

По більших містах України: в Київі, Житомирі, Холмі, Каменцї, Одесї, а згодом у Катеринославі, повстають, на зразок галицьких, українські просвітні товариства, „Просвіти", які розвивають широку роботу, передусїм київська, організують ся українські клюби, скрізь балакають поважно про українську школу.

Завдяки великій організацийній і агітацийній працї українських партій український народ провів значне число своїх представників у першу і другу Державну Думу. Хоч як старав ся уряд, хоч як силкували ся вороги поступу підкупами та иньшими способами збити народ із пантелику, направити, щоби він голосував за їхнїми кандидатами, народ таки зрозумів, у чому річ, і провів таких кандидатів, які б обороняли в Думі народнї справи. У першій Думі свідомих Українців було до 50; майже всї вони вийшли на плятформі української демократично-радикальної партії й ішли вкупі з кадетами: домагали ся амнестії (помилування) полїтичним „злочинцям", земельної реформи на користь селян, але й ще крім того домагали ся автономії України. Як же розігнали першу Думу, то „Українська Громада"—бо так себе звали ці посли—у Виборгу, разом із иньшими поступовими партіями, заявили протест проти того вчинку уряду. У другій Думі було 44 українських послів; вони склали „Українську Громаду" й видавали навіть для народу свій орган „Наша Справа—Вісти з Думи в Петербурзї".

То так здавало ся, що життя натрапило на добру стежку, почало розвивати ся, як слїд. Але правительство, прочухавши ся від ударів революції, взяло ся знову за своє. З червня 1907. року розганяє другу Думу. У Росії розпочинаєть ся страшна реакція. Знов звертають увагу передусїм на український рух. Переслїдують пресу. Із 36 органів у 1907. роцї лишаєть ся тільки 3. Замикають одну за другою Просвіти: одну за надто широку дїяльність (київську), другу за бездїяльність (Житомирську, Холмську), закривають клюби, українське слово знову ставлять за межі закону. В циркулярі про „інородческія общества“ з 1902. року мінїстер внутрішнїх справ до Сената просто каже, що всяка українська культурна робота „с точкі зрєнїя русской гасударственной властї представляєть ся крайнє нєжелатєльной і протїворєчіт всєм начінанїям, котория правітєльство проводїт па атношенїю к бившей Україне“. На українські книжки з Галичини накладаєть ся величезне мито. Правда—на тім росийські Українцї виграли, бо задля справи треба було львівський місячник „Літературно-Науковий Вістник“ і видання „Видавничої Спілки“ перенести до Київа, а по більших містах позакладати українські книгарнї (Київ, Харків, Одеса)—але все це вказує на відношення уряду до українського руху. Почали ся переслїдування українських полїтичних дїячів, гарешти й заслання їх на Сибір. Славний циркуляр про інородцїв поставив Українцїв у таке становище: як дати їм які права (мова, часопись, школа)—то вони являють ся інородцї, отже нїяких їм прав, як же перевести книжки ізза кордону, то треба брати мито з книжок бо, мовляв, це руські книжки *).

Тим часом виходить новий виборчий закон. До Думи входить як найменьше народнїх представників, а найбільше панів та попів. Третя й четверта Дума не мають нї одного свідомого українського посла. Коли ж у них часом що балакають про українську справу, так се чужі звичайні Росіяни: соціяльні демократи, або такі, як епископ Нїкон.

Та все таки ся страшна реакція не спинила культурно-національного українського руху: він ширив ся нестримно. Роботу партій, які тепер уже не могли отверто виступати, підпирає молода українська преса.

Крім того виринає нова національна партія, що зорганїзувала ся на програмі росийських соціялїстів революціонерів. Партія видала в Львові кілька брошур та відозв, в 1907. р. відбула навіть партийний зїзд задля ухвалення програми.

Дуже близько до поглядів партії С. Р. стояла нова організація, що повстала 1908. р. під імням „Оборона України“. Вона виявила свою дїяльність експропріяціями, та великого впливу на український рух вона не мала. Організація розбігла ся й її члени вступили до партії У. С. Р.

---

*) За закордонні видання в чужих мовах—оплат не було, тільки за росийські.

Та загалом дїяльність партії У. С. Р. не дуже розяснена. Із вибухом европейської війни У. С. Р., а власне її закордонний комітет, голоснїще заговорив про себе, видаючи голосні відозви в справі виборення самостійности України,—а так більш про неї не знаємо.

Часи реакції багато де-чому навчили Українців. За цей час сильно зросли ряди свідомого українського громадянства. Наше суспільство переконало ся, що зі зростом української свідомости проти нього стануть не тільки реакціонери, а й поступове росийське громадянство, й тому українські організації твердо стали тепер на національному ґрунті. Українство росте, захоплює все ширші верстви суспільства. До якої сили воно досягло, на це вказують величаві демонстрації в Київі з приводу заборони святкування ювілею Т. Шевченка (1911. р. і 1914. року), на похоронах Грінченка (1911. р.), М. Лисенка (1912. р.), та Лесї Українки (1913. року). Та треба сказати, правительство могло собі тріюмфувати, бо формально всї організації й партії перестали істнувати—їх правительство порозбивало. Але ж утиски правительсва довели тільки до того, що свідомі Українцї, до якої партії вони б не належали, зблизили ся до себе, покладаючи собі за задачу: спільними силами виборoти Українї всї національні права. От на такій програмі заснувало ся недавно перед війною, „Товариство українських поступовців“ (Т. У. П.), яке взяло на себе всю лєґальну роботу на Українї (кооперацію, видавництва, шкільну справу й т. д.). Більшість членів Т. У. П.—це переважно демократи-радикали, та є в ньому й бувші члени Р. У. П. і У. С. Д. Р. П.

Т. У. П. являєть ся одиноким представником українства в Росії до війни.

7. Союз Визволення України.

Як російське правительство не намагало ся припинити розвиток українського руху, які заходи не робило, щоби його знищити, українство все таки розвивало ся й грозило урядові небезпекою. Крім того Українцї мали Галичину, куди в годинах нещасть і переслїдувань могли ховати ся й продовжувати там свою дїяльнїсть, корисну для цїлої України. То так Росія визнала, що їй конче потрібно мати Галичину в своїм посїданнї, щоби й там убити зовсїм український рух. Вже від 50-их років XIX столїття російське правительство грішми піддержувало там своїх агентів, так званих москофілів, сїючи ворожнечу між самими ж таки Українцями, що мусїли тепер бороти ся з Поляками й із своїми ж земляками—москофілами.

Коли ж усе це не помогло, то загарбання Галичини стало конечною потребою для Росії. А що се так і було, то ми бачимо з поступования російського уряду й на Українї, й у Галичинї, коли російським військам удало ся дійти аж до Карпат. Російське правительство устами київської цензури просто сказало тодї, що настав час порахy-

вати ся з українством. Враз посипали ся заборони на українські видавництва, всї українські часописи припинено, товариства, які ще до сього часу животїли на росийській Україні, позаказувано, а українських дїячів позасилано із України, (наприклад проф. Грушевського). Ту саму полїтику старало ся правительство провести й у загарбаній Галичині: культурні інституції, просвітні товариства—все позамикано, визначних українських дїячів вивезено у глиб Росії, одним словом—все українське понищено, а замісць того послано в Галичину „отброси“ російського суспільства, які почали проповідувати тут, що нїяких Українців нема, а є „адїн народ, адїн язик—русскій“.

Настали страшні часи для українства. І в тих страшних часах виступає з голосним протестом проти такого поступованя Росії зовсїм нова організація, яка склала ся на час війни в Австрії, а власне—„Союз Визволення України“. Потреба такої організації за кордоном, яка б інформувала громадянство иньчих европейських держав із українськими справами й шукала би за кордоном підпори для українських національних змагань, виплила вже давно, ще 1912. року, але склала ся аж із вибухом світової війни у серпнї 1914. року.

Склала ся ця організація із російських Українців, які із тих чи иньчих причин мусїли виемігрувати з Росії. С. В. У. обєднав у собі найвидатнїщих людий, що бажали Українї самостійности; у ньому найшли місце люди всїх партій і поглядів, але більшість із соціальних демократів. За кордоном стали в ряди С. В. У. всї, що почували в собі здібність робити полїтичну роботу. Після порозуміння з українськими дїячами на російській Україні, утворено в одному із центрів України „Центральний Комітет С. В. У.“, а крім того працює й Закордонний Комітет (Президія Союза Визволення України) в Відні, із центральною філїєю в Берлїні (в Нїмеччині).

Своїм завданням С. В. У. повстав використати війну, щоб здобути Українї полїтичну самостійність. Нова українська держава мала б мати конституційний лад, збудований на справжнїм демократизмі, щоб була однопалатна (не як у Росії: Державна Дума й Рада) система законодавства, горожанська, язикова й релїгійна свобода для всїх національностий і вір у державі, щоб була самостійна українська церква. С. В. У. подумав і про радикальну переміну володїння землею на користь селян. І про те подумав С. В. У., що треба робити, як би України не відбили від Росії, а більша тільки якась частина українських земель перейшла б напр. під Австрію. Тодї—по програмі С. В. У.—мав би з тих земель повстати осібний автономний край.

Практично С. В. У. розвинув дуже широку дїяльність, і то насамперед видавничу. Він видає періодичні видання в мовах: українській, нїмецькій, французькій, мадярській. („Вістник Союза Визволення України“, „Ля реві Українієн“, „Україніши Нахріхтин“, „Украніїя“, і т. д.), видає неперіодичні видання (книжки, брошури,

відозви до різних народів)—також у всіх европейських мовах. Для української справи це річ дуже важна. У тому часї, коли задля наїзду Москалїв на Галичину не можна було нїде дістати української книжки в руки, С. В. У. засипав суспільство своїми виданнями й тим сильно піддержував духа Українців.

І дипльоматичної роботи не понехав С. В. У. Він висилає своїх представників до різних держав, скрізь інформує суспільство про українську справу. В деяких державах мав С. В. У. великий успіх: декуди позаводили ся осібні товариства, що поклали собі за завдання виучувати українську справу, інформувати про неї своє громадянство, а навіть нам помагати. От таке товариство повстало при заходах С. В. У. в Мінхені в Нїмеччинї, й навіть назвало себе „Україна".

Крім того за просьбою С. В. У. в Туреччинї, Австрії й Нїмечинї уряд позволяє на відокремлення полонених Українців із росийської України в один табор, щоб могти між ними вести просвітну роботу, будити в них національну свідомість, приспану довгою московською неволею й утисками уряду. До тих таборів С. В. У. висилає людий, які й ведуть із гарним успіхом цю роботу. Справами просвіти кермують по таборах т. зв. „Просвітні Видїли" С. В. У., члени яких орґанїзують полонених до просвітної роботи, складають із них гуртки, при помочі полонених ведуть різні курси, виклади, театральні вистави, і т. д. За допомогою також С. В. У. в кожному із таких таборів виходить своя таборова часопись („Рóзвага"—у Фрайштадтї, „Розсвіт"—у Раштатї, „Просвітний Листок"—у Вецлярі, „Вільне Слово"—у Зальцеведелї), друкують ся калєндарі, збірники творів полонених, (Захалявна книжечка в Вецлярі), брошури, оповістки, і т. д., у кожному таборі є своя кооперативна чайня, доходи з якої йдуть і на просвітні цїли табору, але й на загально національні справи, як наприклад на українські школи на занятих землях (Фрайштадт).

Широка дїяльність С. В. У. по таборах не одному відкрила очі. Люди почули, хто вони, чого їм треба, радо гуртують ся в орґанїзаціях і сами вже ведуть працю поміж товаришами (С.-П. Г. у Фрайштадтї, Самостійна Україна в Раштатї, й т. д.).

Так у загальних рисах представляєть ся розвиток нашого національно-полїтичного життя. Ми бачимо, що живий дух у народї не згас, що наш народ здібний створити щось велике, могутнє, коли б тільки пізнав себе, освідомив ся. Нас глушили вороги наші, сїяли на нашому родючому полї колючий терен та бурян, присипляли нас, кували в кайдани, страшними карами хотїли нас залякати—та надармо. Ми, Українці, не дали себе досї на поталу ворогам, не дамо себе й на будуче знищити. Наше національне гасло: „Самостійна Україна", а засіб для цього тільки—боротьба. Сили в нас багато, треба тільки зєднати ся—та й перемога певна. Не падаймо духом! коротенькі й часові невдачі хай нас не лякають!

У гору стяг! хай кат шаліє,
Хоч тисне нас, та не здавить:
Бо искру ту святу, що тліє,
Не сила ворогу здавить!

(Старицький).

Фрайштадт, у лютому 1916. року. **Грицько Трутень.**

До України!

За Тебе, Ненько Україно,
Хай зітнуть голову мою,
Для мене Ти свята, Руїно,
За Тебе я на смерть піду!
Нехай всї люди нарікають,
Що я пішов новим шляхом,
Хай вороги шлях закидають
Колючим терном і піском—
Та я по ньому без упину
Вперед з надїями піду!
Хай в боротьбі я і загину,
Хай кров свою на шлях проллю,
То не покину я кохати
Тебе, Вкраїно! Я не сам,
Не сам йду волю добувати,
Тебе звільняти із кайдан;—
Ми всї підем на тяжкі муки,
Бо знаєм: воля не лягла!
Ми не опустим свої руки,
Аж світ засвітить, щезне мла,
І Ти, і Ти, кохана Ненько,
З руїн повстанеш, зацвітеш,
Твої сини Тебе щиренько
Обіймуть, вільно заживеш
В добрі і славі між ланами,
Уся в квітках, як та весна!
І горда будеш Ти синами:
Що вже нема на них ярма,
Що рідне слово скрізь лунає,
Народ прокинув ся зі сну,
Що щирим серцем він кохає
Твою, Україно, красу!

* * *

І верне слава, добра слава
Тих, що за Тебе кров лили!
Загине лихо і неправда,
Не насміють ся вороги!
І кождий син Твій вільний скаже:
„Тобою, Мамо, я живу,
За Тебе в бою я поляжу,
За Твою славу постою!“

Фрайштадт, 11. березня 1916. р. **Дмитро Гаркуша.**

ЗГАДКА.

В неволї згадаю про Тебе Вкраїно,
В руїнах зостла ся Ти...
А дїти по світї з торбинами блукають,
Шукають, де їхнї батьки...
І хати немає, і Батька не стало,
Так гірко прийшлось бідувать,
Тебе полишили повік удовою,
Сиріткам вже Батька не ждать...
Лежить Він в могилї, з Днїпром розмовляє,
Все дїток своїх заклика,
Щоб стали за Матїр усї одностайне,
Бо то вже настала пора!
Настала година кайдани порвати
Неволї сказати: „Прощай!“
Хай воріг загине, хай правда воскресне,
Тодї то буде Тобі рай!

На роботах 15. грудня, 1915. року. **Іван Чорнодоля.**

РІЗДВЯНА ПРИГОДА

(з дитячих спогадів).

Любі мої читачі! Коли ви бажаєте послухати дивні спогади, про днї рожевого дїточого віку, коли кажу, ви бажаєте послухати, то будьте уважні. Я розкажу вам одну подїю, яка склала ся зі мною в моїх рожевих дитячих днях. Так от слухайте. Наскілько я памятаю, це було якраз перед різдвяними святками... Батько й мати зібрали ся їхати в город на базар. А я тодї малий був, так і собі як репях учепив ся.

— Пробі, візьміть тай візьміть і мене зі собою.

— Авже ж... Там тебе не бачали!... З тобою вожати ся!—каже батько.— Сиди, синку, дома. Бо там на дворі дюдя вуха поодморожує. Мороз носа одкусить.

— Авже ж— каже матуся.—Сиди, дитиночко, дома. Ми тобі гостинчиків, пряничків, бубличків із базару привеземо, коників купимо.

А я таки наважив ся:

— Не треба,—кажу,—менї ваших коників. Розвередував ся, бачите, щоб і мене взяли зі собою. Так мати, як узяла оривок вчетверо, тай

давай мене вподовж росту чухрати. Я кричу, а вона мене тим оривком чухрає. Я дужче, а вона мене ще дужче. Одчухрала та ще й на невістку гукнула, щоб не пускала поки з двору виїдуть.

Приказала так—та дарма невістці мене вдержати. Я таки вирвав ся з хати. Видер ся з невістчиних рук і з плачем побіг за батьком та за матірю наздогін.

Біжу такечки за ними по слідам. Слідкую, куди вони саньми поїхали. Так от! Вибіг я за село, за царину. Дивлюсь: а батько з матірю їдуть степом, вже до лісу добірають ся, а я за ними ще дужче припустив. Біжу та плачу. Думка така: як вибіжу на узлісся, то батько й мати візьмуть мене. А батько й мати, хоч і бачили, що я за ними слідком біжу, та не потурали менї.

— Байдуже!—міркували проміж себе.—Хай бісової віри дитина пробіжить ся трохи тай вернеть ся.

Так вони собі міркували. Та не такий я тоді впертий був, щоб на серед дороги вертити ся. Біжу далї. Аж гульк: батько й мати щезли з моїх очий, вже їх і не видко в лісї. А ліс густий. Це ж, думаю собі, вони мене там ждуть, тай побіг далї. Прибігаю до лісу, аж тут снїг почав падать і дорога на двоє розійшла ся. Ну, що менї робити? Почав я кричати. Став тай кричу на ввесь ліс. Кричу та прислухаю ся, чи не почують. Так нї, мабуть не чують. Так от менї лихо! Постояв я так трохи, покричав-покричав, тай знов подав ся з плачем вподовж лісу.

Біжу тай біжу лісом. А ліс густий, як стїна стоїть передомною. Далї вже нїкуди й бігти. Дивлюсь, в лісї затишно.

Сїв я, щоб одпочити. Посидїв трохи на снїгові, та насилу встав. Далї вже й ноги мої не несуть. Що ж, думаю собі, дальше йти нїкуди, треба вже назад повертати. Піду, думаю собі, назад, верну ся, бо батько й мати далеко заїхали, тепер я вже їх не дожену.

Став я йти назад і вже так заморив ся, що під собою зовсїм ніг не чую.

А снїг де далї більший припустив і доріжку менї закидав, і слїду нїде не зосталось. Так от менї лихо! Ходжу я по лісї та плачу. Вже слїз менї не стало, вже й із сили вибив ся, вже й спати менї захотїлось, а я ходжу тай ходжу, по лісї блукаю.

Ну, так, чи инак, чи довго я так ходив, чи нї, аж ось виходжу на узлісся. Дивлю ся: стоїть дупласте дерево. Так я, що робити, та в те дупло. Залїз у дупло тай лїг спати, як ховрах примостив ся я в тому дуплї, тай заснув. І чи спав, чи не спав, коли чую: щось надомною гомонить. Чую чоловічий голос, і не один, а багацько їх там. Що за оказія, думаю собі, кому б тут бути?

Це мабуть розбійники ті, що по лісах живуть. Адже ж мати менї розказувала про них. Це ж, думаю, пропав.

Аж так. Слухаю, балакають. Один каже:

— Ну, давай пиляти. Це дерево добре. Дуб добрий буде.

— Як добре, то добре каже другий. Спиляємо, то побачимо. А як не згодить ся, то на паливо, буде чим піч топити.

Як почув я таку балачку, так мені душа аж у пятки ввійшла.

Це ж вони мабуть хотять дуба на вулїк рубати, та ще й гірше злякав ся. Що як будуть пиляти, то чого доброго, щоб і мене пилкою не зарубали! Як не вилїзу, думаю собі, то зарубають. Не встиг я гаразд подумати, коли чую, пилка вже над моїм вухом чергикає, вже хотїв я й вилїзти, так кожушок мій за дупло зачепив ся. Не встиг я крикнути: „Підождїть, я вилїзу!“—як нараз дерево затріщало окоренком, повалилось до долу, тай мене повалило за собою, та як не вчистить мною об землю, так я аж кавкнув, як жаба. Вилїз я з під того дерева,—а кожушок мій закотив ся менї аж на голову—так дядько, як зобачив мене, та як не закричить не своїм голосом:

— Сатана! Сатана! Нечиста сила!

Покинув і конячку, та мерщій тїкати. Другий теж так—подивив ся, тай собі за ним. Біжать та кричать: „Нечиста сила“! А я кричу:

— Нї, дядьку, це я, Гнат, із Юрівки, покійного Миколи син, що мати вдруге замужня за Іваном Буряком, що хата коло чавунки!

Так де там! Вони й не слухають. Біжать та хрестять ся. Нечиста сила тай годї!

Що за вража мати?—думаю собі.—Може й справдї чорта забачили. Так нї! Оглянув ся я кругом себе—нема.

Це ж вони мабуть мене за чорта полїчили, та вже й собі хотїв за ними бігти. А тут конячка стоїть, так я сїв тай поїхав тією конячкою. Хоч сам я не знаю, куди менї їхати, так конячка, думаю, сама дорогу знає, та вже й за віжки не беру ся. Вивезе, думаю собі, з лїсу, а там я й сам собі дорогу найду.

Аж так. Дивлюсь, конячка сама повернула на слїд. Біжить підтюпцем. Я тодї батіжком став підганяти. Так я виїхав із лїсу. Дивлю ся, церква виднїєть ся, тільки не наша, чужа, і конячка туди прямує до села.

Доїхав я так до села—а там усе село збунтувало ся. Всї люди на вулицї позбірали ся з дрючками, хотїли йти в лїс нечисту силу бити, та як побачили, що я приїхав, так і збіглись. На мене як на чорта дивлять ся, всї очі повитріщали, а я на їх дивлю ся. Аж ось якась бабуся, спасибі їй, каже:

— Оксано, ти б узяла його в хату. Ато, бач, воно бідне замерзло, вже й язиком не поверне. Авже ж візьми його в хату. Хай хлопець загрієть ся, та тодї й розпитаєте його.

— Та що його й питати, коли воно нечиста сила. Цур йому, пек!—обізвались деякі.

— Тїпун вам на язик!—каже бабуся.—Ходїм, синку!—Та взяла мене тай повела в хату.

А народ і собі за мною. Повна хата набилось людий. Роздягли мене, розбули та на піч. Подали менї їсти й пити. А тим часом за

попом та за старостою послали, щоб довідати ся про мою персону „з боку духовного й плотського благосостоянія“, щоб довідати ся, мовляв, що воно з мене за чоловік.

А менї й байдуже! Сиджу собі на печі та дивую ся, нї сам собі, нї своїм очам не вірю, скілько я людям клопоту причинив.

Аж ось незабаром прийшов піп і ті люди, що менї своєю конячкою в пригодї стали—зі старшиною прийшли тай почали мене допитувати, як і що.

Розказав я їм все до щенту, як було.

Щож? Сміють ся капосні дядьки, а жінки плачуть. Бач!—кажуть. Не рідного батька не рідна й дитина.

Не повірили менї, що я сам собі лихо причинив. Взяли мене, тай доручили старостї, щоб той одвіз мене до дому та розвідав ся, чи я справдї зі села Юрівки, чи нї.

Привіз мене староста до дому, батька ще не було з базару. А невістка аж не стямилась із остраху.

— Оце так,—каже—одпалив штуку.

Аж ось і батько у двір уїжджають і мати. Ввійшли в хату, поздоровились із чоловіком, і невістка тут.

— Що це за чоловік?—питають.

— А це—каже староста—я вам хлопця привіз. Так і так—почав розказувати батькові—таким і таким чином... Розказує, а мати плаче.

— Ми—каже—думали, що він вернув ся.

Обернула ся до невістки, та давай її лаяти:

— На що ти його пустила?—каже.—Ти ж бачила, що його з ранку нема! Чому ж ти не пішла пошукати?

— Де ж би я його шукала?...

— Отак, пак! Хай дитина пропаде, так тобі й байдуже.

— Адже ж—каже невістка—вернув ся.

— Слава Богу, що вернув ся.

Зчинили таки лайку, а вітчим і собі на невістку напустив ся. Насилу переспорили.

— Ну,—каже вітчим—давай стара обідати, та принеси по чарцї. Треба почастувати чоловіка, щоб не барити ся, бо воно може чоловікові треба їхати. Адже ж завтра святвечір, то воно може й нїколи.

Посїдали обідати, а вітчим глянув на мене тай каже:

— Оце так! Одпалив штуку!

— Еге,—каже староста—це можна й у газету опублїкувати!

— А навіть—каже вітчим—як би попові розказати, то книжку написав би.

— Еге! Попові не треба розказувати. Наш піп і так знає. Бо ж наші люди думали, що нечиста сила приїхала з лїсу, так посилали за попом. Це й так буде у книжцї записане—сказав староста вітчимові, тай попрощав ся.

Не знаю, чи це було в книжцї записане, чи нї, але люди всї святки балакали про нечисту силу. Хто катеринославський, павлоградського повіту із Юрівки, той повинен знати!

Фрайштадт, 25. грудня, 1915. р. **Гнат Гонко.**

Що коштує світова війна.

Один американський учений вичислив кошти війни всїх держав, від початку її аж до 1. сїчня 1916. року. Отсї кошти в загальній сумі виносять 80 білїонів карбованців. Як би всї ці гроші розміняти на золоті десятирублеві грошаки й зчепити один за другий, то вийшов би ланцюг завдовжки на 308.000 верст. А як би скласти один грошак на другий, то був би стовп на 4.200 верст у гору (приблизно, як од Київа в Сибір до Байкала). Як би ці гроші взяти на вагу, то було би 3,437.280 пудів, а для того, щоби всї ці гроші перевезти по залїзниці, то треба 16 потягів (поїздів), і в кожному потягові по 70 вагонів. Для того, щоб ці гроші перенести на фронт, то треба армії в 2,218.500 людий (ця цифра є $^2/_3$ убитих людий на війні), але з такою умовою, щоби кожний чоловік міг нести на собі таку торбину з грішми, щоби в неї влїзло гроший 24.201 руб. 36 коп., отже вагою 6 пуд. 4 хун. 2 золотники. Тепер як вилїчити кошта війни одного дня, то видно буде, що ця цифра виноситиме на день найменьче 144,401.514 руб., а на кожну хвилину прийдеть ся по 107.222 руб. 28 коп.

Отже з цього всього видно, що всякий знаряд, котрим убито в цїй війні чоловіка, коштує гроший 24.201 руб. 36 коп. на кожного.

А чи можна оживити хоч одного вбитого вояка за ці гроші?

Фрайштадт, у березні 1916. р. Подав **Іван Чорнодоля.**

НАРОДНІ ЗАГАДКИ.

(Відгадки на кінці).

5. Панночка тоненька, у голові дїрочка маненька, пять хлопців прияють (обіймають), пять сторч носом посилають, а два дивлять ся (з Київщини).
Подав **Лукіян Маркіянович**

6. Сидить на білих горах, жде мертвих і живих (з Поділля).
Записав **Панько Спориш.**

7. У водї родить ся, у вогнї хрестить ся, а в воду впало, то й пропало (з Холм.).
Записав **Панько Спориш.**

8. Його мертві їдять; як би живі їли, то й вони б повмирали—(з Катериносл.).
Записав **Олекса Мірошник.**

9. Стоїть город на дорозї, а дороги до нього не має; прийшов вісник не грамотний, принїс грамоту не писану, а всї її зрозуміли (з Донщини).
Подав **Йосип Казбек.**

10. Було три майстри, зробили одну річ. Котрий зробив, то не для себе, другий купив, тому не треба; а третьому дуже треба, то він за нею й не клопочеть ся (з Київщини). Подав **Семен Гикавий.**

Про школи на Україні.

Велике значіння має школа в життю народа. Вона підховує нові покоління, до життя підготовляє. Не дурне кажуть, що яка в якого народу школа, таку й вартість він має. То то й усї народи цїлого свіга дбають про свою школу, бо знають їй цїну. Воно так тепер водить ся, так було й колись.

І в нас на Україні розумнїиці люди все дуже дбали про школи. І коли ми не пропали, то велика в тому заслуга між иньчим і школи. Бо як воно й не дивно, а школа часто була й тепер усе ще є одблиском того, що дїеть ся в народї. Кипить серед народу боротьба, так вона мимоволї переносить ся до школи. Ущухла боротьба, відпочиває народ, то й у школї її немає. А ті, в чиїх руках школа, все старають ся надати їй такий напрямок, який вони заступають і якого боронять. Через те, як теперь люди бачать, що в якій школї панує немилий їм дух, то старають ся його звалити, а то й закласти нову школу, свою власну, де панував би такий напрямок, який їм до вподоби. Се треба нам мати перед очима, коли хочемо побалакати про нашу школу на Україні, яка вона колись була, яку долю переживала, й як це стало ся, що ми на своїй землї не маємо зараз своєї школи.

1. Наша школа за князїв.

За княжих часів наша шкільна справа була невладжена. Воно й не диво. У тому часї дивили ся тільки на те, щоб людина була добрим христіянином. Освіта враз із Христовою вірою прийшла до нас із Грецїї, й у Грецїї було тодї багацько всяких шкіл. Але в нас до зорганїзования їх, як у Грецїї, не дийшло. Хоч згадуєть ся по лїтописях, що князї: Володимир Великий та Ярослав Мудрий закладали школи, але для кого були ці школи, хто там учив ся й як учили—не знаємо. Знаємо тільки, що були при церквах та монастирях школи,—початкові школи—й у них учили тільки: що читати по церковним книгам, писати церковними лїтерами, із рахунків—чотири головні рахуби та й то на те тільки, щоб уміти собі самому вилїчити, якого дня й якого місяця припаде Великдень. Та й учителїв осібних не було. Вчили дячки при церквах, та й черцї при монастирях. Та й учили ся там не всї, а тільки дїти духовних—їм треба було по своїх батьках заняти місце попів—та дехто з богатих панів-бояр. Простий народ потопав у темнотї, для нього в тому часї наука не писалась.

Укр. Князь **Святослав Хороб.**—малюн. М. Голубця.

Яка вже та наука була—невелика, та й та не довго продержала ся. Прийшли Татари, поницили церкви та монастирі, попалили церковні книги. Зачало підупадати політичне життя, про шкільну науку не було що й думати. Цілий XIII.—XV. віки в нас про школи ніхто й не згадує. Кому могли бути в голові школи в тому часї, як у нас були безнастанні війни, як українські землї шарпали на всї боки сусїди, як од наїздів ворогів наш край зробив ся пустинею.

Тодї як на заходї Европи: по Нїмеччинї, Англії, Франції, Чехії, а навіть Польщі люди вже подумали, що в темнотї народові ходити не можна, як цї краї покрили ся сїтками різних шкіл: монастирських, городських, лицарських, тодї як там виробили собі вже якусь систему, як учити, як брали ся засновувати університети—у нас панувала кромішня темнота. Не можна сказати, щоб цї школи на заходї були зразкові, щоб там вчили всього, що потрібне до життя! Нї! Це, чого там учили, було до життя далеке, навіть мертве, та й до того вчили там чужою мовою, латинською—але ж таки школи були, розвивали ся й чим дальше кращими ставали. У нас усього цього не було раз, що безнастанно на наших землях ішли бої, а по друге—не було кому цією справою заняти ся. Частина України підпала під Литву, ще менч культурну за нас, друга часть пішла під Польщу та стала користувати ся тим, що мала в тому часї Польща, нїчого свого власного не творячи. Та й крім того науку побирали в тому часї тільки пани, а вони обходили ся чужими школами. Маючи гроші, їздили вчити ся за кордон: до Польщі, Чехії, Нїмеччини, а то й Італії. Хиба що тільки церковного письма вчили ся вони дома від придвірного черця.

2. Шкільна справа за Польщі.

У XVI. віцї в цілій Европі переміняєть ся шкільна справа—настають і в нас для школи лїпші часи. Нелад у римській церкві доводить до того, що багацько країв одриваєть ся від католицької віри, народ іде за Лютром, стає протестантський. Пішла в світї релїгійна боротьба між католиками й протестантами. От тодї то одні й другі пізнали, що в цій боротьбі сильне може помогти їм школа, бо вона виховає молоде поколїння на борців за віру. Перші звернули на це увагу протестанти й стали так уладжувати школи, щоб вони виховували добрих протестантів.

Нова віра швидко починає ширити ся. Добиваєть ся вона й до Польщі, до якої в XVI. в. прилучено всї українські землї (1569.). Протестанти закладають і в Польщі свої школи й притягають до себе багато польської панської молодїжі. І на Україну доходять вони зі своїми школами; багато українських панів починає слати своїх дітий до них у науку, а зі школи ті дїти виходят уже протестантами (н. пр. Юрій Немирич, творець Гадяцької умови з Польщею за гетьмана Виговського). Поль-

ський уряд заклопотав ся. Проти протестантів він кличе із Еспанії черців-католиків, Єзуїтів, що на заході вславили ся були організацією шкіл в сильному католицькому дусї.

Як тільки Єзуїти прийшли до Польщі, як покрили її сїткою своїх шкіл, як узяли ся до роботи, то незабаром перевисшили протестантів, а далї при помочі уряду зовсїм прогнали їх із Польщі. Упоравши ся з протестантами, Єзуїти звернули увагу на православних і пішли на Україну зі своїми школами. Українська церква проживала тодї дуже тяжкі часи. Старше духовенство про неї не дбало, звичайні попи мало що тямили, бо ставали попами „не задля Ісуса", як казали тодї, „а задля хлїба куса", пани великими гурмами переходили на католицтво. От через те то Єзуїтам одразу й повезло, і при помочі школи окатоличення України пішло скоро наперед.

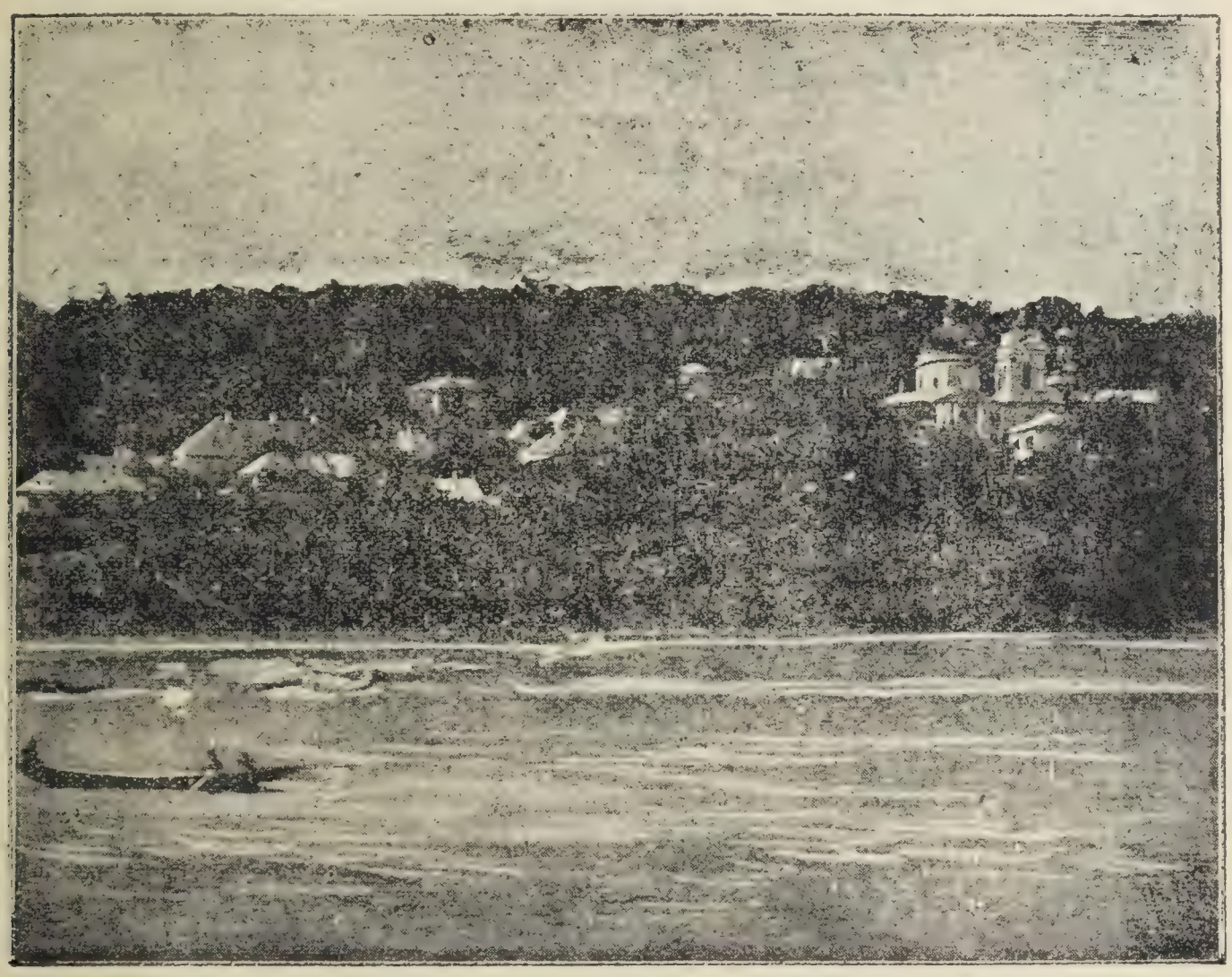

Ржищівський монастир на Днїпрі.

От у тому часї зачали прокидати ся Українцї, бо бачили, що їм грозить національна смерть (у тому часї православний і Українець означало одно й те ж). Вони доміркували ся, що коли український народ має далї жити, то повинен створити с в о ю школу, та й то не аби яку, а таку, що дорівняла б католицькій. Коло цеї справи заходять ся зразу пани, які ще лишили ся православними, а далї міщане. Із таких шкіл, що їх закладали пани, найславнїща була ш к о л а в О с т р о з ї на Волинї, що її заснував кн. Константін Острожський (десь коло 1580.).

Тільки ж такі школи, що їх засновували пани, продержували ся так довго, як довго їх основники жили. По смерти покатоличені потомки касували їх або чого доброго віддавали Єзуїтам.

Куди більше значіння мали ті школи, що їх орґанїзували міщанські церковні товариства т. зв. б р а ц т в а. Ці школи ми можемо сміло назвати н а ц і о н а л ь н и м и, бо ті, хто їх закладав, мали на меті при їх помочі в д е р ж а т и н а р о д п р и с в о ї й н а р о д н о с т и (нації). В XVI.—XVII. в. таких шкіл було в нас багато. Майже кожний більший город мав свою брацьку школу. Найперша й найславнїща така школа була ві Львові (коло 1591. р.); її вдержувало брацтво при т. зв. Волоській церкві—звало ся воно з грецька Ставропиґійське, бо було залежне не від львівського митрополита, а просто від царгородського патріярха, який на ньому заткнув свій хрест і од того пішла назва, Ставропиґії.

Ця школа мала подібну програму, як католицькі школи, тільки ще завела в себе науку церковної мови, бо це була мова церкви й усї Українці в тому часї вважали її своєю письменницькою мовою, так як Поляки латинську. За те різнила ся вона від єзуїтських шкіл тим, що приймала бідних і багатих, не робила різниці між ними, опікувала ся сиротами, а єзуїтські школи були тільки задля панських дїтий. Львівська школа підховала гарних учителїв, які опісля вчили по иньчих школах; у брацькій друкарнї—кожне брацтво старало ся придбати собі друкарню, щоб видавати церковні книжки—друкували ся шкільні підручники, з яких опісля вчили по иньчих школах. Вихованї в львівській школї міщани вже держали ся своєї віри й навіть брали участь у релїґійних учених спорах, як н. пр. міщанин Рогатинець, що написав гарну книжку н. з. Пересторога. Із Львівського брацтва брали собі зразок брацтва иньчих городів. Незабаром не було такого міста, де не було б брацької школи. Православні Українці почали відживати.

В тому самому часї (1596) з поміччю польського уряду проголошено, що православна віра касуєть ся, що український народ повинен слухати ся пани, як католики (Берестейська унїя). Майже всї владики присягли на унїю, багато попів теж пристало до нової віри. Але ж народ, піддержаний козаками, на унїю не згодив ся: нова віра йому не подобала ся. От тодї то один із унїятських владик В е н я м і н Р у т с ь к и й, покликав до життя осібний чернечий чин, Василіян, і їм наказав займати ся шкільництвом, щоб через школу притягати народ на унїю. Незабаром по цїлій Українї почали виростати унїятські василіянські школи, які, піддержувані Єзуїтами, дуже щасливо суперничали (конкурували) із православними брацькими школами. Програма їх була така сама, як у католицьких школах, тільки що ученики повинні були вчити ся ще й по церковному—та цього останнього Василіяни не дуже пильнували.

3. Київська академія.

В XVII. віці дійшла до великого значіння київська брацька школа, що на Подолї. Вона зразу мала таку саму програму, що й львівська, але для тодішнього передового громадянства вона була за вузька, тому київська школа поширила її й стала на рівні з єзуїтськими колегіями (щось як теперішня середня школа). Зорганізував цю школу київський митрополит Петро Могила († 1646. р.). Тоді в Польщі мовою уряду, суду, сейму була мова латинська; Українці, не знаючи по латині, набирали ся всюди тільки сорому, тому Могила завів у київській школї латинську мову, як викладову. Талановитїщих учнїв він висилав до західно-европейських шкіл на науку, щоб вони, набравши ся там знання, ставали вчителями в школї.

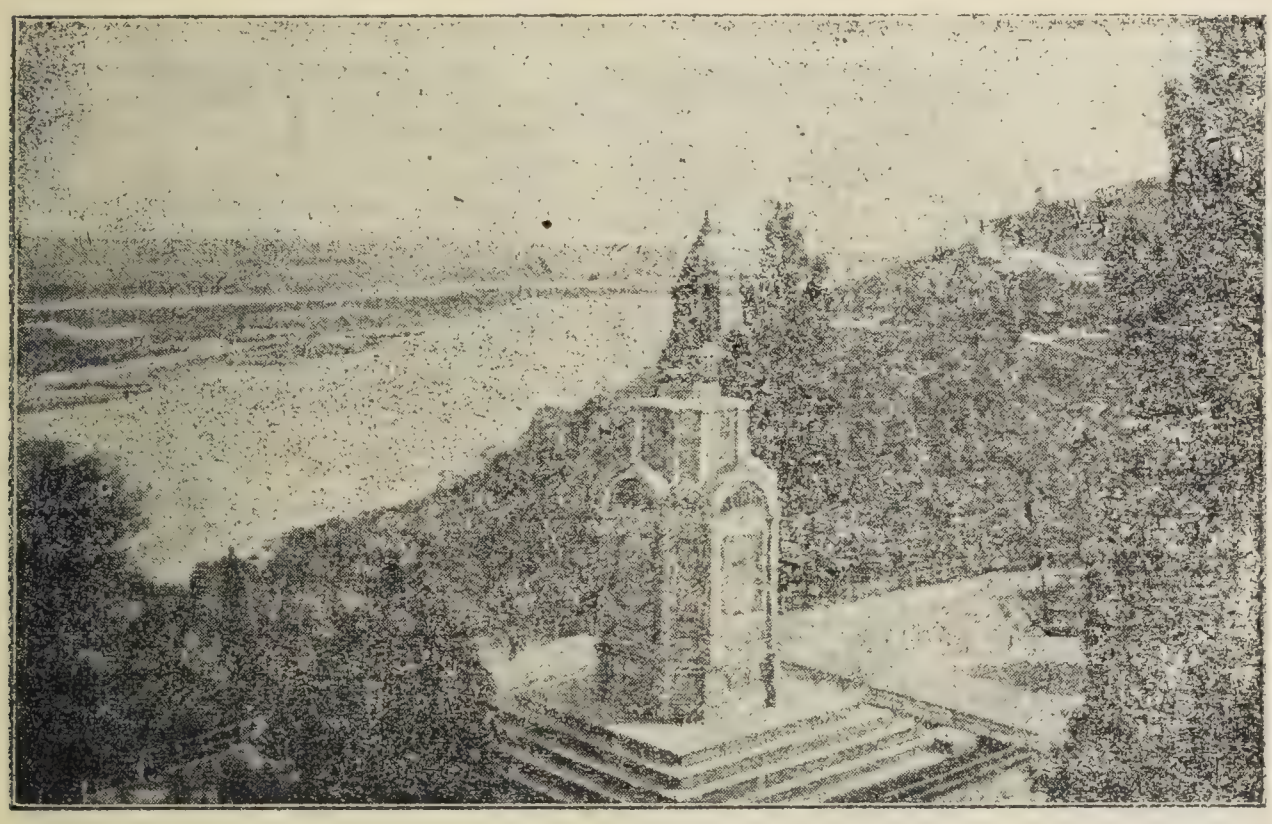

Памятник укр. князя Володимира Великого в Київі над Дніпром.

Програма школи вже на той час була перестаріла, середньовічна. Тодї, як на заходї Европи стала до школи пропихати ся народня мова, як вона почала бути основою науки — в київську школу її недопускали. Тодї, як Коменський, Француз Монтень, Нїмець Ратіхій казали в науцї виходити від погляду—в київській академії цїлий XVII. і XVIII. вік панувала однакова система: учнї повинні були всю науку затверджувати на память. Крім того характер школи був аж надто релїгійний; вихованцї її на иньчі боки національної справи мало звертають уваги, хоч Україна переживає тодї часи великого перевороту: переходить від Польщі, як самостійна одиниця то під Москву, то ще раз під Польщу, то під Туреччину.

Не треба одначе забувати, що зразок до своєї програми київська школа взяла живцем від Єзуїтів, де латина приглушувала польську мову ще цїлий XVIII. в., де теж панувала середньовічна наука, де всього вчи-

ли ся на память. Крім того Могилянська школа поставила собі за завдання виховати борців православної віри словом і наукою, не дали ся засоромити католикам недоуцтвом; зі зброєю в руці боронили України козаки. І ученики Могилянської школи зовсім щасливо видержували боротьбу з католиками, а деколи навіть публично їх перемогали в диспутах (розмовах), н. пр. Галятовський.

Ось у цьому й велика вага Київської Колегії, що вона виховала цілий ряд учених. Крім того в ній побирали науку цілі покоління старшини козацької, в її мурах розвивало ся середньоукраїнське письменство (вірші, драма), виробила ся середньоукраїнська літературна мова, мішана з народньої, церковної й польської, витворила ся церковна українська музика т. зв. київський напів (він задержав ся ще тільки в Галичині).

Памятник укр. княжні св. Ольги в Київі.

Не диво, що цієї школи пильнували як ока в голові наші тодішні провідники. Пани й гетьмани роблять на неї записи—сама ж вона повстала на ґрунтах української панії Гулевичівної, що дарувала його на ту ціль. Гетьман Сагайдачний записує на неї ввесь свій маєток, великими датками обдаровує її Богдан Хмельницький, гетьман Виговський у гадяцькій умові домогаєть ся від Поляків, щоб київська школа стала університетом для України—та вже найбільше заходить ся коло неї гетьман Мазепа. Він виєднує їй від московського царя Петра І. титул академії (1701), відбудовує її (бо згоріла була), дбає про вчителїв, щоб вони багато знали, дає на школу великі маєтки і т. д. Цілий народ уважає її своєю національною школою, яка несе світло на цілу Україну, по зразкам якої засновують нові школи й на Україні (в Чернигові), а далї й у Москві.

Заслуга київської академії ще така, що з неї виходили й учителї народнїх шкіл. Ті, що з якоїсь причини не скінчили курсу, кидали Київ і подавали ся на села т. зв. мандрівними дяками. За невеличку заплату, по більшій части за харчі, ті мандрівні дячки робили велику культурну роботу: вчили дїтий по селах,—звичайно зимою, як це дїєть ся ще й досї в Жидів або в Норвежцїв. Плян науки у тих школах був невибагливий (читати із церковних книг по церковному, писати „крючкуватими“ лїтерами, початок рахунків), метода стара, дїти вчили ся всього на память, але ж за те майже ввесь народ на Гетьманщинї вмів читати й писати. Се й замічували чужинцї, яким доводилося переїжджати наш край. В половинї XVIII. віку на Лївобережжі налїчувало ся 866 народнїх шкіл, на Слобожанщинї, куди теж замандровували дячки, було їх теж багато.

4. Упадок українського шкільництва.

Тільки ж росийському правительству й академія й народнї школи були сіллю в оцї. Але доки була ще Гетьманщина, не було як до них присїкнути ся. За те по знесенню автономії пішли укази за указами, й просвіта у нас скоро падає. Передусїм уряд звернув увагу на київську академію. Він зачинає впливати на ректорів її, наказує, щоб вони виховували молодїж в дусї московськім, щоб казали церковні слова вимовляти учням по росийськи, говорили між собою по росийськи, одно слово—щоб „обєдиняли ся“. І наука в академії стає чим більш богословська. Тодї як на заходї Европи на вищих школах проведено реформу, як на зразок тих вищих шкіл повстали унїверситети в Московщинї, київська академія костенїла в своїй середнєвічній науцї, товкла та перетовкала свою давню науку, доки у XIX. в. з неї не зроблено чисто духовної школи—Духовної Академії.

Живіщі люди з України подавали ся вчити ся на захід або до московських унїверситетів—і чи так, чи сяк денаціоналїзували ся верхи нашого громадянства: чи в Київі, чи в Москві, чи на заходї, зростали ся з московською мовою, з московською культурою.

І народнї школи стали під московським пануванням занепадати, головно з того часу, як московський уряд заказав у інтересї „обєдинення“ мандрівним дячкам мандрувати (1782. р.). По заведенню кріпацтва й уряд і пани проголосили думку, що кріпакам нїякої школи не треба, і ось ми в 40. роках XIX. столїття на колишнїй Гетьманщинї не бачимо жадної школи. Тесаме стало ся із народнїми школами на Слобожанщинї й на Запорожжі. Там останнїй кошовий, Петро Кальнишевський, позаводив у кожному селї школу, але по зруйнованню Сїчі (1775. р.), як Катерина II. пороздаровувала землї своїм улюбленцям та попридавала їм колишнїх вільних людий кріпаками—всї школи попропадали.

На правому березї Днїпра, який від 1667. р. належав до Польщі, скорим кроком зачинає падати народнє життя, шляхта й міщанство

починає польщити ся, брацтва тратять своє значіння, падають і брацькі школи. Воно й не диво, бо там цілий час кипіла боротьба між унією й православієм. Уряд явно став за унію й у першій половині XVIII. в. ціла західна Україна, крім Київщини, була вже офіціяльно унїятська.

Шкільництво середнє, а по части й народнє—хоч по селах учителями були здебільша дяки—було в руках унїатських черців, Василіян. В дїяльности Василіян було дещо доброго для нашого народу. Вони видавали книжечки та пісні в мові досить близькій до народньої, але школи їх тільки польщили учнів, бо наука йшла чужою мовою, здебільша по латині й по польськи. Навіть на церковну мову не звертали Василіяни уваги, не то, щоб на народню. Народ не любив Василіян і ставив їх на рівні з Поляками, а то ще й гірше, і в школах сих учили ся не так дїти Українців, як Поляків. Як правобережна Україна перейшла під власть Росії, ці школи сям та там продержали ся ще якийсь час на Україні. Та коли знесено унію, то й ті школи пропали, а правобережну Україну постигла доля Гетьманщини.

Уряд засновує на правому березї поволи московські середні й низчі школи, але довгий час держить ся там іще польський дух, польське виховання—головно по містах та містечках.

Були ще й польські школи, правда, приватні, і Українці, навіть духовенство, посилають туди своїх дїтий. Були по городах польські дївочі пансіони,—але ж у них учили тільки того, що панських манер, польської мови й ненависти до всього, що українське, мужицьке. Дїти в них відчужували ся від рідного гнїзда й польщили ся (читайте про це повісті Свидницького: Люборацькі). Такі дївочі пансіони для панів бували й на лївому березї, та наука в них була невелика: вчили наламувати язика на московський лад, учили балакати по французькі, танцювати й теж ненавидїти все, що українське.

Не инакше було воно й по державних чоловічих середнїх школах. Ще найбільше українські по духу лишали ся духовні семинарії, де вчили ся на попів найбільше попівські сини - але й там продирала ся московщина й калїчила українських дїтий.

5. Українські недїльні школи.

Народнє шкільництво в Росії стояло все невисоко, а на Україні то й поготів. Ми вже казали, що для кріпаків уряд визнав школи непотрібними й люди до самого знесення кріпацтва, до 1861. року, лишали ся без грамоти. Хто хотїв учити ся—йшов до дяка (Шевченко), а яка вже була там наука, то й не казати. Для некріпаків (казьонних селян і козаків), міністерство державних дібр (государственних імуществ) почало основувати в 40. роках XIX. віку сїльські школи, але в них викладова мова була московська, вчителями бували Великороси, які тільки те робили, що зогиджували дїтям усе рідне.

У шістьдесятих роках повіяло свіжим духом. Забалакано про знесення кріпацтва в цїлій Росії, виринуло питання про українську викладову мову по школах. Визначні росийські педаґоґи н. пр. Ушинський, барон Корф, заявили ся за тим, щоб по школах на Українї вчити українською мовою, таку саму думку висказали педаґоґічні ради на Українї, петербурський комітет грамотности й навіть мінїстер освіти Ґоловнїн не був тому противний. Але заки дійшло до рішення сього питання, українські дїячі рішили заводити поки що недїльні школи, зразу по городах, а далї й по селах. В 1859. роцї повстала перша українська недїльна школа в Київі, а за нею зачали їх відкривати по цїлій Українї. Хоч постанова шкільна була трудна: брак фахових сил, брак підручників, треба було добирати відповідний час, коли вільні й „учителї“ й „учнї“, та енерґічна українська інтелїґенція справляла ся з тими річами, як знала, учителювали по школах студенти й студентки між 11.—1. годиною дня, підручниками до науки були „метелики“, які видавали українські письменники. Не без того, щоб не було підручників: Шевченко видав „Буквар,“ Кулїш —„Граматку“ до читання, Кониський — „Арихметику“. Правда — всї цї підручники були з педаґоґічного боку дуже недоладні, але вже по іменах авторів пізнати, як поважно відносило ся українське громадянство до рідної школи. І московський уряд тому не перешкоджав, не перешкоджали й росийські лїберали — що більше, зовсїм поважно забалакано про утворення української учительської семинарії в Київі, дозволено збирати гроші на українські підручники й т. д.

Та все це довго не протрівало. Як гарний був початок цьому дїлу, так поганий був його кінець. Як вибухло польське повстання (1863), уряд запідозрів, що й Українцї брали в ньому участь, заговорив про польську інтриґу, й недїльні школи позамикано. На тому й провалила ся спроба українїзувати школу, а ще й як загалом заказано українське письменство в Росії (1876. р.), то про українську школу не було що й говорити. Такий стан протрівав у нас до 1905. р. Московський уряд обмосковщує наш народ при помочі московської школи.

6. Шкільництво в австрийській Українї.

За той час у західній Українї, в теперішнїй Галичинї, що дістала ся 1773. р. з під Польщі під Австрію, нове правительство подбало про школи для Українцїв. Шкіл під Польщею сливе не було; бо ті школи, що їх удержували Василіяни, були нашому народові чужі.

Передусїм темне було духовенство й про нього подумало австрийське правительство. У Віднї повстав окремий лїцей для богословів, а у Львові побіч польських викладів заведено для кандидатів на українських попів — українські — тільки ж українська мова була тодї не вироблена, а професори, які там учили, завели до викладів замість народньої мови,

церковно-славянську. Що до народнїх шкіл, тодїшня інтелїґенція виєднала в правительства, що воно згодило ся в чисто українських селах учити закону божого по українськи а далї й усїх предметів.

В 30.—40. роках XIX. столїття Галичина починає загалом пробидати ся зі сну. Молода інтелїґенція—з попів, бо світської не було—звертає увагу на народ і його мову. Появляють ся книжки писані по народньому (Русалка Днїстрова 1837. р.), повстають товариства, які кладуть собі за завдання видавати книжки для народу та підручники шкільні в зрозумілій мові (Галицька матиця), повстає українська преса, правительство засновує ві Львові катедру української мови й письменства, по ґімназіях українську мову заводять обовязковою для учеників.

То був час реформ у Австрії. У р. 1848. заведено там конституцію, знесено панщину, зрівняно селян в правах із панами. Українська інтелїґенція побачила, що коли наш народ не мав пропасти в Галичинї, то треба подбати про його освіту. Тільки ж уся ця робота була неуплянована раз, що в Галичинї мало було інтелїґентних сил, а друге—незабаром скасовано конституцію, настав тяжкий час реакції.

Справа поправляєть ся аж із 1861. роком. Коли привернено конституцію, всї народи Австрії дістали рівноправність, а 14. травня 1869. року унормовано в цїлій державі шкільну справу, коли кожний австрийський народ дістав свою національну школу, і коли заведено шкільний примус. Це дуже важна для нас річ, бо з того часу кожний батько, чи рад, чи не рад мусїв під карою посилати вісїм років свою дитину до школи. Попри другі народи скористали з цього Українцї, бо дістали свою рідну школу, яка від того часу чим раз краще розвиваєть ся.

Тільки ж полїтичні обставини не позволили розвинути ся українському шкільництву так, як би того можна було сподївати ся. Галицькі Українцї, яких у 40-их роках австрийське правительство ставило на рівнї з Поляками, не вміли використати гаразд свойого становища. Тим часом Поляки хитрощами захопили всю владу над Галичиною в свої руки, а разом із тим і нагляд над шкільництвом. Заки Українцї прокинули ся, заки побачили небезпеку, Поляки вже встигли цїлу українську частину Галичини затягти сїтками своїх народнїх, міщанських (городських), середнїх шкіл, устигли спольщити львівський унїверситет, який австрийський уряд дав на вжиток обом народам. Між иньчим Поляки провели закон, що над потребою українських ґімназій рішає сойм—у ньому звісно більшість польська—не державна рада, парлямент (Дума), де б Українцїв могли підперти иньчі народи; учительські семинарії повинні бути не чисто українські—а мусять бути польсько-українські, щоб усї Українцї східної Галичини вчили ся в народнїх школах обовязково й по польськи і т. д.

Українцї зразу цього всього не доцїнювали, та й так сили не мали багато, але вже від 90. років XIX. столїття пішла в Галичинї велика боротьба за школи. Боротьба за школу стала полїтичним гаслом у Га-

личині. У тій боротьбі беруть участь усї верстви українського громадянства в Галичині, всї полїтичні партії. Дуже займає шкільна справа галицьких селян. Кожне мужицьке віче кінчаєть ся резолюціями про заснованя нових шкіл народніх і середніх. Цїлий культурний світ зворушували складки українського селянина на українських студентів, що покинули львівський унїверситет і пішли вчити ся по иньчих вищих школах Австрії. Рогатинську приватну (часну) українську гімназію збудували самі селяни, на неї записав неграмотний селянин Телевяк 58 тисяч корон. Не раз та не два доводило ся читати про бойкот польської школи на селї, яку польський уряд заводив, та про бойкот учителїв-Поляків, яких Поляки наводили до українських сїл.

Боротьба за свою школу виповнила зміст майже цїлого полїтичного життя галицьких Українців за останнї роки! Кожна нова гімназія, кожна нова катедра на унїверситетї коштувала український народ багато енергії й багато зусиль. Що тільки коштувала боротьба за український унїверситет! Кільки кар, кільки гарештів довело ся перетерпіти українським студентам львівського унїверситету в боротьбі за свою найвищу школу, за неї й пролила ся кров українського студента, Адама Коцка. У тій боротьбі (від 1899. року) Українцї здобули собі пятнацять катедр із українською викладовою мовою, та все таки повного унїверситету ще немає. Уряд приобіцяв, уже у 1916. р. мали його відкрити, та вибухла світова війна й справа припинила ся.

Українських середніх державних шкіл маємо в Галичині й на Буковині 9 (самі гімназії), народні школи є всюди, де більшість населення українського. Останнїми часами розвинуло ся українське приватне шкільництво, не тільки середнє й народнє (по містах, де Поляки мають більшість і не допускають до заснованя українських народніх шкіл), а й фахове, передусїм учительські семинарії.

Шкільними справами займаєть ся в Галичині „Українське товариство педагогічне“, на Буковині „Українська школа“ (удержує уч. сем.), а ще й осібний комітет „Рідна Школа“. Товариства гарно розвивають ся, удержують українські школи, видають шкільні підручники, бібліотеки для молодїжі, педагогічні журнали і т. д.

Хоч в українськім шкільництві Галичини багато що не достає, але всюди видний поступ. Розвиток пішов дуже наперед і ми можемо бути певні, що наші брати вже незабаром мати муть усї свої українські школи, як иньчі культурні народи.

7. Боротьба за українську школу від 1905. р.

Боротьба галицьких Українців за рідну школу не лишила ся без упливу й на росийську Україну. Передусїм усе українське суспільство із здержаним духом стежило за боротьбою за український унїверситет, а доля українських студентів, що в нїй потерпіли, викликала все велике

спочуття в нас. Кожна нова українська школа, здобута Українцями в Галичинї, будила великий інтерес в росийських Українцїв, а рівночасно казала надїяти ся, що при лїпших умовинах можна буде добити ся своєї рідної школи й у себе. Надїя на кращі часи в тому напрямі заблисла в часах „свобід“ у 1905. роцї. Тодї то на унїверситетах на Українї деякі професори зважують ся читати лєкції по українські (Сумцов у Харкові, Олександер Грушевський в Одесї), студенти збирають тисячки підписів за заснования катедри українознавства, плянуєть ся приватна середня школа (Одеса), по середнїх школах ученики добивають ся викладів із української мови, письменства й історії, деякі дїдичі-Українцї заводять у себе приватні народнї школи (Аркас, Семиренко, Ганько і т. д.).

За українською школою й словом і дїлом ведут пропаґанду визначні люди, такі як Грінченко (сам був учителем), появляють ся шкільні підручники: букварі—(Норця, Базилевича, Русової, Грінченка), читанки—(„Веселка“, „Рідне Слово“), граматики для народнїх шкіл—(Залозного, Шерстюка), для ґімназії—(Кримського), аритметика—(Кониського), орґанїзуєть ся товариство „Український Учитель“, яке видає книжки для школи й дїтий, починає виходити педаґоґічний журнал „Світло“, а в нїм дуже цїкаві й вартні статтї по вихованню й ученню.

У першій і другій Думі українскі посли ставлять домагання української школи, над сїєю справою ведуть ся поважні дебати, земства проводять у себе ухвали, що українські школи потрібні—але все це дармо. Росийський уряд стоїть на свойому й далї при помочі школи веде русифікацію на Українї. До наших сїл дають учетилїв Великоросів, начальство стежить за учителями Українцями, вже за саме те, що вчитель визнає себе Українцем, або виписує українську ґазету, або читає українську книжку, його звільняють із посади, українська книжка не має доступу до шкільної біблїотеки, навіть як би її одобрило Мінїстерство Народньої Освіти і т. д. Не помагають нїякі зїзди вчителїв, нїякі ухвали—уряд пильно держить ся своєї системи.

Великою демонстрацією против уряду являєть ся резолюція всеросийського учительського зїзду в Петербурзї 1913. р. за українською школою. Але уряд на ту резолюцію відповів прогнанням із служби учасників зїзду, а то й тюрмою.

Яка ненависна Росії українська школа, пізнати по походї на Галичину, де всї українські школи позамикано, а до Галичини спроваджено московських учителїв. Свідоме українство не відпочиває й підчас війни, а бєть ся за українською школою. Всїм відомо, що ще 1914. р. представники українського громадянства були в депутації до Мінїстра Іґнатієва в справах української школи—та відповідь на те була—тюрма. Золотоношське земство ухвалило, що коли не можна вчити бодай у перших двох роках по українські у школах, то щоб у шкільних підручниках були українські пояснення—та на те правительство не згодило ся й сконфіскувало тї підручники, що появили ся з українськими поясненнями...

Та все це урядові на нїщо не здасть ся. Тепер уже й цїлком темні духи, от як правий депутат Коваленко, заговорив у Думі про потребу української школи—а по вiйнї заговоримо про неї вже ми.

Що не станеть ся з нашою землею по вiйнї, ми знаємо одно: Украïнїзація нашого шкільництва вiд самого споду до самого верху, вiд дїточих огородчикiв до унїверситету—це буде перше наше дїло. І ще знаємо одно: ми добивати ся будемо шкільного примусу, бо як людина, щоб не вмерти, мусить їсти, так щоб вона не згинула духово, мусить учити ся.

У боротьбi за рiдну школу нїчого нас не злякає! Що там із нами й станеть ся, ми доти будемо бороти ся, доки не здобудемо собi її: Свою, рiдну украïнську школу.

Фрайштадт, у лютому 1916. р. **Василь Верниволя.**

Хто нас учить.

Вже аж тепер я заспiваю,
Як трохи вже я пiдучивсь!
Жилось колись менї мов в раю,
Тепер же в пеклї опинивсь...

Не було як менї учитись:
Малим я був, як батько вмер,
Лиш мати вивчила молитись,
Та я і те забув тепер...

У тiм селї, де я родив ся,
Й до тепер школи ще нема!
Пасуть маленькi дїти вiвцї
І вчать ся, бачте... в чабана!

Фрайштат, у груднї 1915. р. Гнат Гонко.

ПІЗНО.

В одного пана служив у покоях чоловік, уже жонатий. Прослужив він увесь свій молодий вік і ні до чого не дослужив ся: що він заслужить, те жінка проїсть. Хатина в нього була дуже стара й стояла край села. Він приходив до дому три рази на тиждень.

Завше було, як прийде до дому в зїмню пору, роздягнеть ся, сяде на теплій лежанці й почне хвалити ся жінці, що в панів робить ся: хто в гості приїжджав, якого гостинця йому дали й що пан смішного читав; все за вечір перекаже своїй дружині, що за два днї наслухає в панських покоях.

Жінка, як зійдеть ся, чи з кумою, чи так з доброю людиною то тільки й балачки, що про свого чоловіка, про панські покої, та про те, як їм дебре живеть ся.

Так прожили вони любо та мило багато годів; не зчули ся, коли й старість надійшла. Може були б так лагідненько й до смерти дожили, якби не цей випадок. Було це на початку зїми, як випав перший снїг. Натопила баба добре лежанку, навертїла на кужіль куделю вовни тай пряде помаленьку. Загупотїло перед вікнами, заскрипіли сїнешні двері, баба в мить кинула прясти куделю й прожогом до дверий на зустріч старому.

— Скоріще, старенький, а то морозище в хату лїзе.

Переступив дїд поріг, кинув шапку на лаву, роздяг ся й не сїв, як звичайно, на лежанку, а заходив по хатї, сам із собою розмовляючи.

— Так, так воно й є, а я гну цїлий вік спину, а завіщо? За те, що не міг догадати ся за молодих лїт.

— Що таке, старенький? Може, борони боже, пані хворі?

— От що, те, що ти дурна; Розумієш?

— Хто це, я?

— Вже ж не хто, як не ти!

— Боже мій милостивий,—чого ж то я дурна?

— Того ти дурна, що дурна, тай усе.

— Нехай буде й так! Господи милосерний, увесь вік прожила, не була дурною, а при старости лїт така кривда! Та ще й од кого!

Та як заголосить, неначе по мерцеві.

— Чого ж ти ревеш, як корова? Ще й не віриш, що я правду кажу, а скажи будь ласка, як ти не дурна, чого пани багаті?

— А хиба я знаю, мабуть їм так Бог дав!

— Ха-ха-ха, Бог дав! Чому Бог не дав нам із тобою, а панам дав? А що? — Сама тепер бачиш, що ти дурна. Я зразу побачив, що ти дурна, скоро тільки ввійшов у хату. Пани від того багаті, що письменні!

— Ну, так що нам до того, що пани письменні?

— Як то що? Таким дурним, як ти, то нічого, але я розібрав учора, що я цілий вік служу й нічого не маю, а все через дурницю, що не вмію читати. Щоб умів читати, то я був би багатим чоловіком: купив би город до берега, поставив би млина, а тоді мели та мірчуки бери!

— Чуєш, старенький, а як же пани багатіють через письменність?

— Як хочеш знати, то я тобі розкажу. Ось як: пани купують та читають газету, а в газеті написано, хто, що й де загубив, чи гроші, чи що таке иньче, то хто вміє читати, прочитає, піде туди тай знайде. Найбільше знаходять пани, бо вони найписьменніщі. От учора пан читав у газеті, що в Київі на Хрущатику одна панія загубила пять тисяч карбованців, от пан поїде тай знайде! Тепер слухай, стара, я розщитав ся від пана, піду завтра до школи, буду вчити ся письма.

Прийшов дїд рано до школи, поприходили й школярі. Ждуть поки відчинять ся двері. Відчинились, зайшли всї школярі до середини, а за ними й дїд усунув ся, скинув шапку й упер ся очима в учителя.

— Чево тєбє; старічок?

— Учити ся, пане вчителю!

— Чево, чево?

— Учити ся, кажу.

— Позно, уже прошло время, ідї домой!

Вклонив ся дїд низенько, вийшов із школи й прямо до дому. Цїлий день кругом хати снїг одкидав, повечерав тай лїг спати.

Проспівали другі півні, дїд ізхопив ся й ну вдягати ся. Почула баба й питає:

— Чого, старенький, так рано встаєш?

— Казав учитель, що вчора опізнив ся, то сьогоднї треба раніще йти.

Прийшов дїд до школи, ще й на світ не благословилось і в школї темно. Підійшов під вікно, що виходило в учителеву кімнату, й затарабанив. Відчинили ся двері, на порозї показав ся вчитель і бачить дїда, який здивував його ранньою візитою.

— Чево вам нада, старічок, что с вамі?
— Учити ся прийшов!
— Позно уже, позно, понятно? Ідї с Богом.

Прийшов дїд до дому, хвалить ся бабі, що й сьогоднї опізнив ся. Третїй раз прийшов дїд до школи ще раньше, в кімнатї вчителя ще світило ся. Затарабанив у вікно, як і вчора, через хвилину появив ся вчитель.

— Чево тебе, старік нада, ти в уме?
— Учити ся письма, пане вчителю!
— Позно уже, понятно? Ти уже старий, прошло твайо время; ідї с Богом і больше не пріходї.
— Ну, так би й зразу сказали, а то позно, та позно.

Іде дїд до дому сам не свій, службу стратив і письма не навчив ся.

Недоходячи до своєї хати, на шляху дїд спіткнув ся на щось чорне, нагнув ся, облапав—скринька. Принїс до дому тай кинув у комірчину. Рано пішов у город, а баба зістала ся дома сама. Серед дня заходять у хату до баби два пани й хурман і питають ся:

— Де дїд?
— Десь пішов у город.
— Чи він часом не знаходив скриньки?
— Знаходив, пануню серце, знаходив, тодї, як учити ся ходив до школи. Та не знаю, пануню, де він її подів, заждїть, будь ласка, він скоро прийде та скаже, де подів.
— Что с ней гаваріть, она дурная!

Повернулись тай пішли. Прийшов дїд із города й принїс газету, роздяг ся, сїв за стіл, розклав газету, подивив ся з однієї сторінки, потім перевернув на другу й довгенько дивив ся мов читає. Стара тупцяє по хатї, хоче заговорити до старого, та не зважить ся—бо він читає, а далї відважила ся й розказала за панів. Дїд вислухав, дістав скриньку, збив верха (віко) сокирою, а там повно гроший. Баба як глянула, та аж руками сплеснула, перехнябила на бік голову й підлесливо-солоденьким голоском питаєть ся:

— Старенький, що це?

Дїд поважно глянув на гроші, потім на бабу, неначе його нїщо не вдивувало, тай каже:

— Ще й досї не зрозумієш, що? Наука, письменство, а ти дурна, викинь тріски геть.

Понесла баба тріски з хати, а дїд сам до себе:

— Пропав мій вік із дурною бабою.

Лукіян Марківнович.

Грамотність у поодиноких державах.

1. Народні школи.

ДЕРЖАВА	На 1000 населення ходило дітий до народніх шкіл:	ДЕРЖАВА	Одна народня школа припадала на мешканців:
Англія	166	Норвегія	360
Швайцарія	159	Швеція	373
Німеччина	159	Франція	480
Голяндія	157	Італія	510
Норвегія	157	Еспанія	650
Австро-Угорщина	150	Швайцарія	680
Франція	144	Греція	740
Швеція	142	Данія	810
Данія	136	Португалія	840
Бельгія	125	Бельгія	990
Еспанія	105	Німеччина	1.050
Болгарія	99	Голяндія	1.100
Італія	91	Австро-Угорщина	1.140
Греція	88	Болгарія	1.140
Румунія	80	Англія	1.390
Португалія	52	Румунія	1.420
Сербія	47	Росія	1.480
Росія	42	Сербія	2.250

2. Грамотність серед рекрутів.

ДЕРЖАВА	На 1000 рекрутів було неграмотних:	ДЕРЖАВА	На 1000 рекрутів було неграмотних:
Німеччина	0·2 (на 10.000—2)	Бельгія	77
Швайцарія	2	Австрія	220
Данія	2	Італія	366
Швеція	2·3	Румунія	410
Англія	10	Сербія	436
Франція	33	Росія	617

3. Середні школи й університети.

ДЕРЖАВА	А] Середні школи		ДЕРЖАВА	Б] Університети		
	Одна середня школа припадає на мешканців:	До кожної середньої школи ходило пересічно учнів:		Число всіх університетів	Один університет припадає на мешканців:	На кожний університет ходить пересічно студентів:
			Англія	18	2,459.000	1.540
Норвегія	26.300	199	Франція *)	5	7,710.000	8.679
Франція	34.000	171	Швайцарія	7	538.000	1.010
Бельгія	38.600	170	Швеція	2	1,112.000	968
Швайцарія	41.000	200	Голяндія	4	1,465.000	1.030
Еспанія	43.700	81	Італія	21	1,652.000	1.060
Голяндія	44.700	132	Бельгія	4	1,855.000	1.300
Німеччина	44.900	296	Еспанія	10	1,961.000	1.600
Швеція	46.000	210	Португалія	3	1,987.000	891
Греція	51.600	124	Норвегія	1	2,393.000	1.550
Італія	59.500	129	Греція	1	2,632.000	3.360
Австро-Угорщ.	68.600	327	Данія	1	2,775.000	3.000
Росія	85.700	292	Сербія	1	2,957.000	1.020
Румунія	113.000	266	Німеччина	21	3,079.000	3.230
Сербія	126.600	361	Румунія	2	3,625.000	1.980
Болгарія	160.000	331	Австро-Угорщ.	13	3,800.000	3.240
Португалія	186.000	331	Болгарія	1	4,338.000	1.790
			Росія	11	13,463.000	3.870

*) Французькі університети мають разом 77 факультетів (віддїлів).

Про кобзу та кобзарів.

I.

Що таке кобза? Кобза або бандура—се наш національний музичний струмент, а від того походять назви: кобза—кобзар, бандура—бандурист. Кобза, се один із найстаріщих наших музичних струментів, що мають струни. В останні часи кобза по своєму виробу поділяєть ся на декілька окремих взірців, як наприклад: чернигівська, полтавська, харківська і т. д., але все таки вона по своїй будові зістаєть ся одна.

Взагалї кобза виглядає ось як: легко й майстерно вигнуте нїби півкулею дно лучить ся із великою круглою дошкою, з переду струменту видаєть ся гриф, з долини на проти грифу присилена деревляна або металева пластинка за для струн, з правого боку на границї самого круга, що трохи висуваєть ся на перед, містять ся кілочки задля строю кобзи—вони лучать ся з грифом. На серединї круга бувають вирізи, що найчастїще нагадують собою зірку.

Украïнський кобзар із кобзою—малюнок Богдана Лепкого.

Кожна кобза має 20 до 28 струн. По своєму виробі—це струмент дїйсно чудовий, а що до мельодії, то кобза нї в чім не гірша від таких музичних струментів, як наприклад: гітара, цитра, арфа, мандолїна, а особливе тодї, коли ми чуємо гру не одного, а багатьох кобзарів разом. Як давнїй той струмент, наука ще не вияснила. Знаємо, що він через Польщу прийшов до нас із Італії і тут, серед широких степів, дуже розвинув ся.

Кожний нарід має між собою таких людий, що все своє життя присвячують музицї та співам. Із розуміння самого народу виходило, що сї музики люди не буденні, але самим Богом послані, що їм відкрито знати людські тайни, а через те нарід їх щиро поважає. Вони оспівували у своїх піснях: народнї свята, звичаї, різні військові походи й тим здобували собі повагу серед простого люду. Без їх не обходились

ні пишні весілля, ні гучні царські бенкети. У нас такі народні співці називають ся кобзарями. В нашій історії кобзарство відіграло велику ролю, особливе тоді, коли князівство на Україні змінило ся на гетьманство. Як розвелось козацтво степове й січове, тоді кобзар став при рідному війську необхідним, ходив за ним, співав і грав. Та найбільше значіння кобзарі мали тоді, як лучало ся, що козацтво попадало до неволі. Кобзарі тоді пробирали ся до бусурменів, там усе розслїджували, про все вивідували, а прибувши на Україну, оповідали братам, про все, що побачили.

Але, як гетьманство вмерло, умер і кобзар-вістун війська, та не вмирущим зістав кобзар-вістун у душі народній. Він глибоко в собі заховав той вогонь, котрим ще дихали його славні дїди. А справжній кобзар завше говорить устами самого народу, творить його пісню, виспівує його думу, виграє радощі, сум і скорботи народні.

Колись на Україні мав кобзу кожний Українець. Вона разом із шаблею, пістолем та списом прикрашувала стїни козацької світлиці. Сам господар у вільну хвилину розважав нею свою душу, пригадуючи собі й веселі й сумні лїта. Грали на нїй і наші славни гетьмани: Вишневецький та Мазепа, (його кобза аж по сей день зберігаєть ся в Чернигівському музеї), грали і наші великі поети: Котляревський, Кулїш і сам Шевченко, найбільший кобзар.

Давно кобзарем завше ставав старий козак, що нездужав уже носити зброю. Багато брало ся за кобзу й таких, що їх осліпили яничари *), а зараз кобзарями є більше старці та сліпі небораки. В тих часах, коли волю України сильно приборкано, коли уста українському народові на довгі роки замкнуто, коли за кожний рух, за кожне свобідне слово московський уряд уживав різних кар, коли нарід увесь стогнав у панському ярмі—тодї тільки одинокими, що їм ще не сковано уст указами, були кобзарі. Мандруючи скрізь по Україні, вони своїми піснями нагадували свойому народові його славну минувшину. Нераз такі кобзарі виростали високо не тільки в очах свого народу, але на них звертали велику увагу й другі народи. Ось дїдусь Остап Вересай із Гетьманщини прославив ся не тільки на Україні, але й став відомим в обох столицях росийського царства. За гарну гру цар Микола I. піднїс йому в подарунок люльку в срібній оправі.

Але уряд побачив, що кобзарі небезпечні люди. Почав їх переслїдувати: заказував співати пісні й думи, які б мали в собі історичний зміст. Всї ті переслїдування довели до того, що боячись уряду, кобзарі цїлі десятки років заховували ся скрізь на Україні й кобза опинила ся в повному занепадї.

Аж на початку 90. років XIX. столїття, прояснюєть ся для неї день. Кобзою заняв ся сучасний письменник із Слобожанщини,

---

*) Турецькі жовнїри, виховані з полонених христіянських дїтий.

Гнат Хоткевич. Він згуртував навколо себе найкращих кобзарів із цілої України. На його очах здобувають собі живу славу чернігівські кобзарі: Терешко Пархоменко, Кравченко, а передусім Іван Кучугура-Кучеренко, який зорганізував цілий гурт слобідських кобзарів (дідусь Павло Гаценко, Пасюга, Консушко). Всі вони їздять по Україні, подорожують до Петербурга, Москви, Варшави та скрізь дають багато кобзарських концертів, підносячи кобзу на вищий ступінь розвитку. Заслуга письменника Гната Хоткевича ще й та, що він написав підручник для кобзи.

II.

Найбільший сучасний кобзар.

Кобзар Кучугура-Кучеренко є одним із найталановитіщих сучасних кобзарів на Україні. Він родив ся й живе в одній із величезних слобід Слобідської України, в Мурафі, Богодухівського повіту, по середині між Харковом і Полтавою. Батько його, Йов, належав до давнього козацького роду, предкам якого мабуть доводилось тікати від ворожої польської шляхти та давати початок тим селищам та слободам, що тут повстали. Справжнє прізвище його дідів було Кучугура, тільки за кріпацьких часів батько його набув собі ще й друге прізвище Кучеренка, бо був славним візницею (кучером) у пана. Біографія кобзаря Кучеренка подібна до Шевченкової. Така ж сама убога хата, батько кріпак, і та ж сама селянська біда.

Український кобзар Іван Кучугура-Кучеренко.

Батько Кучеренка з початку хотів повести сина в життя по своїй терністій дорозі, щоб зробити його на завше чужим паймитом, най-

ським попихачем. Та не до того рвала ся душа маленького ще хлопця Івася. Він ще з малечку почув у собі великий нахил до музики, виявляв велику здібність до співу й часто, коли заходили до хати сліпі старенькі кобзарі-бандуристи або лірники, він пильно до них прислухав ся. Коли ж підріс, усе благав батька, щоби дістав йому такий славний струмент, та батько через своє вбожество не міг сповнити бажання хлопця.

Хлопець із малечку осліп на одно око, а на 17. році на нього спало знову велике нещастя—він стратив друге око. От тоді вже в його життю зістала ся одна дорога: взяти ся за бандуру. То й пішов він до одного ще й тепер відомого кобзаря дїдуся Павла Гащенка учити ся грати на кобзї. Зараз виявив велику силу талану, бо ж скоро випередив усїх кобзарів, навіть свого славного вчителя, й став кобзарем собі на велику славу, а людям на користь. Аж до 1900. року він подорожує по всїй широкій Україні з кобзою. Ось як він висловлюєть ся про себе: „Багато сїл та городів на нашій Україні, але мабуть немає такого місця, в котрому б я не був". І правду Кучеренко каже, бо скрізь люди знають великого на зріст, ще молодого, зі здоровенними, довгими вусами, одягненого в рідний одяг чоловягу. І скрізь його похваляють і дякують щиро. Він має якусь осібну силу впливати на людське серце, що в кожного викликуває любов і пошану до нього. Грає Кучеренко якусь стародавню думу—всї сумують до слїз, і в самого по обличї котить ся сльоза, ударить по струнах щось друге—вмент проясняють ся лиця й по них уже хвилюєть ся тонка радісна усмішка.

Він чудово оспівує в своїх піснях і думах славну нашу минувшину XVII. і XVIII. віку. Коли грає такі думи, як „Морозенко" або „Бють пороги", то в уяві слухача оживає степ, чути, як шумить тирса, Днїпро клекоче, на Сїчі бенкет зачинають! Як славно він виконує такі думи, як: „На смерть Богдана Хмельницького", „Світе тихий", „Плач козаків у неволї", „Буря на Чорному морі", „На похорони Шевченка 1861. р.", „Ой не шуми луже" та багато-багато иньчих.

Нїхто з кобзарів не міг так глибоко зрозуміти й виспівати ту силу минулих славних часів, як виспівує їх кобзар Кучеренко. А щоби вповнї зрозуміти глибокий зміст деяких дум, як наприклад: „Буря на Чорному морі", то він їздив аж до моря, і саме в ту пору, коли воно скаженїно й стогнало, прислухав ся до того грізного рокоту й відгомін його віддавав на струнах.

Коли з 1900. року зачули про нього й городи, то вчені люди признали за ним великий кобзарський хист, та хутко друкованим словом рознесла ся його слава по всїй Україні. Від 1908 по 11-ий рік він багато працює в Київі, в артистичній школї покійного славного композитора Миколи Лисенка і його праця мала великий уплив на київську молодїж, а особливо на студенство. Тут же він за допомогою студентів крім української історії та лїтератури знайомить ся з лїтературою та

історією усіх народів. І правду Кучеренко каже: „я не читаю, а знаю історію розвою всього людства". Врешті подорож із кобзою до українських театрів: в Полтаві, Харкові, Катеринославі та Ростові на Дону, до московських столиць: Петербурга, Москви, а далі до Варшави, відіграє серед широких кругів суспільства в відродженню кобзи велику ролю та робить імня Кучеренка славетним не тільки на Україні, але й далеко поза межами рідної землі. В 1911. році він грає перед петербурськими визначними людьми на чолі зі славетним росийським артистом-малярем Рєпіном. Через рік він знову грає в Петербурзі на десятилїтньому ювілею найпопулярнїщої наукової росийської часописі „Вєстнїка Знанїя" та покриває себе ще більшою славою.

Але найбільша його заслуга в тому, що він перший дав початок кобзарським концертам на Україні, перший вивів кобзарів на сцену й усїм показав красу й силу нашої музичної штуки.

Цїкаво було иноді бачити, як під його убогою стріхою збирають ся кобзарі-бандуристи, лїрники з усїєї України і тут під проводом самого Кучеренка відіграють чудові концерти! Самого Кучеренка всї сучасні на Україні кобзарі, навіть старіщі, звуть своїм батъком по кобзї. Багато до нього прибуває Українців із усїх кінців нашої широкої землї: одні, щоб почути його спів і гру, другі, щоб на власні очі побачити кобзаря.

Не мало поклав працї Кучеренко, збираючи двацять років матеріял для „Історії кобзарства", в якій він хотїв зазначити вплив кобзарів на суспільство від гетьманських часів аж по сей день. Бо він часто каже, що наша лїтература на цьому полї занадто бідна. Більша частина твору вже була зладжена, як ось вибухла революція 1905 6. р., що захопила й хату Кучеренка. Одного разу „под відом нелєгальщіни", сконфіскували його чималу бібліотеку, а в тім забрали ще нескінчену рукопись „Історії кобзарства". Дуже занепав був духом у ті часи Кучеренко, багато разів звертав ся до уряду з проханням, щоб повернули рукопись, але даремно—рукопись загинула. Кучеренкові довело ся складати її наново й можна сподївати ся, що незабаром вийде нова книжка, котра збогатить нашу лїтературу в цїм напрямі.

Багато мріяв Кучеренко й над тим, щоб у себе на селї збудувати народнїй дім, заснувати театр, завести українську бібліотеку-читальню, відкрити курси гри на кобзї, але на все це поки що не вистарчало матеріяльних засобів і його праця мусїла обмежитись тільки заснуванням на селї кредитового кооперативного товариства та цегольнї.

Великою перешкодою в його роботї стала також і сучасна світова війна, що приневола Кучеренка кинути працю й вернути до рідної хати. Але непосидяча кобзарська натура: душа рветь ся на волю, і в 1914. році, вже під час війни, він відіграє в багатьох селах на Харківщинї чимало концертів, улаштовує спектаклї, музично-вокальні вечорниці. Та й на далї Кучеренко не може сидїти на одному місцї. Скрізь,

куди тільки може їздити—їздить, все, що можна робити—робить. Він каже: „Коли московський уряд примусить мене замовкнути на сцені, тоді я візьму на плечі свою кобзу, за руку хлопця тай піду по селах, там я знайду спочуття".

Кучеренко листується з богатьома українськими дїячами та письменниками, та з деякими московськими вченими, що цінять кобзарську штуку. До Кучеренка надходить звідусїль багато всяких листів, картон повних щирого признання й привітів, ріжних подяк, закликів, все це він збирає й переховує.

Кобзар живе й творить саме у повному розцвіті своїх сил він має під сорок років життя. Кучеренко є вірний син України! Вірю що його праця на марне не піде, бо вже наближаєть ся той сподіваний час, коли кобзарі всї разом заграють на струнах кобзи гимн свободи, миру й слави на нашій широкій і вільній землї!

Ярема Галайда.

КОБЗА Й КОБЗАРІ.

Нема старих тих кобзарів,
Які колись грали!
Нема славних тих лицарів,
Що давно співали.
Тільки їхні по Вкраїні
Слова ще лунають,
Як ті старі небораки,
Було, все співають.
Оставили для нас кобзу,
Щоб ми на ній грали,
Не в дїдів унуки вдались—
Все позабували.
Лежить кобза дїдівськая,
А грати не вмієм,
Нїщо у нас не виходить,
Що ми не затїєм!
Нема ладу, рвемо струни
І більше нїчого,
Залишаєм своє рідне
Лїзем до чужого:
Ось гармонїйка, ось труби,
От на що, мов, грати!
Узяв і грай із від разу
Не треба й ладнати!

Свою кобзу та бандуру
Нїзащо ми маєм,
А чи справлять ся ті труби,
Як їх порівняєм?
Чи так можна, як на кобзї,
На трубі заграти,
Так жалібно вилить сльози
Й горе передати,
Як виливав, було, велит
Вересай *) покійний
На кобзї або бандурі!
Нарід ми нестрійний!
Нема батька Вересая
Кобзу наладнати,
Зістали ся із трубами
Позаду салдати.
Заграй, друже, Кучеренку!
Хай люди почують
Та хай своє стародавнє
Бережуть, шанують!
Нехай кожний Українець
Історію знає,
Нехай слава й про кобзарів
У нас не вмирає!

Фрайштадт 15. березня 1916. року.

Іван Чумак.

*) Вересай—відомий старий бандурист. Він одержав від російського царя Миколи І. за свою гру на кобзї в подарунок люльку із срібною оправою. Опісля цар Микола І. розміркував, що кобза може розбудити весь український нарід, і заборонив йому грати.

ВОЄННА КАРТИНКА.

Ще тільки почало на світ благословити ся, як недобитки III. баталїону Н-ського полку зібрали ся в долинї під лїсом і були вже напоготові, щоб виступити на ворога, та ждали ще давно знайомої команди „вперьод“. Бо ж їх начальство не знало та й не хотїло знати иньчої команди. А вони слухали команди й ішли вперед. Хоч небагато їх доходило до призначеного місця, та вони все таки посували ся наперед без віддиху.

Сьогоднї загадали їм дуже рано збирати ся, щоб не дати ворогові вкріпити ся. Змучені голодом та холодом, обдерті, до ниточки мокрі, вони мов ті тїнї тулили ся поза спинами товаришів, шукаючи затишку. Цїлу нїч їм довелось стояти на вартї й мокнути під дощем, який не вгавав від самого вечора. Тепер, що правда, дощ перестав, але гострий вітер, що пронизував наскрізь промокле тїло, немов напорапив ся заморозити бідне серце й витрясти його геть із грудий. Уже третїй день переслїдують ворога, а їсти—то вже й забули, коли їли. Думали, що хоч сьогоднї згадають про них та дадуть попоїсти, бо вже сили зовсїм стратили, та де там! Нема часу, треба спішити слїдком за ворого..! Хто спритний та має досить нахабства, то той не голодний. Він не жде, поки його хтось нагодує, а як іде десь коло хати, то зараз і заскочить у неї, і вже хоч із зубів вирве в бідного чоловіка, а наїсть ся, і хоч би тут хата горіла, то він не вийде звідтам, доки не вдовольнить ся. А є й такі, що з голоду буде вмірати, а не піде з рук виривати в бідного чоловіка сльозами политий останнїй шматок хлїба.

Стоять вони купками та гріють ся, як хто може. У кожного на лицї видно відпечаток того страшенного горя й муки, що їм довелось пережити. Скілька місяцїв тієї безнастанної трівоги, страх за своє життя, вічне напружений стан, голод, холод—все це відбило ся на їх худих, блїдих обличчах якоюсь байдужністю до всього, що дїєть ся навколо.

Аж ось почув ся знайомий голос фельдфебелїв: „Смірно“! Всї скоренько поставали на свої місця й витягнули ся в струнку. З хати вийшов ротний офіцир, повів своїм начальницьким зором навколо й привітав ся:

— Здорово молодци!

— Здравія желаєм ваше благородіє! відповіли йому салдати дріжачими від холоду й голоду голосами.

— Патронов єсть достатачно у всєх? звернув ся він до фельдфебеля.

— Так точно, ваше благородіє!—відповів той.

— Вперьод!—приказав він і сїв на коня, що тут підвели йому.

Рушили. Йшли мовчки, кожний думав свою думу. Але в усїх була одна думка. Всї добре знали, що йдуть на видиму смерть, що всїм їм, як і е сьогоднї, то завтра доведеть ся розпрощати ся з білим свїтом, а з рідними вже давно розпрощали ся. Та вони вже так іжились ся з тією думкою, що вона вже нїкого не вражала так як зразу. Були певні, що всїм їм не бачити вже рідної хати, що всї вони покладуть свої голови, як і ті

товариші, що лежать уже в сирій землї. Але чи днем раніще, чи днем пізніще—все одно. А жінка, а дїти, що з ними станеть ся? І не в одного при такій згадці здавить у горлї й виступлять сльози на очах. Обітре сердега крадькома сльозу, щоб нїхто не бачив, і йде дальше, спотикаючись від знесилля й голоду.

Пройшли так з верству, а може й більше, й увійшли в містечко. Звичайненьке собі містечко, яких доводило ся їм багато бачити в Галичинї. Тут їх перестерегли, що воріг близько, на протилежній горі—треба бути обережними.

Сонце вже підбило ся геть, вітер утих—стало теплїще. Промоклі до костий салдати трохи обігрілись, ожили й почали готовитись до наступу. Аж ось, мов електрична искра, пролетїло по всїх рядах: „австрийський обоз!“ Всї заметушились і направили ся в той бік, де стояли вози, нагружені всякими воєнними знаряддями.

— Це Австрийцї вчора так тїкали, що не встигли навіть і обозу забрати з собою. Там мабуть і їсти є що. Ото б велике спасибі їм було—почули ся голоси.

У мить товпа обступила тїсним кільцем ті вози й почали добувати з них все, що там було. Насамперед розмотали візок, який був найкращий з усїх і гарно затушкований рядами. Боже милий, чого там тільки нема! Сукна дорогі заграничні, шовки різних колїрів, так і вилискуєть ся, аж очі вбирає в себе! А золота та срібла й не перелїчити: годинники, ножі, миски, ложки, та все таке гарне, так блищить, аж очі слїпнуть від того блеску. А далї дібрались і до того, що було найцїкавіще для них у ту пору. Витягли порося печене, цїлїсїньке, як живе, далї гуси, качки, индики, і все те вже приготовлене, тільки бери та їдж. І випивка є: рум, коняк, різні запіканки і т. д. і т. д., В мить усе тоте попереднє полетїло в грязь, а всї вхопили ся за їдло. Зчинив ся крик, галас, кожний хотїв дістати хоч шматочок чого зїсти, бо всї голодні, як вовки. Їдять та дякують Австрийцям. Як уже нїчого в возї не зістало ся, тодї виявилось, що то був не австрийський обоз, а таки свій, а той візок, що так гарно був затушкований—полкового командантa. Як пізнали таке салдати, розбіглись хто куди, так нїби то й не вони. Пішло „по начальству“, від фельдфебеля до ротного, від ротного до баталїонного і т. д., аж до полковника. Як почув це полковник, то аж скипів. Зразу сам не знав, що говорить. Приказав увесь полк „разстрєлять“, але потім, заспокоївшись трохи, відкликав той приказ і запитав:

— Какая ето рота?

— Девятая, господїн полковнїк,—Відповів йому ротний командант девятої роти, що принїс полковникові таку вістку.

— Пріказиваю дєвятой ротє нємєдлєнно атаковать протївнїка і занять єво окопи. Прежде чєм ідтї в наступлєнїє, обискать всю дєвятую роту, у кого найдьот ся что нїбудь із ограбленнаго—разстрєлять нємєдлєнно.

Одержавши від полковника такий неприємний, але рішучий приказ, ротний командант девятої роти почервонів, здивовано видивив ся на полковника, але перечити не посмів. Як вертав ся до своєї роти, то всю дорогу роздумував над тим, як йому вийти з такого прикрого становища. Далї рішив, що це дурниця. Трус зробить він, як приказано, для годить ся, а у вислїд такого трусу не вірив.

— Чи вже ж таки вони видадуть своїх товаришів?—думав він.—Нї це дурниця!

Як прийшов до своєї роти, то був збентежений, нервував ся, видко було, що щось неприємне в нього на серцї. Звелїв салдатам построїти ся в ряди, а унтерофіцирам звелїв потрусити в усїх салдатів, а як найдуть щонебудь із пограбованого обозу—повідомити „начальство".

Кинулись трусити. Трусили так пильно, що до останньої ниточки перебирали в кожного салдата. І таки витрусили. Виводять із товпи одного салдата й несуть за ним щось у вузликові завязане. Але який же він нещасний! В лицї нї кровинки, худий, виснажений як кістяк, чорний, тільки очі блищать, аж од вітру валить ся. Замісць одежі на його худих раменах висять якісь лахміття, а замісць чобіт ноги по-обвивані ганчірками й позавязувані мотузками. Йому вже, як то кажуть, три чисницї до смерти.

— Ось у цього найшли цукор, ваше благородіє,—сказав унтер, підводячи його до офіцира.

Ця несподїванка так уразила офіцира, що він зразу не знав, що казати. А як глянув на того нещасного, то ще більше змішав ся й спустив очі в долину. Він нїколи не надїяв ся, щоб його „унтери" були такі пильні, так завзято виконували свою службу. Та нема що роздумувати. Як воно не є неприємно, а приказу полковника не можна вже не виконати. Взяв вузлик із цукром, повертїв його в руках і знову віддав, а далї запитав, не підводячи очий:

— Как твоя фамілїя?

— Кая-Оглу,—відповів салдат ледве чутним голосом.

— Татарін?

— Так точно, ваше благородіє!

Офіцир витяг із кишенї книжочку, став записувати й питати далї:

— Откуда родом?

— Із Кавказу.

— Чем занімаєш ся дома?

— Учитель.

Офіцир здивовано глянув на нього й знов став писати, далї заховав книжочку до кишенї й питає далї:

— Гдє ти взял сахар?

— Це... Я думав, що то австрийський обоз... почав той, але офіцир не дав йому докінчити.

— Ага. А ти знаєш, что ето бил не австрійський обоз, а нашего полкового командїра?

— Тепер уже знаю, а тодї не знав, ваше благородіє.

— По пріказу полкового командїра ти подлєжіш разстрєлу, за грабьож. Мнє очень жаль, но я нє в сїлах тут помоч чєм нїбудь, я должен виполнїть пріказ начальства,—проговорив цї слова з сильним напруженням у голосї.

— Дякую, ваше благородіє, за співчуття,—сказав Кая-Оглу поважно й зовсїм спокійно.—Менї не страшно вмірати. За пять місяцїв пробування на позиції я уже досить настраждав ся й не раз доводилось заглядати просто в вічі смертї—я уже привик до цього. Менї однаково, чи я вмру сьогоднї, чи завтра. Жаль тільки, що доводить ся вмирати не від ворожої кулї, а від кулї своїх товаришів. Ну, виконуйте ж присуд, я вже приготовив ся!

Офіцир, що ввесь час нервував ся, підійшов близче до нього й сказав:

— Знаєш что? Временї уже мало осталось. Ми сєйчас должни ідтї в бой. Отложім іспольнєнїє пріказа на послє боя, а там... посмотрім.

Думка була така, що як підуть у бій, то може стати ся, що його вбють, таким чином і справі був би кінець.

Зараз віддано приказ строїти ся й іти на ворога. Всї заворушились, забрязчали рушницями й поставали рядами. Фельдфебель подав команду: „вперьод шагом марш!“ і вони рушили. Побожнїщі поскидали шапки, почали хрестити ся й проказувати нишком молитви, як це творило ся кожного дня, коли йшли в бій.

Вийшли за містечко. Перед ними розкрила ся широка долина, поросла очеретами та лозами. Поміж лозами пробивав ся маленький потічок, через який лежав деревляний місток. Далї підіймаєть ся височенна гора, на якій видно свіжо покопану землю. То воріг уже окопав ся й ждав до себе в гостї. Отсю гору й приказав полковник взяти за всяку цїну. Приказ був іти просто через місток.

Тільки що ступили перші ряди на місток, як з гори почулись вистріли й кулї, як горох посипались на голови салдатів. Заревіли гармати з одного й із другого боку, залящали шрапнелї над головами, що розривали ся в повітрі,—шум, тріскотня, зойки ранених—все це злило ся в один безконечний, дикий гук. Незабаром увесь місток був завалений раненими й убитими. Передні ряди падають, а задні переходять по них і теж лягають трупами. Але ось частина вже перейшла місток і дряпають ся на гору. Одні падають і котять ся вниз, другі дряпають ся дальше й ось-ось досягують ворожих окопів. Між ними й Кая-Оглу веде перед. Йому тепер не страшні нї гармати, нї кулї, однаково помірати. Завзято й сміло йде він уперед. Ось уже вороги покидають свої окопи, тїкають. Ур-р-ра!!!—закричали побідники й кинулись за втїкачами, стріляючи їм у потилицю. Замовкли ворожі гармати, тільки зі сторони побідників не вгавали й посилали вистріл за вистрілом... Останнїй вистріл, і затихло все. Почали збирати ся до одного місця. Зібрало ся дуже мало. Розпитують один одного, розказують: кого з

товаришів убито, кого ранено. Явив ся й офіцир, приклав праву руку до лоба й сказав:

— Спасїбо, братци, за службу!

— Ради старать са, ваше благородіє!—відповіли йому нечисленні голоси.

— Кая-Оглу есть тут?

— Є, ваше благородіє—обізвав ся Кая-Оглу й вийшов наперед. Він був страшенно стомлений і тяжко дихав.

Офіцир нїяково глянув на нього й каже:

— Ну, братец, готов ся. Я уж дальше откладивать не могу. Ти прості меня, так как я только ісполняю пріказанїє начальства. Прощай! Отойдї на двадцать шагов вперьод і стань!

Кая-Оглу мовчки поклав на землю рушницю, далї скинув з плечий торбу й теж поклав на землю, а тодї звернув ся до офіцира й сказав зовсїм спокійно:

— Ваше благородіє! Прошу показати менї, де схід, і дозвольте Богу помолити ся.

— Можеш,—відповів офіцир, подивив ся на компас і показав, де схід.

— Прощайте, товариші!—звернув ся Кая-Оглу до салдатів,—не поминайте злом!

— Прощай!—відповіли йому товариші й у всїх виступили сльози на очах.

Кая-Оглу одмірив рівно двацять кроків, став, повернув ся на схід, упав на колїна, підняв руки до гори й так оставав ся хвилинку. Потім припав до землї, через хвилину знову підняв ся й звів руки до гори. І так скільки раз, то піднїмав ся, то знов припадав до землї. Потім в останнє підвів ся на колїна, звів руки до гори й промовив:

— Стріляйте!

Офіцир, що ввесь час ходив узад і вперед, нервував ся й кусав губи, звернув ся до салдатів і скомандував:

— Рота-а!..

Забрязчали рушницї й усї як одна направили свої рури на Кая-Оглу.

— Плї!—скомандував офіцир.

Загремів вистріл. Кая-Оглу впав, перевернув ся, знову підняв ся на колїна й сказав ледве чутним голосом:

— Ще раз!

— Рота-а плї!—скомандував ще раз офіцир, і на цей раз уже голос йому задріжав і урвав ся.

Вдруге загремів вистріл. Кая-Оглу впав, силкував ся ще підвести ся, та вже не міг.

Всї, і салдати й офіцир, стояли деякий час мов закаменїлі й дивили ся туди, де лежав Кая-Оглу. Перший прокинув ся офіцир, скомандував „кругом! шагом марш!“ Всї повернули ся назад, рушили з місця й пішли озираючись у той бік, де лежав Кая-Оглу.

Байда.

НА ДОРОЗІ.

— Дитя моє, я маю гай
З пахучими квітками!
Се не садок—се повний рай
З співучими пташками!

Як тільки ти, дитя моє,
Мене полюбиш... от тоді я
Тобі садок той подарю,
Ти ж, сидячи коло вікна,
Чуть будеш пісню соловя
У раннюю зорю.

***

Дитя моє, я маю поле,
Багато гір в лїсах і голих,
Я маю луг весь у квітках,
Там бжілка мед бере в листках!

Дитя моє, я маю море,
Широке море, як той степ,
Багато рік туди тече,
То ж гарний край! В красї цвіте,
У нїм сама Краса росте!...
У ніч, як вийдеш ти у гай,
Дитя моє, і слухать станеш,
Як соловейко заспіва
І иньчі пташки, як цвіточки
В росї запахнуть і вітрець
Лиш де не де листок трівожить,
Листок стріпнеть ся, і в ту мить
Підіймеш ти лице й побачиш
Зорю, а далї ізза хмари
І білолиций вигляда...
Тото Краса!

— „Дитя моє, голубе мій,—“
— Так мріяла природа—
„Люби мене, любов лиш сїй!

Блаженно є в сїмї лиш тій
Де є розумна згода!

Коли ж дитя,
. . . . Мене не злюбиш,
То я все те блаженство розорю...

Ти ж, сидячи коло вікна,
Клястимеш доленьку свою
У раннюю зорю!

. . . . . .
. . . . . .
Але ж, дитя моє,
Я маю й золота мішок!
Воно буде твоє,
Лиш за один оброк:
Щоби ти брата зненавидїв...“

***

. . . І се затямила собі
. . . Лукавая дитина!

. . . . . .
. . . . . .

Вона пішла і їй зразу
Так легенько показалось,
Але далї, у дорозї
Вже, як сонце підімалось
Аж на південь—стало тяжко,
Далї тяжче та ще тяжче.....

Фрайштадт (у лазаретї) 27. лютого 1916. р. **П. Самотний.**

МОРОЧИГОЛОВКИ.

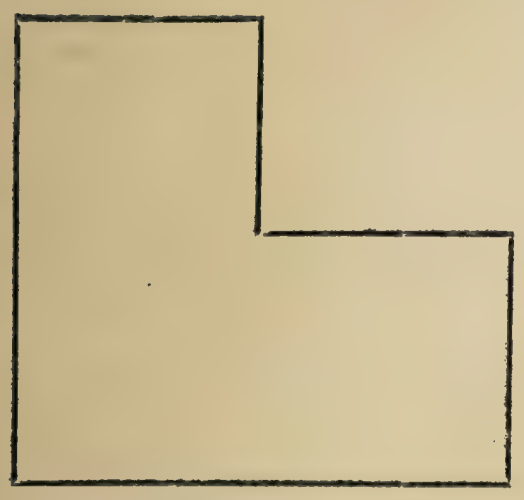

2.

Батько уміраючи лишив своїм чотиром синам поле, котре виглядало так, як показано на малюнкові. Він заповів їм, щоб вони поділили між собою по рівній части так, щоби кожна частина мала вид такий самий, як і ціле поле. Як це зробити?

3.

Девять квадратових клїток складаєть ся із 24 перегородок; викинути з них вісїм перегородок так, щоби лишило ся тільки дві квадратових клїтки.

Подав **Іван Ляшенко.**

НАРОДНІ ЗАГАДКИ.

(Відгадки на кінці).

11. Повна хата тетерят, та нїкуди виганять (із Чернигівщини).

12. Росте в полї недбайлиця, бери в руки—кусаєть ся (із Поділля).

13. Батько, як Татарин, син кучерявий, мати товстїща від корови, дочка червона й чорноброва (із Катеринославщини).

14. У лїсї росте, в коняки кохаєть ся, а попаде в руки, хитаєть ся (із Катеринославщини).

15. Панночка-небога, стулилась коло порога, хто її рушить, гуляти із нею мусить (із Київщіни).

16. Доки заяць у лїс біжить? (з Полїсся).

17. Два лежить, два стоїть, третїй ходить, четвертий водить, а пятий пісні співав (із Полїсся).

Записав **Петро Соха.**

Дещо про калєндар.

Що таке калєндар?

Се книжочка або таблиця, на якій списані днї тижня й місяця якогось року, свята, подані фази (зміни) місяця, коли сходить і заходить сонце і т. д.

Що значить слово „калєндар“?

Се слово латинського походження. Старинні Римляни називали перший день кожного місяця „калєндами“, а таблиці, в яких було написане, коли припадають калєнди, звали ся „календаріюм“. Звідси пішло наше „калєндар“.

Хто видумав перший калєндар?

Годї сказати, хто видумав калєндар; знаємо тільки, що над тим працювали египетські жрецї (священики) вже на 44 столїть перед Христом. Край Египет лежить, як відомо, над великою рікою Нїлем, а межує він—зі сходу й від заходу—з двома великими пісковими пустинями, арабською й лїбійською. З тих пустинь завівають гарячі вітри, і Египет став би й сам пустинею, як би не добродїйна ріка Нїль. Кожного року—десь від половини червня (іюня)—падуть у південному Египтї великі дощі, Нїль від них виливає й заливає цїлий край, так що особливо його північна частина стає одним великим озером, а міста й села виглядають тодї з води мов острови. Отся повінь тріває до половини серпня; потім уступає вода, лишаючи по собі дуже цїнний гостинець: товстий намул, що робить землю врожайною так, що там можна сїяти три рази до року. Тодї зачинаєть ся сїйба, а головні жнива припадають там на місяць март.

Дуже важно було знати Египтянам, коли заносить ся на ту велику повінь. Длятого то їхнї вчені, а були ними жрецї, довгі роки за тим пантрували, аж врештї завважали такі познаки, що дощі вже близько: на південному небі у перше показуєть ся ясна зірка, звана Сирієм *)—вона від зими аж до червня не показуєть ся в Египтї. Від одної появи Сирія до другої начислили египетські вчені зразу 360 днїв, а потім докладнїще 365 днїв. Значить, що через 365 днїв повторюють ся ті самі явища: зачинають ся дощі, прибуває вода, а по

---

*) Сю зорю легко відшукати на небі зимовою порою. Від трьох зірок, що їх народ зове „косарями“, поведїть просту лїнїю на схід; на тій лїнїї буде лежати дуже ясна зоря, найяснїща з цїлого неба—се Сирій; його зовуть в астрономії (науцї про зорі) „Великою Собакою“.

яких 100 днях уступає; тодї треба землю засївати, а по такім і такім часї настають жнива. Той час—365 днїв—се рік.

Від того першого египетського календаря пішли й наші календарі.

Якого календаря вживають у нас?

У цїлім культурнім світї знають тепер два календарі: старого стилю й нового стилю.

Календар старого стилю походить від Римлян. Запровадив його перший римський імператор, Юлїй Цезар, у 46. р. перед Хр. за порадою вчених астрономів, які звернули увагу на те, що давнїй римський календар подавав за короткий рік, бо тільки 355 днїв; через те календар показував уже 1. марта, а тут зима тільки що на добре зачала ся. Календар Цезара був узятий з Египту, але він був іще докладнїщий: у ньому рік числив 365 цїлих днїв і ще $^1/_4$ дня; отже як би брати рік тільки на 365 днїв, то в чотирох роках наросте похибка до повного одного дня. Длятого приказав Цезар, щоби що четвертий рік мав 366 днїв.

Отсей календар, званий від імени його творця юлїянським, удержав ся в цїлім тодїшнїм культурнім світї аж до XVI. ст. по Хр. Після його були ті роки, яких числа є подїльні на 4, переступні (високосні), т. є мали по 366 днїв, а всї иньчі звичайні по 365 днїв; отже нпр. роки 1645, 1783, 1826 і т. д. були звичайні, але 1604, 1736, 1848 і т. д. переступні.

Тимчасом дуже докладні обчислення астрономів знайшли і в тім календарі недокладність, а саме, що юлїянський рік є на 11 мінут і 14 секунд довший від справжнього (астрономічного) *). Ся ріжниця, що правда, мала, але все ж таки за 129 років наростає вона до одного дня. Щоб її вирівнати, приказав папа Григорій XIII. зреформувати (справити) календар і скоротити кожних 400 років на 3 днї. Се зроблено так: ті роки, яких числа є подїльні на 100 (на кінцї мають дві нулї), не є переступні, а звичайні, а тільки ті, що подїльні на 400, зістають переступними, отже:

Звичайні є роки: 1700, 1800, 1900, 2100, 2200. і т. д. переступні: 1600, 2000, 2400 і т. д. Сей новий календар (нового стилю або григоріянський) уведено так, що в 1582. р. викинено 10 днїв і числено по 4-ім жовтнї (октябрі) не 5-го, а 15-го.

Але й сей календар все таки не є ще зовсїм докладний; та ріжниця вже дуже мала, бо тільки протягом 3600 лїт дає вона один день.

Ріжниця між календарями обох стилїв була зразу 10 днїв, але згодом зросла до 13, бо роки: 1700, 1800 і 1900 були по старому стилеви переступні, по новому звичайні.

*) Про астрономічний рік розкажемо дальше.

Новий календар уводжено спершу в католицьких, а потім у протестанських краях. Тільки ті краї, де панує східна православна церква, задержали у себе до тепер старий стиль.

Австрийські Українці, так православні як і унїяти, придержують ся в церкві календаря старого стилю, зате в приватнім і публичнім життю числять по новому стилеви.

Що се таке: „справжнїй“ або „астрономічний“ рік?

Астрономія вчить, що земля не стоїть на місці, а відбуває свою дорогу довкола сонця, обертаючись притім довкола своєї оси. Отсей час, якого їй треба на таку дорогу довкола сонця, називаєть ся р о к о м. Обчислено, що заки се станеть ся, минає 365 днїв, 5 годин, 48 мінут і 46 секунд. Отсей час називаємо „справжнїм“ або „астрономічним“ роком.

Підчас своєї дороги стоїть земля раз близче, раз дальше від сонця, раз вона нахилена до нього, то знову відхилена. Від того залежить скількість тепла, що його земля одержує від сонця, отже й пори року: весна, лїто, осїнь, зима. Знаючи, як ідуть по собі пори року, яке коли буває тепло, можуть люди собі уладити цїле своє життє. Длятого то така важна річ, мати докладний календар.

Звідки взяли ся місяці?

Люди числять час по роках; нпр. від уродження Христа минуло вже 1915 лїт, від хрещення України 927 лїт і т. д. Але в тій рахубі легко загубити ся, як би то хто хотїв числити день по дневи від 1 аж до 365. Длятото поділено собі той довгий час на менчі відступи. Сї відступи відповідали з м і н а м м і с я ц я.

Зміни місяця походять від того, що місяць кружить довкола землї, а з нею разом довкола сонця. Він свого власного світла не має; те світло, яке ми бачимо, походить від сонця. Воно паде на місяць і відбиваєть ся від нього немов від дзеркала або від білої стїни.

Як місяць стоїть між сонцем а землею, то до нас обернена його темна половина. Тодї ми його не бачимо й кажемо, що маємо н о в и к (новий місяць). Зараз за день-два після того показуєть ся вузенький, ясний серп—молодик—, що згодом наростає до повного кружка, п о в н і. Повню маємо, як місяць стане напроти сонця, за землею. Потім буде місяць уменчати ся, аж урешті зникне зовсїм і знов покажеть ся згодом як молодик.

На одну таку зміну—від новика до новика—минає 29 днїв, 12 годин, 44 мінут і 3 секунди часу. Тому то приймали люди за таку менчу міру часу кругло 30 днїв і назвали її м і с я ц е м. Рік, се 12 місяцїв і ще 5 днїв; ті остальні днї породїлювані й пододавані по одному до

деяких місяців, так що місяці: сїчень, март, май, липень, серпень, жовтень і грудень мають по 31 днїв, квітень, червень, вересень і надолист по 30, а лютий тільки 28. У переступнім році лютий має 29 днїв.

У нашім календарі подані й зміни місяця, а значить ся їх так: 🌑 новик, 🌓 перша чвертка, 🌕 повня, 🌗 остання чвертка *).

Що таке: соняшні й місячні затьми?

Часами буває таке, що місяць у своїй дорозї заступить землї світло сонця й кине на неї свою тїнь. Тодї то в тих краях, на які паде тїнь, не видко сонця, і ми кажемо: се затьма сонця. Така затьма може бути або повна, аба частинна, або врешті обручкова, відповідно до того, яку частину сонця закриє нам місяць. Затьма сонця можлива тільки підчас нового місяця.

Коли ж знову часами місяць підчас повнї сховаєть ся в тїнь землї, тодї настає затьма місяця, яка може бути повна або частинна.

Астрономи вже від дуже давнїх часів уміють передсказувати, коли які будуть затьми.

Що таке: „пануюча планета“?

Давнї народи вірили, що людська доля залежить від того, як стоять на небі зорі тодї, коли людина родить ся. Слїди того вірування додержали ся ще й у нас, бо нераз можна чути, що хтось уродив ся під щасливою або нещасливою зорею. Се, розуміють ся, усе пуста видумка, бо людське житте зовсїм не залежить від того, як там собі ходять зорі. Але давнїще, ще перед якими 300 роками, люди вірили в се свято й ворожили собі долю з зір. Між иньчими говорено тодї, що кожний рік на землї є під пановапнєм одної із таких семи зір (планет): 1. Сонця, 2. Венери, 3. Меркура, 4. Місяця, 5. Сатурна, 6. Юпітера, 7. Марса **). Від того, яка планета панує, мав залежати характер року; нпр. як панує Марс, то можна сподївати ся війни і т. д.

У 1916-ім році має бути пануючою планетою Сатурн, у 1917-ім Юпітер.

Що таке: столїтнїй календар?

Так само пуста була видумка, що через сто лїт мають повторяти ся подібні роки: сухі або мокрі, теплі або зимні, добрі або голодні.

---

*) Перша й остання чвертка є тодї, як місяць є в половинї дороги між новиком і повнею або повнею й новиком. Тодї місяць має вигляд половини ясного кружка.

**) Що се таке планети, гл. „Розвага“ ч. 1—2. Тепер сонця й місяця не причислюють уже до планет.

Тому то довгі часи подавали в календарях (а ще й сьогодня подають) ворожбу погоди після столїтнього календаря. Показало ся одначе, що його пророцтва звичайно не справджують ся.

Що таке: церковний календар?

Церква обходить память ріжних подій із своєї історії більшими або меньчими святами. На кожний день року буває призначений якийсь такий спомин: нпр. на 25. грудня призначена память того дня, як уродив ся Христос день, 30. падолиста присвячений памяти св. Апостола Андрія і т. д.

Які бувають свята?

Є два роди свят: одні припадають завсїди на один і той самий день календаря—се нерухомі свята—, а другі, рухомі, бувають раз скорше, раз пізнїще, але все того самого дня в тижні. До рухомих свят належать всї ті, що вяжуть ся із воскресенням Христа, отже: Великий Піст, Цвітна й Хомина неділя, Вознесення й Тройцї. Рухомі вони тому, що давнї Христіяни святкували своє воскресення разом із жидівською пасхою, а жидівський календар зовсїм не є докладний. Воскресення припадає кожного року в першу неділю після першої весняної повні (отже по 21-ім мартї), а що після старого стилю початок весни припадає на 13 днїв пізнїще, як у новім, то ріжниця між обома великоднями не є постійна; раз припадають вони оба на один день, то знов у новому стилю великдень буває скорше на один, чотири або пять тижнїв, нїж у старому.

Що ще подають у календарях?

Побіч церковних споминів поміщують по календарях усякі иньчі історичні згадки. Нпр. ми, Українці, нїколи не забуваємо, що дня 25. лютого ст. ст. (1814. року) припадають роковини уродин нашого найбільшого поета Тараса Шевченка.

Як лише якесь кругле число років від котроїсь важної події, то сю память обходять особливо врочисто. Ось так хотїли ми святкувати память 100-лїтнїх роковин уродження Шевченка, та „батьківський“ росийський уряд заборонив нам це, а що більше, на Тарасовій могилї поставив полїцейську сторожу, щоби не дозволити нїкому з нас віддати в той день поклін нашому найбільшому Пророкови.—Зате було можливе нашим братям із австрийської України у той великий день роковин—було се 25. лютого 1914. року—уладити величавий концерт у Львові.

Ось і у тім нашім календарі знайдете чимало споминів із нашої історії; вони подані в тім порядку, на який день місяця котра з них припадає. От і в кожному числї „Розваги“ читаєте „Історичний календар“.

М. Ч.

Із історії хлїборобства.

Були то дуже давнї часи, коли ще людина не знала, як то можна собі здобути користь із землї через хлїборобство. Все, що тільки було потрібне за для життя первісного чоловіка, все те він здобував дуже просто. Він жив по лїсах, убивав звіря, з його шкури шив собі одяг, або ще ловив рибу та викопував деякі коріння й усїм цим живив ся. Так живе ще й досї багато людий, наприклад у Россії Самоїди. Такий побут життя первісної людини трівав дуже довго, аж доки само життя звернуло чоловіка на иньчий шлях. Він до цього часу зміг задовольняти тільки свої щоденні потреби, а нїколи не мріяв про завтрішнє; якось мимохіть родить ся нова думка, зробити собі забезпеку й на завтрішнїй день. Стало йому видко, що коли він убиває звіря, то тільки за для того, що він йому потрібний, а що часами може йому того звіря не стати, як буде потреба, то необхідно на той час мати якусь забезпеку. Таку забезпеку бачив він тільки в однім, а це в тім, щоби придбати собі багато звірят. То ж і зачинає він ловити диких звірят і приручати їх, а цим самим творить собі майно. І дїйсно за якийсь час робота досягла гарного висліду: ми бачимо, як перед нашими очима повстає чоловік володарем величезних табунів приручених тварин, що розбігають ся всюди по широких степах незаселеної землї. А чоловік, уповнї зрозумівши вагу такої забезпеки, силкуєть ся придбати собі як найбільше тварин і за ними дуже пильнує. Коли не доставало паші в одному місцї, то переганяє він своє четвероноге військо на друге місце, а за ним ідуть жінки й дїти. Свідки такого життя зістали ся й по нинї: Татари, Кіргізи та иньчі кочовничі народи.

Так минали віки, людство множило ся, степи зменчувались, отари дрібнїщали. Сам чоловік, бачучи своє становище, що з кожним кроком робило ся гіршим, зачав вишукувати инакші способи боротьби з природою. Це було не що иньче, як тільки перехід від свобідного чабанства до хлїборобства. Дуже тяжкий був цей перехід, бо й не легко було людинї на завше розпращати ся зі степом і свобідним чабанством та взяти ся за тяжку працю. Але яка б не тяжка була праця, та назад воріття не було: земля прикувала його до себе, в нїй тільки він бачив своє спасїння.

Не легкі були також і перші заходи коло хлїборобства. Чоловік навчив ся розпізнавати рослини й відокремлювати ті, які для нього були корисні. Він навчив ся збирати зерно, а назбиравши його, не знав, як, коли й де його найлїпше посїяти, щоб мати від цього користь. Далї в лїсї шукає якийсь закорузлий пеньок, вибирає як найвище місце,—бо йому здавало ся, що чим вище вгору, тим лїпший грунт,—і так зачинає, коли не клювати, то драпати пеньком обібране місце, а тодї роз-

кидає зерно й жде врожаю. Наслїдки такої роботи були очивидно дуже незначні. Але проте він навчив ся, як пристосовувати ся до землї, аби мати кращі висліди. Це було тим головним явищем в історії рільництва, що хлїбороб потроху зачав спускати ся з гір на долину, а коли бачив, що прибутки його збільшували ся, то скоро він опинив ся на рівних низинах, левадах, недалеко великих річок і озер. Хоч дуже невибагливі були орудля, котрими він обробляв землю, але завдяки родючому грунтові він одержував велику користь.

Знайшовши тепер, у чому містила ся забезпека його життя, хлїбороб від тодї вибирає собі як найкращі й найродючіщі місця й там оселюєть ся. Таким чином повстає друга господарська доба в життю людий. Різниця її від чабанської та, що чоловік оселившись, на завсїди зоставав ся на одному місцї, хиба тільки якісь незвичайні обставини примушували його переходити з одного місця на друге. Але це було випадково; більшість людий держала ся одної оселї, не дивлячись на те, що чоловікові вільно було селити ся там, де йому подобаєть ся. Але й тут повторила ся та сама історія, що й у чабанську добу: людство збільшуєть ся, вимоги до життя ростуть, число хлїборобських рук прибуває, необмежена воля хлїбороба зачинає упадати, населенне густїщає, площа ораної землї постійно подїляєть ся на скількість осіб. Висліди його аж по цей день можемо бачити в багатьох губерніях Росії. Але як би земля не роздїлювала ся, тодїшньому обивателєві й у думку не могло прийти, що земля мусить бути власністю. Він бачив у нїй такий самий дар божий, як сонце, повітря або дощ. Аж далеко пізнїщими часами зумів чоловік у повнї оцїнити, яку то велику вартість має земля, тодї то й зачав до того стреміти один перед другим, як би її більше собі загарбати. Це було одним із найненормальнїщих природних явищ, коли поруч із дрібними господарствами повставали великі, і на скільки одна сторона слабшала, на стільки друга сильнїщала, бо сильнїщий завше живив ся соком слабшого. І ось серед такого становища чоловік оцїнив землю як треба. Коли й сам рід боротьби в областї хлїборобства значно посунув ся наперед, а чоловік спустив ся з гори на долину, коли замісць пенька, кирпи, лопати, дійшов аж до сохи, тодї тільки й розпочинаєть ся правдива історія хлїборобства. Він вишукує всякі способи, як вести господарку, зачинає слїдкувати за ходом подій, всїх людий вяжуть спільні інтереси, а хлїборобство стає основою цїлого життя. З нього беруть свій початок здобутки иньчих праць, як наприклад: зявила ся потреба переробляти хлїборобські продукти—повстає технїка, технїці потрібні всякі прилади—родить ся ремесло, а вислїдом того й другого повстають заводи, фабрики, майстернї, а з ними купцї, пани, капіталїсти та иньчі органи.

Перші ознаки хлїборобської культури повстали на заході Европи, та на протязї віків стають вони світлими прикладами майже для всїх робських країв.

Коли ми з окрема приглянемо ся, в якому становищі опинив ся наш сучасний український, або хоч і росийський хліборо́б, то побачимо, що родюча, повна принади й краси наша земля привабила до себе як найбільше власників, орендарів, фабрикантів, купців, котрі з усіх боків висисають хліборобські лани. Крім того— цілий край заповнили чиновниками й поліцаями, котрі так або инакше живляють ся кривавим потом того ж таки хліборо́ба. Налоги з кожним днем ростуть, пани прибувають, скрізь, куди оком не кинь, всюди панська земля. Замісць щоб бути хліборобові господарем у своїй власній хаті, тут осїло ся чуже панство, щоб бути хліборобом на своїй землї, чоловік більшу частину свого віку робить на пана. Але немало лиха спричинив у нашому життю ще й брак відповідної освіти. Ограблений чоловік не знає, що йому роботи, де шукати помочі й поради для свого життя. Він бачив тільки одно: коли мав більший кусок землї, то краще було життя, а як зменчував ся той кусок, то він бідував. Чим далї батьки передавали синам свої господарства, тим вони більше дрібнїщали, тим більше прибувало даремних рук до пана. А тим часом наука робила своє дїло, захід подавав що раз новїщі вісти зі свого хліборобського поля. Чоловік став прислухати ся до тої науки, став по троху робити так, як вона велить, і мав гарні наслїдки. Головна думка цїєї науки лежить у тому, щоби при різних відмінах господарської практики взяти із землї як мога більше користи. За для того, щоб земля давала гарні врожаї, їй найпотрібнїще їжі й відпочинку.— Головна задача хліборо́ба лежить у тому, щоб подати землї все те, чого вона вимагає в дану хвилю. Наука, як обробляти землю, зветь ся агрономією.

За короткий час ми вже будемо мати ті наслїдки, що й невеликий кусок землї, гарно оброблений, може зрівняти ся й із великим, обробленим сяк-так. За гарний приклад візьмемо собі Чехів або Нїмців. Загалом вони мають по три й по пять десятин землї, а подивімо ся, як вони гарно живуть, навіть краще за наших заможних хліборобів. З усїх країв їдуть до них люди, щоби на власні очі побачити, як вони господарюють і собі навчити ся в них.

І тепер уже в нас скрізь по селах заводять ся агрономічні земські видїли, селянські спілки, які ведуть взірцеве господарство, де можна кожному хліборобові навчити ся, як хоч із маленького шматка землї мати велику користь. Великі кроки за останнї часи зробила також і кооперація. Вона гуртує малоземельних людий, звязує їх спільними інтересами, творить одно велике народнє господарство, в котрому всї рівноправні працюють для загального добра.

Ярема Галайда.

ЯК ДОБУТИ З МАЛОГО ГОСПОДАРСТВА ВЕЛИКИЙ ДОХІД.

Немає на світї кращого стану як господарський, бо господар—хочби й на маленькому ґрунтї—не служить, і нїкому не заглядає до миски, нї зкого не живе, лише зі своєї працї.

Гірко нашому хлїборобові живеть ся на Українї. Причин цьому багато, але найгірше шкодить те, що наш хлїбороб далеко стоїть од науки і цупко держить ся старовини. Старих звичаїв держати ся, це добра річ, але держати ся так, щоб до них можна було приладити й сучасну науку. Хто хоче бути добрим господарем, мусить тому вчити ся, бо без науки не можна дати собі ради.

Раньше було більше просторів і хлїбороб орав там, де родило краще, як те поле виснажувало ся, то він переходив на друге. І скотина тодїшнього хлїбороба ходила й випасала ся на розкішних пасовиськах. Тодї не потрібно було вигадувати чогось і наука до цього не придивляла ся. А тепер, коли господар живе на малому клаптї землї, то держати ся старовини—річ неможлива. Скотина, як що вона є, одні кістки та шкура, хлїба для себе не хватає, не то на продаж; кругом нависають злиднї й гонять господаря на заробітки зі своєї хати на заводи, шахти і т. д. Господар зрікаєть ся свого клаптя землї, певний того, що на ньому не можна прожити, віддає його в найми, або зовсїм продає й цїлий вік тиняєть ся по заробітках, сїмю розгубить і сам, як це часто буває, скінчить своє життя під тином. Оттут старі звичаї приходить ся приладити так, щоб господар із малого клаптя землї міг дістати хлїба доволї, удержувати й виводити гарну скотину й сам прожити. Для цього господар повинен, о скільки можна, пізнати тайни природи, всї її сили, аж тодї могти ме послугувати ся ними в господарстві. Не досить кинути зерно в землю й ждати на те, що воно вродить. Добрий господар мусить докладно знати, якими способами має він із зерна, що кидає в землю, діждати ся ростини, котра має оплатити його труди. Наука придивила ся до цього й найшла, що кожна ростина потребує инакшої поживи, нпр.: як один рік на полї росте жито, то на другий рік на тому самому полї буде жито гірше, на третїй—ще гірше. А як посадити на полї картоплю, а після картоплї посїяти жито, то буде картопля добра і жито добре. Ще краще видно, як посїяти ячмінь поміш із вівсом, або жито з пшеницею, мішанка незвичайно гарно росте й завше краще виглядає, як окремо посїяні ячмінь або жито. Завше сїяти треба на полї відповідно підготованому до кожного посїву, бо кожний посїв вимагає инакшого підготовання рілї, напр. до посїву озимого поле мусить бути оброблене чорним паром.

Чорний пар робить ся, на те, щоб удержати вохкість у рілї через цїлий час до сїйби, яку земля має від снїгової води. Орати на пар треба зараз після весняної сїйби, вслїд за плугом мусить іти борона, щоб не ви-

вітрювала ся свіжа рілля. Нїколи не можна допускати, щоб пар заростав або на ньому кора засихала; щоб цього не було, треба часто скородити. Як дощ заплеще ріллю, то переорати міленько або дряпаком підпушити й заскородити. Не слїд нїколи на пар орати в Петрівку, бо такий пар здорово ріллю висушує й у посушне лїто на ньому без дощу сїяти не можна.

До ярового посїву треба поле виорати на зяб; найкращий зяб виходить, як виорати зараз після жнив і як найглибше, щоб рілля приняла як мога більше дощової й снїгової води.

На насїння треба вибирати як найдоріднїще й найчистїще зерно. Готове насїння держить ся в сухім, продувнім місцї. Не добре вживати до посїву старого насїння. Чим більше й доріднїще зерно, чим чистїще поле, тим меньче треба зерна.

Час, коли сїяти, залежить од положеня ґрунту, від землї й погоди. Для того треба собі запамятати: не держати ся якихось певних днїв для того, що такий звичай, не сїяти нїколи в мокрий час, в посуху. Сїяти сїялкою, бо вона посадить кожне зерно рівно й однаково глибоко, все разом ізійде й не буде недогінків. Треба запамятати, що сїяти й садити рядками лїпше з півночі на південь, а не зі сходу на захід.

Здавна вела ся й тепер ведеть ся у нас трох-пільна зміна посїву, це б то: озимина, ярина й толока. Таку зміну посїву всї господарі культурних країв давно залишили й ведуть чотирох, пяти, шести, семи й восьми-пільну зміну посїву. У нашому краю дуже корисно вести чотирох-пільну зміну, так звану пересїчно пропашну, напр.: перший посїв озимина, після озимини виорати глибоко назяб і весною сїяти перший пропашний посїв: кукурузу, соняшники, бураки і ин. Після першого пропашного сїяти ярину, після ярини—другий пропашний посїв: картоплю, горох, баштан, сачавицю й инчі, після другого пропашного посїву знов озимий. При пересїчно пропашних змінах посїву поле гарно очищаєть ся від всяких бурянів, які виснажують землю й дає значно більші врожаї, як при трох-піллї.

Завше, щоб земля родила, треба їй вернути силу родючости, яку з неї забрали ростини. Такої сили найбільше має в собі гній, бо гній є ті самі ростини, тільки перетравлені й повертають ся в землю в инакшім видї, як виросли. Як повертаєть ся перетравлені ростини в землю, то вони несуть із собою поживу другим ростинам. Чого ж не хватає в гною, то слїд додавати штучними погноями. Гноїти землю найкориснїще під озимий посїв. Гній має бути перегнитий у гнойовій ямі, яка мусить бути в кожного господаря. Як у гнойовій ямі зверху гній сухий, то треба поливати його гноївкою, або бодай водою, щоб краще перегнивав. В поле треба вивозити гній мокрим і перегнитим, розкидати так, щоб припадало на квадратовий сажінь пуд гною, й приорувати; як не ореть ся зараз поле, то не слїд розкидати гною, бо він висихає й тратить свою силу; краще поскладати його на купки й розкидати тодї, як орати меть ся поле. Сухий гній не варто вивозити на поле; він і третини не дасть того, що мокрий, перегнитий гній. Як багато

треба штучних погноїв на десятину, не можна однаково зазначити для кожного поля, бо в одному місці земля лучча, а в другому гірша. Найкраще буде, як хліборо́б принесе в торбині землї до земства хунтів пять; там її розберуть і скажуть, якого й скільки штучного погною розсіяти на десятину. Найголовнїщі штучні погної такі: томашлак, суперфосфат, чілійська салїтра, амонїякова сіль і каїнїт; їх завше можна дістава́ти в земстві; там же добре поясня́ть, як що зробити, навіть і аґронома вишлю́ть на поле, щоб показав, як ужити штучних погноїв.

Вигноєне поле з додатком штучних погноїв дає найкращі врожаї, напр.: на досвідному полї випробувано посїви пшениці, буряків і люцерни: 1) на негноєному полї, 2) на гноєному—без штучних погноїв, і 3) на гноєному з додатком штучних погноїв. Урожай показав висліди: на першому полї пшениці—65 пуд. на десятинї, на другому—120 пуд., на третьому—160 пуд. Буряків цукрових на першому полї—800 пуд. на другому—1300 пуд., на третьому—2400. Буряків кормових на першому—1500 пуд., на другому—2800 пуд., на третьому—3500 пуд. Люцерна на першому полї видала з десятини 89 пудів сїна, на другому—180 пуд., на третьому—238 пуд. Посїви робили ся так: першого року пшениця, другого—буряки, третього—люцерна. Всяка ростина озима, ярова чи й огородня, дає велику користь на піддобреній і доладу обробленій землї. Як раз унавозити гноєм поле й додати штучних погноїв, то вистарчить такого піддобрення на чотирі роки.

Люцерна. Люцерна—найвигіднїща паша для скотини. У теплу весну в нашому краю косить ся на сїно раніще всїх трав, часом ще до 10 мая, отава поспіває через півтора місяця; як лїто не посушне, то косить ся три й чотирі рази. Люцерну треба косити, як вона де-не-де починає викидати цвіт, тодї з неї найкраще сїно. Рано весною, як тільки розмерзне ть ся земля, люцернове поле треба вискородити разів два навхрест гострими боронами.

Люцерна на хороших землях держить ся дуже довго, 8—15 років, і кожного року на степу десятина видасть 200 пудів сїна.

Огородина. Крім збіжа в господарстві велику вагу має огородина: капуста, буряки, огірки, цибуля, часник, петрушка, морква, помидори і т. д. Це все чоловік уживає в приварку або в квашеному видї.

На превеликий жаль, наші Українцї до цього часу не можуть скористати самі з огородництва. Кожного року наїжджають Болгари, Греки, Чехи й иньчі, орендують найкращу землю на лїто по 75—100 руб. за десятину й одержують по 2000 р. і більше зиску. Найкращі луги понад Днїпром і на побережі Азовського моря визискують чужинцї.

Худоба. Щоб у господаря була гарна скотина й давала йому користь у роботі, чи приплідком, то треба до неї теж прикласти научного досвіду. Головне треба звернути ввагу на помешкання, догляд і годівлю.

Стайня чи хлїв, де находить ся скотина, повинен бути просторий і світлий. У темній стайні роблять ся коні полохливі, крім того заводять ся

ріжні хороби. Вікна треба робити в стайнях не перед яслами, а щоб світ падав у потилицю скотині, як вона стоїть коло ясел, і щоб видно було в яслах. Стіни мусять бути білені вапном з карболем два-три рази на рік. Підлога має бути рівна; як не змога мати підлогу, то долівку можна зарівняти глиною з піском і застелити терміттям. Камінем або цеглою ніколи не треба буркувати, бо на такій долівці коні збавляють собі ноги. Долівка не повина бути згориста од ясел, бо на такому косогорі кобили скидають лошат, а молоді коні не рівно складають ся. Для стоку сечі краще робити закритий деревом рівчак, по якому б сеч істїкала в яму. Двері мусять бути щільно припущені, щоб у зїму задержували тепло. Вікна мають бути завше з усїма цїлими шибками, щоб не було протягу (сквозняку). Ніколи не можна допускати, щоб був протяг у стайнї тодї, як там буває скотина; наслїдком протягу буває, що скотина кривіє на заднї ноги, сохне й здихає.

Скотина коло ясел мусить бути привязана так, щоб могла свобідно їсти й лягати; доглядати, щоб вона ніколи не стояла в мокротї. Для цього треба робити підстїлку й вичищати гній. Кожного ранку всю скотину треба перечистити гребльом чи щіткою, а в якої мокрий бік чи стегно, то витерти ганчіркою до суха. У теплу пору дуже добре мити скотину, хоч один раз на тиждень.

Годувати скотину треба так, щоб вона мала добру й здорову їжу цїлий рік: зїмою не напувати холодною водою й не давати холодного корму, а обігріти до лїтньої теплоти, тодї тільки давати, бо холодний корм, дуже шкодить скотинї. (Кожний господар може докладно знати, як годувати скотину, з книжки про годівлю скотини, яку можна дістати в земствї).

Найбільше користи в господарствї дає рогата скотина; вона вигіднїща на зїмівлю від коний, вартнїший навоз дає й що дня свіже молоко. Щоб діждати ся доброї молочної худоби, треба од самого знайдення теляти доглядати його так, щоб розвинути добре кістяк і молочне вимя. Коли вже спарували корову з бугаєм, то треба дати їй усї вигоди в часї тїльности, щоб розвивав ся плід. Важно, щоб корову перед отїленням за два місяцї перестати доїти—це важне для здоровля корови й теляти; корова пізно запущена по другому отїленню дає меньче молока й теля слабосильне—такі телята часто гинуть.

Ранче двох років не слїд пускати телицї до бугая, бо не буде з неї великої складної корови. Бугай мусить бути не молодчий чотирох років; тільки тодї можна сподївати ся гарного й здорового приплідку.

Коровами можна також і робити: вивозити гній на поле, орати, тільки не зморувати їх надмірно; помірна робота не вбавить молока, навпаки воно буде густїще й смачнїще.

В скотинї треба старати ся вивести породу. Породиста скотина завше має велику вартість. Виводить ся породу так: треба парувати корову з породистим бугаєм, кобилу з породистим жеребцем і за цим пильно дивити ся; тодї за 5—7 років і не счуєть ся господар, як у

його в дворі замісць миршової як вівця корівки, буде тїшити його кремезна доморосла корова, або замісць череватої з одвислою губою конячини, будуть здорові грудністі конї.

Свинї в господарстві приносять користь своїм приплідком і пожитком. Обзаводить ся свиньми тільки породистими, які гарно ростуть, не перебирають в їжі й скоро вгодовують ся. Не варто свиний держати по 3—4 роки на дворі, бо зі старих свиний не таке смачне сало, як із молодих. Свиня може поросити ся на 13 місяцїв три рази, але краще, коли парувати її з кнурем два рази на рік—на свиню лекше й поросята виходять кращі. Свиня носить чотирі місяцї. Поросну свиню треба гарно доглядати, як опоросить ся, добре годувати, додавати до корму макухи, а лїтом зеленої люцерни; від люцерни й макухи свиня дає багато доброго молока для поросять і вони скоро ростуть. Парування треба підганяти так, щоб свиня поросила ся рано весною або в Спасівку; тодї виходять найкращі поросята. Щоб гарні поросята виходили й не переводив ся завід, то треба свиню парувати з кнурем чужого роду.

Хлїв для свиний мусить бути впорядкований, стїни білені, вичищати ся що дня, барліг міняти хоч раз на тиждень, долівку кропити розведеною вапною з карбовкою. Свиний треба щіпити й застерігати, щоб вони не їли, як це часто буває, дохлих курий. Їсти давати не більше, як можуть поїсти, щоб на другий раз не зіставало ся, перекваценого й закислого не давати, корито завше мусить бути чисте.

Дріб. Домашня птиця, здавало ся б, дуже маловажною галузю господарства, а преціньє дуже важним економічним чинником для дрібних хлїборобів. Всі хатнї дрібні потреби, як світло, сіль, мило, голка, нитка і т. ин., все це добуваєть ся коштом курячих яєць.

Кури, як і всяка скотина, мусить мати відповідне помешкання, сїдала, навіть окремо загороджений двірець. Стїни хлївця й сїдала повині білити ся на рік два-три рази вапном із карболем. В загородї треба держати чисто, долівку посипати вапном і ставити в соломяниках або в обичайках попіл деревляний чи кізяковий, де б кури могли кублити ся. Годувати курий треба правильно що дня, два рази лїтом, три рази зїмою; лїтом до корму примішувати дрібно кришеної гички з буряків, цибулиння, люцерни, а як можна, то випускати на пашу й що дня міняти воду. Не слїд держати курку більше як чотирі роки, бо стара курка багато їсть, а мало несеть ся. Насаджувати квочку завчасу, щоб були раннї курчата—з раннїх курчат добрі й здорові кури. Яйця під квочку брати лиш од найздоровіщих курок, од двох-до чотирох лїтніх. Півня держати на десять курок одного, що два-три роки міняти на нового,— не молодчого два, не старшого чотирі роки.

При таких обставинах курка знесе за рік 160 до 180 штук яєць.

Качки теж корисні, хоч і значно меньче за курий. Держати їх треба коло води близько, тодї качка сама себе годує. Найвигоднїще качок угодовувати на мнясо—скоро вгодовують ся й дають смачне мнясо.

Гуси приносять користь пухом і мнясом. Хто їх держить, мусить обовязково мати пастуха й вигін не далеко від води; бо як їх так пустити, то нароблять шкоди.

Хліборобство разом із скотарством та спорідненими галузями господарства є головною основою економічного життя цілого краю.

Лукіян Маркіянович.

БЖІЛЬНИЦТВО НА УКРАЇНІ.

Бжільництвом на Україні люди займають ся з дуже давніх часів. Ще за 400 років перед Христом грецький письменник Геродот писав, що на чорноморських степах і вище понад Днїпром жили Скити-кочовики, які займали ся хліборобством і бжільництвом. Другі письменники, як Йордан, Прокопій і иньчі, пишуть у VI. віці про життя наших предків Славян і теж згадують про бжільництво.

Славяни дуже кохали ся в бжолах, хоч тоді ще не вміли ходити за ними так, як тепер. Велика сила бжіл водила ся тоді по лїсах, у дуплах старих дерев; там вони й зїмували. Люди ходили, вишукували такі дупла з бжолами й забирали від них мед. Були такі, що тільки з цього й жили. Медом і воском Славяни платили дань своїм князям. Віск також продавали Грекам, які виробляли з нього свічки до церков, або намазували ним дощечки й писали на них загостреними паличками, бо паперу тоді ще не знали. Вживали Славяни багато меду й для своїх домашніх потреб. Робили з нього міцні напитки, як тепер горілка, або вино. Вони любили заводити бенкети, на яких частували гостий медом. Сам український князь Володимир Великий дуже любив такі бенкети. Він часто скликав гостий до себе в палати й там вони гуляли, пили й веселили ся до схочу.

Меду й воску було тоді дуже багато. Величезні лїси, безмірні степи й луги цїле лїто покриті були цвітом, з якого бжоли мали добрий пожиток. Але за бжолами не було нїякого догляду. Хто хотїв, той ішов у лїс, розшукував бжіл, підкурював їх димом, бжоли гинули, а тоді й мед забирано. Далї люди побачили, що з бжолами так не можна поводити ся й зачали їх ощаджувати, а далї це перейшло й у закон. У „Руській Правді“ *) пишеть ся, що хто найде таке дуплинасте дерево з бжолами, повинен те дерево назначити якимось значком. Другий нїхто вже не сміє брати

*) Перша збірка писаних законів на Україні, що її уклав князь Ярослав Мудрий.

від тих бжіл меду або нищити той знак і робити свій. Хто насмілить ся це зробити, мусить понести велику грошову кару. Тоді стали лучче доглядати бжіл і пильнїще придивляти ся до їх життя. Почали вже й самі люди довбати в деревах такі дупла (борті) й заганяти туди бжіл. Таких людий в старину називали бортниками.

Таким чином повстало бортьове бжільництво. Але скоро й це показало ся непрактичним. Тодї бортники почали видовбувати такі дуплянки (вулики), щоб можна було переносити їх з одного місця на друге. Письменник Ібн-Русте писав, що Славяни виробляли дуже гарні вулики, як збанки. Місце для бжіл вибирали таке, щоби було з усїх боків загороджене, длятого в лїсї прорубували (просїкали) таку невеличку площу й ставили там вулики з бжолами; від цього пішла й назва—„пасїка".

Пасїчники стали ближче придивляти ся до бжілиного життя, до їх роботи, почали заводити величезні пасїки й пильнувати за бжолами, ховати їх на зїму до льоху, щоб вони не мерзли. Але иньчого способу вибирати мед від бжіл не знали як тільки той, що душили бжіл сїрчаним димом.

За Гетьманських часів на Українї було дуже багато пасїчників. Особливо кохали ся в бжолах старі козаки, які вже нездужали воювати. Але як запанувала над Україною Москівщина, то бжільництво стало значно підупадати. Лїси й степи з лугами опинили ся в панських руках, права у вільних козаків відібрано, „Сїч" їх зруйновано, козацьку старшину, яка була прихильна Москівщинї, записували в дворяни, а всїх иньчих закріпостили. Почались утиски з боку московського уряду і з боку поміщиків. Старі люди ще й досї памятають ті часи й багато розказують про тодїшнї відносини панів до бжільників. От хочби таке. В одному селї бжільники вивезли лїтом свої бжоли в поле й поставили вулики недалеко панської пречки. Управитель це зобачив і почав вимагати, щоб йому заплатили по 40 копійок від вулика. Бжільники відказали ся платити. Тодї він звелїв своїм служакам навозити на межу гною, виждав, коли потягне вітер на пасїки, й запалив той гній. Від того смердючого думу бжоли погинули.

Де далї, то бжіл розводилось все меньче. Бжільництвом займали ся люди вільні, а як заведено кріпацтво, то й вільних людий не стало. Лїси й степи нищились, отже й бжоли вже не мають що робити, бо, як пишуть учені люди: „бжола сотворена природою для цвіту, а цвіт для бжоли".

Крім меду бжоли також приносять багато користий у сїльському господарствї, лїтаючи від цвітка до цвітка вони роз-

носять плідну пиль від квітки до квітки й через те буває гарний урожай.

Учені люди зацікавили ся бжолами, почали багато балакати й писати про життя бжіл та про те, яку велику користь вони приносять. І от уже за царицї Катерини пасїчникам на Українї зроблено деякі полекші: перестали так утискати пасїчників, відмінили податки і т. д. Від тодї пасїчникам стало вільнїще займати ся своїм дїлом і пасїчництво ширить ся на Українї. Особливо воно розвинуло ся в губернїях: Полтавській, Київській та Чернигівській. На Чернигівщинї Прокопович, син попа, якого батько вигнав з дому за те, що він не хотїв учити ся на попа, купив собі шматок землї й завів зразкову пасїку. При цїй пасїцї він ще завів і школу бжільництва, яка існувала 23 роки. До нього приходило багато селян, щоб навчити ся взірцевому бжільництву й потім розносили цю науку по всїй Українї.

Та тяжко було бороти ся з людськими забобонами. Ще й тепер є такі старі пасїчники, які вірять, що нїби то можна наслати на чужу пасїку бжіл, що ті наслані бжоли можуть закусати чужих і забрати від них мед. Кажуть, що для цього треба взяти „сити“ зі свяченою водою, прибавити засушеної й потертої голови гадюки „веретениці“ та ще трохи перцю й горілки, зробити ще деякі заговори й цїєю мішаниною загодувати бжіл з весни. Тодї ці бжоли будуть працьовиті, слухняні й люті, до всїх чужих бжіл. Школа Прокоповича вияснила, що це все дурницї. Правда, що бувають такі напади бжіл на чужу пасїку, але це буває помимо всяких заговорів. Пасїчник окроплює чужу пасїку „ситою“ і, розуміють ся, що бжоли злїтають ся до тієї окропленої пасїки й завязуєть ся бжілиний бій. Такі бої бувають страшні й слабша пасїка обовязково гине.

Зі знесенням кріпацтва на Українї почало розвивати ся також і бжільництво. По селах почали засновувати ся школи, хоч там учили не на рідній мові, та все таки стало більше людий грамотних. Появили ся книжки та часописи про бжільництво, люди стали читати й користати з них. Пішли різні удосконалення, найновїщі системи, й таким чином бжільництво скорим кроком пішло наперед. Особливо прислужив ся тут Прокопович. Він також перший видумав розбірний вулик. Тепер у нас на Українї бжільництво особливо розвиваєть ся по хуторах. Хлїбороби теж зрозуміли вже, що чим більше бжіл лїтає по різному цвітї, тим кращий буде урожай і почали заводити пасїки. Різні селянські товариства та спілки також заводять у себе зразкові пасїки.

Фрайштадт, 15. квітня 1916. року. **Я. Рійко.**

Величина загосподареної землї.

1. В поодиноких частях світа.

ЧАСТИ СВІТА	Землї, обняті хлїборобською культурою, в процентах	Лїси, в процентах	Землї, що стоять пусткою, хоч пригожі до управи, в процентах	Пустинї й неужиточні землї, в процентах
Европа	51	28	—	21
Азія	18	17	45	20
Африка	12	25	35	28
Америка	12	30	40	18
Австралїя	5	30	40	25

2. В поодиноких державах Европи.

Д Е Р Ж А В А	Орана земля, в процентах	Сїножати і пасовиска, в процентах	Лїси, в процентах	Неужиточні землї, в процентах.
Росія (европейськ.)	26	16	39	19
Австрія	40	24	30	6
Нїмеччина	49	16	26	9
Франція	59	11	16	14
Швеція	9	4	48	39
Еспанїя	39	20	21	20
Італїя	46	25	16	13
Анґлїя	48	20	4	18
Норвеґія	2	3	24	71
Данїя	44	31	7	18
Сербія	29	30	18	23
Болгарія	27	30	18	25
Румунїя	42	12	20	26
Голяндія	28	37	8	27
Швайцарія	17	36	19	28

Кинула свій край.

(Картинка з життя волинських утїкачів).

Ішла й плакала.

Поперед неї пливла довга маса людий, що нагадувала собою ріку, яка тягнула ся на кількадесять верст. В її уяві виринали страшні картини, й вона в нетямці рвала ся наперед. Ішла наче упливала разом із великим потоком людий. Із нею тягла ся безлїч малої й великої худоби й тисячі возів. На них було все: домашні річі, маленькі дїти, старі, хворі й навіть умерлі.

Несла на собі за плечима здоровий, тяжкий клунок зі шматами та кусками сухого хлїба. Зпереду на руках трох лїт дївчина, до шиї підвязана хустиною. Праворуч із нею тюпав хлопчина років сїм і міцно тримав ся за плахту рукою. Вага, яку несла на собі, що раз дужче притягала її до землї. Сила її все слабла. Недужа, та ще й вагітна, вона відставала від людий. Потік людської маси її минав. Дивлячи ся на це, вона прискорювала кроки. В одчаї, що доходив до божевілля, вона забувала свій стан, свою неміч, та дарма...

Маса пливла все далї й далї. Страшні картини її переслїдували: голосїння, плач, грім гармат, море вогню, чорні як ніч хмари диму, що застилали небо, довгі списи, озброєні, сумні люди. Все се, що жахає погляд кожної людини, гнало її наперед.

Куди йшла? Вона не думала. Не йти не могла, а ще більше не могла не плакати. Сумна будуччина, повна невимовного горя, будуччина в страшній своїй наготї, що раз яснїще виростала в її уяві. Чоловіка забили, худобу забрали, хату й усе попалили. Її кинули одну серед поля...

Родини в неї не було. Бідною сиротою зросла між чужими. Доля їй усміхнула ся на хвилину. Зажила якийсь час із чоловіком, зазнала любови, світ перед нею почав розкривати ся. Та нараз щастя розбило ся. Кілько слїз вилила, кілько горя перебула! У смутку та без надії остала ся з дїточками одна...

Щастя... Що таке щастя? До нього вона вже байдужна. На що їй самій щастя... Любої дружини немає... Але ж дїти! Їх щастя — для неї все. Для них усе готова віддати. Для них і пішла в далеку дорогу. Бо чого не балакали ті, що озброєні списами, як виганяли із села її й її дїток!

Жінка притисла дївчинку до себе, глянула їй у очі й із її впалих очий потоком попливли сльози. Хриплий голос вилетїв їй із грудий:

— Дїтоньки ви мої бідні, пропаща ваша доля... Де я тепер з вами подїну ся? Бідна моя головонька нещасна!..

Плакала без упину. Дивила ся на небо так, наче пожирала його повними слїз очима. Ждала від нього відповіди, молила Бога, помочі просила—та все було дарма...

Проходили години за годинами, днї йшли за днями. Ріками плив бідний народ, гнав ся кудись наперед. Тягла ся за ними й бідна вдовиця. Вона йшла в невідому далечину, йшла навмання за гуртом таких, як і вона, розбитих горем, нещасних людий. Із невимовним жалем та жахом, зі широко одкритими очима дивила ся поперед себе. Уява працювала. Працювала скоро. Пересувала їй перед очі тисячі образів, відірваних, до одчаю сумних картин.

Збентежений, розторощений люд у перестраху кидає рідні оселї. Всї боять ся ворога, якого ще не бачили. Він для них страшний. Та ще страшнїщі—то люди на конях, озброєні довгими списами. Кидають очима наче звірі, махають списами, грізно кричать, лають людий, бють жінок, підпалюють будівлї. А там люди вже йдуть-біжать, оглядають ся, з невимовним жалем та гірким плачем прощають ся зі своїм майном. Там під лїском чоловік завертаєть ся назад: то над його обістям блисла луна пожежі. Червоне полумня обхопило хату й із димом підіймало ся до Бога. Чоловік біг рятувати, та дикий крик того зі списом нагнав його до гурту.

Рев скотини, жіночий плач, голосїння дїтий—усе це зливало ся в страшний, божевільний гам... Тай тепер картини страшні, тільки вона якось отупіла, привикла... Довкола неї вогняне море без краю, здоровенні хмари диму клубочать ся над тим вогняним морем у гору й там наче величезні дракони переносять ся з одного місця на друге. Небо, закрите чорними хмарами, зі сумом та жахом дивить ся на все те великими сивими очима. Дивить ся, без перестанку хвилюєть ся й плаче. А ті сльози дрібним дощиком спадають на землю.

Гомін, подібний до шуму морських хвиль, лунає на сотки тисяч верст, заглушує вуха, отупіння охоплює уми й серця. Безнадїйність захоплює думки, вяне любов до життя. Але ж вона не завмирає—і тому люди йдуть, сунуть ся вперед і вперед...

І на які нещастя доводить ся їй тепер дивити ся? Коло неї возом розторощило дитину. Недалечко тягнеть ся гурт дїтий, які погубили материй. Дїти плачуть. Плачуть і матері, що погубили своїх дїтий. У рові при дорозї лежить давно вмерлий, старий чоловік. Хвиля людий проходить коло нього, нїхто не звертає уваги. А ось лежить якась купочка й не ворушить ся. То мати породила дитину. Дитина одубіла й мати сливе закостенїла. Нема кому за нею приглянути. Лежить, ледви дише.

І враз... Що се? Хтось кричить. Кричить наче божевільний. Від того крику в жінки цїле тїло аж похолонуло. Вона підіймає свої широко розплющені очі в той бік, звідкіля долїтають слова й бачить чоловіка. Ступає поважно, дивить ся на все байдужно, холодно. Що хвилини

спиняєть ся, де бачить більше людий, і кричить. Кричить мов справдї божевільний. Церковні слова вимовляє:

— Прийшли днї велія скорби, ібо востав народ на народ і царство на царство, але то ще не кінець!

Замовк і йде далї. Аж ось спинив ся коло жінок: коло вагітних і коло материй із дїточками.

— Горе же беременним і сосцами питающим у тї днї,—почув ся голос.

Попри нього проїхав віз, а на ньому духовні особи: попи, чи черцї. Жінка бачить, як у божевільного випростовуєть ся стать, голова підносить ся в гору, чує, як із уст вилїтають немов пророчі слова:

— Ізригну на вас гнїв мій! Священницї будуть каміннєм побитї, жони й дїти от меча падоша...

Жінка стала нерухняна. Залякана, у тупім онїмінню вперла широко одкритї очі в того чоловіка, нї нащо иньше не звертала уваги...

* * *

Що було далї, вона не тямить. Мов крізь сон чула, як хтось рвав її за одежу, хтось щось кричав, хтось плакав...

Як прочуняла, почула тоненький голосок дївчинки:

— Мамо, їсти...

Глянула на хлопчика—він спав при дорозї коло її ніг... Не було нїкого. Перед нею здіймала ся курява, здалека гули гармати. Жінка вийняла хлїба, дала дївчинцї, збудила хлопчика, пішла.

Із її вналих очий сльози не капали. Тільки в грудях, на серцї лежало щось тяжке наче олово. Смуток стискав за серце наче клїщами. Лице чорне як земля. Дївчинка спала на руках, а хлопчик тюпав, тримаючи ся за плахту.

Вона бачила новї картини: вози з домашнїми річами, коло возів подохлі з голоду конї. А по обох боках тої дороги стоять густо-густо: хрестик коло хрестика, хрестик коло хрестика...

І все на свіжих могилах...

Петро Соха.

Фрайштадт, 5. березня 1916. р.

Голос Божий.

Від Редакції. Щоб наш календар мав признаку спільної роботи всїх полонених Українців, ми рішили ся помістити в ньому кілька творів наших товаришів із иньчих українських таборів: із Раштату, Вецляру й Зальцведеля. Думаємо, що так він набере більш загального значіння.

Оджив вік свій бідний Гнат,
Злїг і вже вмірає...
—Змарнував своє життя...—
Так собі гадає.
Споминає сам собі
Роки ті минулі,
Які марно так пройшли,
У вічність канули:
—Бувши хлопцем ще малим,
По людях тиняв ся,
За півкопи пятаків
В рік служить наймав ся.
Коли ж виріс та окріп,
То всїм пригодив ся:
І цареві і панкам...
Всяк з мене живив ся.
Що прикажуть—те сповняв,
Бо такі ж закони!
Не протививсь, а молившсь,
Щиро бив поклони,
На чужому спрацювавсь,
І рабом вмираю,
Свого ж клаптя й не було!
А дїточок маю...
Та що ж я їм полишив?..
Дїти мої милі,
Я ж і вас лиш тому вчив,
Щоб рабами жили...
Ох, мій Боже, час настав...
Сила покидає...
Прийми Ти свого раба,
Котрий тут страждає!

І почув ся тут йому
Тихий голос з неба:
—„Просишдарма...схаменись,
Чи ж раби на небі?
Як же я тебе прийму?
Ти зробив за мало
І не виповнив того,
Що там належало.
Я ж тобі і розум дав,
Щоб ним користав ся,
А ти занедбав сей дар
І—рабом остав ся.
Ти ще й других научав,
Теж рабами жити...
Оставайсь з душею там!
Що менї робити?
Я вже й Сина посилав,—
Замучили ж хами!
То тепер вже зрік ся вас,
Розбірайтесь сами“.

* * *

Як стрілою цеє все
Гната пронизало,
Закрив очї, задрїжав...
Одного не стало...

Максим Простий.

Зальцведель, 18. травня 1916. р.

І Д Е А Л.

В баращ гамір. Полонені тільки що повставали, одягли ся, помили ся, поперехрещували лоби й заняли ся важною й незвичайно поважною справою: розділом зупу й хліба... Тусклі проміння світла електричних лямпок скупо падали на збентежені гурти людий, які, сварячи ся й пхаючись, товкли ся коло здорових двох казанів із їдою... Кожний тримав у руці маленьку миску й із нетерплячкою ждав того часу, коли щедра рука роздавця наповнить її зупом. Кожному видавало ся, що його ображають, що товариш дістав більше ніж він, а через те всї, звісно, лаяли ся поміж собою й заздрили один другому...

Щось нелюдське, звіряче віяло в повітрі від сього натовпу людий. В сю мить годї було вявити собі, що це вояки одної з великих держав... Це була скоріще юрба голодних вовків, що в звірячій зажерливости рвали свою жертву!..

Після довгих суперечок і обоюдних образ снїданок покінчив ся. Здоровенний нїмецький унтер зробив провірку, й день, сумний і довгий день у полонї, вступив у свої права.

На дворі зайснїло сонце, забігали Нїмцї й полонені. Ті, що не попали на всїлякі роботи, поділили ся па купки тай із газартом балакають про давнїщі події на позиціях, або мовчки грають у „хвильки“ та „дурака“... Вони байдужні до всього, що не відносить ся до обіду, який має прийти, або що не має звязку з війною... Вони не сумують за рідним краєм, за родиною, за те зі жалем згадують про ті давнї часи, коли зїдали по цїлому горшку борщу й по три хунти хліба...

Питання про їду — в минулому, теперішньому й будучому — це головна спонука їх духового життя, їх уявлїння про волю й працю!.. В баращ № 00 на двісти пятьдесять люда було 5% таких, що крім сього головного питання життя признавали ще щось страшного й незрозумілого для иньших... Вони не суперечили ся за зуп, не балакали про геройські вчинки вбийництва на воєнному терені, навіть узагалї війною не цїкавили ся. Вони мріяли про кращу будуччину людства, про вільність і самостійність рідного краю, що стогнав у росийській неволї, жалкували за тими мілїонами даремних жертв, що погинули на війнї, журили ся родинами, що також гинули дома. Се переважно була „інтелїґенція“, „паничі“ із учителїв, фершалів та иньчих. Дехто з них і в Росії не сидїв спокійно, а нарід бентежив та його спокійно-звіряче існування турбував.

Сї люди замість того, щоби сидїти спокійно й чекати того часу, коли дипльомати замирять ся, й можна буде їхати до своїх поруйнованих та понищених осель—цї люди задумали не тільки самі вчити ся, а й усїх иньших до сього притягнути... Казали, що в науцї—світ, а в невченнї—тьма, що кожний мусить час неволї присвятити не суперечкам

за зуп, а на власну освіту... Дивно було тільки, як се вони шибениці не боять ся!..

Цілком зрозуміло, що фельдфебель барака, поважний підпрапорщик Василь Цибулька, був страшенно незадоволений, що в його бараці були такі „шибеники“, і, як міг, дбав про те, щоби його підвладні не слухали їх і ганьбили на кожному кроці...

Ось хоч би сьогодні... Вколо зібрав ся невеличкий гурток полонених і базїкає про те, про се... Унтерофіцир із сверхсрочних, Хома Придиус, тільки що хвалив ся перед слухачами, як він у Прусії хитро та хоробро трох Нїмців на смерть забив і пятьох у полон захопив... І то сам, без сторонньої помочі! Підпрапорщик Цибулька розправив вуса й посвятив своїх підвладних у велику таємницю. Він, бачите, в Галичинї двох дївчат знасилував, а старого батька, що йому перешкоджав, як хватив, як дав йому багнетом у груди, так із його і дух вон!..

По обличчям слухачів просуває ся усмішка іронії зі сього вицвіту російської культури.

По черзї брешуть один другому, не запинаючи ся, салдати й хоч не ймуть віри в сї оповідання, але се нїщо, аби час швидче до обіду пройшов!.. „Што“ та „как“ та ще иньчі перли московської мови так і ллють ся каскадом (водопадом) із уст оповідачів, хоч так узагалї розмова йде по українськи.

Враз у самісїнький розгар балачок відчиняють ся двері й до бараку разом із хвилями морозного повітря входить молодий чоловік із гарним інтелїґентним обличчям, з добрими усміхненими очима. Це той, що гаряче про народ усе балакає, завзиває до працї. Його всї знають у таборі. Він весело здоровкаєть ся з „дядьками“, підходить до гурту оповідачів і якось непомітно вступає в загальну розмову. „Дядьки“ притихли, слухають із увагою, що каже приходень. Видно, що приємна для них його розмова, тільки кожному в тямцї, що казав Цибулька, аж страшно! Він казав, що це „сюцюлїнер“, аґітатор—а таких слухати не слїд. Каже він складно й розумно, та все про такі небезпечні річі, як наприклад: про землю, про панів, про царів, про попів, а то нї, нї—так і заверне щось про Україну... Послухати, то неначе би й правду каже, нїби то по книзї читає, але... страшно слухати, піддати ся його впливові, бо тільки згоди ся з його словами, так зараз і опиниш ся на щибениці!.. Так і сам Цибулька казав!

Підпрапорщик Цибулька невдоволено крутить свій вус і старає ся охоронити своїх підвладних від слухання „богопротивних“ слів „соцюлїнера“, але, як на зло, біля гостя гуртуєть ся все більш полонених, і ось уже чути, що між його приятелем, унтерофіциром Придиусом, і „оратором“ закипіла цїкава суперечка, в якій проклятий „інтелїґент“ бере верх своїми колючими доказами...

— Шановні таборові „патріоти“ настільки незрячі й глухі, що навіть голосний стогін їх батьків і жінок, який несеть ся по всїй ма-

тушці Росії від краю до краю, не може їх проняти...—гарячить ся „оратор“ і тиче Придиусові під ніс якусь газетину.—Ви твердо переконані, що тільки в полонї зле, а там у Росії, там рай Господень, там ллють ся молочні ріки, й галушки валять ся з неба прямісїнко в рот „вірних слуг царя й родїни“...

І так далї, й так далї!.. Гостро говорить гість, і доказує, і прохає, а отті „інтелїґенти баракові“ його ще підтримують... Хоч би вони мовчали!

— Ужо позапісую всєх,—злісно думає підпрапорщик і морщить із пересердя чоло.

Вже днювальні понесли казани на кухню, вже роздавцї знов приняли ся за „священодїйство“, за роздавання зупу, а той гість з другого бараку все ще щось гаряче доказує.

До вух Цибульки випадково впадають його останнї слова:

— Кожний мусить мати якийсь ідеал у життю. До нього він усе змагає, за нього бореть ся... Хто не має сього світоча в свойому життю, той не людина...

„Дядьки“ обідають і голосно обсуджують усе, що казав „оратор“. Підпрапорщик Цибулька злісно ходить по своїй кімнатцї й думає над останнїми словами сього „пройдисвіта“ (кажуть, що „оратор“ побував на Сибірі). Цибулька лїчить себе за дуже розумну й освічену людину і те, що він забороняє салдатам слухати агітаторів, цїлком не дає причини думати, що й для нього байдуже все, що вони кажуть... О, нї! Він вищий від „сїєї сїрої маси“ й добре розуміє, що не всї люди однакові, через те й ідеали у людий бувають різні... Вони руководять життям людини, заставляють бороти ся за себе, навіть страдати.

Се добре було відомо Цибульцї, але ж сьогодня виявило ся, що ось його ідеал не має ясної формули, що нїхто на світї не може знати, чого він жадає від свойого життя. Се збентежило, навіть апетит відбирало хороброму підпрапорщикові. Цїлий день він ходив засмучений і сумний, а в вечері випрохав у одного з „інтелїґентів“ чистий зшиток і, заперши ся в своїй кімнатцї, став писати...

* * *

Унтерофіцир Придиус зайшов на другий день уранцї до свойого приятеля, застав його солодко хропущим над столом, на котрім лежала така рукопись:

„МОЇ ІДЕЯЛИ“ *),

писав подпрапорщик N-го піхотного полка, Василій Антонич Цибулькїн.

1) Так як я єсть моєго Государя і подлежащаго начальствія вірний слуга, то нїкакой України і тому подобних незаконних зборищев не признаю, і повинен при першей можливости, представить по начальствію всїх цюцюлїнеров і тих, котрия читают книжки в містной бібліотецї.

---

*) Переписуємо зі салдатської правописи на українську—Примітка автора.

2) В своєй честной і непорочной жізні в теченіе десятилітней сверхсрочной служби Царю і Охтечеству я придерживав ся одного непоколебимого одеяла: салдату волі не давать, чтоби не дурів; всякоє шептанье средї салдат доводить до свіденія начальства, піщей салдат не баловать, для какой ціли і состоять в связї с ротним артельщиком.

3) В бою, сохраняя лічную, нужную моєму Государю і Охтечеству жізнь, всячески понукать нїжних чинов к самоотверженному смертоубивствію на полї брани, даби живот свой честно положили.

4) В остальних пунктах жізні моєй, стремлю ся всєй душою к законному браку з міщанской вдовой Агріпіной Уточкіной, имію щей недвіжімое імущество і собственную бакалейную торговлю, в каком направленії уже предприняв стратегіческія мери.

Вецляр, у сїчні 1916. р. **А. Полуботко.**

ПЕРЕКОНАННЯ.

Нї, годї!.. Не ймем більше віри
У ваші закони свободи й любви:
Ви ними нас тільки дурили...
Кати -ви, кати і кати!..
Коли світ здрігнув ся від грому страшного
І грім той до вас надлетїв,
Ви стали благати малого й старого:
—„До зброї, до зброї!.. За волю братів!“
Пішли ми. За волю народа
Ми радо конали в степах...
А де ж тая воля, свобода?
В Сибірі, і то в кайданах!...
Згадайте ж, як ви нам казали:
—„Ідїть, визволяйте, то—ваші брати“ *)...
На що ж на Сибір їх загнали?..
Нї, годї вам вірить!.. Кати!..

Раштат, 12. квітня 1916.р. **Микола Чалий.**

*) Автор має на думцї Галичан-Українців.

ПЕЧАТКА „СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ“.

З бувальщини.

У нашій слободї жив урядник. Чоловік так собі. З людьми поводив ся просто, як кажуть: усїм правака давав. Бувало хто полаєть ся або побєть ся—то він покличе обох, покричить, потупа ногами, тодї починa писати протокол, та доти пише, поки на мир не зведе. Тодї винуватий іде по горілку, випють, тай кінець усїй справі.

Дійшла вістка до пристава про такі відносини врядника до селян. Пристав перевів його на другий участок, а нам прислав другого: здоровий, морда червона, неначе манїєю нашмарована. Приїхав до волости, привязав коня до стовпа, а сам заходить у полїцейську кімнату. Дивить ся: там двоє хлопцїв і один дїд. Питає:

— Ґдє полїція?

— Ми полїція—відповідають хлопцї.

— А старший ваш ґдє?

— На ярмарку.

— Сєйчас позвать!

Побіг один хлопець на ярмарок, найшов старшого й каже:

— Охріме Івановичу, йдїть скоріщ, приїхав новий урядник.

Охрім Іванович прибіг у волость і до врядника:

— Імею честь явить ся, господин урядник.

Урядник глянув на нього з ніг до голови й питає:

— Ти хто такой?

— Старший полїцейський.

— Вот я новий урядніk. Ти знаєш, ґдє для мєня хватєра?

— Так тошно, знаю, коло хвершала!

— Ну, вот бері мою лошадь і вєдї, покажеш мнє.

Пішли обидва. Охрім Іванович одвів коня до конюшнї, підкинув йому сїна, урядник подивив ся кругом і каже:

— Пайдьом у мою хватєру, кой об чом потолкуєм.

Зайшли в хату. Урядник роздягнув ся й каже:

— Што буду спрашівать, атвєчай прямо, на вопрос.

— Слушаюсь, господин урядник.

— Єсть у слободє тє, што водкой торгуют?

— Єсть.

— А ти всєх знаєш?

— А хто його зна, слобода велика.

— Должон всєх знать. А полїції сколько всьой?

— Дванацять чоловік.

— Сєйчас ідї, отошлї хлопцїв домой, а наместо їх пусть їх батьки прідут, і к вечеру штоби вся полїція била в зборє, і привєдьош ко мнє, понятно?

— Понїмаю; вечером, значить, сюда вся полїція,—каже Охрім Іванович.

Вечером уся полїція була в урядника на кватирі. Урядник виступив із такою промовою: „Я прієхал к вам глядєть за порядком, вечером пайдьом в обход, гдє какіє єсть собранїя в слободє, арестовать іх, торговок водкой тоже арестовать, а сєйчас не расходїсь нїкто. Прошу вас для пєрваго знакомства вот вам трі рубля, сходї ктонїбудь, прінєсї водкі й закускі!“

Незабаром появила ся четвертина горілки й десяток оселедців. Випили, закусили, весело забалакали, кожний казав: „Добрий чоловік урядник, щедрий; що ми мали йому поставити могорича, то він нам,— будемо жити!“

— Тєпєр, полїція, пайдьом за порядком сматрєть.

Пішли по слободі. Де гуляли хлопці, порозгонили, хто йшов чи до дому чи з дому, дістав пару київ полїцейських. Як не стало на вулиці вже нїкого, то пішли трусити горілку й гарештовувати тих, хто нею торгує. (Торгували горілкою: покритки, баби, вдови й салдатки, найбільше бездїтні). Як скінчив ся трус, то кватиря врядникова була повна горілки, й буцегарня повна баб та молодиць.

З півночі почали ся допроси так: два полїцейські приводять молодицю в кімнату до врядника, а сами виходять. Котра сподобалась урядникові й хабаря дала, то її з допросу пускав до дому з такою умовою:

— Ми з тобою поладїм, можеш тєпєр торговать, нїкого нє бой ся.
— А горілку, господин урядник, що в мене забрали, можна взяти?
— Сколько бутилок?
— Сорок дві пляшки-сороківки.
— Восєм рублєй ложі і бері.

Гірше становище було тих, які не подобали ся врядникові. Вони мусїли платити більший хабар, 20 до 30 карбованців, й терпіти побої. А як кому було не під силу заплатити хабаря, то терпів побої й його по протоколу присуджували на три місяцї тюрми.

Допрос скінчив ся переддосвітом. Урядник відпустив полїцію й приказав, щоб у десятій годинї ранку були всї „на лїцо". На другий день у одинацятій годинї дня з кватирі врядника вийшов цїлий віддїл полїції в дуже веселому настрою, з дукачами на грудях; усякий хвалив урядника, що не шкодує нїчого, горілку не чаркою, а стаканом кожному налива!

Так уся полїція з урядником опинила ся аж на базарі. В той час був ярмарок у нас. Урядник заходив у кожну лавку, до ваги придивляв ся й тягарцї забирав: де неясний штемпель, або вже давно печатаний. Назбирав стільки тягарцїв, що пять полїцейських односило на його кватирю. Всї дрібні тягарцї на базарі гарештовано.

Скінчив ся похід по крамницям, урядник звертаєть ся до полїції й каже:

— Ідьом тепер на торговицю за порядком сматрєть.

Приходять на торговицю. З самого краю дядьки могорич пють за корову: один продав, другий купив. Урядник побачив, та як скочить до них, та як закричить:

— Как ви смєєтє публїчно пянствовать? Арестовать іх (в 1914. роцї був закон переслїдувати публичне пянство)!

Пішли дальше по торговицї, пяних і тверезих забирали. До першої години наповнили повну буцигарню. Рівно в першій годинї врядник із полїцією були на кватирі й запивали по працї (горілки стояло, як у монопольцї.)

Поприходили крамарі за тягарцями. Справа була коротка.

— Сколько гірь?—питає врядник.

— Дві—відповідає крамник.

— Трі рубля.

— Сколько гірь?

— Чотирі.

— Пять рублєй.

За пів години дїло з крамарями покінчено. Знов урядників могорич. Вся полїція пяна, з посоловілими очима тільки те й робить, що здоровкаєть ся та хилить аж до дна.

В другій годинї розпочав ся допрос загарештованих на торговицї. Виглядав він так: двох полїцейських приводять у кімнату врядника з буцигарнї гарештованого дядька й лишають у кімнатї, де зістаєть ся крім урядника Охрім Іванович, старший полїцейский, а сами виходять до сїний.

Охрім Іванович зараз двері на защіпку, а врядник підхоплюєть ся до дядька, витріщає баньки й що сили кричить:

— Ти ґдє, сукін син, напіл ся?

— Господин урядник! Я ж не пяний.

— Так ти мєня за дурака счітаєш! Вот тєбє!—і бє в лице, в вуха, куди попаде... Як самому не хочеть ся, або стомить ся, то заставляє Охріма Івановича бити. Тільки той цїлий виходив із допросу, хто мав гроші одкупити ся.

Ішли люди з допросу попід самі вікна фершалової кватирі. Фершал визирнув у вікно, забачив чоловіка цїлого у крові, відчинив вікно й покликав:

— Ходїть, дядьку, я перевяжу.

Обмив, перевязав. Прийшлось перевязати другому, третьому. Аж ось наднесли ще одного: голова розрубана, чотирі зуби вибито й троє ребер перебито

Фершал зараз до телєфону й передає в больницю докторові:

— Вишлїть, будь ласка, одного фершала й перевязочних медикаментів, бо до нас заїхав новий урядник, робить допроси, так я один не встигаю перевязувати!

Через дві годинї пристав покликав урядника до телєфону, щось побалакали, а вечером урядник і Охрім Іванович поїхали до пристава. Що було в пристава, невідомо. Тільки на другий день урядник і Охрім Іванович їхали випивши до дому від пристава.

По дорозї зустрічають чоловіка, який віз пшеницю на станцію й не звернув їм із дороги. Урядник закричав:

— Стой, ти хохлацкая морда, чіво нє зворачіваєш із дорогі?

— Я вповнї, не можна звернути.

— Так я тєбя научу, как звйортать!—І що сили зачав бити нагайкою, врештї розрубав шаблею плече й поїхали далї.

Приїхали на кватирю й узяли ся кінчати допрос, що вчора не докінчили. Порубані дорогою вернули ся в слободу й прийшли до фершала на перевязку. Фершал як побачив, та бігом до телєфону, подзвонив до пристава тай каже:

— Пане приставе, ви нам прислали якогось розбійника, я не встигаю робити перевязку людям...

Пристав відповів:

— Прієду, разслєдую.

Перед вечером пристав приїхав, зробив допрос, написав протокола, урядника й Охріма Івановича гарештував і забрав із собою.

Дехто з побитих подавав жалобу в уїзд, та мабуть і досї жде суду. Урядника покарано: переведено в другий стан приставом. Охріма Івановича пристав у себе зіставив стражником, а фершала довгенько тягали, як неблагонадежного.

Олекса Мірошник.

Фрайштадт, 25. березня 1916. р.

НАРОДНІ ЗАГАДКИ.

(Відгадки на кінці).

18. Висить сито, не руками звито (із Полтавщини).

19. У небі є, у баби є, у хлїбі є, а в дївчини нема (із Полтавщини).

Записав **Василь Кобка.**

20. Два лежить, два стоїть, третїй ходить, пятий пісні співа (із Київщини).

Записав **К. Леонтович.**

21. Кинь у воду—не пірне, зарий в землю—не згниє (із Таврії).

22. Стоїть стріла серед двора, а в тій стрілї сїмсот ще й дві (із Таврії).

Записав **Дмитро Гаркуша.**

ВЕСНЯНІ ВІДГУКИ.

1. ВЕСНА.

(Посвята т. Максименкові).

Весна знов настала. Знов лїс зеленїє.
Знов квітоньки в гаю зеленім цвітуть.
Знов серце юнацьке тремтить і радїє,
І пісні веселі в повітрі пливуть.
Усе так радїє... Весна-чарівниця
Всїм чари любови у серце влила;
І всяк хоче жити, всяк хоче любити,
І вірить не хоче, що прийде зима.
Чого ж менї сумно, невесело? Друже,
Весна ця принесла й менї
Надїї на щастє, та серце байдуже
Не хоче коритись її*).
Не йме воно віри в веснянії чари,
Лиш шепче тихенько менї:
„Доволї ми жили, доволї страждали,
Не вір тепер більше веснї!“

Раштат, під Великдень 1916. р. **Микола Чалий.**

*) Поділь. форма замісць: ї й.

2. ДО ЖАЙВОРОНКА.

Годї, пташечко маленька,
Свої співи з неба лить!
Не вражай мого серденька:
Воно й так менї болить...
Я бувало дуже радо
Слухав пісеньку твою,
В нїй находив я відраду,
Поки в рідним жив краю...
Був я, жайворонку милий,
Тодї вільний як і ти...
Ах, стрілою пролетїли
Тії роки золоті!
Нинї я—дитя неволї,
І нудьгую в чужинї...
Не для мене згуки волї—
Твої гарнії пісні!
На невольника цї згуки
Навівають тільки сум,
Завдають серденьку муки,
Будять рій химерних дум.
Як зачую над собою
Твій сріблястий голосок,
Серце просить ся на волю,
Хоч на день, хоч на часок...
Твоя пісенька весела
Нагадає менї вмить
Рідні ниви, рідні села,
Неба рідного блакить...
Ох, менї їх дуже тяжко
На чужинї споминать!
Перестань же, моя пташко,
В небі весело співать!...
Як позволить Бог побачить
Менї знову рідний край,
От тодї менї, співаче,
Свою пісню заспівай!
А тепер, як твій полллть ся
Спів чудовий з висоти,
То чогось менї здаєть ся,
Що кепкуєш з мене ти...

***

Годї ж, пташечко маленька,
Свої співи з неба лить!
Не вражай мого серденька.
Воно й так менї болить.

Вецляр, 7. травня 1916. р. **І. Перекотиполе.**

Боротьба за землю.

— Чого ви хочете?—З таким питанням звернуло ся російське правительство до селян підчас революції.

— Та хотїли й хочемо їсти!—відповідали голодні пригноблені селяни.

Якось не хочеть ся вірити, щоб у нас на Україні й декуди в Росії, де такі родючі землї, народ не мав чого їсти! Але це на жаль так є: в нас селяни не мали й не мають чого їсти. Родюча чорна земля не в їх руках. Що кращі землї в руках панів поміщиків. Зарібна плата мала. Мимоволї приходить ся нашому селянинові голодувати, бо таки нема чого їсти...

Чи все воно так було?

Нї! За часів самостійности України землї було всїм доволї, про голод із тої причини, що в кого землї мало, ми в гісторії не читаємо. Бували голодні роки, та це було від воєн і иньчих елєментарних нещасть (таких, що приходять незалежно від людий: помір, чума, град, саранча і т. д.).

Але як Москва Україні волю відібрала, почала ся в нас страшна господарка. Нараз пани дістали дуже багато землї, а в селян-кріпаків остали ся маленькі клаптики, та й ті були власністю пана. Панщина налягла на плечі нашого селянина таким тягаром, що він чим дальше, тим більше забував про себе, як про вільну людину, забував балакати про землю, як про щось таке, що повинно належати до нього, а не до пана. Пан мав землю, а селянин був його робучою худобиною; за те пан його кормив і дбав про нього...

Та инакше воно стало ся, як знесено кріпацтво. Селянинові наділено землї—але наділено її дуже мало. Вже в перших роках по знесенню кріпацтва народ найшов ся в дуже поганому становищі—землї для селян-кріпаків на прохарчування не ставало. А чим дальш, тим наділи стали меньчати, бо кожний батько розділював землю між своїх дїтий, то так безземелле чим раз більше росло.

До давнїх кріпаків долучили ся й колишнї козаки, які теж дорогою дріблення землї дійшли до того самого становища, що й колишнї кріпаки.

То так трицять лїт по знесенню кріпацтва народ став перед страшною дїйсністю: нема землї, нема чого їсти. Треба щось робити, щоб поправити своє старовище. От про це ми хочемо й побалакати в цїй статтї: як сїльський народ на Україні враз із селянами Росії боров ся останнїми роками за землю.

Щоб вийти зі свойого скрутного становища, селяни українських губернїй почали в 1903. роцї добивати ся кращої долї. Саме тодї зачала свою дїяльність Українська Революцийна Партія й почала

розходити ся по Україні революційна література цеї партії. Такі брошури, як: „Дядько Дмитро“, „Чи є тепер панщина“, „Власна земля“—робили свое. Народ заворушив ся. По цілій Україні почали ся страйки. Пани полякали ся. Стали домагати ся від уряду покарання крамсли—й уряд пішов на руку панам. Страшні кари постигли народ. Посипали ся нагайки на селянські спини, полила ся селянська кров по наших селах...

Отсї дикі розправи почали нашому селянинові поволї одкривати очі на уряд, якому він досї вірив. Почало ширити ся недовірря до нього.

Як на те вибухла війна з Японією. На війні не повело ся Росії. Виявило ся, що Росія гнила й, коли війну програно, то тому винен поганий лад у державі. Всї верстви суспільности зашуміли й зачали домагати ся реформ.

Налякане правительство устами тодїшнього мінїстра внутрішнїх справ, Святополка-Мірського, заявило, що воно довіряє громадянству, і громадянство починає через те ворушити ся, береть ся до роботи. Починають ся зїзди, на них ухвалюють ся резолюції про волю, сміливіще починають писати часописи. Уряд дивив ся на всї ці новощі нїби з закритими очима, терпів їх, але тільки—для інтелїґенції. Робітники й селяни, як давно так і тепер, на далї не мали полїтичних прав. Та мимо того до них доходила революційна література й у них кипіло життя.

Під упливом усїх цих подій уряд постарав ся зацитькати якнебудь селян. З нагоди уродин престолонаслїдника оголошено манїфест 11. серпня 1904. року про знесення тїлесної кари для селян, про звільнення їх від виплати недоплачених державних податків (налогів) на суму 127 мілїонів карбованців. Дня 12. грудня того самого року уряд навіть приобіцяв видати розпорядок про полїпшення долї селянства.

Але такого полїпшеня не вийшло. Навпаки, з кінцем 1904. року уряд узяв ся за давнїй спосіб приборкання всїх свободолюбивих змагань народа.

Кому не відома крівава подія 9. сїчня 1905. року на вулицях Петербурга? Вістка про неї стрясла цілою Росією. Почали ся заворушення. Посипали ся протести від усїх верств громадянства проти лютих розправ уряду. Заговорило й селянство, яке нїколи не кидало думок про землю.

Ще в кінцї 1904. року вибухли в Чернїгівщинї, Харківщинї і та деяких росийських ґубернїях великі селянські розрухи. Селяни рубали поміщицькі лїси, загоняли свою худобу на панські поля, вривали ся до економій, забірали збіжжя, хоч нїчого иньчого не рухали. Видно було, що вони рятують ся від голодової смерти. Аж коли уряд у оборону поміщиків почав карати виновників-селян, аж тодї селяни почали руйнувати й палити економії.

Ті розрухи потягли ся до лїта 1905. р. і обхопили иньчі ґубернії Росії, із України: Київщину, Гродненщину, Полтавщину, а далї й Поділля. Тільки ж усї ці рухи були незорганїзовані. Всюди бороли ся,

як знали: то підпалами, то рубанням панського лїса, тощо. За всяку ціну хотїли визволити ся з неволї поміщиків, які їх тиснули низькою платою за роботу й брали великі гроші за аренду землї. Але вже тодї в иньчих народів Росії явила ся гарна орґанїзація селян. От у Грузії дуже гарно зорганїзовано страйки. Під загрозою смерти не смів нїхто йти до поміщика на роботу. Панам прийшло ся скрутно. Селяни почали там доходити своїх прав, що більше—виставляти всякі полїтичні домагання.

1. Всеросийський Селянський Союз.

Та як би то не було, правительство налякало ся й знову пішло на уступки. Указом із 5. квітня 1905. року знято зі селян недоплачений земельний викуп за панську землю. Та з цього не можна було пізнати, щоб урядові селянський добробут лежав на серцї, бо вже указом із 10. квітня того ж самого року в тих околицях, де поруйновано панські маєтки, настановлено осібні комісії, які висліджували втрати поміщиків і накладали на селян велику кару. Через те розрухи трівали далї, і уряд здавляв їх військовою силою.

Тимчасом росийська держава переживала сама погані часи. На сході впала кріпость Порт-Артур, 14. травня 1905. року згинула ескадра в битві під Цушімою, Росію побито, й вона мусїла завести ганебний мир із Японїєю. Громадянство заворушило ся. Нї заслання, нї катування, нї розстрілювання, нї тюрми не спинили народнього гнїву. Він ріс і ставав чим раз більшою небезпекою для уряду. Починають орґанїзувати ся всї верстви громадянства, не остаєть ся позаду й селянство.

Під упливом дїяльности інтелїґенції селяни московської губернії засновують кружок для оборони селянських інтересів. В травнї 1905. року він скликає збори й на них домагаєть ся потреби заснувати „Всеросийський Селянський Союз". Цю постанову надруковано по часописях. Вона викликала велике враженння й найшла щирий відгук у багатьох губернїях Росії й на Українї.

Всюди почали засновувати ся подібні кружки, котрі, ввійшовши в зносини з московським, рішили зїхати ся, щоб обміркувати дїло як слїд. Дня 31. липня 1905. року зїхались у Москві представники від 22 губернїй у числї 100 чоловік. Після уложення статуту зїзд приступив до розвязання земельного питання в державі.

Головні постанови зїзду такі:

1) земля повинна вважати ся громадським добром;

2) усї землї: манастирські, церковні, державні, удїльні й землї деяких поодиноких власників,—на які були документи, що вони дістали ся їм неправно—повинні перейти без гроша й винагороди в руки народа, а решта—за невеличку плату;

3) користувати ся землею мають право тільки ті, що її обробляють власними силами;

4) до землї повинен мати доступ кожний, хто схоче коло неї працювати;

5) в громадах повинна бути крім визначеного до вжитку кожному числа десятин, ще й зайва земля, на яку мав би право кожний, кого б прислала в село „Землеустроїтельна Комісія".

Уряд страшенно збентежив ся такою програмою зїзду, але це був такий час, що працювати членам зїзду не можна було перешкодити. Революційний рух у державі ріс чим раз більше так, що цар мусїв видати манїфест 17. жовтня 1905. року, яким обявляв народню свободу: слова, печати, свободу зборів, товариств і т. п. Правда, уряд попробував іще раз оперти ся на темних масах селянства. Йому забажало ся показати перед усїм світом, що простий народ, головно селяни, не потрібує свободи, що йому подобаєть ся самодержавство, й тому провів великий жидівський погром і погром робітничої інтелїґенції.

Жертвою погрому впали тисячі жидівського населення. Тільки ж тим уряд не спинив селян і не відтяг од боротьби за землю. По селах порозходили ся агітатори й усюди вияснювали значіння закона 17. жовтня. Незабаром почали ся давнї гісторії. Сїльський рух за землю обхопив у осени 1905. року майже 240 повітів цїлої Росії. Саме тоді вийшов недорід, селяни гинули з голоду, тому й кинули ся на панське добро: забірали збіжжя, сїно, рубали дрова в панських лїсах... Цїкаво, що тепер вони вже не грабували й не палили панських селищ. Лишали панам стілько збіжжя, скілько їм треба було для родини до нового врожаю, лишнє ж забірали й дїлили поміж себе.

Тепер селянам помагав уже „Союз". Члени „Союза" рішили ся піддержувати рух селян, орґанїзувати їх і дати рухові добрий напрямок. Потворено боєві брацтва, котрі поставили собі за мету силою бороти ся з поміщиками, щоб тільки завоювати від них землю для селян. На протягу двох місяцїв цей рух розлив ся по цїлій Росії. Облїчено, що за той час пани мали шкоди більш нїж на 29 мілїонів карбованцїв. Не всюди той рух був однаково сильний, декуди народ проводив боротьбу з панами тільки страйками, от н. пр. на правобережній Украïнї. Але, загалом узявши, таких рухавок по селах не було ще, від коли Росія.

Уряд кинув ся на селян із неймовірною жорстокістю. Всї села були переповнені салдатами, які робили, що хотїли. Тюрми були повні бунтівників; тїлесні кари, розстрілювання були на дневному порядку. Словом — селяни страшно поплатили ся за своє повстання. Підчас цих подій зїхав ся ще раз „Союз" і повторив давнї свої резолюції. Але це була вже остання праця „Всеросийського Селянського Союза". Настали порядки, які не дали йому розвинути ся. До губернаторів видано наказ, щоб не давали зеднювати ся народові під прапором „Союза".

З усїх боків посипали ся на молоде дерево народнього життя вдари, й воно мусїло засохнути, не розвинувшись. Не вдало ся „Союзові"

провести до кінця своїх широких ідей, зєднати селян, хоч організації, проведені ним, довго держали ся в богатьох місцевостях. Та все ж таки заслуга його велика, бо він кинув гарну думку в селянське суспільство й та думка розворушила народ.

Хоч уряд так страшно карав селян за розрухи, хоч устиг відібрати життя більше ніж 33 тисячам людий—сільська революція не припинила ся й у 1906. році, хоч не мала вже такого значіння. З весною почало ся зрубування панських лісів, грабування маєтків,—тільки це явища вже не такі часті.

За те частіще починають селяни дошкуляти панам страйками.

2. Перша Державна Дума.

Як на те прийшов указ про скликання першої „Державної Думи". Народ захопив ся. Почали ся вибори до Думи. Із міста надходять у село агітатори, ширить ся література, свідомість росте. Селяни починають цікавити ся газетами, займати ся політичними справами. В багатьох селах почали відбувати ся віча (мітінги), на які запрошувано членів революційних організацій. Революціонери були бажаними людьми на селі, їх охотно приймали й переховували, як була небезпека.

Давши дозвіл на утворення Державної Думи, уряд думав, що до неї на виборах попадуть люди, які стоять за одно з правительством, і тому не дуже додивляв ся до роботи на селі. Але селяни вже пізнали, хто їх приятель і хто воріг, і провели до Думи людий, прихильних до народу. Виряджаючи послів до Думи, селяни наказували їм, як найтвердше боронити інтересів селянства й обстоювати земельну справу. Повстання припинено. Віра в Думу й у її роботу була така сильна, що селяни тільки того й ждали, що через неї добудуть землю.

— Адже ж посли урадять, постановлять, цар підпише й земля буде наша—казали всюди.

Але сама Дума не виявила тільки сили, як це вявляв собі народ. Правда—вона дала багацько гарних проєктів, але народ не піддержав її в потрібний момент, коли вона виявляла справедливі домагання. В цій Думі взяла верх партія конституційних демократів, званих кадетами. Ся партія думала погодити якось панів із селянами, забалакала про те, що земля повинна перейти в руки народа, але дорогою примусового викупу. Справу поставлено обережно, але дворяни й у тім добачали велику шкоду для себе.

Перша Дума урядові видала ся дуже небезпечною, й цар закрив її манїфестом із 9. липня 1906. року. З розвязанням думи згасли народні надії, але все таки народ не нарушував спокою, ждав. Було кілька маленьких розрухів на Полїссї й на Україні, але так селяни почали приготовляти ся до боротьби за землю мирною

дорогою. Вироблено сям і там ряд постанов: за яку ціну йти до пана на роботу, скілько виплачувати за арендну землю. Декуди селяни брали ся до уряду гостріще. В кількох губерніях відмовили ся платити податки й се доводило знов до сутичок із оружною силою. Повстав ряд орґанізацій на селї. У серпнї й вересні відбуло ся багато зїздів без дозволу уряду, на яких підносило ся питання: чи платити податки, чи давати некрутів і т. и.

Бранка некрутів у осени 1906. року була дуже шумна. Багато сїл не хотїло давати некрута, подекуди новобранцї не хотїли присягати, а коли й присягали, то складали між собою умову, що не будуть бити селян і робітників за бунти. Зорганїзовані селяни страйками почали добивати ся своїх прав.

3. Селянський Банк. Общини.

Страйки страшенно налякали панів, і вони почали шукати виходу зі свого скрутного становища. Почали перепродувати свої маєтки на ґвавт, і через те ціна на землю впала до 68 карбов. за десятину. Це знов затрівожило уряд, і він учепив ся знову за свою полїтику: на око помагати селянам, але в дїйсности заплутувати їх та затягати в довги. Уряд скористував ся т. зв. „Селянським Банком", став через нього закуповувати землї від поміщиків і перепродувати селянам. Ціна на землю відразу підскочила на 116 карб. за десятину. Крім панських земель „Банк" почав пускати в продажу удїльні й скарбові землї, хоч до того не мав права, бо ці землї були державною власністю й належали до цїлого народу. Потворено комісії на купно землї й до працї в тих комісіях покликано навіть по трох членів від селян. Але селяни відмовили ся від тих місць, добре знаючи, що комісії не влекшують купна землї для селян і що від них мають користь тільки поміщики.

То так у часї від 1. падолиста 1905. року до 1. серпня 1908. року „Селянський Банк" закупив у поміщиків землї більше нїж на 506 мілїонів карбованців і зачав перепродувати селянам, утягаючи їх у довги. Відомо, що землю міг купити тільки багатий селянин, який і так має її, а біднїщим і безземельним прийшло ся брати на виплат. Через те ціна ставала вища, проценти страшно душили й так бідний народ. Крім того з громадського становища в селї виходило велике розладдя, бо багаті селяни ставали ще багаччі, а бідним „Банк" не помогав багатїти. Селяни почали тратити до „Банку" довірря, землї стали купувати меньче.

Щоби більш приманити селян, „Банк" зменьчив проценти: із 6 карб. на майже 5% карб. Але й це не показало ся полекшею для селян, нї трохи не облекшило покупки землї, бо рівночасно підскочила ціна на землю. І так вийшло ось що: раніш одна десятина коштувала 100 карб., процент був 6 карб., після зменьшення процентів купно землї піднялось до 200 карб. за десятину, отже процентів вимагало ся (двічі по 5% карб.) 10% карб.

Втягши селян у одну сїтку, уряд на тому не спинив ся. Він звернув увагу на т. зв. „общини“, на ті землї, що їх управляли й користували ся ними громади. Таких земель багацько в росийських губернїях, а на Українї існують вони подекуди в Харківщинї, Чернигівщинї та Катеринославщинї. Ці общини були сіллю в оцї для уряду, бо могли иньчим селянам показати дорогу, яким робом треба їм єднати ся, щоб добути землю для себе. То так уряд рішив ся знести ці громадські землї, „общини“, і зі селян-громадян, „общинників“, поробити поодиноких власників. Указом із дня 9. падолиста 1906. року скасовано общинне посїдання земель і на тих громадських землях введено примусовий подїл землї. Уряд добре знав, що громаду саму по собі тяжко побороти і що з поодиноким селянином можна зробити все, що завгодно, можна гнути його на всї боки. Він знав, що селянин, ставши власником, буде дивити ся на свою землю як на святу недоторкану власність і не буде поглядати на поміщицьку; ставши власником, селянин уже від разу стане по боцї уряду й поміщиків, крім того багаті селяни будуть мати нагоду закупити землю в бідних, яких нужда вигонила із сїл у далекі краї, багачі знов усе піддержували й піддержувати муть уряд.

Уряд не помилив ся в такій думцї. Він попав у найболючіще місце селянської душі й зруйнував її. Сам закон не неволив виходити із „общини“, але прийшов осібний наказ із Петербурга, щоби місцеві начальники всїми способами проводили роздріб землї. Бувало таке, що як більшість селян не хотїла нарушувати „общини“, то уряд силою відрізував надїли й надїляв землею тих, що годили ся виходити на одруб. Як хто закріпляв за собою общинну землю, діставав запомогу для ведення господарки, користував ся різними правами по судах і по иньчих урядах і т. д.

Закон із 9. падолиста не тільки зруйнував общинне життя, а й погано відбив ся на життї селян. Між селянами т. зв. „кріпосниками“, що закріпляли землю, й „общинниками“, що стояли за общину, закипіла боротьба. Уряд дивив ся на неї з боку й, коли дїло загострювалось, напускав військо...

Та на тому уряд не припинив ся. Він знав, що селяни потрібують землї й будуть далї домагати ся її, тому звернув їх увагу у иньчий бік. Почав усїми силами, всїми можливими заходами заохочувати народ до переселення на Сибір. З початком 1907. року оголошено оповістки, якими обіцювано великі запомоги тим, що схочуть переселяти ся. Селяни повірили в слова уряду й, держачи ся прислівля: „нехай буде гірше, аби инакше“ збували ся останнїх маленьких клаптиків землї, які ще мали, закладали їх у „Селянському Банку“, діставали собі гроший і їхали в далекі степи Сибіру, добувати кращої долї... Та скоро переселенцї переконали ся, що їх обдурено. Уряд, запровадивши селян на Сибір, зрік ся всякої запомоги. Переселенцї гинули сотками, а коли

кому пощастило вернути ся до рідного краю, той ставав ще більше залежним від панів.

Розуміеть ся, що серед таких обставин боротьба за кращу селянську долю не могла припинити ся, й вона не припинилась.

4. Друга Дума.

Видавши доволї різних законів після розвязання першої Думи й почувши себе на міцних ногах, уряд рішив скликати другу Державну Думу. Треба було йому тільки подбати про те, щоб вибори до неї пройшли на користь уряду. Почали ся переслїдування виборців і кандидатів на послів. До агітації затягнено духовенство, полїцію й иньчих чорних духів, що намовляли селян не вибирати „непевних“ людий до Думи.

Та всї ці заходи урядові не помогли. До Другої Думи попало ще більше поступових людий, нїж їх було в першій, туди ввійшло багато соціялїстів. Склад Думи давав повну надію, що народ останеть ся переможцем. Заговорено в другій Думі й про земельну справу.

Цїкавий із того боку був проект партії соціялїстів-революціонерів. У основах цей закон був повторенням домагань „Всеросийського Селянського Союза“, але з деякими додатками. Між иньчим у ньому визначувалось, що верховним господарем землї мав бути зїзд народнїх представників; на місцї землею мали розпоряджувати земства й громади; торговля землею раз на завше мала бути заборонена; за землю не мало бути нїяких налогів; тільки за таку землю мала бути оплата, яка лишала ся нероздана, зверх принятого надїлу, або яка мала лїпші умовини, нїж уся земля в якомусь місцї загалом; землю можна було після проекту давати громадам, родинам, товариствам, спілкам (артїлям) і окремим особам, й вони вже подїляли її задля оброблювання на куски, відповідно до скількости членів сїмї, спілки, товариства й т. д.; землю можна було віддавати до вжитку для поселення, на постройки будинків, для громадського господарства. Хто хотїв господарити на землї, то йому проект давав до того нагоду: потрібував тільки звернути ся до якоїнебудь громади, товариства або спілки, а як нї, то до земства, волости або й держави—й його повинні примістити денебудь для управи землї.

Земельним питанням займали ся в Другій Думі й иньчі партії, які внесли свої законопроекти, от н. пр. трудова партія, партія народнїх соціялїстів і иньч.

Земельна справа й усї иньчі домагання Думи вивели уряд із рівноваги. Він рішив нанести Думі смертельний удар, то так 55 членам Думи закинено, що вони зробили якусь таємничу змову й зажадано від Думи видачі їх. Дума одмовила, бо хотїла сама розібрати ся в цьому дїлї. Тодї указом із 3. червня 1907. року Думу розігнали. Члени, які не хотїли дістати ся урядові в руки, повтїкали за границю; багато послів засуджено й заслано на каторгу... Вкупі з розігнанням Другої

Думи цар видав маніфест, яким змінено виборче право до Думи: закон давав багато прав панам, а робітникам і селянам урізав їх так, що при виборах вони втратили половину своїх послів (депутатів), багато селян утратило зовсїм виборче право.

Так скінчила своє існування й друга Державна Дума, і з нею пропали всї земельні законопроєкти.

5. Боротьба по 1907. роцї.

У 1907. роцї, коли по містах революція притихла, селяни все ще держали ся. Страйки дійшли до небувалого розміру, бо до такої боротьби уряд якийсь час не дуже придивляв ся. Та не довго так було, в 1907. роцї уряд скоро вмішав ся й сюди. В село, яке страйкувало й не хотїло робити в пана, почали посилати салдатів, і вони наводили на народ страшні кари. Тодї селяни, бачучи, що уряд не хоче зіставити їх у спокої, прибігли до цїлком простого, але дуже примітивного, нїкуди негідного способу помсти: до червоного півня. Палили скирти, економії, панські будинки; палїїв трудно було найти, бо це робили поодинокі люди, неорганїзованим способом. У тих дуже тяжких часах деякі революцийні партії прибігли до иньчого способу боротьби—до експропріяції, щоб опісля тих гроший уживати на революцію. Цим гаслом спокористувало ся багато селян, а то й різних темних духів, і тим навіть сильно скомпромітували революціонерів, підшиваючись під революцію. Багацько селян кинуло ся на рабунок і зовсїм непотрібно накликало на себе кару.

Змінивши виборчий закон, уряд провів вибори в третю Думу, і ця Дума вже не ставала на перешкодї урядові, зовсїм байдуже дивила ся на його злочини. Почали ся знову часи тюрмів і заслання... Серед таких обставин і селяни загубили надїю якнебудь поправити своє становище, почали далї тягти своє ярмо...

Серед таких обставин заскочила наше село війна. Боротьба перепинила ся. Народ пішов на війну в оборонї панів і уряду. Ще раз дав народ себе обдурити... Але вже на війнї очї селянам поодкривали ся. Вони побачили власними очима, як обдурено Галичан. Їм приобіцяно на випадок заняття Галичини всї поміщицькі землї... Росийські війська заняли 1914. р. Галичину—але з обіцянок, само собою, нїчого не вийшло. Що більш—по росийських газетах могли ми читати, що цар усяким графам Бобрінським та Мещерським понадїлював земель у Галичинї, а не селянам. Розуміють ся, що це не мало нїякого значіння, бо й так росийські війська виперто з Галичини, але салдати-селяни пізнали, що значать обіцянки росийського уряду!..

Ще ширше відчинили ся очі селянам у полонї. Наш селянин спокійно зачав собі розмірковувати, як це все стало ся, зачав розби-

вати собі голову над тим, що жде його по війні, що буде з землею. Тут до помочі нашим селянам прийшов „Союз Визволення України“— організація, що повстала підчас війни й поклала собі за завдання використати її, щоб здобути Україні самостійність.

Земельне питання для України—найважніща річ, бо наш край на скрізь хліборобський. Через те це питання найшло й місце в програмі „Союза Визволення України“. Союз домагаєть ся „переведення аграрної (земельної) реформи на користь селянства й за згодою селян“, і з ним домагаємось її ми всї, селяни!

Так, до цеї радикальної реформи треба нам змагати всїма силами!

Фрайштадт, 20. травня 1916. **Дмитро Гаркуша.**

А ТИ СПИШ, ПОНЕВОЛЕНИЙ ЛЮДЕ!

Тяжко, сумно стає на душі,
Серце з болю в грудях замирає,
Як оглянеш свій край навкруги
Та побачиш, як нарід страждає,
Як байдужно глядить він на все,
Світа правди не хоче пізнати,
Лиш неволї тягар все несе і несе,
Щоб по смерти дїтям передати...
Умирають батьки, виростають сини,
Ніч неволї силнище темнїє....
А пани? Веселять ся собі—
Їхнє серце й душа їх радїє...
— „Як не знати муть правди вони,
Тодї жити вільнїще нам буде!..“—
Так говорять пани й банкетують собі,
А ти спиш, поневолений люде!...

Рашгат, 10. березня 1916. р. **Микола Чалий.**

Важнїщі мови світа й скілько людий якою мовою балакає.

Число за пор.	МОВА	Мілїонів	Число за пор.	МОВА	Мілїонів
1	китайська	370	15	румунська	11
2	індийска	236	16	голяндська з флямандською	10
3	анґлїйська	150	17	мадярська	10
4	нїмецька	90	18	жидівська*)	10
5	росийська	73	19	сербська (хорватська)	9
6	еспанська	72	20	чеська (і словацька)	9
7	французька	51	21	білоруська	6
8	японська	47	22	грецька	6
9	італїйська	37	23	шведська	6
10	українська	35	24	болгарська	5
11	португальська	24	25	литовська	4
12	турецька	23	26	данська	3
13	польська	20	27	норвежська	2·5
14	перська	15	28	естонська	1

Які народи живуть у Европі й кілько їх.

Число за пор.	НАРІД	Мілїонів	Число за пор.	НАРІД	Мілїонів
1	Нїмцї	76	17	Португальцї	5·5
2	Росіяни	65	18	Греки	5
3	Французи	44	19	Болгари	5
4	Анґлїйцї	43·5	20	Фінляндцї	5
5	Італїйцї	36	21	Татари	4·5
6	Українцї	34	22	Литовцї	3·600
7	Еспанцї	19·5	23	Грузини й ин. Кавказцї	3
8	Поляки	18	24	Данцї	3
9	Румуни	11	25	Норвежцї	2·5
10	Мадяри	10	26	Турки	2
11	Голяндцї з Флямандцями	9·5	27	Альбанцї	2
12	Жиди	9·5	28	Словінцї	1·5
13	Чехи (й Словаки)	9	29	Вірмени	1·5
14	Серби (Хорвати)	9	30	Естонцї	1
15	Шведи	6	31	Баски	0·600
16	Білоруси	6	32	Цигани	0·300

*) Усїх жидів 13 мілїонів: із них 3 мілїони балакають иньчими мовами.

ВИКРУТИВ СЯ.

В 1914. році будувала ся залїзниця із Чигирина на Фундукліївку через надтясминські лїси та Холодний Яр. Тут я грабарував від весни до Петра.

Що тільки скінчили ми один профіль на полї коло Суботова, й переїхали в лїс на нову роботу. Тут лїс вирубаний зїмою й дрова складені „на отчужденії“. Ці дрова порізані по півтора аршина, по аршину й по пів аршина.

В казні закупив його підприємець, якийсь Борис Вербовський—люди звали його Берком—і продавав його мужикам по дуже дорогій цїні.

Як же? Ясень, берест, клен, дубина—це дерево кожному потрібне, то й дуже його купують.

Перед Петром роботу ми скінчили. Кожен собі приготовив із ясенини: той цїпок, той на бич до цїпа, той граблище, той на зубки до грабель.

Коли це де не візьмись Вербовський.

— Нащо це ви, хлопцї, цїпків набрали?

Начинає чіпляти ся. Коли ось іде карбівничий. Вербовський до нього з жалобою. Той прийшов, подивив ся.

— Тут—каже,—казьонного нема, а до вашого дерева я дїла не маю,—й пішов собі.

Вербовський казить ся. Ми даємо вже три карбованцї, щоб помирити ся, а він не хоче.

— Як не дасьте,—каже,—десять рублїв, то я приставові пожалїюсь.

Саме тодї, як на той гріх, приїжджав губернатор київської губернії в Чигирин та Суботів. Вони їздять туди кожного року, щоб понюхати тих ремінців, що з них московські пси вже давно й лика поїли. Отже як губернатор приїжджає, то вся псюрня: станові, пристави, околодочні, поліція—всї вони повинні там бути. Порившись і понюхавши досить у горах гісторичного Чигирина й Суботова, губернатор відїжджає до станції, а вся ця псюрня, що його супроводжала, як звичайно, розбігаєть ся своїми шляхами.

От цим шляхом, над яким (як я уже казав) ми вели котюрбу з Вербовським, як на нашу біду, переїжджав сам медведівський пристав.

— Ага, їде пристав,—каже Вербовський, радїючи, й біжить на зустріч приставові. Розкланяв ся перед ним і каже, що в нього грабарі покрали дрова.

— Тепер, кажемо,—попаде Саденкові за те, що прізвище чуже сказав.

Пристав гулькнув з брички (йому цього було тільки й треба) й починає кричати:

— Звязать їх (московська лайка), я вас сїчас арестую, гдє той лєс?

Вербовський показує на пятеро граблищ та ще на дещо. Він до нас:

— Яке ви мали право в лєсопромишлєннїка брать лєс самоуправно?

Ми йому відповідаємо, що ми тільки приготовили, а опісля мали питати ціну за ці кийки, а ми дров не крали й нїкуди не ховали, ми даємо гроші за дерево, хоч воно цього й не стоїть.

Пристав питає Вебовського:

— Сколько єтай лєс стоїть?

— Він стоїть один рубль, але вони не мають права самовольно його брать!—каже Вербовський.

Ми кажемо, що даємо йому три рублї.

— Ну, плотїтє,—каже пристав, уже зовсїм не сердячись.

Ми виймаємо три рублї, даємо Вербовському, а він не хоче, каже:

— Вони менї давали десять карбованців.

— Давольно с вас,—каже пристав,—онї людї бєдниє, трі рубля, ето і так в трі раза дороже стоїмостї.

Ми раді, дякуємо приставові, що розвязав нас із „Берком“ і цим повинно було б дїло скінчити ся. Тим часом Вербовський подумав щось, узяв від нас три карбованці тай шусть у кишеню приставові. Пристав спинив ся, нїби щось надумуєть ся, а далї каже свойому дїловому:

— Нєт, стой! Ето несправедлїво. Всякая сволоч скаже, что прістав дїло покрив!.. Ктонїбудь подумаєт, что я защіщаю. Нєт, пішітє протокол!

Почав ся протокол. Питають Вербовського, кого він упіймав, що крав дерево. Показує на Саденка. Дїловий пише протокол, а далї питає:

— Як твоя фамілїя?

— Давиденко,—каже Саденко, не називаючи справжнього прізвища.

— Покажі білєт,—каже пристав.

— Нема білєта, господин пристав, мій білєт у хазяїна.

— Хто розпишеть ся, що цей чоловік справдї Давиденко?

Ми знаємо, що він сказав прізвище невірне, то нїхто з нас не хоче розписати ся, кажемо, що не знаємо сього чоловіка.

Тодї пристав забірає нашого Саденка до себе на бричку, й везе в стан.

Ждемо, що буде. Стоїмо ні в сих, ні в тих. І Вербовський пішов собі. Коли це через годину являєть ся наш Саденко. Ми врадували ся.

— Ну, що—питаємо—пустили?

— Чом же не пустять,—каже,—аби гроші. Я—каже—просив, просив, не пускають. Так я дав десять карбованців приставові, а він мені:

— Іди,—каже, спасибі йому,—та не показуй ся Беркові на очі.

От я й прийшов.

Фрайштадт, 17. лютого 1916. року. **Петро Ведмідь.**

Які народи живуть і скілько їх:

1. в европейській Росії:

Число за пор.	НАРІД	Міліонів	Число за пор.	НАРІД	Міліонів
1	Росіяни	65	10	Литовці й Латиші	3·5
2	Українці	29·5	11	Грузини	2·5
3	Поляки	10·5	12	Німці	2·5
4	Жиди	9·5	13	Румуни	1·750
5	Білоруси	6	14	Башкіри	1·5
6	Фіни	5	15	Вірмени	1·170
7	Туркмени, Чуваші	4·5	16	Еспанці	1
8	Кірґізи	4	17	Калмуки	0·480
9	Татари	3·750	18	Шведи	0·403

2. в Австро-Угорщині:

Число за пор.	НАРІД	Міліонів	Число за пор.	НАРІД	Міліонів
	а) Австрія			**б) Угорщина**	
1	Німці	9·630	1	Мадяри	9
2	Чехи	6·436	2	Румуни	2·949
3	Поляки	4·098	3	Сербо-Хорвати	2·940
4	Українці	3·992	4	Словаки (Чехи)	2·032
5	Словінці	1·253	5	Німці	2·029
6	Жиди	1·200	6	Жиди	1·060
7	Сербо - Хорвати	0·783	7	Українці	0·473
8	Італійці	0·768		**в) Боснія й Герцеґовина**	
9	Румуни	0·278	1	Сербо-Хорвати	1·764
			2	Німці й Турки	0·167

3. у Німеччині:

Число за пор.	НАРІД	Міліонів	Число за пор.	НАРІД	Міліонів
1	Німці	60·10	4	Французи	0·216
2	Поляки	3·746	5	Данці	0·142
3	Жиди	0·615	6	Литовці	0·106

Великдень у Львові.

(Справжня подія).

На перший день Великодня 1915. р. я був у Львові. Зайшов у Преображенську церкву, де в 4. годині в вечорі архиєпископ волинський Євлогій, відомий чорносотенний російський дїяч, мав служити вечірню.

До його приходу, як це дїєть ся в Росії, городові почали робити порядок у церкві: роздїлили публїку „одесную“ й „ошуюю“. Одесную стояли росийські салдати, чиновники, офіцири і т. п., в ошуюю було місце для „освободженого“ галицького народу, який мав вітати нововпеченого владику.

Усього народу було кілька стареньких бабунь і малих дїтий, серед котрих звертав на себе увагу хлопчина лїт вісьмох, бо немилосерно шморгав носом. Одна бабуня стояла на вколїшках перед вівтарем і молила ся. Городовий, чоловяга, що, мовляв, міг би катові шию звернути, ваговито підійшов до неї, щось шепнув їй на вухо, а коли вона не зрозуміла сього „вєжлїваво обращенїя“, представник власти легенько полапав бабуню за котресь ребро, після чого нарушителька порядку зникла.

Почув ся гомін і шепіт: у церкву торжественно ввійшов Євлогій із цїлою кавалькадою *) духовенства, чорного й білого. Він вийшов на катедру й почав говорити проповідь:

— Дорогіє братья наші галїцкіє! Сєводня—дєнь воскресєнїя із мєртвих. Какоє же ето воскресєнїє, кагда там, на полє брані господствуєт смєрть?...

І пояснив золотоустий єпископ се так, що, мовляв, тими ріками крови, які пролили російські мужички, вигноїлась добренько галицька земля й на нїй аж тепер вродить ся нове життя братів-Галичан.

Говорив дуже охоче й красно. Нарештї його преосвященство, обернувшись у той бік, де стояв згаданий хлопчик, розхвильовано, як то кажуть, пускаючи сльозу в голос, сказав:

— Многострадальний брат мой! Дай руку твою і внїдї в радость Господа твоєго!

Майже все духовенство плакало, градоначальник почав сякати носа, навіть городові покашляли трохи в кулак. Тільки „многострадальний брат“ замісць відповіди сильнїще носом шморгнув.

---

*) товариство, юрба.

Я побачив, що бабуня, яку городовий за ребро полапав, теж плакала. Менї здавало ся, що їй так проповідь владики дошкулила, і тому я тихенько запитав ся її, чи подобалась їй проповідь. Бабуня глипнула очима й крізь сльози промимрила:

— Коли б вас так копнули в бік, то й вам би подобалась!

Після вечірнї вийшла процесія „совершати обхожденіє“ кругом церкви. За архиєреєм ступало духовенство, а далї салдати. Недалеко од церкви зібралось багато львівських мешканців, щоб подивитись на невидане, надзвичайне явище. Попереду стояли шпалєри городових й не пускали нїкого ближче.

Коли Євлогій побачив, що за ним іде лиш невеличкий гурток салдатів, а „визволений народ“ здивовано озирав ся тільки, він обернув ся до градоначальника й голосно закричав:

— Чому ви народ не пускаєте за мною? Убрать городових!

Українське село в Галичинї (малюнок Олени Кульчицької).

Градоначальник як вюн зник, і через хвилину почалось таке стовпотворення, що годї описати. Виступила відома російська культура, яка починаєть ся в голові начальника, продовжуєть ся кулаками різних держимордів і кінчаєть ся під ребром обивателя, який до всього звик... Городові на приказ градоначальника почали, як то кажуть, дрючком у рай заганяти. Шпалєри городових у мить опинили ся ззаду за людьми. „Визволений народ“ підняв страшенний гвавт, бо люди сї були виключно Жиди й їм, певне, вявило ся, що їх почнуть вихрещувати на православіє. Легеньке доторкування російської культури до їх боків ще більше підливало масла в вогонь.

З таким акомпанїяментом *) процесія обійшла кругом церкви три рази і, як тільки владика повернув у церкву, Жиди як вода, що прорвала греблю, завдали такого драпака, що певне чорт реготав, аж за боки хватав ся, що преосвященному Євлогієві не вдало ся стілько людий дрючком у рай загнати.

Фрайштадт, 15. травня 1916. р. **Ярослав Янченко.**

*) супровід, товариство.

Розмова.

Глухе як не вчує, то в троє прибичує. (Народнє прислівля)

— Добридень, тїтко!

— Не знаю, куди пішов. Отак, як бачиш, сама напуваю; ще раненько як пішов, та й досї не знаю.

— Нї, я кажу: добридень!

— А, мабуть до коршми.

— Чи ви, тїтко, глухі?

— Отак, як сам бачиш: і лошата напоїти, й порося загнати, й дитина в хатї плаче, ще й теля пригнати....

— Глуха, тїтко!

— А обідать не зварю, хай ізїсть хоч чорта!

— Бувайте здорові!

— Їй-Богу, не знаю, куди пішов, мабуть до кошрми; але буде знати, як ходити, спущу галушок на водї, хай їсть.

— Бувайте здорові!

— Нї, нї, борщу йому не зварю!

— Хай вам, тїтко, й дядько оглухне!

— Дякую.

— І дїти ваші!

— Щиро дякую.

— Хай вам кітка згине!

— Та вже зварю.

— Здохлу кітку?

— Хай їсть, хай його розіпре!

М. Стратийчук.

З БАГАТИМ СУДИТИ СЯ, ТО ЛУЧЧЕ СВОЄ ВІДДАЙ!

Надійшло велике свято, Різдво. Кожний турбуєть ся, щоб як найлїпше його владити. Як чого немає свойого, то, щоб то не стало, треба його купити. Купує всякий меду до кутї, озвару, риби, гостинців для дїтий, щоб дарувати, як принесуть вечерю під Різдво до хрещеного батька або матері. Як хто багаччий та має зятя та нових сватів, то той і горілки припасе, бо як прийдеть ся випити зі сватами та вгостити зятя та доньку, як принесуть вечерю під Різдво, то тодї вже нїде не знайдеш, бо шинок не одчинить ся цїлих три днї.

До такого свята треба було й менї приготовити ся. Дещо було своє, а чого не було, то треба було купити. В середу раненько, гарненько поснїдавши, порадившись із жінкою, запряг свою кобилу і вйо в

город. Приїхав—аж дивлюсь: людий видимо-невидимо, як комашні! А возів і за день не перелічиш, нїде й возом стати!

Розсунув вози, сяк-так таки став, випряг свою кобилу, та ще саме проти церкви, а сам пішов купувати, чого треба було. Накупив усього.

— Ну, тепер—кажу,—можна й обідати,—бо вже справдї пів дня пробило, їсти захотїлось. Як пообідав, зайшов у шинок, узяв горілки й несу під полою. Дивлюсь: аж тільки один мій візок стоїть і щось запрягає кобилу. Глядь: аж то той, що по городу ходить із притикою, та торговок лає. Приходжу до нього та й кажу:

— На віщо це ви запрягаєте? Я й сам запряжу. Це мій віз і кобила!

— Твоя? Сам запряжош! Ґдє ти до сїх пор пропадал? Відїш, ужо второй час, хохол, мазепа едакой, вот я тєбє покажу! Да єщо как обращаєт ся, парядку нє знаєт!—кричить на мене, а сам запрягає далї.

Я як почув: „хахол, мазепа", то аж мороз по шкурі пройшов.

— Чого це ви кричите, чого це ви лаєтєсь?—кажу.—Чим я вас обидив?

Він нїчого. Запряг кобилу та вйо. Я за візок, з заду вхопивсь та, вже сердитий, кричу:

— Та постій, кацапське рило, куди ти їдеш?

Він подивив ся на мене, побачив, що не жарти, хап за свиставку, сюрчить.

Прибіг притишник другий, та як закричить:

— Што тут такоє?

— Бєрі єво! Смотрі, какой упрямой хахол, не повінуєть ся властям!

Та як ухопили мене в двох, як раба Божого, та так і кинули на віз. Ну, тепер роби, що хочеш! А тут притишник за віжки, та й вйо, та й вйо! Я лежу собі та думаю, що робити, а далї й кажу йому:

— Куди це ви мене везете?

— А вот повідїш! Будєш знать, как полїцію оскорблять! В полїцію!..

„А Бог би тебе скарав, як же я тебе оскорбив", думаю собі. Їдемо далї, вулиця широка, будинки високі. Коли це на вуглї стоїть іще вищий будинок, та ще й із хрестом.

— Вот відїш, какой большой дом!—каже полїцай.

— Та бачу, бачу, а що це за дім?

— Вот узнаєш, как посїдїш. Ето тюрма для такіх грубіянов как ти!

„Велика тюрма, та чорт їй рад",—думаю собі.—„Ну, що ти робити меш у світї білому. Їх воля й право!

— А що було б,—кажу—як би я втїк?

— Думаєш, нє знайдьом? Найдьом!

— А що було б, як би я дав вам рубля, чи пустили б?

— Пасмотрім.

— Будь ласка, візьміть рубля та пустїть, бо менї далеко їхати до дому.

— А мнє то какоє дєло! Знаєш, служба, присяга. Отправлю в полїцію—там тєбя, может, і даром пустят.

Я давай його просити ще дужче.

— Нет, каже за руб нїззя. Знаєш, нада і тому дать, што мне пособіл. Знаєш, служба. Ну та всьо равно, давай два рубля. Нє жалєй, то будєш дома ночевать. Как би нє сопротївлял ся, то можна б і дєшевлє, а так, єй Богу, нїззя...

Думав я, думав, вийняв два карбованцї й дав йому. Аж затрусив ся.

— Благодарю вас, премного раз благодарю,—каже,—а то порядку нє знаєш,—подав менї руку тай пішов геть від мене.

А я поїхав собі до дому, мало не опівночі приїхав.

* * *

На другий день приходить до мене сусїда Потап. Я йому розповів: сяк і так, нї за се, нї за те мало в тюрму не посадили.

— Певна річ, що й посадили б, на те їх воля—каже Потап.—От послухайте, яка кумедія зчинила ся менї того року.

Це було саме перед жнивами. Поїхав я в город, купив собі жачку. Положив її на віз, виїхав із двору, з того, де жачку купував, звернув зі шляху, став, привязав віжки до колеса, та й пішов купити собі на обід хлїба. Тільки що купив, та й іду до воза, дивлю ся: а притишник одвязав віжки, провів коний трохи на одшиб, та як штовхне одного коня під пузо, так конї як не схоплять ся, як грім загремів! І пішли грать, і пішли грать! Як вихор налетїли на той стовп, що з дротами, та верть у бік, та як зачеплять ся жачкою за стовп, аж дроти полопались! А конї полетїли з самим передком. Я кричу:

— Держи, держи!—і сам біжу. Прибіг: жачка на кусочки розсипалась, віз теж розламаний, а притишник стоїть та дивить ся. Пропали конї!

— Ето твої лошадї,—питає мене,—што стоялї на дорогє?

— Мої—кажу,—це й жачка моя й віз.

— Зачєм ти на дорогє стал?—питає мене, та підходить до мене.

А люди на мене кричать:

— Та бий його, бий притишника, бий! Ми його добре знаємо, він того року те саме зробив, що отсе сьогоднї.

— Хай,—кажу,—його Бог побє! Сьогодня понедїлок, завяжись із ним, то й не розвяжеш ся!

— Іди в полїцію,—сказав старенький чоловічок,—то він тобі заплатить за жачку й за конї!

Я так і зробив. У полїцїї написали протокол, честь—честю, всю шкоду описали, все по закону, а менї сказали:

— Ну, ти, мужичок, жди до суда, там твойо не пропадьоть, всьо до копейочки тобі присудять.

Через рік визвали мене до мирового.

Одного свідка мого взяли в москалї, другий не прийшов до суду, то я мусїв одложити суд на другий поклик.

Скоро пройде й другий рік, а мого суду не чути.

От тобі й по закону судять. Жачка пропала, я мусїв наняти на жнива, коні з перебігу погинули, то я теж купив собі, гроший позичив, а про суд нї слуху, нї духу.

— От так вам іще добре попало,—кінчив Потап.—Знаєте прислювицю: що, кажуть, як мав із сильним бороти ся, а з богатим судити ся, то візьми, та своє подаруй!

Фрайштадт, 24. грудня 1915. р. **Степан Хведосенко.**

ОЙ, НЕ ШУМИ, СОСНО...

Ой, не шуми, сосно,
Так дуже жалосно,
Не завдавай жалю,
Тяжкої печалї—
Мойому серденьку
У чужому краю,
Бо я і без того
Тяжку печаль маю...

Ой, тяжка то печаль,
Ой, душа болить,
Що день-в-день увесь світ
Нїзащо горить
І народ у диму
Упиваєть ся,
Що води—він криві *)
Напиваєть ся,
Не якоїнебудь,
Не поганської—
А своєї криві
Християнської,
Що немає жалю
В них нїякого,
Що старе, що нове—
Їм однаково,
Що сотками лїт
Побудовано,
Те за кілька годин
Поруйновано...
Іще тільки мене
Потїшає одно,
Чого люди усї
Вже бажають давно:
Щоби те, що сотки
Лїт збірало ся—
Щоб за рік за який
Все розпало ся!..

Вецляр, у лютому 1915. р. А. Билина.

*) Волинська форма—замісць: крови.

ЗІ СПОГАДІВ ПРО ЛУБЕНСЬКИХ „СОЮЗНИКІВ І К°".

I.

До року 1905. вороги народньої волї в Лубнях і лубенському повітї не мали нїякої орґанїзації. Вони певно й не сподївали ся, що цей рік може бути бурхливий, що може загрозити їхньому панованню, тому й не чути було в них про якесь єднанне для спільної оборони своїх інтересів. Вже ж поодинокі особи, представники поміщицтва та міського великого панства, не могли спокійно сидїти, коли чули що про звору-шіннє народу. Але одні вдавали зі себе не-аби-яких лїбералів і про людське око, нїби почасти співчували проявам громадянського руху, а решта їх хоча й була одвертими ворогами народу, та всеж не мали ще нїякого певного пляну боротьби з ним. Вони силкували ся здушити революцийність звичайним, загально вживаним тодї способом: доносами куди слїд на „непевних" із державного й їхнього погляду людий.

Все це робило ся тишком-нишком і, здавало ся, досить забезпечувало їх од клятої крамоли. Тому й потреби в орґанїзації просто не почувало ся.

Було це так, певно, ще й тому, що всї тодї ще твердо вірили в здатність і всемогутню силу полїцийно - жандармської влади, яка завше була в їх на послугах. До того ж лубенський повітовий справник, д. Семенов, та жандармський підполковник уважали ся на стільки здат-ними до знищення всього, що хоч трохи мало якісь звязки з револю-цийним рухом, що на їх покладало всї надії не тільки велике панство, а й вища ґубернська влада. Рішучі „мєри", яких уживали цї царські посїпаки проти всїх „крамольників" на стільки ослїплювали їх, що вони почували себе наче в Бога за дверима.

Та цїлком нечайно склала ся подія, якої нїхто не сподївав ся. В лїтку бурхливого 1905. року, в садку громадського зібрання, в перерві театральної вистави, в присутности публики, куля одного з лубенських революціонерів позбавила життя того самого пана Семенова, на якого так багато покладало ся рожевих надій, який так багато послужив на користь ворогів народу. Упевненість похитнула ся. Побачили, що нїякі рішучі урядові „мєри" не зможуть забезпечити „громадського спокою", що бракує тої сили, яка б могла винищити революцийний рух. Дїдичі й узагалї велике панство затурбовали ся.

Та було вже за пізно. Загально відомі революцийні події в Росії того часу хутко поширювали ся по всїм закуткам держави й сколихували „устої" не тільки поодиноких осіб, а й усього державного ладу.

II.

Турботи великого панства з кожним днем усе збільшували ся й до-водили його до повної розпуки. Припиненнє по всїй Росії залїзничого руху, а потім поява манїфесту 17. жовтня цїлком збили його з розуму. Воно просто не знало, що йому робити, яких засобів ужити, щоб захистити себе од тих несподїванок, які що хвилини їм погрожували не-аби-якою небезпекою.

Налякані цими подіями панове вбачили свій порятунок у конечній потребі організації всіх консервативних елементів, яка могла б негайно розпочати пляново боротьбу з революційними течіями в громадському житті. Щоб приєднати ж до себе як найбільше прихильників не тільки зпоміж панства, а й міського міщанства, порішено вживати в боротьбі лиш „мирних" засобів.

Та реакціонери найкрайнїщого напрямку не погоджували ся з пляном боротьби „мирними" засобами, і настоювали на тому, щоби вжити найрішучіщих засобів. Не погодивши ся на цьому, вони негайно ж похапцем взяли ся до згуртовання чорної сотні, яка могла б „активно" виступити й проти самого руху й проти його проводирів. Вже ж „активна" дїяльність чорної сотні мала була розпочати ся з жидівського погрому, і це було дуже великою привабою для всяких волоцюг, розбишак та пянюг, які охоче почали ставати в її ряди. До того ж до участи в цій „організації" членів запрохували чаркою горілки з доброю закускою та полтиничком, а то й цїлим карбованцем.

Як тільки згуртовано сяк-так банду чорносотенців, по городу пішли чутки, що кожної хвилї можуть розпочати ся жидівські погроми.

Та управа самооборони, що складала ся з представників революційних і соціялїстичних партій, які тоді працювали в Лубнях і в лубенському повітї, ще в пору дізнала ся про ці лихі заміри. Щоб не допустити до погрому, зорганїзовано негайно міську мілїцію з партийних робітників і селян, які були озброєні револьверами (пістолями) й слїдкували за кожним кроком чорносотенців. Кермуванне справою самооборони взяв на себе спеціяльний комітет, на чолї якого були: городський голова, один гласний городської думи, відомий український громадський дїяч, і иньчі поважні горожани, і навіть повітовий справник, заступник убитого Семенова, який стояв рішуче проти погромів.

Завдяки щирости членів „самооборони" (так звала ся мілїція) всї проби чорної сотні нарушити спокій підбурюваннем темних людий проти Жидів та соціялїстів, або розпочати погром, не мали нїякого поспіху. Коли ж одного разу вже подано гасло до погрому в одному з глухих закутків города шпурлянням каміння в вікна жидівських мешкань, то й тут цїлком несподївано зявили ся члени „самооборони". Погромщики, побачивши їх зі зброєю в руках, не тільки припинили свою „активну" дїяльність, не тільки почали перепрошувати, але ще й обіцяли одмовити ся од погромів і навіть люто помстити ся на тих, що їх намовляли до сього.

На цьому спроби до погромів закінчили ся. Організація чорної сотні розпала ся. Тільки панове організатори не могли заспокоїти ся на цьому. Злість їх душила, й вони довго не могли примирити ся з тим, що стало ся. Помсти й помсти їм хотїло ся, і до цього вони шукали собі відповідних шляхів. Переконавши ся, що розєднаними силами не можна нїчого вдїяти, що „активної" дїяльности не можна перевести в життя, вони в решті-решт погодили ся з думкою „мирних борців" і подали їм свої руки для спільної праці.

III.

Наслїдком цього єднання появила ся в Лубнях нова орґанїзація під назвою „партія правового порядку“. Оця партія взяла ся вже до „мирних“ засобів боротьби зі своїми ворогами, до яких залїчено всїх поступових громадських дїячів.

„Мирні“ засоби вдали ся вже дуже добре. Революцію потроху приборкано, й чорні птахи почали підіймати свою голову в гору. Справника й городського голову скоро усунено з посад, а через якийсь час і потягнуто до судової відповідальности вкупі з иньшими партийними революцийними дїячами.

То так хоч сезон погромів пройшов невдало, то, коли в Росії почало ся втихомирення революції й запровадження „правового порядку“ на підставі манїфесту з 17. жовтня, лубенські патріоти мали вже свою орґанїзацію й нїби-певний уплив на громадське життя.

Новий справник, д. Червоненко, був уже цїлком відповідною людиною того часу: не тільки допомогав „правопорядцям“, а ще й забігав наперед. Розпочала ся судова справа проти громадських дїячів за участь у „самооборонї“. Справник за допомогою судового слїдчого по важнїщим справам, д. Манжевського, нафальшував таку силу всяких документів проти винуватців, що всїм їм загрожувала коли не кара на смерть, то каторга до вісьмох років.

Крамолу винищувано з такою завзятістю, що, здавало ся, їй уже нїколи не воскреснути. Проводирів полїтичних орґанїзацій гарештували й тягли до судової відповідальности. Коли ж для цього не було підстав, то засилали адмінїстративним порядком до північних ґубернїй або на Сибір. Поступовців узагалї поставлено в такі умовини, що їм не можна було не тільки робити щось на користь суспільства, а й навіть висловлювати свої думки перед стороннїми людьми.

IV.

Цїлком зрозуміло, що завдяки цьому „правопорядцї“ почували себе повними господарями громадського життя вели свою полїтику досить одверто, як тільки їм хотїло ся.

Щоб як найбільше заманїфестувати себе та вплинути на людий, вони майже що недїлї скликали то загальні, то врочисті збори членів партії та прихильників „православія“. На зборах виголошувано гучні патріотичні промови з закликом до громадянства, вступати до партії, яка „одиноко могла спасти тодї Росію“. Щоби заохочувати населеннє ходити на ці збори, то про їх завше оголошували друковані оповістки й запрошували до участи орхестру духової музики, хор співаків і т. д.

На цих же зборах старали ся переконувати присутних і записували їх у члени партії. Коли ж люди одмовляли ся записувати ся, то сим, то тим викручували ся, а найбільше тим, що нїби не мали при собі ґроший на членську вкладку, то їм силоміць начіпляли партийні

відзнаки й записували в члени, і вкладку виплачували самі. Такими засобами вони досягли того, що число членів зростало, і збори инодї були навіть занадто людні.

Вже ж населення ходило на ці збори більше зза того, щоб послухати співів та музики, але „правовцям“ здавало ся, що це їхні певні прихильники й спільники. Це підтримувало їх настрій і надавало завзяття до „праці“. Проводирі були певні, що досягли вже повної перемоги над своїми ворогами й навіть досить щиро вірили, що населення в полїтичному життї піде тільки за ними.

Коли оголошено вибори до першої Державної Думи, „правовики“ не мали нїякого сумнїву, що пройдуть тільки ті кандидати, яких вони захотять. Спроби бльоку поступовців провести своїх кандидатів, бувшого городського голову (конституцийного демократа), Г. Взяткова, українського громадського дїяча, В. Шемета, й лїкаря—Жида, Б. Барського, викликали в їх тільки жартовливу усмішку. Про цю небезпеку вони й слухати не хотїли, коли хто нагадував про неї. До того ж вони силоміць майже кожному виборцеві накидали зарання виготовлені записки (бюлетенї) з прізвищами своїх кандидатів, наглядали за виборами та за тим, щоб поступовці не агітували.

V.

Але зла доля тяжко поглумила ся над ними сердешними. Не тільки вони, а й нїхто не сподївав ся того, що стало ся. За виборців пройшли кандидати бльоку поступовців такою більшістю голосів, що „правовцям“ довело ся тільки губу прикусити. Цей яскравий факт як найкраще показав, за ким стоїть народ і чого варта полїтика „правопорядців“.

Од цього висліду проводирі партії просто скаженїли й од сорому не знали, що їм робити. Всюди тільки й чути було од їх: „Зрада! Зрада!“ Зраду вбачали в кожному членові партії, в кожному громадянинові. Всїх виборців називали вовками в овечій шкурі, які тільки прикидали ся „правопорядцями“ та їхнїми прихильниками, а в дїйсности були „жидівськими запроданцями“, „крамольниками“ і т. п. Проти виборів подано протести, але з них нїчого не вийшло. Вибори затверджено, а до того ще й на посла до Думи на губернському зїздї виборців обібрано Українця, В. Шемета, якого вважали в Лубнях за найгіршого крамольника, і який мабуть тільки помилково не дістав ся до тюрми або на заслання. [Потім, після розвязання першої Думи, його таки загарештовано й потягнуто до судової відповідальности по 102. і инш. ст. карного кодексу].

Ця страшна поразка патріотів, згуртованих під прапором партії „правового порядку“, закінчила ся тим, що на найближчих загальних зборах зчинив ся цїлий скандал, і партія фактично розвалила ся. Лишило ся в нїй лиш кілька чоловік та партийна корогва, яка найшла собі притулок десь у темному куточку соборної церкви. Там вона й досї стоїть, мов та сирота без батька й неньки, та нагадує й тепер Лубенцям, що в Лубнях була колись „партія правового порядку“.

VI.

Та подія ця тяжко вразила не тільки лубенських патріотів, не тільки повітову й губернську поліційно-жандармську владу, а й вищу петербурзьку. От і вона, щоб запобігти лихові й виробити таки з Лубенців державних патріотів, зразу ж послала до Лубень генерал-патріота, професора Павла Ясінського, з його славною чорносотенною родиною, щоб він там негайно заснував „Союз русского народа“ та вжив усіх сил і здатности, щоб як найглибше поширити поміж темним народом ідеї цього союзу.

Як тільки прибув до Лубень цей генерал-патріот, зразу ж колишні „правопорядці“ згуртували ся коло нього й почали виробляти новий плян „спасення Росії“. Щоб порвати на все з партією „правового порядку“, ухвалено спорудити перш усього нову союзницьку корогву (стара вважала ся вже небезпечною). На посвячення корогви скликано всякими способами багато народу, який і мусів уявляти собою перед генерал-патріотом тих патріотів, на котрих може покладати ся вся „великая, нєдєлімая Русь“...

Бачучи таку силу „народу“ (там було таки дуже багато, але найбільше чомусь дітвори), пан Ясінський дуже зрадів і жваво взяв ся до праці таки з першого дня. По городу розповсюджувано всякі чорносотенні газети й книжечки, відновлено збори з музикою й співами й т. д.

Щоб мати ще більший поспіх із розповсюдженням чорносотенних видань, „союз“ збудував собі серед базарної площі спеціяльну яточку (кіоск). Там кожного дня скупчуєть ся дуже багато темних людий, особливо селян, що приходять на базар... Щоб звернути увагу людий на цю яточку й надати їй як найбільшої ваги, генерал-патріот, одчиняючи її для загального вжитку, вчинив дуже бучне свято посвячення її. Туди покликано дуже багато попів і навіть полтавського владику, який звернув ся до присутного народу (це було на Зелених Святах, коли люди були вільні, й їх попало на посвячення дуже багато) з промовою та закликом спасати „самодєржавіє, православіє і русскую народность“. Вже ж народ дивував ся тільки, що такій дрібниці, та надають такої ваги, але генерал-патріот знав, що робив.

Потім „союз“ почав видавати й власну газету: „Благовєст“. Тільки ж у Лубнях були виключно жидівські друкарні й вони не згоджували ся друкувати погромних статий. Через те й „союз“ не мав змоги видавати газету в бажаному напрямкові. Це ж дуже стояло на перешкоді дїяльности „союза“ й генерал-патріот пішов на хитрощі. Не маючи відповідних коштів на заснування власної друкарні, він улесливо намовив ченців лубенського монастиря, які виявляли повну прихильність до „союзу“, заснувати друкарню на кошти монастиря, нїби на його ж потреби. Це йому легко вдало ся й тоді вже він писав у своїй газеті, що хотів.

Здавало ся—праця пішла бажаним шляхом.

VII.

Але це тільки так здавало ся. Пройшло кілька місяців дїяльности, й народ упізнав своїх „приятелїв“. На збори являло ся все меньше й меньше людий. Часописий нїхто не читав; до яточки нїхто не хотїв і заходити. Мало того. З неї кепкували, старали ся робити всякі капости й т. п. Мусїв „союз“ її перенести на друге місце, але вже без участи попів і владики, а так просто на дрючках... Та не повело ся їй і на другому місцї. І там її обминали всї. Ченцї хотїли були врятувати її становище й упорядили в нїй крім чорносотенних ґазет продажу образів, усяких церковних книг і книжок духовно-морального змісту, та це нїчого не допомогло. Народ просто соромив ся до неї заходити й ченцї мусїли зректи ся торгувати в нїй. В рештї-решт ятку зовсїм ізнищили.

Не повело ся ченцям і з друкарнею. Коли настигла ревізія монастиря, виявило ся, що друкарня йому зовсїм непотрібна, що монастир через неї терпить тільки втрати. До того ще викрили ся й якісь шахрайства при заснованнї її, то так монастир мусїв закрити її. Це дуже погіршувало становище „союза“ й ґенерал-патріот аж занедужав сердешний, коли дізнав ся про це.

Таким чином становище „союза“ все гіршало й гіршало, і тут надходили знову вибори до третьої Державної Думи (до другої Думи вибори одбули ся ще до фактичного зорґанїзованнї „союза“). Треба було показати правительству, що ґенерал-патріот працює й недаром бере грошики з державної каси. Скликали надзвичайні збори й почали раду радити, як „спасати Русь“, де шукати причин тому, що населення обминає „союз“. Одні говорили, що народ, особливе виборцїв, можна приєднати до себе чаркою горілки, другі—„святим“ карбованцем і т. д.

Найшли ся навіть і такі, що запропонували всїм уродливим паням і панянкам взяти ся до аґітації й привернути членів залицянням і навіть... закохуванням!... Вони запевняли, що цей спосіб мати ме багаті наслїдки для „союза“ й патріотичної Росії, для спасення якої всї члени „союза“ мусять усе зробити, що тільки од їх залежить. Деякі панянки запротестували (вже ж—не всї) проти такого способу аґітації. Але коли проведено ширшу дискусію, то більшість стала на тому, що кожний із членів „союза“, який почуває себе щирим патріотом і справдї хоче „спасати Русь“, мусить безумовно вживати всїх засобів, які тільки можуть підпомогти цїй великій справі. То так панянки з „дамами“, навіть і ті, що протестували, мусїли погодити ся з постановою й робити „великоє дїло!“ Коли спасати Росію, так спасати!

VIII.

Почала ся передвиборча аґітація. „Союз“ не дрімав. В одному місцї чарка горілки гуляла, в другому—„святі“ карбованцї брязчали, а вродливим паняночкам та „дамам“ уже супокою не було нї в день, нї в ночі. Робота кипіла.

А поступовців і чути не було. Зберуть ся собі бувало де в найглухіщому куточку, щоб нїхто й не бачив і не чув, та потихеньку й бурмочуть. Прізвища ж свого кандидата так і вимовити бояли ся. Вони може й сміливіщі були б, але тодї вже така мода по Росії пішла, що коли хто назве голосно кандидата поступовців, то його вже наче язиком злизне: або в тюрмі, або ж у „болєє отдальонних“ місцях матушки Росії опинить ся.

Але настав день виборів і прізвища поступових кандидатів стали відомими для всього громадянства. Більшість виборців ішла собі чемно з записками своїх кандидатів до виборчої скриньки й спокійно вертала до дому. Та були й такі, що ледви тягли ноги, які не слухали ся свого господаря й переплутували ся то в один бік, то в другий. Були й такі, що йшли під „конвоєм“ паняночки або „дамочки“ з союзницькою одзнакою на грудях...

Видно було на кожному кроцї, що вибори одбувають ся не без „аґітації“, як і в иньчих конституцийних державах, хиба тільки може способи аґітації чимнебудь різнять ся. Та чи так, чи инакше, а вибори пройшли досить спокійно. Гарештів було навіть зовсїм мало.

На другий день коло виборчої скриньки стояла вся президія „союза русскаго народа“ та ждала оповістки про підрахунок голосів. Напруженнє було дуже велике. Нарештї підрахували й сповіщують: абсолютну більшість голосів дістав д. Серебряков—кандидат поступового громадянства!..

Союзники перепитують: „Як це так? Цього бути не може!“ Але їм повторюють теж саме. „Дами“, що вже прибігли сюди, щоб дізнати ся про вислїд виборів, повстовбенїли й не знали, що казати. Одна з них навіть упала й почала було кричати гістерично:

— Зрадники!.. Зрадники!... Усї мужчини зрадники!.. Не можна вірити мужчинам!..

Викликано телєфоном лїкаря, який привів її до памяти й на вухо попередив:

— Ви вагітні, пані, вам треба оберігати ся від усяких випадків, що так прикро можуть уражати вас!..

Голова „союза русскаго народа“, дізнавши ся про цї вибори, занедужав, зляг у ліжко і навіть маслособорував ся. Правда—одужав скоро й мабуть до сього часу скрипить, хоч уже певне зборів не скликає, ґазети не видає, черців не підводить „під манастир“ і людий уже не може з такою нахабністю туманити, як це робив, приїхавши до Лубень.

Не повело ся в Лубнях „правопорядцям“, не повело ся й „союзникам“. Тільки ж до корогви „правопорядців“ прилучила ся ще й друга—„союзницька“.

І нагадують вони тепер Лубенцям, що були колись у Лубнях чорні круки, вороги поступу й волї народньої, але щезли, вже може на завше, нї посіявши того розбрату й ворожнечі, які були би їм на користь!..

Фрайштадт, 15. травня 1916. **Іван Лївобережець.**

ЛИХОЛЇТТЯ 1914./15. РОКІВ.

(Присвячую оідній Галичинї).

Ой, збірались чорні хмари на нашій Вкраїнї—
Обертали край веселий в убогі руїни
День і ніч ревли гармати, били самопали—
Гори, степ, лани широкі трупом повкривали...
Галич, круки хижі вють ся і в зимку і в лїтї—
На бенькет їм що день божий є свіжо забитї...

І ще буде—не вгаває, не вщухає буря—
Не один без козаченька зоставсь малий джура,
Не один кінь вороненький блукає по полю,
Не одне дївча гарненьке проклинає долю...
Плаче мати, дїти батька більше не діждуть ся ..
І з старих очий тихенько гіркі сльози ллють ся...
Там, де пишні цвіли села, де садки кохались—
Тільки попіл, вугіль чорний, комини зостались...

Доборолась Україна до самого краю,
А тепер і на руїну нїчого не має...
Покарав Господь небогу, а не знати за що?
Не за те, буває часом, що була ледащо,
Що маленькі свої дїти в панство виводила,
У московське й польське панство, а сама сидїла?..
Виростали любі дїти—назад як вертали
Перевертнї—Україну в нївець обкрадали...

І як вдарило це лихо над краєм над рідним—
Він зоставсь без оборонців, сам зостав ся бідний.
І зі сходу і з заходу сунуть чорні хмари,
Й свої крюки налїтають і розводять чвари...
Хто не хоче, той не палить і не убиває—
Зостались самі руїни з веселого краю.
Де ж ви, вітри, де ж ви, буйні? Летїть на Вкраїну—
Завертайте чорні хмари назад в Московщину!..
Нехай ясне сонце з неба зза хмар до нас гляне
День щасливий оновлення на Вкраїнї стане!..

Угорщина, 8. червня 1915. р. Микола Струмок.

ДОПИТАВ СЯ.

Майже сімнацять років тому назад, коли ще я був малий, Іван Муха, його син Тихін і дочка Настя, і Кіндрат Чумак зібрались іти в Київ на богомілля, а вони менї родичі, то я це й пронюхав. Давай проситись у батька, щоб і мене пустив у Київ із дядьком Іваном та Тихоном. Батько менї сказав так:

— Ти ще малий, будеш жить у світї, то хоч і не хоч, то будеш, а тепер обійдеть ся; буде чужий чоловік із тобою морочить ся!

Я це вислухав од батька з гіркими сльозами. Побіг до дядька Йвана, розказав усе й попросив, щоб мене взяли. Дядько каже:

— Нехай батько дасть тобі гроший на машину та мати паляницю, бо то далеко, то й поїдемо.

Я до матери. Прошу та прошу, щоб казала батькові, щоб пустили, бо дядько Йван казали, що мене візьмуть. Мати нїчого не сказала, бо я плакав, а зараз пішла до дядька Йвана. Що балакали там, я не знаю. А в вечорі, коли вечеряли, мати сказала батькові, щоб я їхав у Київ, то батько сказав матері:

— Ти, погана віро, вже зараз і побігла до чоловіка! Мало чого він не захоче!

Ну, а таки мати замісила (наставила маленьку дїжу) й почала вчиняти паляниці.

На другий день уже батько приказував, щоб я, як поїду, то щоб не оставався од дядька, не роззявляв рота, а то згублю ся, бо то ж город, там людий пропасть!

Ну, як то кажуть: „як не нездужала, а, слава Богу, вмерла“, так і я. Як не було, а я поїхав. Батько дав дядькові три карбованцї й менї два, а мати чотирі вузлики:

— Один—каже—в печерах роздаси на мощі, другий черцеві, котрий буде писати на вічне поминанне за упокой, то даси цей вузлик і запишеш дїда Самсона! А це тобі!

Позаховувала гарно й сказала, коли й де розязувати, а найдужче приказала купити ригалю й милїсу в черців у печерах, а то як на базарі, то обманять.

Це було якось у травнї. Приїхали ми в Київ, ходили ми днїв зо два ускрізь. Тільки не я держав ся дядька, а дядько мене, бо як побачу щонебудь, то вилуплю очі тай дивлюсь. То вони підуть, а я останусь, тодї вертають за мною. Так я зробив кілька разів—так, що вже дядько водив мене за руку та приказував:

— Не оставайсь, а то згубиш ся.

Так минув третїй день, чи що. Прийшли ми в Лавру. Тут почули, що в завтра будуть висвячувати митрополита, чи єпископа, не знаю. От на другий день пішли ми в Лавру, простояли довго перед церквами, а я, й Тихін, і Кіндрат, і Настя лазили на дзвіницю.

Близько півдня почали дзвонити в усї дзвони. Люди посунули всї в церкву. Черців пропасть: все пузаті, здорові, очкурами попідперізувані. Я малий, люду багато, нїчого не видно, придавили мене, я давай кричати.. Мене вивели на крилас (ми недалеко його стояли), тут уже було менї видно все.

Тут був той, що його святили, старший, тут і ножицями його трошки стригнули, й мазали, а черцї співали: „Спола етї деспота!“ Деякі люди кричали...

Я цих слів не знав, що вони значать. От я спитав черця:

— Батюшко,—кажу,—що це ви співаєте не по нашому, якісь деспоти?

Він заки менї сказав, перше похвалив мене:

— Єто ти, чадо Боже, хорошо дєлаєшь, что спрашуєшь. Вот я тїбє поясню. Єто слово греческоє. Оно значіт по нашему: „Господї помілуй“, а по греческі: „Спола етї деспота!“

Потім по довгих роках я чув, як другі люди цї слова поясняли якось не так, як чернець. Я заглядав до книжки,— не найшов. А ось недавно спитав двох, котрі пояснили, що „деспот“ це значить „пан“, і то такий пан, що має необмежену, здорову власть!

От тобі й чортів чернець! Він і сам не знав, або не хотїв менї сказати, щоб я не знав, і аж через сїмнацять років менї прийшлось довідати ся, що таке деспот.

То так, я тепер знаю, що тодї владицї не „Господї помілуй“ співали, а „На многа лїта, пане з великою самодержавною властю“. Біда з тими деспотами! Ще їм „многих лїт“ вигукують!

Та ще одно знаю. Чим то не морочать голов наших людий оті всї черцї,—а люди темні, нїчого не знають, вірять... Добре, що за сїмнацять лїт менї довело ся почути, що мене обдурили—а кілько то людий цїлий вік ждуть розяснення—й не діждуть ся ..

Фрайштадт, 18. лютого 1916. року. **Веремій Ковальський.**

ПТИЧІ ЗМАГАННЯ.

Казка-бувальщина.

Присвячую дїячам фрайштадського табору.

Від Редакції. Під Різдво 1915. р. появив ся нечайно в нашому таборі нежданий гість із „родїни“. Із приводу цього візита повстала ця „казка“, яку подаємо товаришам на вічну згадку про хвилї перебування того гостя серед нас.

1.

Далеко, де вітри гуляли та вили,
Гнїздечко у горах соколи мостили:
Що тільки попали, збірали й збірали,
Й галузку із терну з зернятком напали.
Куди намічали, галузку принесли,
Принесли й поклали ті птиці небесні.
Галузка зернятко на землю впустила,
З зернятка ж ростина враз зазеленїла.
Приняв ся той терен, почав розростати,
І соколи стали його доглядати.

Росте собі терен, що день розростає,
Цвіте білим цвітом, цвіте-розцвітає,
Звеселяє терен цїлую природу,
Хова в собі щастя для птичого роду,
Бо буря страшенна під той час гуляла
І пташок на гибіль кудись усїх гнала,
Малих і великих, хто піднявсь у гору,
Гнала перед себе, гнала без розбору.

От якось ті пташки в той терен влетїли,
Зупинились в йому й трошки звеселїли.
Назлїталось пташок з усякого краю
Й найбільш соловейків з зеленого гаю.
Привикли до терну тії соловейки,
Живуть наче в гаю, такі веселенькі!
Соколи навчали про щастя, про долю
І що треба знати, щоб добути волю...
Послухали пташки, стали гуртуватись,
І почала пісня їхня розливатись.

Що день, то сильнїще та пісня лунає,
В гуртку соловейків всїх вона тримає.
Всяк терен той знає, нїхто не минає,
Бо пісню чудову чути в терну тому,
Вона усїх манить, мов кличе до дому!
В терну соловейки нї раз не втихають
І голосно пісню співають й співають.

2.

Веселе лящання день і ніч лило ся!
Отже без халепи й там не обійшло ся.
Шуліки та кобцї, як вчули ті піснї,—
Кричать, репетують, що мало не трісли.
Бігають, вертять ся, злять ся всї, лютують,
Що там соловейки щось нове будують!
Накінець доклали про все те орлові:

„Отам і там“—кажуть,—„живуть мудролови.
Щоб їм помішати, не дать гуртуватись,
То нам за їх треба чим скорше узятись“.

Орел скликав раду. Всї стали казати,
Що якось, та треба з світа їх зігнати...
Слово та другеє, і підняв ся галас:
Той розігнать каже, той побити зараз...
Кричали-кричали, мало не побились, .
Аж тодї притихли, як з крику зморились.
І вже чути стало, ворон так озвав ся:

„На скільки вже“—каже,—„я переконав ся,
Тепер за найлїпше от що я вважаю:
(Це річ дуже важна і я її раю)
Святим їх найлекше буде задурити,
От хоч би де мощі якії одкрити,
Чи чудо денебудь указати боже;
З цих двох святих річий щонебудь поможе!..

Враз кобець зірвав ся і так став казати:
„Чого нам ще ждати? Вказ надрукувати!..
Хто сповнять не буде оцього указу,
То в Сибір загоним ми його відразу!
Хай там в снїгу“—каже,—„лишень поспіває,
У нас же співати не всяк право має!
Одного-другого тільки нам загнати,
То останнї сами затихнуть співати!
Як вбачать та вчують, як піснї вдають ся,
Сами нашій волї тодї піддадуть ся“.

Тут шуляк орлові почав говорити:
„Їх усякі кари можуть лиш озлити.
Це якось би треба зробить з ними тихо,
А то вони скоять нам такеє лихо,
Що лад теперішнїй геть перевернеть ся,
І нам наша нитка відразу ввірветь ся!“
—Що ж тут робить?—каже орел вже сердито.—
„По мойому“,—каже шуляк ваговито—
„Треба буде скликать таки зараз думу!“
„„Що в нас не хватає хиба свого уму?““—
Трохи не всї разом нараз закричали.
І знову ще дужчий там галас підняли.
Кричать на все горло, що й чорт не второпа,
А не яканебудь варварська Европа!
Попугай схопив ся й собі став пищати:
—Треба,—каже,—крильця трохи повсїкати,
Щоб вони високо так не підіймались,
Щоб „зась“ памятали, щоби нас боялись.
Ще один не скінчить, другий починає,
Кричать всї, а слухать кому там немає,
Знать, перекричати 'дин дума другого.
Мабуть й не дійшли би вони нї до чого,
Коли би всї разом були не похрипли:
Голосу не стало, й через те затихли.
Тодї встає кобець й зачина промову:
„Між них необхідно треба послать сову!
Вона хай полетить, про все розузнає,
(Вона ж нічна птиця, то їх залякає)
Як гаразд узнає, що там й як ведеть ся,
Тодї відповідна вже й міра прийметь ся!
—„Ну щож? Надумались?“—Орел став питати,—
—„Всї на теє згодні, щоб сову післати?“
Усї в один голос: „Як сову, то й сову!“
Метнулись шукати, покликали сову,
Де взявсь реквізитор, сову прикрасили,
На піррю червону стрічку почепили,
Неначе б то паву із неї зробили,
І тодї послали: „Лети на здоровля,
На нашеє щастя, на їх безголовля!
Гледи ж тільки“,—кажуть—„гаразд придивляй ся,
Й щоб не здогадались, в знаки не вдавай ся!“
—„На що її вчити! Вона що? Не знає?“—
Кобець кумпанїю свою підражає...
Полетїла сова.

3.

От-от долїтає
В терну се зачули, кричать: „Летить пава!“
Пташкам враз зібратись розійшлась заява.
Злїтають ся всякі пташки в одно місто,
Сороки наперед. Як віщуни, звісно,
За паву почали другим скрекотати,
Що та добродїйка все їм може дати.
Це горобцї вчули: живкають, стрибають,
Й чого б попросити радять ся, не знають.
Поміж горобцями сороки скакають,
Нїби розумнїщі усїх научають:

— Дивіть ся! Як пава буде долїтати,
За здоровля треба дружно прокричати;
Може ще й прийдеть ся гукнуть „Спаси Боже!“

„Молитва нїчого тутки не поможе,
Не виручить того, хто раз прокрадав ся“...—
Один соловейко голосно озвав ся.

Долетїла цяцька: „Здоровенькі були!“
„„Здорові!““ у мить їй в відповідь загули.

„Тю, дурнї! Чого ви, чого ви зрадїли,
Хиба тому може, що вас ще не зїли?“—
Один соловейко зміж гурту озвав ся,
Зітхнув важко й каже:—„І Ти одказав ся
Од нас уже мабудь, милосерний Боже!“—
„„Цить!““—горобцї кажуть—„„тож на Сибір може
Заслати за сеѳ, або ще й не теѳ...““
Тодї тихо стало.

Цяцька походжаѳ,
На всїх пташок зтиха собі позираѳ,
Ходить собі нишком між кожним рядочком,
Говорить ангельським до їх голосочком:
„Привіт од вірла вам!“—промовля тихенько.
Пташки на те кажуть:—„Дякуѳм гарненько!“

І пішла розмова про сеѳ, про теѳ.
Сова закидаѳ пташкам ось такеѳ:
„У вас тут весело, терни тут чудові!“
„„Та терни то гарні, за те й нема мови““,—
Горобцї їй кажуть,—„„та їсти немаѳ!““
„Та я теѳ знаю“,—сова промовляѳ,—
„Тут жити не так, як серед свого поля,
Пострівайте“, каже, „на те божа воля!

Що дає, повинни ми все переносить,
Чи кару, чи ласку; тому, який просить,
Милосерний з ласки усе посилає!"

На цьому спинилась. Нове починає,
Немов казку каже дітям для забави.
„Правда", каже, „лучче було на канаві,
От там біля гаю, де брати літають!"

Мовчать всі. Нї слова не відповідають:
Бідних залякали, як вільно літали.
Не знають, що вкупі орла б заклювали,
То й сови боять ся, не кажуть нїчого...
Боять ся сказати, що це не від Бога,
А ви не даєте з терну полетїти,
Ви тутки виною, годї нас дурити,
Годї з нас кров пити й дурити богами!
Не топчіте правди святої ногами!
Ви нам ворогами, ви, шуліки й сови!
Мовчать всі. Про правду нема тут і слова.
А сова своє, знай, все їм „наливає",
Мов би добродійка кожного питає:
—„Дістаєте звістки із свойого гаю?
Чи чути вам тутки, що робить ся в краю?"
„„Дістаємо"",—кажуть.—„Чим дома займав ся?
Як до терну цього, чи давно дістав ся?
А ти із відкіля?"—пита вже другого.
— „А ти що? Не хорий?"—пита знов нового...

Такими словами всїх перебірала,
І мудрощі всякі раз-в-раз „наливала."
Спитає про гроші, кине на науку,
Знов зверне на Бога, каже:—„Терпіть муку!
За ваше терпіння ви будете в раю,
А я... Не поможу, бо... власти не маю!
Як полечу",—каже,—„так там буду дбати"...

Соловій не втерпів: „Тюрми будувати!
Ви мистці до того! Ми вас добре знаєм!
Та ж Сибір велику ми до того маєм...."

Сова своє плеще, мов би то не чує:
— „За вами всї плачуть, і орел бідкує!"

Вчув це соловейко й знов терпцю не стало,
То й почав співати так, як належало:
„Ваші ласки й сльози! Я їх добре знаю!
Тільки на що ллють ся, я вас запитаю?
Хиба того може, що не додушили

Нас всїх до останку? Тодї б ви пожили!
Бо дїточки наші невчені б остались,
В кігтях ваших клятих вже б і не пручались,
Приймали би мовчки всї ваші укази,
Молились би, й вашим вірили б всїм фразам!
Та ще одно хочу, щоби ви сказали:
За що братів наших на Сибір загнали?
За те, що не хтїли з вами кров пить нашу,
Що все промовляли на некористь вашу,
Що на нас кайданів з вами не кували?
Ось за що усїх їх послали в Урали!
Тай ще одно важне у мене питання:
Чо' сюди явились? Яке в вас завдання?
Чого вам потрібно? Як нам тут живеть ся?
Чи може вам треба, що тутки ведеть ся?
Так і є! Прийшли ви не пособить в горю,
А щоб залякати, не дать знать про волю!
Та нас не злякаєш, не діждетесь цього,
Не випєте крови із серця живого..."

Далї не міг більше нїчого сказати.
Сороки скричали: „Забрать геть! Забрати!"
Й як Жиди Пилату на Христа кричали,
Так на соловейка усї гвалт підняли!

От взяли від сови того соловейка,
І павочка стала така страх раденька,
Що того не можна і в вірші сказати!

Радїла ж не довго. Другий став питати:
„За що товариша нашого забрали?"

Сказились сороки! Тиснутись почали,
Під боки штовхати, декого й побили..

А сова дивилась, дивилась й радїла.

„Та як це так, браття",—почув ся спів знову—
„Хиба ж ми повірим у совину мову?
Та ж ми тим поможем лиш сїтку снувати,
Самі собі будем вороги і кати!
Щоби нашу силу вороги пізнали
І на нас кайданів більше не кували—
Треба гуртуватись! Оттим гуртом новим
Ми стрясемо царством могутнїм орловим!"

Підхопили спів сей иньчі соловейки
І затягли пісню: зразу по тихенько,
А далї сильнїще й сильнїще лящання
Зовсїм заглушило сорок скрекотання.

От тоді то пава змінилась одразу —
І більше не стало чуть її розказу,
Й десь пиха пропала, ввесь чар розлетїв ся,
Лиш значок на піррї більш зачервонїв ся.
Крутнулась, вертнулась й скочила відтїля—
Боялась, що може підітнуть їй крила!..

Та всї соловейки спокійно стояли,
Дивились у слїд їй, нищечком сміялись,
Як сороки сові „Многа лїт“ кричали,
Й поклін свій вірлові нею посилали...

* * *

Давно це минуло... й сьогоднї мов снить ся,
Як сова у терну вертить ся, лестить ся,
Як горобцї плачуть, сороки скрекочуть,
Собі ласки-щастя вимолити хочуть,
І як соловейки глузують-сміють ся...

Тепер вже їх пісні все більш ллють ся й ллють ся,
З горобцїв багато стало соловейків,
Що з ними співають їх пісню раденько...

Ще тільки сороки не можуть забути,
Що вечора ллють ся їхні скорбні нути...
Тепер ще по смітті бляшечки збірають,
Золоту відзнаку із їх виливають,
І хочуть послати в подарунок сові,
Щоб слово сказала за них т а м... вірлові.

Фрайштадт, 23. сїчня 1916. року.

(Перероблено в половинї червня) **Іван Чумак.**

Малюнки з таборового життя.

1. Москаль навчив.

В одному таборі полонених розійшла ся чутка, що всїх Українців будуть відокремляти в одну ґрупу. Цього було досить, щоб зараз же заговорили, стали виясняти на різні лади цей розпорядок, до здїйсненя якого було ще дуже далеко.

— Єто іх, етїх самих хахлов, атдєлят, дадут лучше піщу, будут склонять, чтоби анї, значіт, за визволєнїє стаялї да разлїчнимі полїтїками занїмалїсь, а патом, брат, і на пазїцію, на сваєво же брата!

Другі казали, що це зовсїм не те, бо відокремили ж Поляків та Жидів і иньчі національности, то що ж дивного, як Українців теж хотять віддїлити. Словом, не бачили нїчого надзвичайного тут, а находили повну рацію. Так, чи инакше, а навіть самі Українцї через цю балаканину почули себе героями, неначе вони нїчого з Москалями спільного не мають, вже зовсїм поквітувались і почали згорда дивитись. Иньші Українцї, коли прийшло ся питати їх, хто вони такі, казали, що вони Великороси: бояли ся писати ся Українцями так, що з приводу цього самі Виликороси з них добре насміялись, переконнуючи їх, що це сором.

— Ех, ти Українєц нєсчастний! За что ти на вайну пашол, за что страдаєш?—питає Великорос, сміючись.

— Як так?—витріщив той очі.—Хиба не за те, що й ти?

— Канєчно, нє за то. Расії абявілї вайну, так я, как рускій челавєк, пашол на защіту своєво царя і атєчества! Ну, а ти чево пашол, развє Українцам абявлял Нємец вайну?

— Нї,—відповів той, ще гірше дивуючись.

— Раз нєт, так, значіт, ти напрасно пашол на вайну, потому что ти нїчево нє понїмал, от таво і пашол за чужова царя і атєчество. Вот, єслї би ти понїмал всє етї вєщі—нє мучіл ся би здєсь!

— Хиба?—вирвало ся в Українця.—А що ж би ти думав: воно справдї так?

— А ти думал как? Нєт, брат, гаварі, так точно!—додав Великорос і весело засміяв ся, побачивши, що Українцеві було не до жартів!

Він глибоко, може перший раз у життю, задумав ся.

2. Америка виручає!

В одному таборі, куди я попав, менї довело ся наткнутись на той найгірше темний загал, школа виховання якого була не вища салдацької премудрости. Всякий „унтер“ та фельдфебель був для них найрозумнїщою, найосвіченїщою людиною. Цю культуру вони прищіпили своїм „падчіньонним“, які, стогнучи під ярмом працї та неволї, дивлять ся очима своїх принизників на всякі сучасні події світа. Тут цих, чужих-не своїх, було багато: Руські, Поляки, Татари, Вірмени, Жиди й чимало наших.

Звичайно, що мене більше всїх інтересували Українцї. Де зачую було свою мову, зараз і прислухаюсь, про що йде розмова.

А цей день було що послухати, бо саме часописи поприносили звістки, що між Нїмеччиною та Америкою виникло непорозуміння. І коли якийнебудь старший барака зачув це від свого приятеля „долмача,“ то нема нїчого надзвичайного, що через годину-дві в таборі всїм стало добре відомо, що між цими державами йде вже крівава війна. Щира праця язиків надала дуже благородну мету Америцї: вона бєть ся, мовляв, за нас, полонених:

— Мусиш поважати чужий нарід! Раз забрали до полону, то дай добру їжу й не смій посилати на окопи! А коли хто „желаєть“—то на цивільну!

Так розповідали що до причини війни, дуже гарячились, усї постати навіть повипростовувались, поміцнїщали. Вирахувано, скільки то сили має Америка. Виходила дуже сильна: десять мілїонів війська й страшно багато пароходів.

Коли чули ся голоса зневіри:—„нїчого й вона не вдїє Нїмцеві!“, то його зараз же вкривали мокрим рядном:

— Нєт, брат, нє даром Амєріка стала на защіту Расєї, потому, значіт, іх імпєратор с родні нашему!—і зараз же зі злістю додавав:

— Вот таґда пастоїт Нємец! Да і ти, земляк! У—у—у убіть би тєбя за то, что стоїш за Нємца!—і бідному противникові приходилось тільки тїкати від такого лиха, бо цїй загіпнотизованій товпі вже ввижало ся, що ось-ось зявить ся незабаром Америка й визволить її з полону.

— Америка має такі пушки, що одним повітрям можуть убивати людий,—каже один.

— А бронєносци какіє! У нїх єсть ассбий насос, просто машіна, каторая может падавать ґарячую воду на 500 вйорст,

так что тепер падйедет с моря і абальйот Немца і поваріт, как циплят!—так уже рішуче заявляли всї.

А за те, що може ще й немає війни, хто це чув—і не кажи! Доказ цьому вони бачили хоч би в тому, що „австрийська сторожа вся чисто страшно сердита, й учора комендант на рапортї говорив, що коли буде в ночі трівога, то щоб негайно строїлись по чотирі й виходили на площу за табор, а вогнева команда зостаєть ся". Коли проходив який австрийський жовнїр, то зараз же посилали по його адресї:

— Что, брат, крічіш? Не нравіцца тебе Америка? Нет, шутїш, ана харашо пріпечот!

А коли він одходив дальше, то більше сміливі питали, звичайно, щоб той не почув:

— Америка „гут"?—і реготали ся.

У кутку табору збило ся кількох салдатів.

— Тепер менї ясно,—каже один,—на віщо це вчора комендант казав старшим, що як тільки буде трівога в ночі, то щоб нїхто нїкуди не розбігав ся, а щоб зараз усї строїли ся.

— Не розумію!—знизнув другий плечима.—Що ж тут тобі ясно?

— А те, що Америка може бути скоро тут!

— Тю—тю, дурний! Як же вона сюди прийде?

— А так, що вона звідси зовсїм недалеко: поїздом їхати не більше суток!

— Та як же так?—витріщив цей очі.—Адже менї брат писав, що він одним пароходом їхав два тижнї від Петербурга!

— От сказав!—засміяв ся перший.—То з Росії треба їхати водою, а це ж Австрія—друга зовсїм сторона! Звідси до Америки нїякого парохода не треба, бо до границї тут яких-небудь сто верст. Ну, що вони значать для „Мариканців"? Зразу свіжі війська попруть Нїмців!

— Тут тільки не треба зївати,—додав він, міркуючи.—Коли закричать„ авф" на трівогу, не строїти ся, а прожогом кидати ся на дротяний тин, у той бік, де буде чути стрілянину!

Менї зістало ся тільки здивувати ся та побояти ся, щоб цеї ночі не було пожежі в таборі, бо як би цей оповідач із прихильниками вийшли з табору, то їм би прийшло ся переконати ся, що Америка від Австрії дуже далеко...

Тільки що ж,—роздумав я дальше—иньшого способу переконати їх немає!

Фрайштадт, 20. червня 1916. р. **Гриць Червоний.**

3. Утїк і не оглянув ся.

Сидимо темними вечорами по баракам, кожний своє горе переварює. Спать не хочеть ся, а лежати мусиш, бо приказ такий. Сказано, неволя.

І починають ся балачки. Звичайно, про позицію більш. Гісторію з полоном виводять. І якось виводять так, що кожний раз гісторія иньча. Обридло слухати. Обридло, бо знаєш, що через половину брешуть: у того сїмя, того окружили, тому офіцир остобісїв, а того підпрапорщик затягнув, хоч він сам дуже нерадо йшов...

Та бувають оповідання, що в них дечого ідейного дослухаєш ся: силоміццю пігнали, задурили голови, за чужі інтереси... Тоді наставляю вухо й слухаю, що балакають, та ще, чого доброго, сам слово-два докину. Сказано, треба товариша піддержати.

Ст одна з тих цїкавіщих гісторій. Чую, оповідає один товариш другому.

— Це було року 1914., в осени. Був я на передовому фронтї, на позиції. Воював, бачиш, проти Австрийця.

Як я там воював,—бодай не казати! Який то вже з мене вояка був, коли мене силоміць потягли на війну. Так отож я так і воював: оце, бувало, як підуть салдати в бій, то й я за ними, а як полягають у окопах, то й я з ними.

Лежу бувало такечки, задру голову до гори тай дивлю ся на небо, як воно там... Дивлю ся на зорі, такечки розглядаю по небі, очима до зірок добіраю ся, лїчу, де які зорі бувають. Або сяду в окопі тай сиджу собі, слухаю, як вітер по позиції хвилю гонить, як гудуть гармати, як кулї над головою свищуть, і хоч би тобі раз стрельнув!

Ще офіцири там бувало наказують, щоб салдати не падали духом і підбадьорюють, щоб не щадили свого життя, щоб клали свої голови „за веру, царя і отєчество“—та дарма! Не такий я собі вдав ся, щоб менї когось там слухати, якогось там офіцира! Я й за вухом не веду, коли чую таку балачку.

„Дурниця!“—думаю собі. „Віра вірою, а голова головою. Як же? Дурний би я був, щоб задарма голову свою покладати за якогось там царя, чи „отєчество“. „Ні“,—думаю собі,—„хай краще цар сам за себе голову свою кладе, а не я за нього класти му. Авже ж! На бісового батька менї його „отєчество“, коли я Українець, тож Україна менї „отєчество“! Вона ж сама по собі окремо, автономна повинна бути!“

Такечки міркую собі, а бій по позиції гуляє. Оце серед ночі иноді як зчинить ся стрілянина... Крик, гвалт такий, кругом бомби рвуть ся, салдати стріляють і падають, падають і стріляють...

Ото ж так не раз і не два бувало. Як підемо „в сторожевоє охранєнїє“ ніччю, або як дістанемо наказ по позиції неприятеля обстріляти, то иньчі печуть гарячку, стріляють. На ворога, мовляв. Печуть... А воно менї аж нїяк! І за вухом не свербить!

А то вже докучило менї лазити по Карпатах, дак я кинув свою присягу об землю, та був такий, тай нема!

Безоглядки перебіг у полон і не оглянув ся,—кінчив своє оповідання товариш і впевнено засміяв ся.

— Ну, да!—відізвав ся другий.—Інтєрєсно. А я вєдь, товаріщ...—І поплило друге оповідання, монотонне, нецїкаве, чисто салдацьке.

Не знаю, що балакав другий. Менї перше оповіданнє з думки не сходило...

Фрайштадт, 27. падолиста 1915. р. **Василь Кобка.**

БОЮ СЯ...

Вечірнїї зорі погасли,
Ніч землю усю обняла,
Не спить ся менї у неволї,
Щось серце здавила нудьга,
Щось мрії насїли на душу...
Досвітньої зорі я жду,
До неї з жагучим питанням
Полечу в небес висоту:
— „Скажи менї, ранняя зоре,
Кохана, єдина моя,
Чи скоро збереть ся до купи
Розбита вкраїнська сїмя,
Чи скоро вже воля заблисне
На нашім, на рідним степу,
Настане на Вкраїнї брацтво,
Підійме гетьман булаву?“
Менї бо щось, зоре, здаєть ся,
Що скоро той час надійде,
Та я боюсь, зоре, одного:
Що нас неготових знайде!

Фрайштадт, 12. червня 1916.р. **Іван Сулак.**

ЩО ТАКЕ КООПЕРАЦІЯ.

I.

Слово „кооперація“, особливе за останні часи, чути дуже часто. Почуєте ви це слово в городі в земському зібранні, на зборах городських гласних, на якомунебудь засіданні робітників, почуєте на вулиці великого міста, залізничому двірці (вокзалі), в поїзді залізниці, не диковина почути його й у містечку або навіть у якійнебудь глухій слободі. Та рівночасно доводить ся помічати, що більша частина хліборобів проходить коло цього слова якось байдужно. Здавалось би, що хлібороб повинен звертати на нього особливу увагу й таки добре прислухатись до нього, а виходить якось навпаки. Тільки нерозуміннєм справи можна це обяснити.

І правда, слово „кооперація“ не наше, не українське, а чуже й значить воно „співробітництво“, або ще краще—робота в гуртї, у спілці. І як уявити собі значіння слова „кооперація“, то стає ясно, що суть її знайома й зрозуміла хліборобові не меньче, ніж хліборобська праця.

Прості форми кооперації прикладали до життя робучого люду з давніх давен. Пригадуєть ся велика стьожка (валка) чумаків, що тягнеть ся з України в Крим по сіль, по рибу. В дорозї чумаки помагають один одному, чим тільки можна, і, приїхавши на місце, хутко й весело навантажують важкою кладдю вози—не кожен свій окремо, а по черзї—зпочатку віз Івана, потім віз Петра й так дальше—і, навантаживши всї вози, повертають до дому, на Україну.

А ось живе по сусїдству двох бідних хліборобів. Кожному з них треба виорати поле, та мають вони тільки по одній коняцї, а відомо, що одною конякою поля не виореш. Отже наші хлібороби, щоб допомогти собі, запрягають двох коний до плуга, роблять так звану „супрягу“ й по черзї орють поля.

А там, біля села, поміщик здає в оренду сїнокос. Дуже він потрібен хліборобам, але кожний окремо не має кошту наняти той сїнокос. Хлібороби єднають ся в гурт, у спілку, наймають його й, коли настав час, гуртом косять траву, сушать і складають сїно в копиці, й потім уже дїлять його між собою по рівній частинї або пайці. Словом, як ми бачимо із цих трох прикладів, те, що одній людинї було не під силу, або потрібувало за багато часу, а инодї й кошту,—робилось хутко й легко гуртом, „спільно“; от тому й кооперацію називають у нас, на Українї „спільництво“.

II.

Але це все стара кооперація, старе спільництво. Життя не стоїть на одному місцї—воно йде вперед, ускладняєть ся, й разом із тим міняють ся й ускладняють ся й умови людського життя. Нові умови люд-

ського життя, розуміють ся, утворили й нові форми кооперації. Бо й справді ж. У старовину хліборо̀б усе те, що потрібував для життя, для свого існування, виробляв сам: сіяв прядиво й носив сорочки із домашнього полотна, стриг вівцю й робив одіж зі свого сукна, шив чоботи зі шкур забитих ним самим звірят, світив каганець і т. и. З базаром, із крамницею хліборо̀б не мав нїякого дїла, та й самих крамниць не було тодї, як не було нї фабрик, нї заводів, нї залїзниць...

Не таке становище тепер. На світ Божий появились величезні фабрики й заводи, котрі на десятки тисяч карбованців у день виробляють рїжного краму, залїзницї прорізують сотнї тисяч верст і перекидають крам із одного кінця світа в другий; виросли великі городи й фабричні містечка.

Частина селян-хліборобів на віки покинула свої села й хліборобську працю, пішла працювати в городи й містечка, на фабрики й заводи. Друга частина хліборобів лишилась працювати на землї й мусїла приспособлятись до нових умов життя. Життя хліборо̀ба роздвоїлось: з одного боку він мусів приспособити своє хазяйство так, щоб усе те, що воно дає, можна було як швидче й як найвигіднїще продати, перевести на гроші, або инакше кажучи—приспособити хазяйство до ринку й стати продавцем своїх виробів, або збіжжа, з другого боку—все або більшу частину потрібного для життя купувати в городї, на базарі, в крамницї—він мусїв стати покупцем краму, споживачем.

Приспособляючись до нових умов, хліборобське хазяйство перш усього потрібувало гроший (капіталу). Треба було придбати плуга, борону, сїялку, віялку, а то ще й насїння гарного прикупити для посїву, треба було купити коняку або другу якунебудь скотину, котрою можна було б робити в хазяйстві й мати од неї гній для полїпшення поля, та чого тільки тепер і не вимагає хліборобське хазяйство! І тут хліборо̀б попав у руки сїльських „дукачів“, „кулаків“ або „ростовщиків“, як називають їх Росіяни, тих „добродїїв“, котрі за великі проценти (відсотки) позичають гроші. Трудно найти такого хліборо̀ба, котрий не платив би колинебудь по карбованцеві в місяць процéнту за позичені 50 карбованців, а як полїчити, то се вийде в рік 24 карбованцї за сотню; додайте ж сюди ще могорич або другу якунебудь „благодарність“ як, наприклад, покосити день або викосити пів десятини пшеницї—то це буде вже справжнє здирство.

Не в кращому становищі опинив ся хліборо̀б і як продуцент або продавець свого збіжжя. Продукти хліборобського хазяйства (збіжжя) стали потрібні для фабричних робітників і других людий, котрі хліборобством не займають ся. Ці продукти йдуть у городи, в фабрично-заводські містечка, за кордон. Хліборо̀ба як продуцента (производїтеля) окружила цїла низка скупщиків, перекупщиків, агентів, або як їх називають: посередників, се тих крамарів, котрі стоять по

середині між хліборобом-продуцентом і споживачем (потребителем), себто мешканцем якогонебудь города або фабрично-заводського містечка і т. и.

Те збіжжя, котре продає хлібороб, попадає зразу не до того, кому воно потрібне, не до того, хто те збіжжя споживає, а попадає з початку до дрібного скупщика, сей продає більшому і т. д. Словом — поки збіжжя попаде до споживача (потребителя), то перейде через дві, три, а то й більше рук ріжних посередників.

Візьмемо для прикладу пшеницю. Набірає її хлібороб декілька мішків, везе в село або містечко й продає її скупщикові або зсипщикові збіжжя. Скупщик або зсипщик набірає пшениці кілька вагонів і продає більшому скупщикові, котрий веде закордонну торговлю, а сей останній перепродує її вже якомунебудь закордонному мельникові. Часто буває й так, що селянський дрібний зсипщик продає скуплену пшеницю в город більшому мельникові, мельник перемелює її на борошно й продає оптовим крамарям, дуже рідко булочникам, але частіще булочники купують борошно не в млині, а в склепі оптовика. І тільки від булочника це борошно попадає в готовій формі, у формі спеченого хліба або булок, до споживача—мешканця города або фабрично-заводського містечка.

Скілько ж людий заробляє на тій пшениці, котру продає наш хлібороб? Тут заробляє дрібний скупщик, більший скупщик і закордонний мельник, або в другому випадку—дрібний мельник, оптовий крамар і булочник. І кожен із тих посередників витрачує капітал і хоче, щоб той капітал оплатив ся й дав ще який прибуток або зиск, хоче, щоб оплатилась і його праця.

Велику силу гроший лишають у своїх кишенях посередники. А для того, щоб більше загарбати їх, вони не ганьбують і тим, щоб гарне збіжжя зіпсувати. Для того, щоб збільшити вагу, щоб удешевити збіжжя, вони примішують до гарного кепське—послід, сміття і т. и. Вони, посередники не дають хліборобові можливости продати хліб по покупній ціні.

Продав наш хлібороб пшеницю або друге якенебудь збіжжя й спішить купити гасу, сірників, чаю, цукру, набрати матерії, та чого тільки й не треба тепер у життю людини! Хлібороб став с п о ж и в а ч е м, зі сього боку він опинив ся в такім же становищі, як і фабрично-заводський робітник або мешканець города: земський або городський служащий, служащий залізниці і др., котрі мусять усї продукти споживання, все те, що потрібне для існування—купувати.

І тут є свої „добродії". Не будемо говорити про великі міста, де на кожному кроці стоїть крамниця з виставленим у вікні ріжним крамом, від котрого у споживача розгоряють ся очі, а навіть невеликі села часто налічують сотні дрібних і великих крамниць. Скілько ж тут приходить ся переплачувати гроший крамарям?!

Взяти, наприклад, хоч би таку дрібницю як сїрники. Споживач, скажемо, купує в крамницї одну коробочку сїрників за дві копійки. Ці сїрники крамар купив у оптовика, оптовик—на фабрицї. І тодї як скриньку (ящик) в 1000 коробочок фабрикант продавав оптовикові за 12 карб. 75 к., оптовик продавав ту саму скриньку дрібному крамареві за 14—16 карбованців, а сей останнїй торгував ними уже по 2 коп. за коробочку, себ то виручав за скриньку з 1000 коробочками—20 карб.

І виходить, що посередники, котрі стоять між фабрикантом і споживачами, себ то оптовик і крамар, заробили 7 карб. 25 коп. І так який тільки не взяти крам—він обовязково переходить через дві, три, а той більше рук посередників і кожний посередник лишає в свою користь добрий заробіток.

III.

Куди не повернеть ся хлїбороб, всюди він страдає. Страдає як господар (хазяїн) тодї, коли треба позичити гроший для обороту, страдає як продуцент (проізводитель) тодї, коли продає своє збіжжя, страдає як споживач тодї, коли купує ріжний крам для споживання.

Яке ж становище може заняти тут кооперація, яку користь вона може принести хлїборобові?

1. Відомо, що хлїбороб має невелике господарство, що нїякий банк гроший йому не позичить, не довірить, і тому йому приходить ся звертатись до дукачів, кулаків і платити за позички великі проценти. А обєдинись хлїбороби у спілку й візьми на себе кругову поруку, банк охотно дасть такій спілцї потрібну суму за поміркований процент.

2. Що до продажі збіжжя, то спілка або кооперація тут може принести дуже велику користь. Як би хлїбороб продавав своє збіжжя прямо на великий млин у городї, або ще краще закордонним споживачам (у Нїмеччинї, Англії, Голяндії і т. и., куди йде наше збіжжя), минаючи скупщиків, то він вибірав би за нього всю його вартість, усї бариші, що забірають посередники, хлїбороб лишив би в своїй кишенї. Але не може сього зробити хлїбороб сам на власну руку, не повезе він своїх пятьох мішків пшеницї в город на великий млин, та хоч би й повіз, то не став би возити ся великий мельник із такою дрібницею. Про закордонного ж споживача й балакати не треба: він так далеко, а партії збіжжя такі дрібні, що торговля наших хлїборобів із закордонними споживачами може виявити ся недосяжною мрією.

То так може здавати ся, що тільки скупщик, котрий із маленьких партій збірає цїлі вагони, може вести закордонну торговлю й продавати збіжжя там, де стоїть на нього найбільша цїна. Але як ми будемо так думати, то будемо дуже помилятись: не тільки може це робити скупщик, а й самі хлїбороби дуже гарно зроблять це, тільки не поодиноко, а гуртом, спільно. Для сього варто їм обєднитись у спілку, збудувати або наняти гарну комору (гамазей) і везти своє збіжжя не до

скупщиків, а в свою товариську комору; тоді вони можуть збірати десятки й сотні вагонів пшениці, жита, ячменю й другого збіжжя й продавати його там, де їм найвигіднїще—не посередникам, а споживачам, і се дасть хлїборобам можливість лишити в себе ті бариші, котрими користують ся посередники.

3. Хлїборобові й мешканцеві якогонебудь города або фабрично-заводського містечка, як споживачам — краще було б купувати крам із перших рук, анїж їхати на фабрику для того, щоб купити одну або хоч і десяток коробок сїрників, нїж їхати у Китай для того, щоб купити фунт чаю, або на Кавказ, на нафтяні промисли, щоб купити коломазї або гасу. Дешевше коштує крам на фабрицї. Але не поїде туди споживач купувати, не вигідно це споживачеві, та хоч би й хотїв він поїхати, то не продасть йому фабрикант такої дрібницї—фабрикантові вигіднїще продати свої вироби, свій крам великими партіями—це фабриканти добре розуміють, розуміють далеко краще, нїж споживачі.

От тут і приходять на поміч споживачам крамарі—вони доставляють споживачам, що тільки їм потрібно. Але й сами споживачі можуть допомогти собі в цїй справі ще краще, нїж приватні крамарі. Для того їм треба обєднитись у спілку, на невеликі паї збудувати свою крамницю й через свою виборну управу купувати крам із перших рук. І тоді ті бариші, котрими користують ся посередники—приватні крамарі,—лишать ся в кишенях споживачів.

Ми бачимо, що найближча мета новітньої кооперації—усунути ріжноманїтних посередників. Але тим задачі її не обмежують ся—нема такої сторони людського життя, де не можна було би з великою для людий користю прикласти кооперацію. Вона має своїм завданням утворити новий громадський лад, при котрім люди взаїмно допомогають один одному, такий лад, котрий покличе до життя, зродить у людях кращі господарські, горожанські й людські прикмети й котрий кожного дня напоминати ме людям, що вони—частини цїлого, члени громадянства, від котрого вони достають ріжні добродїйства й котрому вони мусять служити вірою й правдою.

От цього всього надїємось од кооперації й ми, Українцї.

Фрайштадт, 20. червня 1916. р. **Пилип Ставенко.**

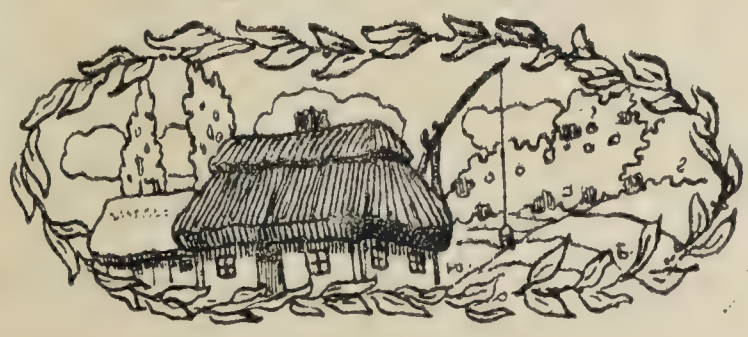

Ревізія заїла.

В одному селї селяни заснували спілкову крамницю й почали торгувати. Після місячної ревізії оголосили, що дїло йде дуже добре: прибутку за місячний торг більше, як сто карбованців, і члени дістають дешевше крам, нїж у приватних крамницях.

Як зачули це люди, то членів побільшило ся вдвоє. За другий місяць ревізийна комісія на зборах дала звідомлення громадї: що крамниця має за два місяцї прибутку за малим не триста карбованців, що стан крамницї дуже добрий, що за рік крамниця при такому станї може мати власне помешкання й т. ин. Подякували громадї за довірря й просили замісць себе вибрати других членів до ревізийної комісії. Дехто з громади крикнув:

— Вибрати других!

А дехто забалакав:

— Та на віщо їх міняти? Вони вже знають, обзнайомили ся, нехай будуть ці!

— Нехай старі будуть!—загомонїли на зібранню.

Один член ревізийної комісії звертаєть ся до громади й каже:

— Панове громадо! Бути, як я або ми й усї три були—не штука; але я не хочу, щоб опісля не було нарікання.

— Та яке там нарікання?—обізвав ся дехто.

— Ну, то ми будемо!

Вибрали раду, нарадили позичити гроший і набрати різного краму, щоб усього було в крамницї. Як нарадили, так і зробили, ще й у кредит улїзли. Дали звідомлення громадї за третїй місяць: що прикуплено краму, й крамниця має двіста карбованців довгу; але вони надїють ся повести дїло широко й т. ин.

Так переливало ся год та ще з чубком, а потім за прибуток нїхто й слова не чув. За кожним звідомленням усе більший і більший довг наростав. Дав Бог, до двох років як і не було спілкової крамницї. Зістала ся тільки памятка всїй громадї—„ісполнїтельний лїст мірового суда“. Прикащик, що був увесь час, одкрив власну крамницю й дуже гарно почав торгувати.

Як закрила ся потребительна, то всї селяни загомонїли, що крамницю замотали Андрій із Танасем, а ті всякі комісії їм допомогли. Потім що б у селї не робило ся, то зараз нагадували потребительну.

Був такий випадок. На сходї один селянин робив заходи, щоб завести касу в разї наглого загину або крадїжі скоту. Вся громада заревла:

— Не треба нам розплоднювати злодїїв! Он уже ми бачили, яку користь зробили в потребительній!

На сході був і Іван Гаврилович, колишній голова ревізийної комісії. Цей протест цілої громади дуже його вразив; далі він не міг тут стояти. Йому здавало ся, що вся громада на сході затвердила, що він злодій. Він помаленьку одхилив ся од громади й поплентав ся до дому.

На зустріч іде щирий приятель по чарці.

— Здоровенькі були, Іване Гавриловичу! Що там на сході роблять! Чого це ви так носа повісили?

— Немає чого до гори задирати, коли прилюдно, на сході злодієм обробили.

— Кого! Вас! Хто ж це смів?

— Та всї докидають менї тією потребительною, прямо в вічі, неначе я її до себе в двір забрав.

— А й справді, Іване Гавриловичу, чого потребительна проторгувала ся?

— Та це довга казка... Зайдїмо куди, щоб зручнїще оповідалось.

Зайшли до Марти,—покритки, що горілкою торгувала—сїли за чарку й Іван Гаврилович, не вагаючись, розповів таку гісторію.

Було це ще з самого разу, як одкрили потребительну, вибрали мене й ще двох у ревізийну комісію. Через місяць пішли ми всї троє в крамницю ревідувати крам. Заходимо до середини, зачинили двері й питаємо приказчика:

— Є торговля?

— Є!—каже.

— А покажи нам книгу.

Приказчик дав нам книгу, ми дивимо ся, там записано: купляно дьохтю, бубликів, гасу й т. ин. Подивили ся-подивили ся, тай закрили книжку. Перейшли до товарів, взяв я коробку з полички й питаю приказчика:

— Що тут за крам у цїй коробцї?

— Ґудзики й голки,—каже.

— А продавав ти з неї хоч щонебудь?

— Трохи—каже,—продавав!

— Добре,—кажу.

— Авже ж добре,—каже,—беруть усякий крам, і зиск є добрий.

— А як би його ввесь крам перевірити,—питаю ся його,—от хоч би й оселедцї в бочцї, як їх узнати?

— Беріть—каже,—порожну бочечку та перелїчіть...

— А гас, а дьоготь як?

— Так само—каже,—переміряйте й увесь крам перелїчіть, то будете знати, скільки чого є.

— А нехай його—кажу,—Бог побє! Тут роботи всїм на тиждень хватить.

Отак ото балакаємо й роздивляємо ся по полицях, де всякий гамуз лежить, коли й касієр приходить.

— Доброго вечора!—каже—Що, хлопці, ревізію робите? Робіть-робіть дїло, слава Богу, є чим за місяць похвалити ся!

— Дядьку Андрію,—звертаємо ся ми всї три до касієра,—як же це буде? Танась (так звати прикащика) каже, що треба всї товари перелїчувати та перемірювати.

— Як же тут їх долїчити ся! Тютюн, бублики, ковбаси—це скоро можна, а гаплики, голки та всякі там кісники—коли їх перелїчиш?

— Не журіть ся,—каже Андрій, зараз—полїчим; ходїмте всї за мною!

Підійшли до полиці з краю.

— Оце— каже,—склянки, а це мило, а це бочілка з гасом, а це всякі дрібниці в коробках; як би з їх—каже,—все повисипати, то й за тиждень до пуття ми всї не довели б. А ось і ковбаска,—в мене одразу слина так і покотила ся в ротї, дивлячись на ковбасу. Далї обійшли всю крамницю, подивили ся на все, що нам показували Андрій із Тасем. От вони при кінцї й кажуть:

— Оце вам, панове ревізори, й уся справа з крамом.

— Тепер ми вам—каже Андрій,—книги покажемо!

Підійшли ми до стола, розкрив Андрій книгу й почав перечитувати: скільки товарів купляно, скільки гроший уторговано, який зиск і т. д.

— То це,—питаю ся я,—дядьку Андрію, не прийдеть ся нам міряти дьохтю або гасу?

— Нї,—каже,—для чого? Ви ж бачите, що все в порядку.

— Та так,—кажемо всї—неначе все до ладу...

— Ну й добре! Тепер розпишіть ся в оцїй книзї.

Розписали ся всї тай розвели балачку про се, про те, а менї ковбаса й із думки не сходить. Далї й каже хтось таки з нас:

— Ото, щоб оце, борони Боже, чарка! Закусити є чим, ковбаса—каже,—аж просить ся, щоб її їсти.

— Ну, так чого ж,—каже Андрій,—попа радити ся, чи що? До Марти ж недалеко!

— Піди, Танасю, принеси дві пляшки! Не мало часом буде, хлопці?

— Як буде мало,—кажемо,—то ще раз Танася попросимо, дорога недалека.

Прийдеть ся—думаю собі—пропити копійок сорок, та це не біда! Принїс Танась горілки, посїдали—по чарцї, по другій, тай не стало в пляшках, а тут саме розібрало. Знов Танася до Марти. Та так набрав ся, що не тямлю, коли й до дому доставив ся. Було ж менї від Марії! Думав, що голову прогризе!..

Другого дня зайшов я до Андрія, кажу, „треба було б полїчити ся, скільки там із мене слїд“, а він каже:

— Як хочеш знати, то ходїмо до крамницї, бо я й сам не знаю скільки.

Пішли ото ми в крамницю—Танась перелїчив: пять карбованців і трицять копійок.

„Ну!“ думаю, „тепер хоч і до дому не йди!“

— Чогось так недобре—каже Андрій,—після вчорашнього. Мабуть іди, будь ласка, Танасю, до Марти, занеси порожні пляшки та принеси одну повну; ми з Гавриловичем трохи поправимо ся!

Принїс Танась, випили, закусили.

— Тепер—каже Андрій,—буде рівно шість карбованців; так і запишемо.

— А скільки з мене?—питаю ся Андрія.

— Та нїскільки! Я записав у розхід, нехай це буде за труди,—ще й додав, що даром нїчого не робить ся.

Подякував я Андрієві, й Танасеві, що нас послухав, і почимчикував до дому. Приходжу. Як накинеть ся на мене Марія: „Ти й сякий“, каже, „ти й такий, люди хозяїнують, а ти, пянюго, волочиш ся!“

— Тю, тю, дурна,—кажу,— я й копійки не пропив.

— Брешеш, волоцюго,—каже,—покажи гроші, я знаю, скільки в тебе повинно бути.

Показав і гроші, а вона ще своєї, не вірить, каже:

— Ти мабуть позичив у когось.

Мусїв признати ся за все, аж тоді помогло.

Через місяць знов ревізія, ще краще гульнули, а потім так уподобало ся всїм, що ревізія була вже два рази на місяць, ще й так що неділї сходили ся. Всї на нас здали ся, а ми нїчого не можемо зробити. Бачимо, що й Андрій дуже багато лїчить собі за приставку товарів—він, бачте, своєю конякою возив. А таке як: гас, нитки, сіль, мило, цукор,чай—брав без гроший та й ще нитки та кісники для своїх дївчат, а в його їх, слава Богу, аж пять! Із боку нїхто цього не бачить, а нам нїяково сказати, бо це треба було би лаяти ся з ним, тай як його лаяти, як він без чарки й балачки не заведе? А Танась і собі, дивлячись на Андрія, що запірве, та до дому несе. Доторгували ся до того, що з дзвінком приїхав судебний описувати...

Тепер Танась у своїй крамницї торгує, а нас цїнують. Як би не було тієї ревізії, то потребительна й досї була б—кінчив своє оповідання Іван Гаврилович.

Фрайштадт, 15. травня 1916 р. **Лукіян Маркіянович.**

Степ незораний.

Широкий степ неораний
Облїг зпоконвіка;
Давно лежить, бурянїє
Стоптаний калїка.

Збірали ся заорати—
Та їх катували,
Плуги старі предковіцькі
Вогнем руйнували...

А орачів небораків,
Що ц̃ плуги мали,
Забірали з цього степу
Та в другий зсилали.

У ті степи засилали,
Де не втнеш орати,
Бо там лютії морози
Та дикі звірята.

А ц̃ степи широкії,
Ще довго пролежать,
Поки всї орать їх станем
Та кровю мережать...

Фрайштадт, 9 сїчня 1916. року. Іван Чорнодоля.

Дещо про наші могили та майдани.

(З оповідання старого дїда).

По лївому боцї Днїпра, на Катеринославщинї, де впадає річка Вовча в річку Самару, рамена цих двох річок творять трикутник. У ньому дуже гарна земля й рівнина така, що видно в даль на пятнацять верстов. Над тією річкою декуди є й пісок, на піску росте червоний шелюг.

По правому боцї річки Вовчі навхрест розкинуте велике село Дмитрівка. Це село дуже гарно виглядає, як перейдеш по лївий бік річки, на гору, і подивиш ся на нього. Шелюг червонїє, а садки та верби зеленїють, і тобі здаєть ся, що нїби то нарисований здоровецький хрест на червоному полї. Далї на схід як подивиш ся, то там виднїють могили та майдани неначе зірочки на небі; оце ж та слава козацька, слава України!

Про гісторію цього села я не буду оповідати, а розкажу тільки дещо про могили та майдани, що чув од свойого дїда.

* * *

Дїд мій був у бувальцях, багато дечого бачив. Бувало, як почне розказувати про степи, могили та майдани, про козаків, гайдамаків та про Татарів, та про всякі війни, то й не переслухаєш!

Я дуже цїкавив ся могилами та майданами, що в нашому селї. Бувало прошу дїда, щоб розказав про могили, де вони набрались, то й кажу:

— Дїду, будь ласка, розкажіть, коли повиростали могили?

Дїд як засмієть ся:

— От дурачок,—каже,—хиба ж вони ростуть?

— А де ж вони взялись? От хоч би наші „Веселі“, що під нашим селом, що так рядочком стоять, як хто посадив би.

— Ось слухай, онучку,—каже дїд.—Ще може мого дїда дїди були козаками, то понасипали отсї могили для того, щоб боронити ся від Татарів та Турків. Тодї на цих могилах стояв постій козаків. Цей постій мав обовязок стерегти, щоб Татари не рабували наших людий, бо тодї Татари набігали на наші села й забірали, що попало, навіть маленьких дївчат, і завозили в свої аули. От ще й тепер є така приповідка, що кажуть „хапун ухопив“, то це треба розуміти, що Татарин.

Тодї було так. Як тільки показувались Татари, то перший, хто побачив, подавав людям знаки: днем палив смоляні бочки, а нічю куль соломи, й на довгому дрючку підіймав його в гору. Тодї люди, які жили по селах, утїкали в лїси. А козаки гуртувались і бились з Татарами

— А чого ж наші могили звуть ся „Веселі“?

— Ось чому—каже дїд.—У тих могилах закопано багато музики Там є лїри, кобзи, труби, є бочка горілки, ще й козак із конем. Кажуть

що колись прийде час, що той козак із могили виїде на коні й затрубить у трубу, тоді всї люди візьмуть у руки оружжя, підуть боронити свій край і оборонять. Для козаків бій—це весїлля.

— А ще—кажу,—в нас могила Ганчірчина. Від чого вона так зветь ся?

„Воскресення з мертвих“—малюнок Микити Вихора.

— Та ось од чого—каже дїд.—Ганчірка був козацький атаман, і він насипав її. Отже козаки як підуть було на Татар, як побють їх, наберуть усякого добра, золота та срібла, то дїлять ся тим добром і грішми. Про Ганчірку балакають, що він як виходив на війну зі своїм військом, то недалеко тії могили закопав гроші й закляв: „Хто, мовляв, цї гроші забере, той на цїле життя вовком побіжить“. Дехто каже, що там є

такий льох, що там лежать гроші, й коза їх стереже та лїчить. Кажуть, що ті гроші кожний рік горять—очищають ся—під самий Великдень. Що горять, то я сам бачив,—каже дїд—як ще був малий. Повезли з батьком паску святити опівночі, коли дивимось: неначе свічка горить, та так і блискає! Батько каже: „А, дивись, Сидоре, он гроші горять, під могилою!“ Батько встав із воза, застромив у землю патичка, нахилив прямо на вогонь, і каже: „Днем підемо, подивимось“. Пішли та подивили ся в день, знайшли те місце, де саме були гроші закопані, і давай копати. Копали, копали тай кинули. Побояли ся, щоб не було чого недоброго, а через кілька днїв хтось другий викопав.

Ще кажуть, що в Лантуховій могилї теж були гроші, у тій, що стоїть над лиманом, та хтось викопав, бо була яма на могилї, і обручі од бочечок знати. Тодї один чоловік із нашого села, хто зна, де й дїв ся. Кажуть, що він викопав ті гроші, а що вони були закляті, то він вовком побіг.

— Добре,—кажу,—а чого наш майдан зветься „Ломачин“?

— Та чому—оповідає дїд.—Тодї ж таки був козацький отаман, звали його Ломакою. Він жив на цьому майданї, то так його і прозвали Ломачиним.

— А чого другий майдан зветься „Голим“?

— Теж того. Був отаман, звали його Голим, то так і майдан зветься Голим. Дехто каже, що він зветься „Голий“ через те, що як напали на нього Татари, а козаки дуже боронили ся й побили Татарів незчисленну силу, то од крови посохла трава й більше не росте. Про „Голий майдан“ ще кажуть, що після того, як знищено козацтво, то цей край запустїв, тодї тут завело ся дуже багато всякої нечисти, всякої звірини. От десь узяв ся змій аж із трома головами, поселив ся в цьому майданї тай живе собі, а воду носить собі воловою шкурою аж із Днїпра.

— А людий не їв?—питаю я.

— Нї,—каже дїд.

— А хто ж це бачив того змія, та що він воду носив?

— Хто—каже дїд—тодї жив, тай годї.

— А хиба тодї ще нашої річки Вовчі не було, що він аж до Днїпра лїтав по воду? Це ж далеко!

— Ну, дак що ж, що далеко? Він любив із нього воду, вона дуже солодка...

* * *

Оттак було розказує мій дїд про козаків, Татарів та Турків, про майдани та могили, по цїлих ночах. Але так докладно, хто такі були ті козаки, цього він не казав, бо й сам уже не знав.

Дїд мій, що казав менї, то певне в тому багато казок, не все правда. Йому й немає чого дивувати ся, бо він був неграмотний. Але хвалити Бога,

що хоч це розказав та в мені цїкавість до свойого минулого збудив. Я тепер не буду казати другим, що в тих майданах змій жив та воловою шкурою з Днїпра воду носив, та що гроші горять, та кози їх лїчать, та що козак стоїть у могилї, та що колись буде трубити в трубу, кликати людий, щоб ішли боронити свій край. А я буду казати чисту правду, як воно було, бо вже тепер знаю.

Фрайштадт, 7. сїчня 1916. р. **Степан Хведосенко.**

Території держав, що воюють зі собою, населеннє їх і їх столиць.

1) Центральні держави:

ДЕРЖАВИ	Територія в квадратових верстах	Населеннє в мілїонах	Столиця	Населеннє столиці в мілїонах
Австро-Угорщина із Босніею	595,421	51,390,223	Відень Будапешт	2,031,498 882,000
Нїмеччина { а) европ. б) кольонії	482,142 2,558,072	64,925,993 11,800,000	Берлїн	2,071,257
Туреччина { а) европ. б) азіятська	148,998 1,554,784	1,891,000 19,710,000	Царгород	1,200,000
Болгарія	126,724	4,766,913	Софія	102,000
РАЗОМ	5,466,141	155,494,129	—	—

2) Держави порозуміння:

Росія { а) европ. б) азіятська	4,732,150 14,689,268	171,059,900	Петербург	2,018,596
Франція { а) европ. б) кольонії	471,988 6,885,761	39,062,000 47,990,000	Париж	2,888,000
Бельґія { а) европ. б) Конґо	25,920 1,968,000	7,571,384 15,003,000	Брісель	756,600
Анґлія { а) европ. б) кольонії	280,050 17,380,753	64,369,000 361,916,500	Льондон	4,518,191
Японія	590,587	72,206,494	Токіо	2,186,079
Італія { а) европ. б) кольонії	252,280 88,000	35,238,997 723,000	Рим	562,247
Сербія	42,506	4,452,022	Білгород	89,800
Чорногора	7,990	435,000	Цетинє	5,300
Португалія { а) европ. б) кольонії	81,460 1,821,565	5,423,000 7,356,000	Лїсабона	356,009
РАЗОМ	49,328,287	832,376,440	—	—

Різдвяне гостювання.

Це було саме перед Різдвом. Я був тоді ще невеличким хлопчиком. Памятаю, що й десять років не було, а вже служив у чужих людий, та ще й плату менї призначено: пять карбованців на рік. Так от! Як подумаю, яка то вже й плата менї була гірка, а робота ще гірша... Тяжко було менї малому служити, але мусїв. Бо батько в мене нерідний був, і часто сварив ся покійник. Сварив ся за те тільки, що жило ся бідно, а нас малих багато було горобчиків, дак помочі нї звідки було ждати. Всї ми були малі, такі малі, як то кажуть, що одно другому й пити не піднесе.

Так отож такечки, памятаю перед Різдвом, узяли ся баби хату мазати, а чоловікам теж своя робота підоспіла. Порають ся на дворі по хазяйству, коло скотини ходять. Заготовляють сїчку (різку), кабанів колють. Заколов і мій хазяїн кабана. Наробили ковбас, сала нажарили, чого треба на празники, заготовили.

— Празниками—каже хазяїн—будемо колядувати.

А вже-ж будемо, та чи то ж і дома так? Боже,—думаю собі—як то гарно людям, як прийде свято! Як то радісно провести празники в своїй рідній хатї, серед своєї рідні. Та чи тож,—думаю,—пустять мене на празники до дому погуляти?

Аж ось хазяїн—що то вже йому стало ся—роздобрів ся.

— Як упораємо ся,—каже—з роботою, то, коли хочеш, підеш, сину, до дому, трохи погуляєш.

Добре,—думаю собі,—як би то, щоб до дому та не хотїлось? Та ж дома, хоч і бідно, то хороше.

Упорали ся ми по хазяйству, всю роботу поробили, а хазяйка, бачу, й собі справила ся. Озвару та кутї наварила, пиріжків гарячих напекла, риби свіжої нажарила. А хазяїн тим часом поїхав у город, для колядників гостинців різних привіз.

Далї хату вбрали, квітками різними та рушниками уквітчали. В хатї соломою свіжою потрусили, щоб долівку болотом не покаляти.

— Такечки,—каже хазяйка,—немов би й свято... Тільки надійде Святвечір, то вже й вечеряти можна.

— Авже ж, можна—каже хозяїн.—А ти, сину, коли хочеш, завтра вранцї підеш. А нї, то зоставай ся—каже,—у нас святкувати. Бо там у вітчима, хто зна як, а в нас тобі краще буде. А вже ж... У нас, слава Богу, розговіти ся є чим, і повечеряємо.

— Нї,—кажу,—піду до дому...

— Як підеш,—кажуть,—то твоя воля. Іди, та тільки не надовго. Щоб на третїй день прийшов. Бо як тільки не прийдеш, то з твоєї плати вивернемо. Чуєш?

— Чую—кажу.

Напоїв я скотину й уже б то й у гості збіраю ся.

— Гляди ж, не забувай, що я тобі казав,—обізвав ся хазяїн.—Ось на тобі штанці новенькі, одівай, та гляди: носи обережненько, щоб не закаляв. Там—каже,—будеш дивити ся, може хто їхати ме по дорозі, то підвезе.

— А це на тобі гостинець: ковбаса та кусок сала, матері понесеш. А то може там і розговіти ся нїчим,—додала хазяйка.

Взяв я той гостинець тай пішов до дому. Хоч і далеко йти, щось верстов із пять, але я скоро прийшов. І вже такий радий, такий радий, що побачив свою родину. Але шкода... Матя мазала ще хату, а вітчим у сїнях лагодив чоботи.

— Рано—кажуть,—прийшов... Іди ж,—кажуть,—поки що погуляй із Гарасимом, та приходьте, повечеряємо, тай понесете вечерю до хрещеної матері й до бабусї.

Так от... Гарасим, спасибі йому, таки підмовив мене на річку.

— Ходїм,—каже—поїздимо собі на совгах.

— Як ходїм, то й ходїм,—кажу.

Пішли ми такечки на річку, попривязували на скору руку совги, тай гайда вихорити по льоду. Гарасим перед веде, а я за ним. Галасаємо мов навіжені по льоду, сковзаємо ся, батькові, мовляв, шкоду робимо, рвемо чоботи. Воно б і байдуже, та якось ненароком шурхнув я, не додивив ся, дак чортяка прямо так і внїс мене в ополонку. Так от лихо! Ополонка склизька—насилу я виліз звідтіля, замочив ся, а що переполохав ся—на смерть! Поки добіг я до дому, то одежа на мені як лїд позамерзала, тай сам я трохи не заканзюб.

Що його тут робити? Хопила мати мотузок у четверо та й почала мене... гріти. Я кричу, а вона мене грієе. Я дужче, а вона мене ще дужче. Парила, парила мене на всї боки, поки сама хотїла!

Отак насвяткував ся я дома. Пропала моя й вечеря, й весїлля, й радощі. Два днї такечки просидїв я на печі в куточку.

А на третїй день злїз із печі, намазав свої чоботи дьохтем тай пішов знов до свого хазяїна служити.

Так то менї довело ся дома погостювати. Як розказав я свойому хазяйнові й хазяйцї, то довго вони з мене сміяли ся та жалїли, що пустили мене до дому.

Тай сам я жалїв, та ще й досї жалїю, що пішов. А про те, як би оце тепер пустили мене, то я б з дорогою душею не пішов, а полетїв би до дому...

Фрайштадт, під Різдво 1915. р. **Гнат Гонко.**

— МІЙ ВІНОЧОК. —

Плету віночок з гарних квіток:
З мрій кучерявих, з чорних думок.
Різні найдете в вінку квітки:
Втїху, бадьорість й... мокрі кліпки.
Корінчик вкушу, в нитку змотаю,
Звяжу віночок... й пісню співаю.

На зріст дивлю ся, на зміст дивлю ся,
Знов квітку вложу, в віночок зложу,
Корінчик кусаю, ниткою змотаю,
Сміюсь крізь сльози, сміюсь-ридаю.

ІВАН НЕВЕСЕЛИЙ.

Зальцведель, у квітнї 1916. р.

Про кооперацію за кордоном і на Україні.

I.

Колискою кооперації треба вважати Францію. Тут під упливом великих мислителїв: Фуріє, Люї Блана й инь., люди почали в початках XIX. в. гуртуватись у спілки. Вони будували фабрики й гуртом на них працювали, купували землю й заводили спільне хазяйство, будували хати, в котрих жили члени спілок зі своїми сїмями, на спільний кошт готували для всїх мешканців харчі і т. п. Словом—замісць поодиноких сїмїв почали жити гуртом, немов одна велика сїмя.

Із Франції сей кооперативний рух розійшов ся майже по цїлому світові. Але ж ці перші спроби із так званою продукцийною кооперацією й у Франції й по других краях потерпіли невдачу.

Причиною цих невдач треба вважати невисокий ступінь культурного розвитку людий, непривичку їх до громадського господарювання й життя, неможливість товариським підприємствам конкурувати з приватними і т. и.

II.

Нїмеччину теж захопив кооперативний рух. Але ж нїмецька кооцерація пішла по другому шляху. Із думкою, що тільки в гуртуванні спасення робучого люду, виступив там Шульце з Делїча. Він проповідував не рішучий переворіт цїлого господарства, а тільки задовольнення потреб існуючого господарства й поліпшення його шляхом гуртування в спілки. На перший плян він виставив задовольнення грошевих потреб у господарстві й почав орґанїзувати по селах позичково-щадничі (ссудо-сберегательния) товариства. Тим, хто потрібує гроший для обороту в своїому господарстві, товариство позичає їх на невеликі проценти, а як хто зберіг трохи гроший, то воно приймає їх на збереження та на збільшення процентами.

Скласти позичково-щадниче товариство дуже легко. Збірається ся декілька хазяїв, підписують статут, в котрому зложені умови дїяльности товариства, складають паї, ручать своїм майном за позички, вибірають управу й раду і, повідомивши про се відповідну урядову інституцію, приступають до своєї дїяльности.

В Нїмеччинї виступив із проповіддю позичкових товариств іще один дїяч, Райфайзен. Орґанїзація позичкових товариств така ж проста, як і орґанїзація позичково-щадничих, і взагалї вони одно від одного мало чим одрізняють ся. І в позичково-щадничих і в позичкових товариствах у Нїмеччинї основний капітал складаєть ся з членських паїв, позичок і вкладок, тільки така виходить різниця, що в позичково-щадничих товариствах паї бувають більше або менче значні, в члени їх приймають не тільки хлїборобів-господарів, а й людий иньчих про-

фесій, а в позичкових товариствах паї малі, і в члени приймають тільки хліборобів. Що ж до кругової поруки, то вона займає головне місце і в тих, і в других товариствах, тільки ж у Шульце-Делїчівських порука обмежена, в Райфайзенських спілках—необмежена. І ще одна різниця. Шульце-Делїчівські товариства захвачують більшу округу, Райфайзенські обмежують свою дїяльність на маленьку округу, по більшій части тільки на одну громаду.

Дуже гарно розвиваєть ся кредитова кооперація в Нїмеччинї. Майже в кожному селї є там кредитове товариство, або як називають їх там по імени першого основника Райфайзена, Райфайзенська каса. Члени товариства знають, чого кому треба й яку поміч кому дати. Хто має в руках непотрібні на разї гроші, той відносить їх зараз до каси на щадницю. З каси дають ті гроші в позику другому, хто їх саме потребує. Звичай держати гроші в скринї або закопувати в горшку там уже давно закинули!

Але ж позичково-щадничі й позичкові товариства не обмежують своєї дїяльности виключно видачею грошевих позичок. Вони ведуть також гуртові закупи хліборобських машин, насїння, худоби і дають, що потрібно, на борг своїм членам.

Завдяки кредитовій кооперації нїмецькі хлїбороби увільнили ся від дукачів-кулаків, які теж мусїли понести свої гроші в товариські каси на досить невеличкий процент.

Нїмецькі товариські каси не відокремлюють ся одна від другої, а роблять і між обою товариську поміч. В кожнім нїмецькім краю є союз кредитових кас. Як лучить ся, що в одній касї за багато гроший, а в другій за мало, то союзна каса посилає гроші туди, де їх треба, і всякому новому товариству посилає позичку, щоб було чим повести дїло. Над союзами кредитових кас стоїть іще кооперативний банк.

Рядом із позичково-щадничими й позичковими товариствами в Нїмеччинї треба поставити товариства або спілки для закупу предметів, потрібних у хліборобськім господарстві. Хоч кредитові каси часто сами ведуть закупки машин, знаряддя, насїння і т. и., то буває й таке, що вони передають цю справу окремим товариствам, які займають ся тими закупками. Вони зорганїзовані так, як і иньчі спілки.

Але ж сила кожного поодинокого товариства не на стільки велика, щоб могти вплинути на пониження цїн і на покращання товару. Через те й товариства злучують ся в краєві союзи, а ці останнї теж гуртують ся в державному союзї. І як кожен окремий член товариства купує потрібні в його господарстві предмети в своїм товариствї, так і товариства роблять закупки товарів тільки через союзи. Тому й ці союзи мають велику силу. Вони впливають на те, що цїни на товари стають меньчі, сам крам стає лїпший, усувають, нищать приватних посередників-крамарів, купують товари з перших рук, на фабриках, і ті бариші, котрими користувались посередники, переходять через товариства й їх союзи в кишенї хліборобів.

Та на тому нїмецькі хлїбороби не спиняють ся в боротьбі за існування, за кращу долю.

Яких років 25 тому назад вони почали вже гуртуватись у товариства для продажі збіжжя. Завдання цих товариств таке, щоб приймати від своїх членів до товариського магазину або, як у Нїмеччинї кажуть, до елєватора*) збіжжя (пшеницю, жито, ячмінь, овес і т. и.), очищати його, сортувати й продавати великими партіями. Через такі товариства хлїбороби не гаять часу на розшукування покупця, не потрібують продавати збіжжя в осени, коли на нього найдешевша цїна, а мають спромогу продавати його гарно очищеним, сортованим і одержувати за нього, звичайно, більшу цїну. Все своє збіжжя хлїбороб везе до товариського елєватора, зсипає його там, певний у тому, що воно продасть ся дорожче, бо ж товариство вибере найвигіднїщий для продажі час. І справдї, цїни збіжжя, яке продають товариства, більші від цїн, по яких продають окремо поодинокі хлїбороби, на 20, 30 і 50 феників, а иноді й на 1 марку на цетнар**). Коли ж членові товариства треба колинебудь гроший, то він бере в товаристві позичку під застав зсипаного збіжжя і, як продадуть його, вертає позичку, заплативши на користь товариства невеличкий процент.

Та не тільки для продажі збіжжя гуртують ся нїмецькі хлїбороби, а гуртують ся вони для продажі майже всїх продуктів свойого господарства, які тільки приходить ся їм продавати. Бож часто буває так, що якийнебудь продукт господарства вигіднїще продати не в сирій формі, а в перероблений. Буває так, що пшеничне борошно можна продати дорожче, нїж пшеницю зерном, виноградне вино корисніще продати, нїж свіжий виноград, перероблені овочі (повила, пастилу, варення) вигіднїще продати, нїж свіжі яблока, груші і т. и. І задля того господарі гуртують ся в товариства, будують фабрики, переробляють на тих фабриках ріжноманїтні продукти й продають їх, звичайно, дорожче.

III.

Цї всї роди нїмецьких спілок вибороли собі право горожанства по цїлому світові. Візьмімо такий маленький край, як Данїя. В Данії таке ж дрібне господарство, як і в нас, на Українї, люди жили там страшенно бідно, а тепер данський нарід після Англїйців найбагаччий у цїлій Европі. Дуже гарний розвиток молочарства, скотарства, птахівництва— довів до того, що Данії за останнї часи й пізнати не можна.

Данцї добре пізнали користь зі спільництва й тепер уже все, що тільки можна, роблять спілками. Вони мають товариські заводи для перероблювання молока на масло, товариські різниці свиний і рогатої

---

*) Елєватор— великий будинок на зразок фабрики, де сортуєть ся, очищаєть ся й зберігаєть ся збіжжя.

**) Цетнар важить 6 пудів.

худоби, товариства для збуту яєць, битої птиці і т. и. Всї ці товариства позлучувані в союзи, котрі продають вироби товариських підприємств за кордон, передівсїм до Анґлії. Гуртують ся Данці для перерібки продуктів господарства й вигідної продажі їх, гуртують ся для закупна предметів, потрібних у господарстві, гуртують ся для закупу споживчого краму й т. д.

IV.

Споживчі товариства Данції й другі народи переняли від Анґлїйців. Анґлія це край, де передусїм процвітає фабрична продукція, де сїльського життя в нашому розумінню майже зовсїм нема, люди згуртували ся по великих городах і працюють на фабриках.

В 1843. році в осередку бавовняного промислу, в городї Рочделї, зібрав ся невеличкий гурток бідних, голодних ткачів, щоб порадитись, як визволити себе із біди. Біда була велика: з одного боку дуже малий заробіток, з другого страшенна дорожнеча на споживний крам. Після довгих балачок вони порішили самим стати купцями й фабрикантами й 28. жовтня 1843. року заснували спілку під назвою „Рочдельське товариство чесних ткачів“, при участи 28 членів, із капіталом 280 карбованців.

Мета спілки була така: 1) одкрити магазин споживного краму, 2) при першій змозї перейти до власної продукції, 3) будувати або купувати мешкання для членів і т. и.

Ще простїщий був порядок ведення товариства. Воно мало продавати добрий і непофалшований крам усїм членам, виключно за готівку, по поміркованій, базарній цїнї, без торгу, і дїлити зиск між споживачів відповідно до закупленого в магазинї краму. Порядкувати справами спілки й вести контролю мали сами члени через своїх виборних. Всї члени були рівноправні (один чоловік—один голос), доступ до спілки для нових членів був вільний і необмежений.

Задля такого порядку й чесного відношення провідників до громадської справи, Рочдельське товариство через десять років мало вже 1400 членів, крамниця продала краму за один рік більш нїж на 50,000 карб. і одержала чистого зиску поверх 1750 карб. В останнї часи товариство має вже 13,400 членів і продає краму більш нїж на 2 мілїони карбованців на рік. Вже 1863. р. товариство мало власний млин, пекарню, дві ріжні фабрики. А тепер воно має ще крім того школу, в котрій учить ся 600 дїтий, має велику бібліотеку й читальню.

Прості й на перший погляд незначні постанови Рочдельських ткачів стали зразком для всїх теперішнїх споживчих товариств. З Рочделя розійшли ся споживчі товариства по цїлій Анґлії, а далї й по цїлому світові.

Майже всї анґлїйські споживчі товариства згуртовані в два союзи оптових закупів (анґлїйський і шотляндський), увесь крам, потрібний для

їх магазинів, вони купують через ті союзи. Крім великих склепів краму, мають вони власні млини, фабрики суконних, полотняних, бавовняних і шкуряних виробів, фабрики мила, свічок, виробів цукрових, шоколяди, цигар і т. и., мають власні землї, плянтації чаю й навіть великі пароплави, що доставляють ізза океанів кольонїяльні товари.

V.

Цїкаво розвиваєть ся кооперативна справа в Галичинї й на Буковинї. В Галичинї свій початок завдячує спільництво працї товариства „Просвіта“, заснованого ще в 1868. роцї. Робота „Просвіти“ пішла в трох напрямках: 1) сїльско-господарськім, 2) кооперативнім і 3) шкільнім. Кооперативна робота „Просвіти“ виявлялась у засновуванню читальняних крамниць і кас, улаштовуванню курсів із кооперації, в видаванню й розповсюджуванню господарсько-кооперативних книжок і т. и.

Число різноманїтних кооперативних товариств налїчуєть ся тепер сотнями. На першому місцї стоять кредитові спілки: Шульце-Делїчівські з обмеженою, Райфайзенські каси з порукою необмеженою, а потім й рільничо-господарські товариства. Всїх українських кредитових спілок в 1908. роцї було: в Галичинї до 450, на Буковинї 160.

Крім того в Галичинї вєлику вагу мають споживчі товариства Рочдельського взірця, число котрих наближало ся перед війною до 100, молочарські спілки (переріб і збут молока) — теж до 100 спілок, товариства для збуту худоби—також до 100 спілок, кооператива для закупна й продажі предметів сїльського господарства—в 1912. роцї до 80 спілок. Є також декілька кредитово-споживчих, кредитово-молочарських і иньчих товариств.

Всї спілки, за невеличкими виїмками, згуртовані в відповідні союзи. Кредитові спілки згуртовані в „Краєвім Союзї Кредитовім“ у Львові, споживчі—в „Народній Торговлї“, молочарські—в „Краєвім Союзї господарсько-молочарськім“ у Стрию, спілки для закупна і продажі предметів сїльського господарства—в „Краєвім Союзї господарсько-торговельних спілок“ у Львові, спілки для збуту худоби—в „Краєвім Союзї для збуту худоби“—теж у Львові. Буковинські Райфайзенські каси мають свій союз у Чернівцях під назвою „Селянська Каса“.

Більша частина спілок і всї союзи залєжать до „Краєвого Союза Ревізийного“ у Львові. (На Буковинї цїєю справою займаєть ся урядовий „Краєвий Видїл“—щось як у Росії земство). Завдання його переводити ревізії в спілках і їх союзах, заступати ся за них перед властями, вводити в життя нові спілки й союзи, давати поради та вказівки провідникам союзних спілок і т. и.

Треба зазначити, що всї ці спілки повстали заходами самих Українців; усї вони мають чисто український національний характер і творять сильну основу теперішнього національного життя австрийських

Українців. Тільки ж слід би додати, що в австрийській Україні кожна ця національно-господарська позиція здобувалась там тяжкою боротьбою й енергією. Яскраво показує це перший український просвітно-економічний конґрес, що відбув ся у Львові 1. й 2. лютого 1909. року.

У конґресї (зїздї) брало участь поверх 760 представників із австрийської, та були на ньому представники й із росийської України. Були на нїм адвокати, аґрономи, духовенство, лїкарі, міщани, селяни-хлїбороби, письменники, артисти, професори, студенти, вчителї й т. д.

Се був підрахунок культурної роботи австрийської України. Тут зібрались усї культурні сили для того, щоб подїлитись думками про те, яким шляхом і якими засобами повести спільну працю так, щоб вона принесла як найбільше користи для життя українського народу й цїлого національного руху.

VI.

Кооперативний рух захопив росийську Україну так, як і иньчі краї. І в нас були спроби з продукцийними товариствами, та їх постигла така сама доля, як і закордонну продукцийну кооперацію: вони або попропадали, або поперетворювали ся в акцийні спілки. Тільки земледробські спілки, котрі провадив на Херсонщинї відомий кооперативний дїяч, Микола Левитський, хоч і потерпіли невдачу, але дали досить добрий наслїдок—вони переродились у позичково-щадничі, почасти в сїльсько-господарські товариства.

Розвиток кооперації на Українї йшов поруч із розвитком її в Росії. Сюди й туди перейшли зза кордону всї головні форми кооперації. Великий уплив на розвиток кооперації на Українї мав громадський дїяч з Київщини, Василь Доманицький. При всякій нагодї він розказував хлїборобам про те, як полїпшити своє життя, писав і видавав книжки про спільництво, про те, як хазяюють селяни в чужих краях, сам допомагав хлїборобам закладати спілки й т. д. Та багато робили для розвитку кооперації земства й ґубернські сїльсько-господарські товариства, як на приклад: полтавське, харківське, одеське. Вони видавали журнали, розповсюджували книжки й листівки про спільництво, мали інструкторів, улаштовували курси зі сїльського господарства й кооперації й т. и. Крім цього ґубернські й повітові земства закладали в себе каси дрібного кредиту й позичали кооперативним спілкам ґроші, робили для них ґуртові закупна машин, знаряддя і т. и.

Після памятного всїм 1905. року, коли в багатьох людий одкрились очі, коли люди побачили, що дальше так жити не можна, й на решті коли революцію і весь полїтичний рух придушено, кооперативні товариства почали рости по селах, як опеньки після дощу. Кооперація явилась неначе дверцятами, куди пішли всї, в кого не погасла искра Божа, і хто хотїв працювати на користь рідного народу. Велику заслугу мають тут учителї, аґрономи й узаґалї сїльська інтелїґенція.

Головними й найбільш розповсюдженими формами кооперації на Україні треба вважати: 1) позичково-щадничі й позичкові. 2) сільськогосподарські і 3) споживчі товариства. Бувають села, де є всі ті три форми спілок.

Позичково-щадничі й позичкові товариства в нас, на Україні, разом із тим, що дають позички й приймають гроші на щадницю, ведуть також закупки предметів, потрібних у господарстві, продажу збіжжя і т. д.

Закупном насіння, дрібного хліборобського знаряддя і збутом продуктів сільського господарства займають ся передусім сільськогосподарські товариства, але головним своїм завданням вони ставлять просвітну працю: ширять хліборобські знання, подають нові способи господарювання землею й т. д.

Що ж до споживчих товариств, то дїяльність їх нїчим не відрізняєть ся від дїяльности таких самих закордонних (англїйських) товариств.

Росийський уряд криво дивить ся на розвиток спілок, на кожному кроцї кидає колоди, через те й кооператива на Україні розвиваєть ся туго. Вироблені товариствами статути союзів спілок уряд зовсїм не затверджує. Деякі з них лежать по десять років по петербурзьких канцеляріях і їх не розглядають. Все ж таки і споживчим і позичково-щадничим спілкам київської губернії вдало ся 1908. р. згуртувати ся в союзи. За Київщиною вони появили ся й по деяких повітах Катеринославщини, на Кубані і т. д.

Осередком ідейного кооперативного руху на Україні треба вважати Київ. Тут зародив ся перший на Україні союз споживчих товариств, сюди перейшов із містечка Дзенгелївки уманського повіту союз позичкових і позичково-щадничих товариств, тут заснувало ся видавниче товариство під назвою: „Наша Кооперація". Це товариство в 1912. роцї почало видавати під цїєю ж назвою журнал на українській мові. Журнал поставив свою метою крім кооперативних ідей ще й направити кооперативний рух в національне русло, надати кооперації на Україні національний характер. В товаристві проводилась та правдива думка, що кожна нація повинна творити свою національну культуру й у своїм господарськім життю сама собі допомагати.

В 1911. роцї українську кооперацію постигла невдача—упав київський союз споживчих товариств. На поміч українській споживчій кооперації прийшов московський союз споживчих товариств і одкрив в Київі й у Білій Церкві свої віддїли. Але разом із цїєю поміччю прийшла й неміч. З матеріяльного боку це була дїйсна поміч, а з кооперативно-національного—це була неміч: гуртуваннє споживчих товариств стратило своє національне обличчя й навіть кооперативний характер тому, що в віддїлах справами кермували не вибрані кооперативами члени управи, а прислані з Москви служащі, котрі лїчились тільки з управою московського союзу, а не з потребами кооперації на Україні.

Для українських кооперативних дїячів це був початок незгоди з московськими кооператорами. Ця незгода все більш і більш розростала ся й вилилась потім у так звану „війну“ між „сєверянами“ і „южанами“ на другому всеросийському кооперативному зїздї в серпнї 1913. року в Київі.

В цьому зїздї брало участь до 1500 представників від кооперативних товариств із усеї Росії. Головними справами зїзду були питання про напрямки роботи союзів кооперативних товариств у Росії, або, инакше кажучи, про те, як гуртуватись товариствам у союзи. Московські кооператори (сєверяни) доказували, що всїм кооперативам краще згуртуватись у один всеросийський союз у Москві, а українські й деякі иньчі, навіть росийські, кооператори (южани) з цим не згоджувались і казали, що краще гуртувати ся в краєві союзи.

Представники московського союзу споживчих товариств після довгого спору згодили ся з тим, що московський союз одкриває свої віддїли в таких городах, як наприклад Одеса, Ростов, із котрих крам іде на всю Росію, а в таких місцях, як Київ, Біла-Церква, ринки котрих мають тільки місцеве значіння, московський союз передає свої агентури в руки місцевих товариств. Через те й незабаром він передав свою білоцерківську агентуру місцевим споживчим товариствам і допоміг їм зорганїзувати місцевий білоцерківський союз.

Така невдача постигла тільки споживчий союз. Кредитові союзи розвивають ся на Україні досить добре. По своїм оборотам і ріжномаїтности своєї дїяльности перше місце між ними займає київський союз. Він веде велику товарову торговлю й видає свій журнал „Муравейнїк—Комашня“, котрий друкуєть ся на половину по українськи й на половину по росийськи.

Сїльсько-господарські товариства власних союзів на Україні досї не мають. Їх місце заступають їм губернські сїльсько-господарські товариства: полтавське, харківське, одеське і т. и.

Загалом сказавши, число всїх спілок на Україні тепер велике. Після обчислень із 1910. року скількість споживчих спілок доходила тисячки з 46,000 членів, кредитових теж тисячки з 250,000 членів, сїльсько-господарських товариств було до 100. Розуміть ся, що число цих спілок до війни подвоїло ся, а то й потроїло ся.

Оглядаючи розвиток кооперації на Україні, не можна не одмітити одного гарного явища: що кооперативні товариства в усїх формах звертають велику увагу на просвітні цїли. Для цього товариства (кредитові, сїльсько-господарські й споживчі) гуртують ся по селам і на спільний кошт будують Народнї Доми з великими салями для зібрань, викладів і вистав. Салї таких домів уквітчують ся плякатами по кооперації й сїльському господарству, малюнками українських дїячів, поетів і т. д. Двері цих домів широко відчинені для всїх селян, і тому, особливе в свято, салї переповнені старшими селянами, хлопцями й дївчатами,

котрі ведуть там балачки, розглядають малюнки, хтонебудь із хлопців голосно читає журнал, а другі слухають, і що особливе гарне робить враження, так це те, що люди поводять ся дуже чемно.

Таке обличчя мала кооперація на Україні до війни. Як бачимо, вона має для нашого національного життя дуже велике значіння. От і через те в нас по таборах позасновували ся кооперативні чайні, щоб люди могли понаучувати ся за час полону кооперативної справи і з користю проводили кооперативну думку, вернувши на Україну.

Фрайштадт, 30. червня 1916. р. **Петро Ставенко.**

Козаки на румовищах свойого рідного села—малюнок Микити Вихора.

ЇХ НІХТО НЕ НАЙДЕ...

Не плугом ізоране поле,
Не копані ниви й лани,
Гарматні їх кулї зорали
І кровю слїди облили!
Невинною кровю облита
І трупами вкрита земля,
Осталось некошене жито...
Настали кріваві жнива.
Як хмари, так чорная галич
По полю кровавім лїта,
З людий поробила ся калїч,
Прокляття, плач, стон—суета.
Погибло багато салдатів...
Хиталась земля од гармат,
І місяць за хмарами плакав,
Було йому жалко салдат...

Гукали сердешні салдати,
Нїхто їх не йшов ратувать...
Бо там рідний брат вбивав брата,
Йшов братнюю кров проливать...
Кому славу ми здобували?
От кріпость Перемишль взяли,
Не довго ми там панували,
Бо знову назад оддали.
Начальники всї й генерали
Вернулись спокійно назад,
А ті, що її добували,
Спокійно в Карпатах лежать...
Лежать, і землею невкриті,
Їм галич всїм очі довбе,
Їм сонце уже не засвітить,
Покійних нїхто не найде...

Фрайштадт. у червнї 1915.року **Г. Гонко.**

Чого я пішов на війну.

(Із дневника вбитого Українця)

Олександер Воловик родив ся в 1895. році в селї Низківцї, сосницького повіту на Чернигівщинї. Батько його служив на залїзницї, та скоро помер, лишивши вдову з двома синами й дочкою. Олександер учив ся зразу в учительській семинарії в Рогачеві, могилївської ґубернії, опісля ж перейшов до Лубень на Полтавщину, де перед війною був у третій клясї. Натура була це зовсїм не боєва—за те наскрізь поетична: він зачитував ся загарливо в віршах, грав чудово на скрипцї й гарно малював. Серед товаришів тїшив ся великими симпатіями. Що примусило його піти на війну, показує оця картинка з дневника, який покійний вів цїлий час свого побуту на війні. Поляг у бою під Лїмановою, в Галичинї, 24. падолиста ст. ст. 1914. р. Дневник його дістав ся в руки товаришів, які й зберегли його на памятку. У покійному наш народ стратив великого майбутнього артиста.

Редакція.

16. жовтня 1914. року.

Позавчора дістав я листа з дому. Пишуть, що мати жалкує, що дозволила йти на війну. Вона, звичайно, не знає, що власне примусило мене йти, й тому думає, що це стало ся задля бажання вражінь, або задля чогось иньчого, але не поважного. Коли б вона знала, скілько менї доводило ся думати—як поступити! Адже ж мене женуть туди обставини... Вона, розумієть ся, не знає, та я їй до очий і не скажу.

А як мене вбють, то нехай подякує за це свойому старшому синкові, що заступа менї батька. Він мене, хоч і не навмисне, примусив піти на війну. Він знав і знає про мою нужду: він знає, що я не маю нїяких жерел, із яких міг би добувати засоби задля прохарчування. Кажу—задля прохарчування, бо одежу останнїми часами люди менї справляли. Він відмовив менї того останнього ще в минулому роцї, він перестав давати менї засоби, відмовляючись тим, що в нього сїмя, дїти, та й сестра на його хлїбах. Я цим не хочу йому докорити. Але кажу, що коли б я був с и н йому, то в нього найшлись би засоби. А я ж тільки б р а т і більше нїчого...

Ну, розважте ж самі, що менї лишало ся робити. Приїхав до школи, дістав стипендію, віддав за харчі. Лишило ся 9 карб. 75 коп.—віддав довги, та й то не всї. А книжки? А доплата за години музики? А олівець, а зшиток?... Ну, що після цього зістаєть ся робити? А він, без сорому казка, каже: „Дістань собі якнебудь із дому“...

Гадає, що менї легко було брати крім білєта ще три карбованцї в матері, як вона казала, що „може ти обійдеш ся без них!“ Таня сказала, що „якось то воно буде - бери“.

Тут я пригадав собі брата й його слова: „дістань якнебудь із дому“... І мені він такою вагою сповнив душу, що я не знав, що й робити зі собою.

Я цїле лїто міркував, як тут зробити, й нарештї додумав ся. Раджу ся з матїррю й кажу, щоб віддала все в аренду і щоб сама їхала до Митрохвана, щоби хоч таким чином я міг дістати хоч невеличкі засоби для продовжування освіти. Посилаю до нього. Він відповідає, що згоден і більше нїчого. Я про гроші, а він каже, що, як дістанеш за аренду (?), то тодї й візьмеш із них собі на потреби...

Ну, що мені лишало ся робити після цього? І я рішив ся йти на війну, щоб за цей час дома могли влаштувати ся, як я бажав, і щоб, як вернусь цїлий і непошкоджений, могти свобідно продовжувати вчення...

Олександер Воловик.

Оружня сила поодиноких держав у мирних часах.

1) Центральні держави:

ДЕРЖАВИ	Число постійного війська в часї мира	Річні видатки на армію в мілїонах карбованців	Річний видаток на армію, що припадає на кожного мешканця	Один салдат припадає на мешканців
Австро-Угорщина	415,000	273	5 карб. 35 коп.	121
Нїмеччина . .	864,000	660	10 „ — „	86
Туреччина . . .	239,000	94	4 „ — „	101
Болгарія . . .	60,000	16	3 „ 70 „	71

2) Держави порозуміння:

Росія	1,250,000	780	5 карб. 25 коп.	118
Франція . . .	664,000	535	13 „ 50 „	60
Бельґія	50,000	28	4 „ 10 „	134
Анґлія	396,000	705	15 „ 50 „	115
Японія	300,000	190	3 „ 65 „	174
Італія	340,000	260	7 „ — „	106
Сербія	35,600	12	4 „ 15 „	80
Португалія . .	39,000	23	3 „ 85 „	139

3) Невтральні держави.

Швеція . . .	69,000	46	8 карб. 50 коп.	80
Норвеґія . . .	36,000	12	5 „ — „	72
Данія	15,000	14	5 „ — „	189
Голяндія . . .	52,000	46	7 „ 50 „	116
Еспанія . . .	145,000	104	5 „ 30 „	135
Сполучені Держави Америки .	147,000	595	6 „ 50 „	710

Як я став грамотний.

Менї було тринацять років, а я все ще не вмів нї читати, нї писати. Я хотїв нанятись у наймы, щоб жити лїтом у якогонебудь хазяїна, а зимою ходити до школи, учити ся. Думав гроший у хазяїна за свою роботу не брати, а тільки щоб він менї давав одежу й їжу, я ходити му зимою в школу, а лїтом знов у нього служити. Був навіть такий хазяїн, що на це годив ся, але брат Дмитро й сусїд Данило не радили менї так робити. Казали, що й так із цього не вийде нїякого путнього дїла. То так час летїв, настала зима, а мої думки не здїйснювались.

В нашому селї був довго старий учитель. Доводив ся нашому попові зятем, через те й прожив у нашій школї вісїмнацять лїт. Його й його жінку школярі цїлували в руку так само, як і попа. Дуже лїнейкою бив він школярів, як розказував менї мій товариш і иньші хлопцї, котрі при йому скінчили школу. Саме тодї цього вчителя перевели кудись у другу школу, а на його місце назначили нового з полтавської губернії, сина якогось віцегубернатора.

Цей був дуже добрий, чемно обходив ся з усїма й навіть із малими ксемав ся*), як би зі старими. Учив по нотах на хорах співати й різних наших пісень українських та владжував курси для повторення тим хлопцям і дївчатам, котрі давно покінчили народню школу.

Раз якось попав я на весїлля до сусїда, що жив біля школи. Це було в неділю після обіда. Як звичайно, на весїллї були мої товариші, Іван, син мого опікуна—я лишив ся сиротою ще змалку—й иньші хлопцї, котрі ходили на ті курси й на співку. Іван був мій товариш, і я його поважав за те, що він менї читав різні казки з книжок, я їх перейма: і другим дїтям денебудь по свойому вже розказував.

Ото ж цей Іван і иньші, що ходили до школи, давай мене запрошувати зі собою послухати, як вони співають гарно по нотах; казали, що покажуть школу, бо вони добре знали, що я ще в серединї в нїй не був. Я довго одпекував ся, а далї згодив ся й пішов.

Господи, як зайшов я в ту клясу! Які там були різні образи та царі всякі! Кляса величезна! Три групи, рядами стоять лавки, по середині стіл і шкільна таблиця. На все це дивлячись, я й не замітив, як зайшов і учитель у клясу з покоїв. Він із товаришами поксемав ся, а опісля до їх, питає, що я за один, чи давно скінчив школу, чому такий чуб великий. Але я йому сказав, що я прийшов тільки побачити школу й почути, як він учить співати, й що я неграмотний. Він як почув од мене, що я неграмотний, то став соромити мене, та ще погрозив, що як побачить коли, то й батька мого навіть застидає.

*) витав ся.

Як я почув від нього це, то мене такий великий жаль обхопив, що я вже не міг більше відповідати на його веселі запити. Я розхлипав ся як маленька дитина, дарма, що менї йшов чотирнацятий рік.

Він здивував ся й запитав Івана, чого я не відповідаю йому, а плачу, бо ж він мене нїчим не образив таким страшним, або їдким, а так на жарт сказав. А я розплакав ся не од того, що сором, або з ляку, а через те, що я всякими засобами хотїв бути грамотним, да нїяким заходом не міг навчити ся, а тут ще й ганьба за те, чого я бажав і чого завсїди так хотїв навчити ся.

Іван йому все докладно розказав, чий я син, де живу й жив, чому неграмотний, що хочу вчитись, словом—усе. Тодї вчитель підійшов до мене, став менї казати, щоб я йому вибачив, що він мене так зганив, що він не знав, що мої такі обставини... Потім він задумав ся, а я все ще дуже тяжко й рідко шморгав носом, у кашкет хлипаючи. Потім того учитель сказав:

— Ну, Ониську, перестань і слухай сюди! Хочеш бути грамотним, то я тебе вивчу, аби ти не лїнував ся. Ставай у мене за сторожа в школї, то я тобі буду давати їсти тай ще жалування те. що сторожеві, на місяць чотирі карбованцї. Тільки ж як не будеш слухати, то посадовлю у холодну!—додав він, весело потріпуючи мене по плечі.

Я як почув це від нього, то як схопив його за руку та давай цїлувати та дякувати! Але він вислобонив руку й сказав:

— Я не батюшка! І так загалом у руку цїлувати не годить ся, а давай правака та скажи, чи згоден зі мною?

Я не знав, як йому подякувати, й сказав, що з великою охотою, хоча й зараз, навіть до дому не піду, аби він тільки не скрутив...

Після співки, як я йшов із хлопцями до дому, то менї так весело було, що навіть скілько я жив, то не доводилось такому веселому бути. Менї здавало ся, що хто не гляне на мене, то вже й знає, що я в школї за сторожа, дістаю на місяць чотирі карбованцї й учусь грамоти...

У школї було добре, мало дїла; учитель коло мене падав, учив як не грамоти, то співати.

Так пройшло два роки. Я разом із иньшими здав екзамен; мав собі заробляних 50 карбованців і одежі повний чемодан, яку посправляв менї вчитель.

На третю зиму перевели мого приятеля й рідного батька в другий повіт за вчителя. Саме тієї весни він мене підучував уже у второклясну школу. Я дуже й часто задумував ся, як я без його буду жити, як він виїде з нашого села, що навіть дроби десяточні не йшли ще в голову, але він мене завше розважав. Казав, що як поїде, а мене не встигне пристроїти у второклясну школу, то буде просити свого наслїдника, щоб менї поміг учитись і поїхав зі мною на екзамен, а від себе ще письмом буде просити завідующого школою, тай уже й так балакав із ним і казав за мене.

У селї знали, що я готовлюсь у второклясну школу, то й сміяли ся з мене. Менї було боляче, але я не звертав уваги, тай учитель мене підтримував. Досадно було тільки, що й попові теж дуже було не понутру, що я вчитись хочу.

От зайшов я до його якось перед екзаменами по метрику. Він зараз так і накинув ся, що в мене вітряна думка й що її здїйснити не можна.

— Удивительний ти, парубче,—сказав він,—тобі женить ся та дївку іскать, а ти задумав буть педагогом, да ще при таких обстоятельствах, як твої! Хто за тебе платить буде за содержанїє самого тебе, за правоученїє, книги й квартиру? Ось я за свого сина єжегодно до 500 руб. плачу в духовну семинарію, да як він що мало-мальськи зробить, то не тільки грозять вигонити, но ще мало того й штраф плачу. А ти з Іваном (Іван теж готовив ся) думаєш на фінтиклюшках таких учить ся! Положим, у того ще отец богат, то може буть і да; но тобі трудно щонебудь зробить. Вигонять, да ще скажуть штраф уплатить, а тодї ти думаєш, що так легко буде, як вам той ваш учитель говорив (дуже не любив нашого вчителя)! То йому тільки було легко учить ся, потому що його отец очень богат.

Я анї слова не казав, а ввесь час мовчав і червонїв як рак від його виговору та нравовчення. Уже навіть хотїв було вийти, але він винїс метрику й, даючи, знов сказав:

— На, дай Боже нашому телятї за хвіст вовка поймать, но я не совітую!

Я зрадїв, що кінець моїй сповіди, сховав метрику й, не поцїлувавши попа в руку, мерщій драла з кухнї...

У серпнї, 15. дня, я поїхав у містечко Мельчин на екзамен із Іваном. Містечко менї перший раз показало ся дуже гарне. Церква велика на 12 бань. Біля церкви зараз стоїть второклясна школа, дім пристава, трохи дальше саме місто: крамницї, почта й здоровенний сад дїдички, а в садї величезні доми, замок на три поверхи, став і гуральня!

Поставили ми конї в Жида на заїздї. Поснїдали й у восьмій годинї пішли до школи. Учитель пішов у другий дім, де жив завідующий школою й учителї, а я, мій вітчим, котрий теж їздив, і Іван із батьком пішли у клясу.

У клясї й на подвіррю шмигали, бігали й поважно ходили пани, панни, школярі й щось зо два мужики, котрі теж попривозили своїх хлопцїв на екзамен і спокійно снїдали хлїб із салом та гречаними млинцями, сидячи зі синами в садку на льоху проти сонця. Незабаром продзвонив дзвінок, і стали сходити ся в клясу школярі, попи, пани й наша мужва. Повмощувались на лавки й стали ждати екзаменаторів, котрі незабаром увійшли: чотирі вчителї й старенький, але ще дебелий піп із цибатим дяком.

Після коротенького молебеня почав ся испит. Я дуже трусив ся з Іваном, аж мороз по шкурі дер. Думав, а ну, не дай, Боже, не

здержу, тодї засміють у дома й на селї! Але як стали питати вчителї й благочинний, то ми гарно відповідали, без запинок. Після чотирогодинного допиту скінчив ся екзамен, і нам обявили, що ми здали обидва екзамен гарно; Іванові сказали шукати кватиру, щоб була форменна шинеля та блюза, а мене завели в кімнати „общежитїя“ для безплатних учеників і на другий день видали книги й усе, що ученикові потрібне. При школї це „общежитїє“ удержувалось на гроші дїдички, бо вона була попечителькою цїєї школи й давала на двацятьох учеників, що було потрібне.

Тут менї було так добре, що нїколи так іще не жило ся. Але як ми приїздили на свята до дому, то спокою не мали. Хто не побачить нас із Іваном, то тюкає, сміють ся. Та опісля вже й завидувати стали, як ми скінчили школу...

Ми собі з того нїчого не робили, а й учитель казав не падати духом.

Як я скінчив второклясну школу, то завідующий радив нам підучуватись до вчительської семинарії в селї Дедеркалах кременецького повіту. Іванів батько був згоден, як йому завідующий це обяснив, але менї нїяк було дальше вчитись через опікунів...

Фрайштадт, у березнї 1916. р. **Онисим Хведорчук.**

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ МОНЕТ (по висотї, як було перед війною) ТА МІР.

		РОСІЯ	АВСТРО-УГОРЩИНА	НІМЕЧЧИНА	ФРАНЦІЯ	АНҐЛІЯ
Монети		1 карб.	2 кор. 56 сот.	2 марки 16 фен.	2 франки 66 сантим.	2 шіллїнґи 1⅓ пенси
Міри ваги		1 фунт	0,409 кільограма 0,731 австр. фунта	0,8 нїмецьк. фунта 0,409 кільограма	0,409 кільограма	0,409 кільограма 0,903 анґлїйського фунта
Міри довжини		1 верста	1,0667 кільометра	1,0667 кільометра	1,0667 кільометра	0,6629 англ. милї
Міри поверхнї		1 десятина	1,09254 гектара	1,09254 гектара	1,09254 гектара	2,69972 акра
Міри течий		1 пляшка = 1/16 відра	0,76871 лїтра	0,76871 лїтра	0,76871 лїтра	1,3528 пінти

Вечірній малюнок.

Весна... Сиджу за столиком коло таборової дороги і все більше й більше тону в лагідних мріях.

Перед очима роскішний малюнок. Столик, за яким сиджу, уже почорнів від старости, потріскав від палких соняшних поцїлунків. Над моєю головою кріслатий каштан, ще не старий, років може пятьнацять, не більше. Листочки вже розвили ся й висять собі, зелені, веселенькі, аж очі відбірають. Де-не-де зпроміж них виглядають нерозвиті ще пупінки, аж якісь червоненькі, неначе засоромили ся від щирих соняшних поцїлунків.

На вибілених бараках чорнїють толеві дахи, поквітчані білуватими плямами від проміння сонечка. Шкла повставлюваних у деяких дахах віконців горять мов самоцвітні каміння. Ізза бараків визирає лужок, що розкинув ся мов килим розмальованний то темно-, то ясно-зеленою фарбою, а по ньому порозкидані жовто-сїруваті плями поораних та ще незаросших ланків. Увесь цей малюнок перерерізуваний вузенькою стежечкою, що звиваєть ся вузенькою жовтою стрічкою, мов її хто тут загубив, а збиточний вітрець покрутив її на ріжні боки. А дальше це все підіймаєть ся в гору, чим дальше, все вище й вище переходить у чудову невисоку гору, що як обідок обхопила невелике місто Фрайштадт та табор полонених, що з боку розкинув ся широко.

З половини вся пригора ховаєть ся в гарний сосновий лїсок, який неначе нароком позбивав ся в купки, щоби не запиняти погляду на гребінець гори, що купав ся в блакитній висотї. Де-не-де по тих темнозелених соснових купках виднїють наче приблуди ясно-зелені березки. Купки ті місцями досить далеко повідскакували одна від другої, а на прогалинах стоять ріденько яблінки та кислички, що квітами своїми білїють мов молода наряджена до шлюбу, а квіти ті білі наче посипані блїдо-рожевим налетом, що від проміння сонця неначе позолотив ся.

Ось сонечко вже заховало ся, тільки проміння його ще лило ся зза пригори та силкувало ся вдержати всю ту золотисту фарбу, що нею при заходї мов порошком поприсипало ростини. На тому місцї, де заховало ся сонечко, небо зажовтїло від того світла, що лило ся зза гори, немов прощаючись, а геть там далї, на право й на лїво, та жовтувата небесна барва переходить у ледви-ледви рожевату, далї в рожеву й на решті в червону, припада до вершечків ростин та неначе

ласкаво тиснеть ся до них, а вони почервоніли, немов засоромили ся. А високо над ними плавають маленькі темно-сині з позолотою хмарки та мов усміхають ся тому щирому коханню вечірньої червоної загради-красуні з темно-зеленими сосенками.

Близько мене ліворуч ллють ся згуки нашої пісні: „Гей там, за Дунаєм“. Гучно вона лунає в лагідному повітрі, запада в серце тай приємно його зворушує. А там далі десь на галузї яблінки виспівує голосно пташечка, мов акомпанїює нашим співакам.

У такий вечір забуваєть ся про все на світї, душею зливаєш ся з природою, почуваєш себе невідривною її частинкою, а на серцї так радісно, так радісно... Не помічаєш навіть, що сидиш у полонї, не бачиш дроту, обтягнутого кругом табору, а за ним сторожі, що ходить зі штиками. Усе це зникає з очий, перед тобою розкидаєть ся лиш сей чудовий малюнок. Здаєть ся, що линеш у повітрі на свою далеку Вкраїну. Линеш як вільна пташка, як вільний син могутньої природи!

Фрайштадт, 3. травня 1916. р. **Йосип Казбек.**

Товаришам-співробітникам

в нагоди сотих сходин „Редакцийної Секції С.-П. Г., дня 10. липня 1916. р.

Гей, злїтайтесь, сизокрилі вірли, на пораду:
Не на степу широкому, не у рідну хату,
Не на нашій Україні, не в зеленім Лугу,
Не на Чорне погуляти розгонити тугу,
Не на Хортицю з Байдою, щоб Сїч відновити,
Не в Холодний з Галайдою, не ножі святити...
А злїтаймось—в чужу хату собі на пораду,
В чужім гаю між горами збираймось, громадо,
На пораду тиху, любу в „редакцийній салї“,
Щоб нову скувати зброю із міцної сталї
Та, скувавши, загартувать силу свого духа,
І народ будити словом! Може нас послуха,
Й того слова правдивого, що кличе до бою!
Бо це слово правдивеє переможе зброю,
Воно наш народ покличе власний лан орати,
І з кайданів Україну нашу визволяти!

Дмитро Гаркуша.

Полковник Авґустов.

(З життя).

Командїр першого баталїону, полковник Авґустов, як проходить ляґером, то всї салдати ховають ся. Хто йому не зробить фронту—морду набє й до гарешту запроторить.

Сам був високого росту, худий, плечі широкі, ніс довгий, очі оливяні, вся морда неначе пшенишними висївками посипана. Він любив часто в дзеркало видивляти ся; стане перед дзеркалом, довго дивить ся сам на себе, потім обкрутить ся швидко, разів два, й знов дивить ся. Вмить лице робить ся суворе, чуб їжить ся, вуса починають ворушити ся по одній волосинці, він ухиляєть ся від дзеркала й із великою злістю промовляє:

— Корпус, как корпус, а рожа собачя.

Авґустов був парубком, хоч уже мав 48 лїт, і жив (як він сам казав) чисто по салдатськи: їв кожного дня салдатську порцію, хлїб і кашу, вважав себе наскрізь зразком виконання дисциплїни. Хто був у нього деньщиком, той мусїв кожного дня одчислити собі дві години одстояти під ружжом з повною викладкою.

Лучало ся, що Авґустов почував і в своїх учинках неправдивість; тодї він сам собі призначав кару.

Одного разу деньщик принїс порцію й поклав на стіл. Авґустов щось писав, а кіт підкрав ся до порції, стягнув її до долу й замурчав, гризучи її. Незвичайне воркотїння кота звернуло увагу Авґустова, він глянув і побачив свою порцію в кота в зубах. Кинув ся, та як не крикне що сили на кота:

— Как ти смєл мою порцію без разрєшенїя взять?

Кіт із переляку скочив у вікно, скло бренькнуло, тільки хвостом у повітрі майнув. Авґустов закликав деньщика й дав наказ ізловити злочинця.

— Єслї сам не сможеш, то возьмі в помощ двух солдат! Сїю мінуту паймать!

Через десять хвилин у кімнатї перед Авґустовим стояв деньщик із подряпаними руками й держав кота, з якого Авґустов здіймав допит:

— Ти сознайош, что умишлєнно сйєл порцію?

— Мняв-няв-няв...—завив жалібно кіт.

Деньщик цупко держав його одною рукою за вязи, а другою обидві здухвини здушив до купи.

— Прізнайош сєбя віновним в том, что разбіл акно і побєг совершіл?—крикнув Авґустов і так гримнув із пристуком ноги, що кіт що мав сили закричав:

— Мняв-ав-вав-ував...

Августов зробив поважну постать і проголосив:

— За то, что ти (й показав пальцем на кота) с умишленним злонамєрєнієм сйєл мою порцію, подвєргаєш ся наказанію: на два часа под ружьо с полной викладкой—на солнце! За то, что з намєренієм сдєлал пролом і совершіл побєг, чєм і подтверділ свою дєрзость, подвєргаєш ся усілєнному арєсту на двоє суток, без гарячей піщі і на самих нарах. За неімєнієм карцера і по нєспасобності атстоять под ружьом: пасадіть в пєчку і плотно закрить, чтоби свєт не пронік.

Після проголошення присуду Августов поставив у піч у тарілочку води й шматочок хліба, запер кота й затулку геть примазав глиною. Через двоє суток, рівно в десятій годині 37½ хвилин, Августов одірвав затулку й крикнув:

— Вихадї!

Кіт не виходив. Розтягнувшись, лежав серед печі неживий.

— Значіт, нє видєржал—промовив Августов і заходив по кімнатї. Чуб на ньому наїжив ся, висївки по лиці заворушили ся. Ходив хвилин пять, потім став перед дзеркалом і заговорив, тикаючи пальцем у дзеркало:

— За то, Августов, что ти не предвідєл обстоятєльств смєртї арєстованнаво, должен панєстї наказанїє, і самоє строгоє! Ну, какоє ж наказанїє назначіть? Ага, на два часа под ружьо прі полной викладкє і правільной виправкє, как прастой салдат! Філїмон!—гукнув він деньщика.

— Чіво ізволїтє, вашскобродь?

— Явісь с полной викладкой, сію мінуту!

Через пять хвилин деньщик із рушницею й у торбах переступив поріг і каже:

— Імею честь явіть ся, вашескобродь.

— Раздєвай ся!

Поскидав деньщик із себе торби й жде наказу.

— Слушай Філїмон!—звертаєть ся Августов до деньщика.

— Бері меня под свою команду і постав под ружьо на два часа. Но знай, за самоє малоє упущенїє дісціпліни—отстоїш четире часа, я гатов!

Деньщик замняв ся й несміливим голосом каже:

— Вашескобродь, одєвайтєсь!

— Только, нє ваше високоблагородїє, а Августов,—поправив Августов.

— Августов, смірна!—закричав деньщик на все горло. —Одєвайсь! Под ружжо!

На Августова неначе хто вилив цебер холодної води,— зробив ся неначе аж меньчий; спішить, торби чіпляє, рушницю в руки, стає...

— На плєчо!—закомандував йому деньщик і зробив йому виправку, що називаєть ся: в струну витягнув, із годиником у руках сїв на стілець і за кожним рухом додивляв ся та поправляв. З Августова піт як горох падав на підлогу. Так простояв дві годині. Як закомандував деньщик „к ноґє“, Августов іспустив рушницю до ніг, важко зітхнув і промовив сам до себе:

— Тєпєр я увєрєн, что ти, Августов, на другой раз будєш осторожнєй, а взисканіє запішу в журнал.

Передав рушницю деньщикові, поскидав торби, змінив на собі вбрання, бо було мокре від поту, підійшов до столика й записав так:

„Августов подвєрґнут наказанїю на два часа под ружьо за нєбрєжноє отношеніє к арєстанту, что паслужіло прічіной єво смєрті“.

Фрайштадт, у квітні 1916. р. **Лукіян Маркіянович.**

Як нам бути й чого домагати ся, коли повернемо до дому.

I.

До сучасної світової війни головні европейські держави готували ся досить одверто цїлі десятки років. Вона не була несподїванкою для нїкого, хто хоч трохи цїкавив ся й слїдкував за полїтикою европейських держав узагалї, а Росії з окрема. Та все таки нас—росийських Українців—вона захопила цїлком н е п і д г о т о в а н и м и. Вибух її для загалу нашого народа був громовицею в соняшний день.

Мета війни, замір росийського правительства загарбати австрийську Україну, а за нею знищити ввесь український народ, не були відомі майже зовсїм. З похилими головами, із запамороченим розумом, ми покірно йшли на поклик царя під військові прапори, не уявляючи собі ясно—куди ми йдемо й чого!

І вже аж у полонї ми трохи протверезили ся від того чаду, який опанував нас від несподїваного виповідження війни. Тут ми вже дізнали ся про роботу росийського правительства, про те, як воно старало ся до війни через ґрафа Бобрінского та всяких запроданців українського народа, усяких Дудикевичів, Ґеровських і иньших, спантеличити й нарід Галичини. Тут ми розібрали ся в змаганнях українського народу ав-

стрийської України, який поклав собі за завдання, не тільки самого себе оборонити, а й загалом визволити всіх Українців.

Тут ми довідали ся про існування „Союза Визволення України“, й „Загальної Української Ради“, в яких обєднали я представники всіх

Наші таборові видання.

українських політично-національних організацій російської й австрийської України. Тут ми дізнали ся, що ці організації поставили собі метою добити ся в цій війні, або на будучій мировій конференції коли не повної державної самостійнос и України, то хочби забезпечення національних прав українському народові.

„Союз Визволення України“ покладаєть ся на остаточну побіду осереднїх держав і на розбиття Росії, на руїнах котрої могла би по-

встати самостійна Україна. Але разом із тим він допускає й можливість, що тільки може якась частина російської України відійде від Росії й дістанеть ся під Австрію. На той і на другий випадок С. В. У. ясно зазначує своє становище й у тому напрямі веде свою роботу (про дїяльність його див. стор. 88—91).

Та може з нами стати ся й таке, про що С. В. У. із цїлком зрозумілих причин не говорить. Може скласти ся так, що кордони воюючих держав полишать ся ті самі, що були й до війни, особливе що до України.

Цїлком можна погодити ся з тим, що коли б осередні держави одержали перемогу над Рбсією, випровадили її з простору України хоч за Днїпро, то ми могли б мати державну самостійність. Мали б її не тільки тому, що самостійна Україна нам самим потрібна, а й тому, що сього вимагають інтереси цїлої Европи, від якої доля нащого буття в сю історичну хвилю взагалї багато залежить, як би не закінчила ся війна. Але ж нам трудно сподївати ся, щоб уся Україна вже в цю війну могла визволити ся зпід російського ярма. Певно велика частина її належати ме й після цїєї війни до Росії.

Та чи будемо ми мати самостійну державу, чи частина нашого народа злучить свою долю з долею австрийських Українців, чи ми лишимо ся в такому ж становищі, як до війни, ми повинні знати, що наша доля найбільше лежить у наших власних руках і що саме тепер—у цей історичний мент—вона дуже й дуже багато залежить од нас самих.

На скільки ми виявимо здатність порозуміти своє становище й способи полїпшити його, на скільки виявимо здатність порозуміти ті форми державного ладу, серед яких ми могли би забезпечити собі загально-громадські й національні права—на стільки ми зможемо вплинути на порядки тої держави, в якій доведеть ся нам жити по війні.

Треба памятати, що державні порядки бувають лїпші й гірші, але таких, які могли б цїлком забезпечити права народові, задовольнити його потреби—поки що ще нема. Щоб добити ся їх, ми мусимо бороти ся, вести як найупертїщу боротьбу з тими, що тримають у своїх руках державну владу й кермують державним життям. Треба затямити собі, що з доброї ласки народові нїколи нїхто нїчого не дасть. Дають йому лиш тодї, коли він примусить до сього. Добути ті, чи иньші права, землю й волю—можна тільки пляновою, розумно зорганїзованою полїтичною боротьбою.

І тому—як би сучасна війна не покінчила ся, які б її наслїдки не були—ми не маємо права попадати в зневірря, опускати рук й знову здати ся на ласку тих, що нас гнобили!

Ми мусимо з повною вірою в свої власні сили боронити інтереси всього українського народу; гордо піднявши свій національний прапор, мусимо домагати ся всїх належних нам прав, у якій державі ми не опинили ся б.

Щоби ж досягнути як найкрайщих успіхів у своїй боротьбі, ми повинні заранї бути приготовані на всякі випадки, аби з нами знову не трапило ся того, що перед війною; ми повинні добре знати, як нам поводитись і чого саме домагати ся, як повернемо до дому. Про се ми мусимо подбати ще тут у полонї.

II.

Зайво доводити, що головна сила народу в єднаннї, що одному або й кільком людям нарізно нїколи не можна зробити того, що зробить громада. А з цього ясний висновок: коли ми справдї щиро бажаємо собі й рідному краєві добра, хочемо допомогти один другому, то найперш усього, повернувши ся до дому, мусимо міцно зорґанїзуватись, обєднатись у одноцїльні полїтичні, економічні, культурні й національні громади, партії, союзи і т. п.

Зорганїзувавшись, ми будемо закладати собі полїтичні, просвітні, сїльсько-господарські, позичково-щадничі, споживчі й иньчі товариства.

Розуміють ся, що, гуртуючись, ми повинні звертати пильну увагу на те, щоби поміж нами були люди більш-меньш одних думок на наші національні справи й на наші національні потреби. При виборах управ, контрольних комісій і т. п. треба звертати увагу, щоб обібрані люди були національно свідомі, які не гербують власною українською мовою й спочувають нашим полїтичним домаганням.

Коли привчимо ся коло спільної громадської роботи одностайне виступати й боронити своїх інтересів, то зможемо боронити й загальногромадські. При виборах у волости, при виборах волосних суддїв, депутатів міщанських управ, гласних городських дум, земських гласних, а найважнїще—виборців та самих членів державної думи—ми зуміємо виступити одностайне. Від того ж, кого ми виберемо до тої чи иньчої громадської інституції, залежить напрям праці її.

Візьмемо земство. Коли ми виберемо туди людий національно й полїтично свідомих, то вони не допустять до того, щоби народнї гроші витрачувано на всякі малокорисні, а то й непотрібні річі, а настоювати муть, щоб вони йшли на користь нашого народу. Від ухвали гласних залежить уся праця земства. Вони ж установляють число початкових народнїх, мінїстерських і городських одно-дво-тро-і чотироклясових шкіл у повітї, число лїкарень, лїкарів, хвершалів, ветеринарів, аґрономів, інструкторів кооперації, садівництва, огородництва, бжільництва, птахівництва, скотарства, свинарства і т. п. Земства засновують шкільні й загальні бібліотеки-читальнї, наглядають за навчанням дїтий по школах, ставлять шкільні й иньчі земські будинки, будують шляхи та мости в повітї, впоряджають сїльсько-господарські вистави, продажу всяких річий для сїльських господарів, насїння трав, збіжжя і т. д.

Легко собі уявити, скільки користи зможе мати наш народ, коли ми пошлемо до земства відомих нам, орґанїзованих по наших товари-

ствах свідомих Українців, а не тих, хто сам туди пхаєть ся, аби мати якусь власну користь, і не хоче мати нїчого спільного з українським свідомим громадянством.

Так само стоїть справа і з виборами до иньчих **громадських інституцій**. Коли ми, Українці, обєднані в якійсь орґанїзації, будемо виступати одностайне, заранї намітивши кандидатів із більш-меньш ясним полїтичним світоглядом,—перемога над ворогами українського народу може бути по нашому боцї.

До сього часу в нас, на Українї, людність до всяких виборів ставилась байдуже, а то й навіть зневажливо, не розуміючи того, яку тим шкоду робить вона собі самій у громадському життї. Одні не йдуть на вибори тому, що просто не хочуть гаяти часу; другі тому, що не вірять у користь од них; третї тому, що зневірили ся, що думають, що проти сильних цього світа, проти панів, дуків нїчого не вдїєш і т. д.

Що панство на Українї має далеко більше полїтичних прав, нїж селянство, городське міщанство та робітники—це так. Але ж і нарід усе таки має хоч деякі права. І коли б поставити ся до них з більшою увагою, по громадськи, то з цього могла б бути не-аби-яка користь. Треба тільки ті права використати, як того вимагають народнї інтереси.

Візьмемо наприклад **вибори до земств**. Виборчий закон подїляє земських виборців гласних на три курії. Перша—це великі землевласники (переважно поміщики та багаті селяни), які мають у повітї власної землї не меньче нїж 300 десятин. Всї вони являють ся прямими виборцями гласних. Друга курія—це представники дворянства та головне—дрібних землевласників. По цїй курії мешканцї повіту, що мають якусь меньчу скількість десятин землї, мають право вибірати зпоміж себе стільки виборців до земського зїзду, скільки мати муть повних цензів (300 десятин) усї ті, що брати муть участь у виборах. На приклад так. Дрібні землевласники (переважно селяни) мають у повітї 300,000 десятин власної землї. Коли вони являть ся **всі** на вибори своїх представників, то мають право вибрати 300 виборців. Третя курія—це представники від волостий; їх вибірають не всї селяни, а так звані „десятидворники".

Коли скласти число представників од дрібних землевласників та волостий, то більшість голосів можуть здобути вони сами, бо такого великого числа поміщиків та багатих селян нї в одному повітї на Українї не найдеть ся. Цензів же дрібних землевласників може бути й значно більше.

Таким чином, коли би всї скористались належним їм правом, коли би всї взяли участь у виборах, склад гласних повітових і губернїяльних (до губернії гласних вибірають земські зібрання) земств і земських управ (членів і голов)—залежав би від їх самих. А головне те, що нї один поміщик, що ставить ся вороже до українських національних змагань і загалом

до поступу, не попав би в гласні й на иньчі земські посади, коли того не бажає більшість виборців*). Закон хоч і велить вибірати якесь певне число від кожної курії, але кого саме вибірати, того приказати не може. Щоби ж закону додержати—треба вибірати із поміщиків тільки тих, які відомі за порядних людий. Тепер між ними найдеть ся чимало навіть досить щирих і свідомих Українців із демократичними політичними поглядами. За них можна сміливо голосувати.

Справа з виборами до Державної Думи, на яку ми мусимо звернути найбільшу свою увагу, стоїть значно гірше. Виборчий закон так змайстрований, щоб до думи попали такі посли, які не повставали би проти державної політики правительства, а підтримували її. Система виборів така, що одні вибірають просто послів до думи (від городів: Петербурга, Москви, Київа, Одеси та Варшави), другі (перша й друга городська курія та великі землевласники)—виборців до губернїяльного зїзду, на якому вибірають послів, третї (дрібні землевласники, робітники та представники від волостий)—вибірають кандидатів на виборців.

Та мимо всїх виборчих викрутасів, як нарід поставить ся до виборів уважливо, можна дещо зробити, щоб до думи попали дїйсні представники народу.

По закону від кожної губернії повинно вибрати ся хоч по одному послові від представників першої та другої городської курії, від великих та дрібних землевласників, волостий, а в деяких губернїях ще й від робітників; решта вибірається ся з загалу виборців без подїлу.

Виходить, що коли за виборців хоч тільки в другій городській курії, від дрібних землевласників, од волостий і робітників вийдуть люди такі, які нам потрібні: із демократичним світоглядом і з ясним національним обличчям, губернїяльні зїзди, маючи навіть реакцийну більшість, мусять вибрати своїх політичних ворогів, хоч би як того не хотїли.

І тому треба старати ся, щоб ні в якому разї в цих куріях не пройшов ні один воріг нашого народу й поступу, бо коли найдеть ся хоч один, то його саме виберуть панські голоси послом до думи. Цього досягали в Росії досї тільки робітники в виборах до кожної думи. Вони посилали за виборців виключно соціяльних демократів, і тому представників тієї партії не пропустити до думи не можна було. Це може бути гарний приклад і для нашого селянства й городського міщанства.

III.

Досить ясно, що коли ми повернемо до дому, розуміючи те велике значіння, яке мають у нашому життї всякі національні, просвітні, економічні та політичні організації, вибори до них та до иньших громадських інституцій від волости аж до державної думи, то найдемо собі шлях до полїпшення своєї долї навіть тодї, коли застанемо Росію тою самою, якою вона була до війни.

*) Земельні цензи для виборців до земства і до Державної Думи не для всїх губернїй й навіть не для всїх повітів однакові. Є більші нїж 300 десятин, є й значно меньші.

Та не можна допустити того, щоби ся війна не викликала змін у державних порядках і в Росії. По кримській війні впало кріпацтво, по японській захитав ся абсолютизм царизму й зродив ся маніфест 17. жовтня та Державна Дума. Так і сучасна війна мусить безумовно, головно в разї поразки Росії, принести і в нас ті, чи иньші зміни.

В які саме форми виллють ся ті зміни, вгадати не можна. Але що се залежати ме головним чином од тої солїдарности та організованости й підготованости, яку виявимо ми самі полонені й загалом військо, як усї повернемо до дому, й від того, як ми разом із тим військом зуміємо стати в обороні загально-народніх і культурно-національних інтересів—се безперечно. Безперечно тому, що ми маємо відогравати рішучу ролю в майбутній боротьбі зі сваволею росийського правительства. Ми становити мемо головну силу держави й підпору її, а тому з нами мусїти муть лїчити ся ті, що до сього часу нїколи не хотїли й чути про нас як самостійний нарід, здатний боронити своїх інтересів. Се ми повинні твердо запамятати. Таких важних моментів у історії буває мало, і наш обовязок використати його разом із усїма народами, щоб визволити себе й иньчі поневолені Росією нації.

Та нам, Українцям, треба все й усюди добре затямити, що ми Українцї, що ми самостійний нарід, який має свою історію, свою культуру, й жив колись вільно, самостійним державним життям, що ми народ злучений із Росією не як подоланий воріг або раб, а як рівний із рівним, що забезпечив собі державними умовами всї вольности й національні права самостійного народу. Тому ж, творячи своє власне політичне життя, ми повинні входити в свої власні національні політичні партії, які вже в нас є на Україні (про ції партії перед війною гл. календар стор. 82), а коли вони нас не вдоволяють, творити иньчі, але з чистою українською закраскою, як це роблять иньчі поневолені народи Росії: Поляки, Грузини, Жиди і т. д. У спільних справах, що доторкають і нас, і иньчі народи, що живуть із нами на Україні, нам треба йти рука в руку з відповідними партіями тих народів, але ж ми всюди мусимо виступати як щось окреме, згуртоване під національним прапором.

При всїх наших політично-громадських виступах ми повинні все одверто зазначувати своє національне становище й вимагати від своїх представників у всїх громадських та державних інституціях, щоб не тільки не соромили ся, що вони Українцї, а щоб усюди й завсїди заступали наші національні інтереси.

Коли українському кандидатові при виборах може загрожувати небезпека з боку наших національних противників, які старати муть ся перевести вибори собі на користь, ми мусимо жваво взяти ся до того, щоб не допустити до сього. Під теперішню пору всї Українцї, не звертаючи уваги на ріжницю політичних поглядів—чи то будуть прихильники соціяльної демократії, чи радикальної, чи иньчої якої існуючої на

Україні національної партії—в такому випадкові повинні завчасу погодитись на спільному кандидатові й підпірати його. А коли ми запевнимось, що маємо менчість, або є иньчі причини, зза яких не може пройти наш громадянин, то мусимо ввійти в згоду з тими політичними партіями, хочби й другої народности, які підпірають або згодять ся підтримувати наші національні домагання.

А щоб мати найкращий успіх у боротьбі за свої національні права, ми мусимо, посилаючи своїх представників до Державної Думи, давати їм накази, аби вони в думі домагали ся:

перебудови теперішнього державного ладу на такий, що забезпечував би українському народові [як зрештою й усім поневоленим націям Росії] повні права на розвиток культурно-національного й політично-економічного життя, при чому наші краєві справи повинні б рішати ся в своїому українському соймові, а не в Петербурзі;

повної рівноправности української нації [як зрештою всіх народностий] із державною (російською) й забезпечення інтересів меньшости;

негайного знесення всіх законів, циркулярів, розпорядків і т. и., які обмежують національні права українського народу [й иньчих поневолених народів російської держави];

безумовного вживання й шанування прав української мови в усіх урядах (в судах, на почті, поліції і т. и.), громадських (в земствах, городських управах) інституціях, в школі й церкві на території України і в тих місцевостях, де живе український нарід, переселившись із України;

заведення української викладової мови по всіх школах України, від найнизчих до найвищих;

реформи церкви на Україні, щоб вона була незалежна від синоду, а щоб була сама про себе самостійна.

Само собою, що разом із тим ми наказувати мемо нашим послам, щоб вони не сміли спускати з ока загальних домагань, сповнення яких принесе робочому народові цілої Росії—отже й України—кращу долю. То так вислані нами депутати мусять домагати ся:

загального, рівного, безпосереднього й тайного голосування для всіх горожан при виборах до всіх державних і громадських інституцій;

обовязкової для всіх народньої освіти за кошти держави;

безпосереднього законодавства через нарід, себто, щоб загальнодержавні й краєві закони складала не купка царських чиновників з великого панства, як се було до сього часу, а представники народу;

відповідальности всіх чиновників, від найнизчих аж до мінїстрів, перед народнїми представниками;

судівництва, рівного для всіх через виборних суддів, замісць чиновників настановлених од правительства і т. д.

Розуміють ся, що як у кожного живого народу є свої партії, так вони є й мусять бути й на Україні, тільки ж їх характер національний.

Тому ж і українські робітники, згуртовані в свої національні робітничі орґанїзації, повинні, посилаючи своїх заступників до Думи, наказувати їм, щоб вони домагали ся:

встановлення для робітників восьмигодинного робочого дня, заборони праці для дїтий, забезпечення на випадок старости, калїцтва, волї страйків, професіональних союзів і т. д.;

переходу фабрик та промислових підприємств із рук поодиноких осіб на власність народу;

передачі всїх земель до розпорядимости народові, аби користували ся нею тільки ті, що обробляють її і т. д.

Крім того взагалї від усїх своїх представників, вибраних до тої чи иньшої державної інституції, ми безумовно мусимо вимагати, щоб вони всюди й скрізь виявляли себе Українцями й найенергічнїще обстоювали наші культурно-національні права й українську мову.

На наше родинне (сїмейне) життя ми мусимо звернути як найпильнїщу увагу. Домашнє родинне виховання має величезне значіння й у загальногромадському життї в будучій боротьбі за поліпшення долї. Дїти наші—то будучі громадяни України. Про них ми повинні подбати, щоб вони були кращими за нас оборонцями своїх прав.

Кожний із нас мусить поставити собі за святий обовязок дбати, щоб наша родина мала певне національне обличчя, як того вимагає громадська гідність. Ми повинні говорити все й усюди виключно власною, українською мовою, читати по можливости всї українські книжки, ґазети й журнали, закладати громадські й домашні книгозбірні, дїтий привчати поважати свою рідну мову, говорити нею і т. д. Коли зразу не буде дозволено відкривати українські школи, ми мусимо закладати приватні (часні), хочби й потайні, а нї—то дома вчити дїтий історії і ґеоґрафії рідного краю, письменства і т. д., плекати українські пісні й музику, прибірати свої помешкання в українському стилї, вивішуючи картини, портрети українських історичних і громадських дїячів, письменників і т. д.

Коли ми всї підемо цим шляхом, то можемо бути цїлком певні, що скорше, чи пізнїще ми дійдемо до повної самостійности, станемо вільним народом.

IV.

Але ж зайнявши таке полїтично-національне становище, ми зустрінемо багацько противників не тільки з ворожих нам таборів, а з боку й своїх людий, усяких „малоросів", усяких „общеросів", згуртованих у ріжних загальноросийських полїтичних партіях. Можна сподївати ся, що цї ос анні старати муть ся всякими способами переконувати нас, як се робили й до сього часу, що ми займаємо хибну полїтичну позицію й навіть шкодимо загально-революційній справі, шкодимо поваленню абсолютистичного державного ладу Росії. Вони будуть нам

радити, щоб ми йшли в політичній боротьбі разом із иньшими народами під проводом росийського, не виставляючи своїх національних домагань, будуть нас запевняти, що як упаде самодержавний лад, то національні питання порішать ся самі по собі, й то на користь окремих народів, бо майже всї поступові партії в своїх програмах визнають право на „самовизначення“ й т. д.

Але чого варті програмові обіцянки народам на „самовизначення“, ми вже пересвідчили ся на практиці життя.

Досить пригадати, що навіть такі росийські партії, як соціяльно-демократична, до сього часу ставились до нас, Українців, не зовсїм справедливо, прикладали иньшу мірку, нїж до других народностий. Яскравим прикладом для нас може послужити питання про злуку ріжних національних соціяльно-демократичних робітничих партій із загально-росийською, підняте в 1906—1907. р. р. Сполучивши ся з польською та латишською соціяльною демократією і з жидівським „Бундом“, українській С.-Д. Р. П. в тому одмовлено, хоч вона згоджувала ся злучитись на тих же самісїньких умовах... Їй відповіли, що зробленого виннятка для „Бунда“ нїяк не можна поширити на всї иньші національні соціяльно-демократичні партії, й запропонували просто злити ся з нею на загальних умовах, на що У. С.-Д. Р. П., звичайно, як представниця українського робітництва, не могла згодитись. Виходить: коли хочеш сполучитись для спільної праці — мусиш згубити своє національне обличчя й зробитись „общеросом“...

Що до иньших поступових росийських партій, то й вони так само до нас ставлять ся. Зупинимо ся тільки на виступах проводирів конституційно-демократичної партії („кадетів“), Родїчева й Мілюкова, в Державній Думі. Перший „боронив“ нас Українців—тому, щоби „доказати“ нам, що росийський уряд своїми заборонами та переслїдуваннями не спиняє розвитку нашого національного життя, і що нїби він тільки повертає нас до „загально-росийського моря“!.. Другий, „обстоюючи“ волю нашого національного розвитку, не може й уявити собі, щоб та воля сягала аж до автономії України!.. Це думки й дїла проводирів тої партії, яка так само як соціяльно-демократична визнає право на „самовизначення“! Мало того. І Мілюков і Родїчев іще не так давно, бувши в „Союзї Освобожденія“ (р. 1905.), визнавали самі автономію України, а автономію Польщі визнають і тепер. Виходить: Полякам—можна, а Українцям—„не полагаєт ся“.

Се яскравий доказ тому, що коли ми підчас загально-росийської революції 1905—1906. р.р. виявляли якусь певну силу, мали вплив на народнї маси, жертвували в тій боротьбі всїм, чим могли, навіть життям на користь загалу Росії, лиш с л а б о зазначуючи свої національні домагання,—то з нами л ї ч и л и с я і згоджували ся дати нам не тільки право на „самовизначення“, а й автономію. Коли ж ми ту силу стратили, не маємо нї сильних організацій, нї політично виробленого народу—

нам одмовляють уже того, що рівночасно дають другим, бо вони тої сили і значіння ще не стратили.

Або візьмім іще на увагу безглуздий вибрик колишнього соц.-дем. посла до другої Державної Думи, д. Алєксїнского, зроблений ним уже підчас війни! Він дізнав ся про заснованнн „Союза визволення України" й став доказувати російському народові, що Українці зрадники „вєлїкой недєлїмой" Росії. Хиба ж не ясно, чого нам можна сподївати ся од „визволителїв-общеросів", не ясно, що нам, Українцям, може дати „загальновизвольна" боротьба під проводом російських партій, а то й разом із ними.—коли так балакає російський соціяльний демократ!

Більш нїж зрозуміло, що в боротьбі за національне визволення ми можемо покладати ся лиш на самих себе, на власні сили, не звертаючи уваги нї на які нерозумні закиди й обвинувачування в націоналїзмі, шовінїзмі і т. п.

Шкодити визвольному рухові иньших народів ми не можемо, бо наш полїтично-національний рух сам по собі щиро-демократичний. Російське правительство—се такий самий наш найлютїщий ворог, як воріг усїх народів, що йдуть до волї, й на боротьбу з ним ми звертаємо свою головну увагу.

Разом із тим одначе ми не можемо погодитись із тим, щоби нам накидали замісць абсолютизму царя, абсолютизм пануючого в державі народу, бо від сього нам користи буде дуже мало!

Ірляндцям під панованням найстаршої конституцийної „свободолюбної" Англії не зовсїм солодко живеть ся й доводить ся проливати свою кров за визволення зпід того панування, а нам і поготів нема чого сподївати ся від будучої колись вільної Росії, коли самі про себе ми не дамо знати, не заговоримо!

Ми не хочемо робити тих великих помилок, які робили наші попередники на протязї цїлих вікiв. Ми противимо ся тому, щоб і надалї представники України збагачували чужу культуру, чужі полїтичні партії, як це робили славні письменники: Гоголь, Короленко, композитор: Чайковський, вчений: Овсянико-Куликовський, революціонери: Желябов, Кибальчич, Стефанович і т. д., і т. д.

З цього ми майже нїякої користи не маємо. Всюди і скрізь ми мусимо виступати лиш як Українцї, памятаючи, що покладатись на когось другого нема чого!

Що самі здобудемо—те й буде наше!..

Фрайштадт, 13. липня 1016. р. **Іван Павлюк.**

ВАЖНІЩІ ГОРОДИ НА ТЕРИТОРІЇ, ЗАСЕЛЕНІЙ УКРАЇНЦЯМИ Й ЧИСЛО МЕШКАНЦІВ, У ТИСЯЧАХ.

Одеса . .	506	Катеринодар	100	Бердичів .	77	Перемишль*	54
Київ . .	505	Чернівці * .	87	Єлисавет .	75	Коломия *	43
Харків . .	536	Кременчуг із Круковом .	87	Севастополь	71	Камянець П.	40
Львів* . .	207	Полтава .	78	Херсон	67	Тернопіль*	34
Катеринослав	196	Житомір .	78	Таганрог	67	Пинськ .	30
Ростів на Дон.	123			Береете	54	Винниця .	30

Чернігів	27
Холм .	20
Глухів	15
Чигирин	10

* у Австрії.

ХЛЇБОРОБ.

(Присвячую т. В. С–ві).

Наставивши вітрові груди,
З зомореним від праці чолом,
Він кидав очима усюди
І йшов перелогом з мішком.
Пустинне, безмежнее поле,
Де глянеш—укрите груддям...
Воно його просить і молить:
„Покрий мене, друже, сїмням!
Та збіжжя чи стане лиш в тебе,
Засїять цї землї пустї?
Чи стане лиш сили у тебе,
До краю мене перейти?..“
— Так, поле! Своїми ногами
Я цїле тебе перейду,
Своїми посїю руками
Зерно—лиш одного прошу:
Роди найтучнїщее жито!
І я, і всї други мої,
Зберемо, що вродиш ти в лїто,
Й знов груди засїєм твої.
Не сам поверну ся я знову,
Щоб з краю тебе починать,
Робить тобі рік-в-рік обнову!
Зі мною прийде цїла рать,
Й будем коло тебе робити,
Тебе мов дитину плекать,
І будеш ти все зеленїти,
Будем один одному брат!“
І поле цю річ зрозуміло...
А він, хоч мішок спину гне,
Піт ллэть ся, вперед йде похило,
А в слїд за ним жито росте...

Фрайштадт, 15. липня 1916. року. Дмитро Гаркуша.

Наші національні гимни.

1.

ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА!

Слова П. Чубинського.

Музика М. Вербицького.

Полтавець
Павло Чубинський
(1839—188·)

Галичанин
Михайло Вербицький
(1815—1870)

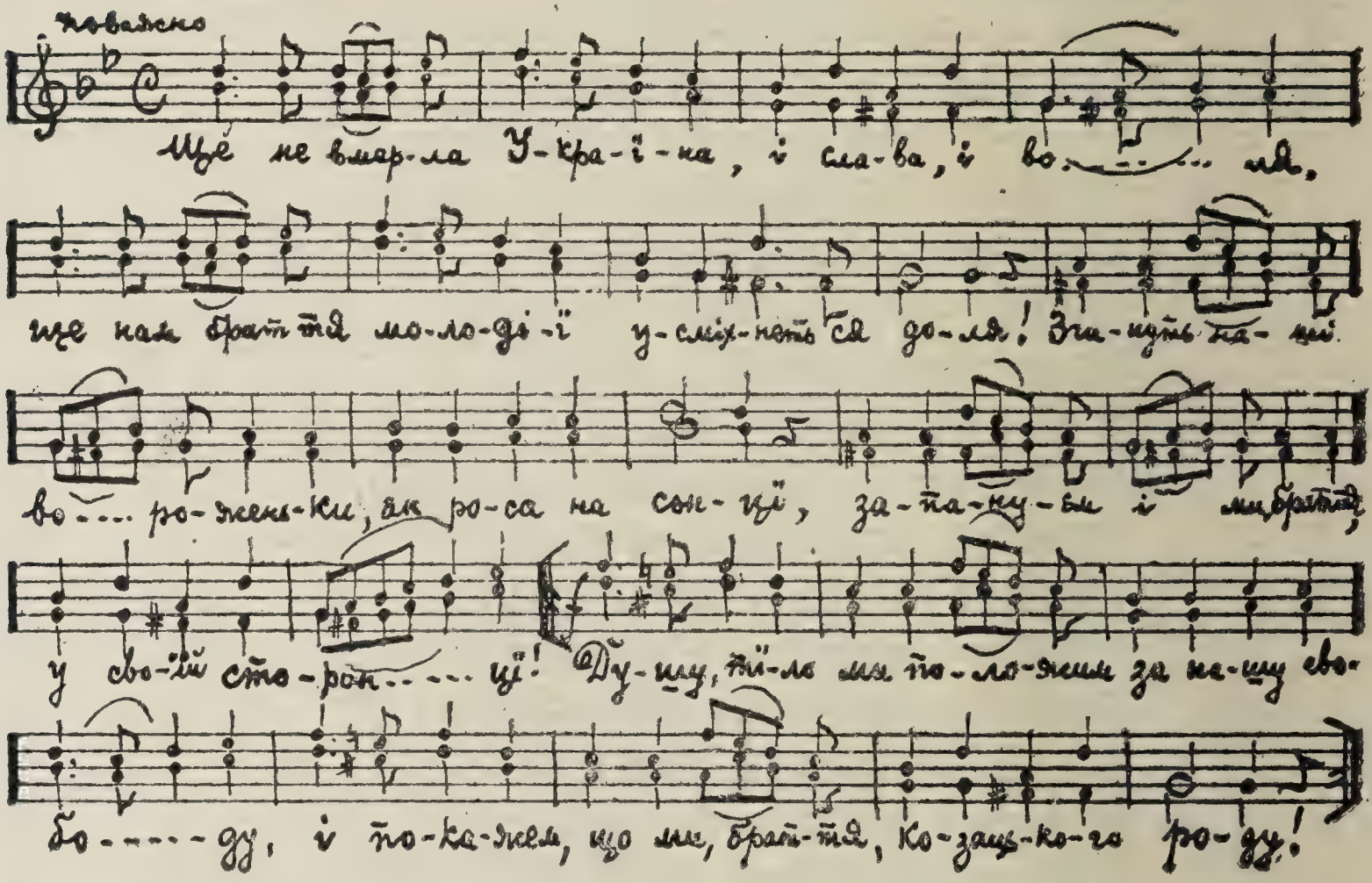

Ще не вмерла Україна, і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеть ся доля!
Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці!

Душу, тїло ми положим
За нашу свободу,
І покажем, що ми, браття,
Козацького роду!

Іван Франко
(1856—1916)

2.

НЕ ПОРА!

Слова Івана Франка.

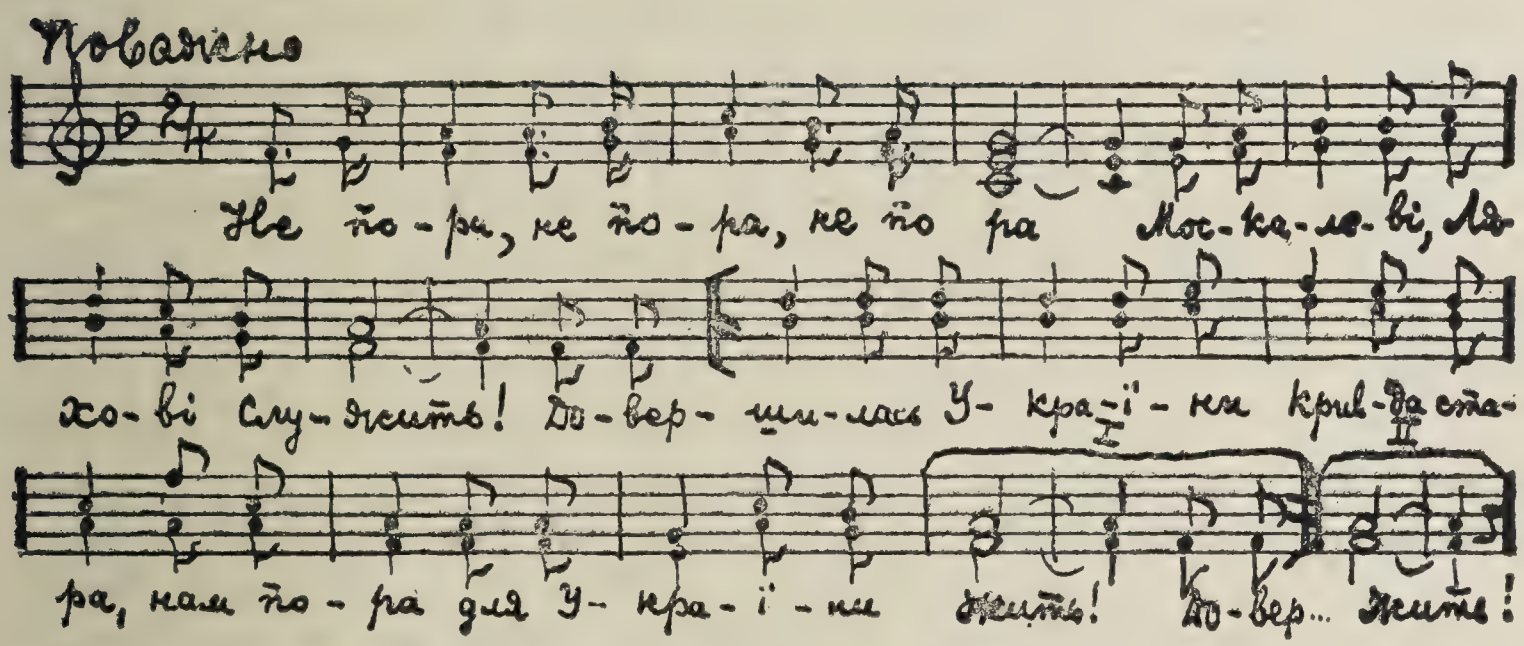

Не пора, не пора, не пора
Москалеві й Ляхові служить!
Довершилась України кривда стара—
Нам пора для України жить!

Не пора, не пора, не пора
За невигласків лить свою кров
І любити царя, що наш люд обдира—
Для України наша любов!

Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор!
Хай пропаде незгоди проклята мара,
Під Украйни єднаймось прапор!

Бо пора це великая есть:
У завзятій, важкій боротьбі
Ми поляжем, щоб волю, і щастя, і честь,
Рідний Краю, здобути Тобі!

ЗУСТРІЧ.

Як вибухла світова пожежа, російський уряд забалакав, що Росії конечне потрібна Галичина, що вона стогне під австрийським „ярмом“ і її треба „визволити“. Російська воєнна цензура зразу стала „переводити“ ті думки в пресї. Вона накидалась на ґазети, вишукувала й скреслювала всї небажані для неї думки в пресї, а особливе в українській.

І так зрозуміло, що я, мало свідомий Українець, не міг мати ясного проміння, яке освітило б цїлу подію: як менї треба дивитись на війну, задля чого вона ведеть ся. Покликаний у ряди армії, я не знав, що робити, яке зайняти становище, й чи потрібна менї Галичина.

Коли приходилось питати в людий, більше полїтично свідомих, то відповідь була: „Об етом даже думать пустяк. Україна получіт всьо послє войни, лїш только би Галїцію забрать“!

Така була відповідь і по часописях, така була й загальна думка, яку сильно вязали з „визвольним манїфестом до Поляків Нїколая Нїколаєвича“. І ще писали, що під цю добу нема нї Українців, нї Поляків, а є одна велика Русь. Вибухи патріотизму, манїфестацій так оголомшили мене, що я не знав, що дїяти. А тут ще й муштра, та палкі промови ґенералів, що й Нїмець страшний воріг наш, і Галичину потрібно „визволити“, так на мене вплинули, що я й повірив твердо, що Нїмець небезпека для нас, і що Галичину потрібно конче „визволити“. Я зробив ся російським патріотом, забув, що я Українець.

Та це трівало не довго. Скоїлась подія, яка менї на все розкрила очі.

В вересні я був на станції в Київі. Саме прибув потяг із австрийськими полоненими, а між ними були й Галичани.

Чиста українська мова з галицьким акцентом так і полилась кругом, бо всї полонені вийшли на перон. Чую один студент питає:

— Звідки будете?

— Зі Львова.

— Українець?

— Так, добродїю—відповів Галичанин.

Бачу, оба вітають ся за руку, щось тихенько починають балакати.

Російський офіцир ходить між ними й звертаєть ся до одного жовнїра з інтелїґентним обличчям:

— Ти кто такой?

— Українець, пане поручнику.

— Да, ти очень харашо гаваріш па хахлацкі, савсєм русскій. Ти что, грамотний?

— Я студент львівського університету й зовсім не „хахол“, не Руський, а Українець!

— Нїкакіх Українцев нєт!—уже аж крикнув офіцир.—Нїкакой України нєт і нє будєт, а єсть адна Велїкая Россія і адін русскій народ, і вся ваша Галїція, і ви всє должни бить русскімі, а нє Українцамі!

— Нїколи цього не було й не буде,—прошепотів, зблїдши „визволений“ брат, і відійшов геть.

Я підчас цієї розмови стояв, як скамянїлий. Коли полонених построїли та повели до казарми, то я назирці слїдкував і не спускав із очий собесїдника офіцира.

Вечером я вже мав до нього доступ. Привіталисъ. Почали ся розмови, а їх наслїдки були такі, що я вявив собі, що за „визволення“ несе Росія в Галичину.

Заки мені прийшов час відїжджати на фронт, я не мав близчої рідні, як мій закордонний брат полонений, який допоміг менї, росийському Українцеві, розкрити очі на те, де правда й як ми мусимо відноситись до бажання Росії „визволити“ Галичину...

Фрайштадт, у червні 1916. р. **Гриць Червоний.**

СТАТИСТИКА

смертности й приросту людий за останнїх десять років.

а) СМЕРТНІСТЬ ЛЮДИЙ (скілько вмирало річно).

ДЕРЖАВИ	На 1000 людий вмирало річно	На 1000 дїтий до 1 року вмир. річно
Норвеґія і Швеція	14	81
Анґлїя	15	109
Швайцарія	17	108
Нїмеччина	17	170
Франція	19	143
Італїя	21	170
Еспанїя й Португалїя	22	161
Австро-Угорщина	23	210
Росія	30	272
В цїлій Европі пересїчно	27	204

б) ПРИРІСТ ЛЮДИЙ (на скілько родило ся більш, нїж умирало).

ДЕРЖАВИ	На 1000 душ приростало річно
Сполучені Держ *)	22
Румунїя	16
Сербія	15
Нїмеччина	14
Голяндія	14
Швайцарія	13
Росія	13
Болґарія	12
Анґлїя	12
Данія	11
Туреччина	10

ДЕРЖАВИ	На 1000 душ приростало річно.
Бельґія	10
Австрія	9
Угорщина	8
Португалїя	7
Греція	7
Швеція	7
Норвеґія	6
Італїя	6
Еспанїя	5
Франція	2

*) Найбільший приріст виказують Сполучені Держави ізза напливу людности з чужих країв (імміграцію).

Мобілїзація.

(Спомин).

Жнива. Сонце палить землю. В повітрі зовсїм тихо, хиба инколи подихне легенький вітрець, поколише ланами стиглого збіжжя й покотить його золоті хвилї широко й далеко, аж під самий небосхил. Чути тільки стрекотняву жайворонків, підпідьомканнє перепелів, а одне й друге зливаєть ся в якусь чудовну гармонїю згуків і розливаєть ся по полю, наздогоняючи золоті хвилї... З ранку до вечора обливають ся тут кривавим потом хлїбороби: лїтня спека їм дошкуляє, та вони на те не звертають уваги і відпочинку собі не дають... Уже другий день, як розпочали ся жнива. Покосили ячменї, взялись за жита, а роботи перед ними багато, багато.

Сьогоднї висипало в поле старе й мале, нїхто не дармував. Старенька бабуся сидїла під возом, готувала обід і рівночасно бавила маленьке дитя, що вивернулось на сонцї. Дїтвора, меньші збірали на ниві колоски, а більші пасли понад шляхом скотину.

І збірали люди врожай; у мріях кожний багатїв..

Нараз, із нечевля серед білого дня на полї появились десяцькі, соцькі й полїцаї. Сумні вісти зі столицї до краю принесли: „Мобілїзація“... „Займаєть ся війна“...

Як стояв на покосї косар, так і скамянїв, голову до низу схилив, із рук випала коса, а дружина не довязала снопа... Косар цїлою істотою відчув у собі щось страшне, неприємне... Враз насунулась на думку японська війна, в якій він зазнав стільки горя! Він знав уже тепер, яка жде його доля...

Сумний, з понурою головою, з переляканою дружиною й дїтьми вертав він до села. По стовпах, тинах, по лавках уже порозвішувано різного колїру афіші. „Божьєю мілостью ми, Нїколай II., соізволїл всєм нїжнїм чінам явіть ся нємєдлєнно к отбиванїю воїнской повінностї“—читало ся на афішах... Біля волости зібрали ся вже тисячі громадян, але на цей раз не чути було звичайного гомону, було тихо. Вийшов старшина, й стало ще тихіще. Він відчитав наказ про мобілїзацію й велїв завтра рано одним зібрати ся коло волости, а другим готувати вози в дорогу до повітового города. Мов громом приглушені, з похиленими головами вертали до дому хлїбороби, а за ними жінки й дїти.

На другий день рознесли ся вістки, що „Австрія виповіла Росії війну“. Зі самого ранку почали сходити ся люди на сїльській площі: нїхто тепер не зоставав ся дома, звідусїль торохтїли вози...

На рундуці показав ся старшина й гукнув: „До церкви! Молебінь Господеві відправити!“ І посунула нїмо товпа до церкви. Ось і дзвін жалібно бовкнув, завзиваючи всїх на молитву. Довкола церкви товпили ся вже десятки тисяч людий, забарвлюючи її в найріжнороднїщі колїри. Плач із усїх боків збільшував ся. Вийшов зодягнений у золоту рясу піп. У повітрі роздав ся дзвінкий голос діякона, що вичитував слова великої єктенії. Лагідно підхоплював їх церковний хор Люди молились, плакали, цїлували землю, здіймали руки до неба...

Молебінь скінчив ся. Лунає промова попа: „Хрістолюбівоє воінство! Тяжолий жрєбій випал на нашу родїну. Ми должни пережіть новоє іспитанїє... Постойтє же бодро за Русь святую, за вєру православную, за царя вєлїкаво! Знайтє, что ви совершаєте вєлїкоє дєло Божьє, ібо ідьотє визволять спод іга своїх же братьєв Славян. Бог вам в помощ!..“

Старий козак потїшає свою доньку, що її милий на війну поїхав—малюнок **Микити Вихора.**

Розігнули ся згорблені спини й ріками полили ся сльози з очий. Почало ся прощання. Що дїяло ся тодї на площі, того нїяке в світї перо не змогло б описати! Тисячі стогонів, зойків, криків, старих, дїточих, материних, батьківських, злились у один довгий одноманїтний рев. Здавало ся, що вулькан прорвав земну кору й шаленим своїм ревом хотїв заглушити все на світї...

Люди обіймають ся. Цілують ся... Падають знову на коліна... Молять ся. Притискають до грудий маленьких дітий... Але пора! Останнє прощання!.. Рушають у дорогу. Довга смуга возів, звиваючи ся змією на шляху, по троху віддаляєть ся... Махають шапками, руками, хустками, а з ними в слід несеть ся розпучливий стогін і крик. Врешті все зникає, й тільки величезний стовп пилу підіймаєть ся до неба. Люди поволї вертають до дому: тільки там та сям на шляху стоїть іще на колінах дїдусь та молить ся Богу...

* * *

А тимчасом валка возів доїжджає до села Каплунівки. Ще здалеку чують ся церковні дзвони. У селї таж сама сумна картина. Вона таж сама була скрізь тодї по всїй широкій Українї. Всюди однаковий сум сповивав український народ...

За селом злучили ся гурти людий. Молодь, щоб розважити тугу, зачинає пісню, але пісня несе їй не розраду, а біль...

Наближаєть ся вечір. Перед валкою мріє повітовий город.

В невеличкому тихому городкові клекотить, як у кітлї, бо ж він мусить убгати в собі сьогоднї до тринацять великих волостий. Возами позастановлювали всюди, де були які площі, позапруджували ними ширші вулиці, позаймали місця коло церков, шкіл і скрізь, де тільки можна було примоститись. Ось бовкнув великий соборний дзвін, йому відповідають манастирські, а за ними з десяток менших іде. Розпочинаєть ся всеночне. Для людини, що не згубила ще віри, було воно чимось великим, потїшним і багато людий відізвалось на ті святі звуки. Люди йшли, молились і вертали до возів із яснїщою душею...

А в городському сквері гучно лунала орхестра духової музики. Із усїх вулиць пливли туди пани, учнї: гімназисти, гімназистки, курсисти, вчителї, дехто з робітників ізза прилавка, не було тільки хлїборобів. Після двох сеансів кіно, в саду лунає спів: „Боже, царя храні“ і „Спасї, Господі,“ Роздають ся крики „ура“ і знову грає музика гимн за царя, а тодї підіймають ся незвичайні крики: „Далой Австрію й Германію, да здравствует Росія!“

Розпочинаєть ся манїфестація. Товпа висуває на вулицю, реве головними вулицями, немов тисячі найлютїщих звірів. Зупиняєть ся коло „Воїнского Прісутствія“. Один із молоденьких гімназистів балакає з великим запалом росийську патріотичну промову. Військовий начальник зі свого боку

вітає маніфестантів словами: „Далой Австрію, да жівьот Росія“...

Крики „ура“ на цей раз прибрали зміст ще більш нелюдського реву й багатотисячна товпа, що нею кермували молодики, посуває ть ся аж на станцію, а звідти розлива ть ся всїми меншими та більшими вулицями.

Тільки в четвертій годині рано розійшлись, але далеко не всї! Проводирі маніфестації: співаки, музиканти, промовці, щирі патріоти, зібрали ся в клюб і тут після „трудів“ за здоровля царя випивали, та за кожною чаркою кричали: „Далой Австрію“, аж поки не потратили власти в язиках. Не обійшло ся й без жіночок...

І саме тоді, як цїлу ніч ходили щирі „патріоти“, кричали та славили російського царя, тоді як під дзвінкіт чарок репетували: „далой, далой“, саме тоді сидїли під возами десятки тисяч людий, відірваних від рідної хати. Вони не спали. Тяжкі думи їх гнїтили, а скільки слїз у цю ніч пролито! Хто бачив їх, хто чув, як ридали по дїточому оті пригнїчені, змарнїлі?!

Ся маса була так далека від усього того, що дїяло ся навколо неї! А коли й долїтали до неї по слуху дикі крики „ура“, то вона тільки мимоволї здрігалась, бо перед очима їй знову ставали рідні оселї, недокінчені ниви!.. Час од часу їх темні душі прояснювала ще одна надія: „А може збракують і вернемо“...

На другий день було свято. В той же самий сад звелено зійти ся всїм „нїжнїм чинам“. Насамперед виголошено довгу промову. „Тяжолоє іспитаніє пережівал вєкамі русскій народ: набєгалї на нєво орди татарскія, жглї сєлєнія, убівалї людєй. Гордий Наполєон превращал в пєпєл нашу страну; вєкамі пролївалї свою кров с Туркамі, а ми всєгда оставалїсь побєдітелямі... Освобожденія ждьот от вас Червонная Русь, а через трі-четире мєсяца ви возвратїтєсь дамой, как славниє воіни і гордиє побєдїтелї!“..

А тоді вже розпочалась бранка. Цїлих два тижні брали людий, до дому рідко хто вертав ся. Потяг за потягом відїжджав, уносячи зі собою найкращих синів України „визволяти братів“... А що ті брати того „визволення“ не хотять і не бажають, про те нїхто тоді не думав.

Два роки трівае вже страшна крівава війна! Скільки зроблено після того мобілїзацій, скільки пролито крови, скільки хорих, калїк пороблено, скільки забито! Скільки горя набрали ся ми в полонї, а дїти й матері дома! А чи ж полїпшає наше життя, коли повернемо на Україну?

Фрайштадт, 15. липня 1916. р. **Ярема Галайда.**

БОРОТЬБА З ВИХРОМ.

З сходу небо що лиш засїріло,
Ізморений народ іще спав,
Щось так страшно в горі зашуміло,
Що все сум і переляк проняв.
Щось творило ся в хмарах дивнеє:
То зявив ся великий лїтак,
Його гнало щось в гору сильнеє
Й не давало спинитись нїяк.
Лїтаком авіятор кермує.
Мчить ся в гору лїтак, аж шумить,
Наче поїзд по рельсах прямує.
Усю силу зібравши, летить,
Розсїкає тумани густії,
Розсїкає й наперед жене,
І летить він між зорі яснії
І летить він у небо ясне.
Не по нутру було це для вітра,
Що лїтак без дозволу шуга.
Розтріщавсь мов в вогневі селїтра,
Заревів мов лїсний звіруган:
Лїтак конче надумав догнати!
Зробивсь вихром, прожогом біжить,
Хоче зразу лїтак ізламати,
Й авіятора скинуть і вбить.
Не злякавсь авіятор нїчого!
Сильно держить за свою керму,
Лїтак впер проти вітру сильного
І летить, роздираючи тьму.
Борцї вдарились в себе з розгону
І нерівний почав ся там бій:
Вихор сильне лїтак тис до долу,
У повітрі тріск чув ся страшний,
І сюди і туди вихор кидав ся,
Бо надїявсь на силу, що мав,
І зі злости раз-по-раз зміняв ся,
І в лїтак раз-у-раз ударяв.
Та то були даремні затїї!
Лїтака зупинити не зміг,
Не злякали його вдари тії,
Він той вихор страшний переміг!
Тодї вихор став тучі зганяти,
Стали громи сильнії греміть,
Та лїтак тучі став поминати,
Й грім не зміг його розторощить!
Так лїтак полетїв, аж де сонце...
Хай же з Богом туди він летить,
Хай нам ширше відхилить віконце,
Нам яснїщ буде сонце світить!

Фрайштадт, у червнї 1916. р. ІВАН ЧУМАК.

Жидівське питання на Україні.

Доля злучила нас із Жидами. Від соток лїт вони живуть на нашій землї, вона стала для них уже рідним краєм. Жиди будуть у нас і далї жити, як би не склали ся для нас обставини по війні. Тому для нас жидівське питання дуже важне, й ми мусимо до нього поставити ся вважливо, як того вимагають інтереси українського народу та людська гідність, ми мусимо ясно й одверто зазначити своє становище до всього жидівського народу й сказати своє певне слово.

Ми знаємо, що наше громадянство на жидівське питання дивить ся дуже ріжно й не однаково. Воно й не диво, бо ж ми, Українцї—не є якась полїтична партія, або гурток людий із одноцїльною програмою, а цїлий нарід, самостійна нація. Як і всякий нарід, ми маємо в громадянстві людий ріжних станів, ріжних полїтично-громадських напрямів і світоглядів. Є в нас найщиріщі демократи, соціялїсти, є й консерватисти, клєрикали і т. п., до чорносотенців російського штибу включно. І тому цїлком зрозуміло, що не всї однаково думають. Але ж щиродемократична частина нашого суспільства, яка хоче раз на завше порвати з усїм тим, що породив російський деспотизм на нашій землї на шкоду українському народові, мала завсїди меньш-більш одноцїльну думку, тримала ся певних поглядів—хоч таки не однакових.

Та ми спинимо ся лиш на тих думках на жидівську справу, які найбільше ширять ся поміж нашим народом у нас, на Україні й тут у полонї, і про них побалакаємо. Тих думок загально являєть ся три. Люди ставлять ся:

1) цїлком вороже до всього жидівства загалом;

2) байдужно до жидівської справи;

3) обстоюють загально-людські й національні інтереси жидівського народу й кличуть до згоди з Жидами.

I.

Почнемо з тих, які виступають проти Жидів цїлком вороже. Вони тримать ся тої думки, що все жидівство загалом являєть ся в нашому громадському життї шкідливим елементом, і стоять на тому становищі, що український нарід мусить порвати з Жидами всякі зносини й вести з ними найрішучїщу боротьбу. Вони запевняють, що кожний Жид по своїй природній вдачі здатний тільки на хитрощі, продажність і всяку підлість. Вони підносять, що все жидівство живе переважно з торговлї, збудованої ним на обдурюваннї й визиску темного народу, що Жиди старають ся завше жити з чужої працї, а коли й беруть ся до неї, то вибірають найлекшу: прикащицтво, кравецтво, шевство, слюсарство й т. п.

Що Жиди—нарід спритний до торговельних і взагалї до всяких комерційних підприємств,—це правда. Але ж прожити виключно з цього цїлий жидівський народ не може,—і це теж правда. Велика більшість Жидів примушена жити з власної працї й її так само визискують ескплуататори, як усїх иньчих робітників, що більш таки свої—Жиди-пани її визискують. Обвинувачування, нїби Жиди стають до роботи виключно найлекшої, не варті доброго слова. Бути слюсарем, шевцем, кравцем або робітником на тютюновій фабрицї, чи на фабрицї виробу одежі, обуви і т. п., де найбільше працює Жидів, не так уже легко, як це здаєть ся. Ця тяжка праця знесилює людий, виснажує їх не меньше, коли не більше, як яка иньша.

До того ж кожному з нас відомо, що Жидам у нас можна жити не всюди, а лиш у „чертї осїлости", вигаданій росийським правительством виключно для Жидів, і то переважно по городах та містечках. Цїлком зрозуміло, що Жиди мусять брати ся до такої роботи, на яку є попит у тій місцевости, де вони живуть. А що до торговлї, то саме правительство на протязї цїлих столїть пхало їх на цей шлях, і тому нема чого дивувати ся, що вона опинила ся в їх руках. Але ж бо й торговля в руках наших землячків нїчим лїпшим не відріжняєть ся, і тому—зовсїм не варто надавати сьому якогось особливого значіння.

Кажуть іще, що в нашого народу є вже якась таємна неприязність, навіть ворожнеча до Жидів. Може й так. Та ми мусимо зрозуміти, чому це так, мусимо пошукати докладно тих причин, чому родять ся в нашого народа такі мимовільні почування.

Кому з нас іще з малку, коли ми ще тільки починали щось розуміти, не намагали ся вбити в голову, що Жиди вороги трохи не цїлого людства? Таке ми чуємо вже з дитинства від батьків. Вони ж набрали ся тих думок із історії, коли одна частина Жидів—арендарі—відігравала справдї дуже погану ролю супроти наших селян, набрали ся й усе ще набірають ся їх „з гори"! Те саме чуємо ми в школї, те саме в церквї й усюди. Та тут уже не історія грає ролю, а сам уряд дбає, щоб ми не пізнали справжнього обличчя жидівського громадянина, а щоб ми міркою колишнього арендаря міряли кожного Жида й ненавидїли його. Починаєть ся аґітація від того, що Жиди замучили Ісуса Христа й доходить до того, що вони вживають християнську кров на свої маци...

У тім правительство має свій інтерес. Воно так „виховує" нас, бо хоче відвернути нашу увагу від себе, щоб ми з ним не бороли ся за свою кращу долю. Воно ще й піддержує грошима всїх проповідників ненависти до Жидів, виплачує їм немалу суму гроший із державної каси, а вони засновують усюди протижидівські, чорносотенні орґанїзації, видають і розповсюджують поміж нашим народом ґазети, книжки й відозви, щоб тим викликати звірячі інстинкти й зненависть до Жидів.

Само правительство не соромить ся навіть закладати таємні друкарнї виключно для друкования протижидівської [як і загалом чорно-

сотенної] літератури, видавати накази, щоби бити Жидів, а підвладна йому поліція й жандарми виконують ті накази. Наслїдком таких цькувань народ і переймаєть ся думками, що всьому народньому лихові причиною являють ся Жиди, й кидаєть ся на погроми...

Те саме, або подібне можемо сказати й на закиди, що Жиди до нас ставлять ся також неприхильно, а то й зневажливо. Жиди здебільшого живуть самі між собою, окремо, справжнього нашого народу не знають. Погорду до нас висисають із грудий материй, які їх учили, що наш народ Жидів ненавидить; крім того й релїгійний фанатизм жидівських мас піддержує ту зненависть до нас; тай зрештою події останніх років не могли на Жидів зробити милого враження... Правда, погроми впоряджало саме правительство, але ж безпосередню участь у погромах брала все таки наша темна людність. Жидам доводило ся бачити на власні очі, як у той час, коли їх громили, вбивали, знущали ся над ними, наші люди брали участь у патріотичних манїфестаціях, на чолї з попами, з царськими портретами, церковними іконами та хоругвами, зі співом „Спаси, Господи", „Боже царя храні" і т. и. Яку ж прихильність могли зродити в жидівській людности такі картини, ми можемо собі вявити...

Та треба додати, що такі думки появляють ся переважно поміж темними масами обох народів, які твердо вірять у царську ласку, наче Божу, які й не допускають думки, що цар може дозволяти розбійничій ватазї своїх правителїв чинити такі нечестиві, крівавi вчинки! Поміж свідомою демократичною частиною українського й жидівського громадянства, що розуміло дійсний стан річий, цього не було. Що це так, видко вже з того, що ми бачили й бачимо на Україні представників обох народів у всяких просвітних і полїтичних організаціях як спільних ідейних робітників поруч себе. Особливо ця солїдарність виявилась у часи росийської революції, в часи визвольних змагань 1905—1906. р.р. Представники жидівського народу працювали в соціяльно-демократичній, соціяльно-революційній, конституційно-демократичній і иньших поступових партіях (згадаймо Герценштейна, Йоллоса, що їх убили росийські чорносотенці за їхню дїяльність у Державній Думі, і иньших), радо підпірали домагання українського народу; з другого ж боку поступові Українці все стояли проти жидівських утисків. Перша стаття в 1905. р., писана по українськи: [в тому часї, коли ще не було української преси] „Чи буде суд?" була гостро вимірена—проти погромів.

II.

Ще закидають Жидам, що вони завше старають ся обходити всякі закони та широко користують ся підкуповуваннями росийської власти, аби здобути собі те, що по закону їм не належить ся.

Це правда. Але коли подумаємо, які обставини примушують їх це робити, то нас це мабуть зовсім не здивує. Тай хто не обходить тих

законів, що їх витворюють виключно задля того, щоб як можна дужче здусити всякі прояви громадського пробудження народу, загородити йому шлях до спізнання власних інтересів, належних йому прав? А коли ще взяти під увагу ті спеціяльні закони, які всякими способами обходять Жиди, то ми прийдемо до того висновку, що цього вимагає від них само життя.

Число місцевостий, де Жиди мають право жити, обмежене. Громадські їх права в городських представництвах обмежені. Вступ до шкіл до одних—обмежений (2—10%), до других (н. пр. петербурзький електротехнічний інститут, московський сільсько-господарський, харківський ветеринарний, столичні театральні школи, медична академія й ин.)—зовсім заборонений. Жити в столицях або по иньших містах поза „чертою", Жидівкам, проституткам—дозволено, щоб же ходити до якоїсь школи—заборонено. Є й такі випадки, що по одній сторонї вулиці города можна жити Жидові, по другій уже нї (Київ). Коли який Жид-ремісник змушений перенести ся кудись за „черту", туди, де навіть йому дозволено жити, він зможе це зробити тільки тоді, коли роздобуде крім усяких свідоцтв од ремісничої та міщанської управ ще й свідоцтво од полїції про полїтичну благонадійність. А хто не знає російської полїції й того, які там порядки? Всї ми добре знаємо, що там не тільки таких „важних" свідоцтв, а й нїяких дрібниць, особливе для Жидів, не видають без хабарів. Знаємо також, що коли Жиди не „куплять" полїції—то вона може наробити їм таких неприємностий, яких ми й уявити собі не можемо! Ясно, що Жиди приневолені просто находити шляхи, якими можна було б обійти ті закони.

То так ті закиди треба звернути не проти Жидів, а проти тих, що користують ся ними для власної наживи, проти того державного ладу, який допускає такі випадки, творить такі закони!

Ще є один поважний закид, який роблять Жидам. Вони, мовляв, у кожному краю прилучають ся до сильнїщої народности й разом із нею з гори дивлять ся на визвольні змагання слабшого народу. Та коли цей закид має виправдання що до Жидів Угорщини, головно ж Галичини, де до недавна Жиди явно йшли з Поляками проти Українців—то його не можна прикласти до наших відносин на російській Україні. Правда, дякуючи Жидам усї міста й містечка на Україні прибрали російський характер, але ж бо коли зважити обставини, чому так склало ся, чому Жиди приневолені „ширити обрусенїє"—що вони тим „обрусенїєм" мусять протоптувати собі стежку, щоб сяк-так прожити—то сей закид відпаде. Це „обрусенїє" по неволї, а як так, то нема чого робити Жидам із нього закиду й ненавидїти їх як народ.

Коли хто з Жидів робить дуже неприємне враженнє, то це найбільше Жиди-спекулянти, всякі безсовісні крамарі, лихварі й їм подібні, що будують свій добробут на здирствах і обдурюванні своїх жертв, які попадають до їх рук. Зненависть до цих пявок цїлком зрозуміла. Але ж

нарід цю зненависть відчуває однаково до всїх павуків-кулаків, а не тільки до Жидів-спекулянтів. Прикладати її до жидівського народу не маємо нїякого права, нїяких підстав.

III.

Нераз буває ще й таке, що прихильники того погляду люблять покликати ся на авторитети, на наших письменників та дїячів, які, мовляв, були такого самого погляду як вони. Між иньчим умішують тут М. Драгоманова, а то й Т. Шевченка роблять жидофобом. Про першого нема що й балакати, бо він свої погляди на Жидів яскраво зазначив у своїх писаннях *).

Загальні ж погляди на Жидів нашого славного Кобзаря, Т. Шевченка, досить зрозуміло висловлені ним у його творах. Накидати йому жидожерні погляди тому, що він змалював у деяких своїх творах Жидів-коршмарів такими, якими вони були в нашій історії, а то й за його часів, не маємо нїякого права **).

---

*) Щоб нам переконати ся в цьому, досить буде взяти на увагу думку М. Драгоманова про жидівську справу висловлену оцими словами:

„В краї, що її заселяє український нарід у Росії й Австрії, живе тепер понад 1 мілїон (тепер уже поверх 3 мілїони—Автор) Жидів. З другого боку ледви чи була де-небудь така запекла боротьба між масами тутешньої людности та Жидами, як на Україні в 17. й 18. століттях, бо тут Жиди були органами ворожого народові державного й соціяльного ладу (держали з панами).

В наші ж часи тільки третина Жидів на Україні належить до явно експлуататорської кляси, другу ж третину повинні ми зачислити до кляси робітничої, і ця третина, а також і велика частка з останньої третини, помішників та наймитів у першої—зовсїм не користуєть ся з вигод од тих прибутків, які хоча й за допомогою од її членів, мають жидівські капіталїсти, і живе серед таких злиднів, які переважують навіть убозство христіянського пролєтаріяту. А тим часом стара соціяльно-національна боротьба між Українцями та Жидами лишила по собі живу память у нащадків обох народів, і память ця розєднує такі шари з обох елєментів людности, які однаково належать до трудящих мас і однакове терплять лихо од сучасного економічного ладу. За теперішніх стосунків між українським народом та Жидами можна сподіватись, що всякий рух його проти цього ладу підпливе кровю жидівської людности, а це буде ще більшою несправедливістю нїж події 17. та 18. в.в. З другого боку антаґонїзм (противенство) між Жидами та нежидівськими масами народнїми на Україні служать за одну з причин солїдарности між такими шарами з самої ж жидівської людности, яких інтереси по суті протилежні.

Ось через віщо для соціялїстів на Україні повинна бути дїлом надто великої ваги організація пропаґанди, що має на меті: з одного боку—одлучити робітників жидівських од жидівських капіталїстів, а з другого—прилучити жидівських робітників до робітників із иньчих племен. (Собраніе политическихъ сочиненій М. П. Драгоманова, Париж, 1906, т. II, стор. 327—328).

**) Що Т. Шевченко не міг ставитись до загалу жидівства вороже, може посвідчити й той випадок у його житті, який трапив ся підчас його подорожі по Україні йому й Афанасєву-Чужбинському.

Варто ще завважити, що українські письменники до 40-вих років XIX. ст. взагалї давали нам у своїх творах типи Жидів виключно арендарів-коршмарів та иньчих визискувачів, а народу в цїлому не торкали ся, бо й його не знали. До того жидівське питання було тодї ще гірше заплутане й невиразне, а полїтичний світогляд письменників був мало вироблений (Квітка).

Які ж бувають Жиди в творах новіщих письменників, що встигли познайомитись із життям жидівського народа — на арендарів та коршмарів вони теж не замикають очий—доказують твори таких поетів та повістярів, як: Іван Франко (Сурка, В цадика, До світла і т. д.), Леся Українка (Саул, Єврейські мельодії, чудові драми з жидівської історії), Модест Левицький (Щастя Пейсаха Лїдермана, Союзник і т. д.), Коцюбинський (Сон), Леонтович, Винниченко і т. д.

IV.

Взявши все сказане на увагу та підкресливши, що протижидівську полїтику провадить сам росийський уряд, який сам кермує погромами, сміливо можемо сказати, що вороги жидівського народу не зможуть найти собі багато прихильників зпоміж українського громадянства, а поміж свідомим—зовсїм нї. Доказом цьому може бути вже почасти й те, що присяжні засїдателї (переважно наші селяни) в відомій цїлому світові справі Бейлїса виправдали невинного Жида й цим самим осудили способи правительства сїяти ворожнечу; другим доказом являєть ся те, що р. 1905. всюди, де тільки наше селянство було хоч трохи свідоме, зорганїзоване, там воно не допустило до погромів.

Народнї маси не можуть мати нїчого спільного з прихильниками першого погляду на жидівське питання. Вони мусять бороти ся проти цього погляду так само, як і проти всїх, що стоять на перешкоді до осягнення ідеалів визволення всїх поневолених і працюючих, ідеалів, що ведуть нас до ясної будуччини!

Всї ми добре знаємо, що завше, як тільки нарід доходив до чогось, що могло полїпшити його долю, йому тичуть під нїс жидівську справу, аби як найкраще затемнити його власні інтереси, одвернути його увагу від головного ворога.

„Переїздити через Прилуку довело ся серед ночі. В Прилуцї тодї саме трапила ся одна лиха пригода, що дає нам помітити ще раз благородню рису в характері Шевченка. Заняла ся й горіла вбога хатина якихось Жидів. Шевченко й Чужбинський кинули ся на пожежу. Виносити ся й гасити помагали переважно Жиди; християни якось мляво брали ся запомогати. Шевченко кинув ся виносити з горілої хати жидівське добро. А коли скінчила ся пожежа, він став дорікати християнам за їх млявість і жваво доводив їм, що людина в нещастї та в бідї, хто-б вона не була з національности і з релїгії, кожному з нас повинна бути найближчим братом. (Тарас Шевченко-Грушівський, хронїка його життя, написав О. Конїський. Том I. Львів, 1896. стор. 174).

Так було підчас японської війни, коли незадоволення державними порядками та обурення за розстріл робітників 9. сїчня 1905. р. на стільки зросли були, що погрожували звалити царський трон і перевернути увесь державний лад. Такі ж заходи вже й тепер робить росийське правительство на випадок народнього невдоволення по війні. Винуватцями всїх тих невдач, які зазнала росийська армія в сучасній війні, уряд знову робить Жидів і нацьковує на них усю християнську людність. Та нам час усе це зрозуміти й не дати ся, щоб нас дурили й на далї!

Росийське правительство робить це ще й тому, що Жиди творять небезпечну йому революцийну масу, тому, що дуже багато Жидів враз із усїма революцийно-демократичними елєментами всїх народів Росії бере визначну участь у боротьбі проти уряду, щоби замісць існуючого державного ладу завести иньчий, демократичний. Це саме роблять росийські капіталїсти, фабриканти, купцї проти Жидів, аби торговлю, промисловість і т. п. прибрати з їхніх рук до своїх. І прихильники правительства загалом, усякі чорносотенцї, що горлають „Росія для Руських", голосять протижидівську полїтику, щоб потягти з державної каси гроший за свої послуги правительству, й усїм експлуататорам держави й народу. Народові ж нема нїякого інтересу виступати проти Жидів уже тому, що це буде корисно виключно для ворогів народніх інтересів.

То так виходить, що цїле жидівське громадянство не являєть ся нам, Українцям, шкідливим; ми з жидівським народом загалом бороти ся не потрібуємо; ми мусимо бороти ся з тими жидівськими одиницями, що творять власників усяких фабрик, заводів і иньчих підприємств, із усякими спекулянтами, які живуть виключно з чужої праці, давлять економічно наше селянство. До робочої маси жидівського населення, ми нї в якому разї не можемо ставати вороже. Це тільки шкодити ме нашій загально-людській і національно-визвольній боротьбі проти наших безпосереднїх гнобителїв. Цим скористати ся можуть тільки нашї ворогя проти нас же самих.

V.

Прихильники другого погляду на жидівську справу стоять на тому становищі, що нам, Українцям, зовсїм нема чого звертати увагу на Жидів. На їх думку Жиди йдуть собі своїм шляхом, а ми своїм, вони одним, а ми другим, вони мають свої інтереси, а ми свої, цїлком протилежні, й тому — вони визнають боротьбу з ними неминучою. Разом із тим вони радять не надавати їй якогось особливого й важного значіння, бо ж переважна сила буде завше по нашому боцї. Вони радять кожному ставити ся до жидівського питання просто байдуже, полишаючи його одкритим. „Як було, так хай і буде" — кажуть вони, нема чого турбувати ся про Жидів, коли в нас є власні, більш поважні справи, що вимагають негайного порішення.

З таким поглядом не повинно годити ся свідоме українство. Що Жиди творять загальну меншість (12—13%) населення України,—се так, але ж бо вони примушені жити переважно по городах та містечках—а там вони вже творять не 12—13%, а в багатьох випадках 40, 50, 60 і навіть 80%. Очевидно, що не рахувати ся з ними—ми не можемо.

Візьмемо на приклад вибори до Державної Думи. Коли городські Українці не ввійдуть у виборчу згоду з Жидами, вони не мати муть майже ніякої змоги провести бажаних кандидатів, бо Жиди мають коли не половину, то значну (абсолютну) більшість городських виборців. Так воно було й досї. Де наше поступове громадянство з Жидами виставляло спільних кандидатів, там вони майже всюди проходили великою більшістю голосів. Де ж цього не було, там проходили неприхильні нам люди, а то й вороги й України й поступу загалом.

Так само стоїть справа з виборами до городських міщанських управ. Склад цих управ завше залежить од жидівських голосів. [У виборах до городських дум Жиди не мають уже свого впливу, бо там їх права обмежені. На десятьох гласних може бути тільки один Жид].

VI.

Нераз почуєш у нас, на Україні, що Жиди це вже власне не нація, а щось таке зайшле звідкілясь, що поволи зливаєть ся (асимілюєть ся) з державною народністю, у нас—із росийською, то нам нема що й турбуватись жидівським питанням. Воно й так, і не так. Правда—на заході Европи Жиди живуть у такій меньчости серед населення, що вони там позникали як окремий народ. У нас вони, як було сказано, живуть великими громадами, живуть окремим собі життям, мають окремі потреби, домагання, почувають себе чимось окремим, мають свою мову, своє письменство, театр і т. д. І через те, коли доля звязала нас із Жидами, у нас не може бути двох думок, як ми маємо до них ставити ся. Ми вважаємо їх за окремий народ, що повинен мати всї національні права. Так дивити ся на справу—диктує нам і людяність, і полїтичний розум, і наш власний національний інтерес—як на це вказує хоч би Галичина*).

Але є в нас і такі громадяни, що стоять на тому, аби Жиди, коли вони хочуть стати нам у пригодї, підпіраючи наші національні домагання, робили ся Українцями, себто щоби вони асимілювали ся.

---

*) В Галичинї справа стоїть так. Завдяки тому, що Поляки й Українцї творять приблизно рівні частини, Жиди при виборах по містах відограють рішаючу ролю. За ким вони підуть—того й перевага. В австрийській державі Жидів не визнають за самостійний, окремий нарід і вони повинні при одбуванні державно-громадських обовязків вважати себе не Жидами, а Поляками, або Нїмцями, або часом (дуже рідко) Українцями. До недавна вони все йшли за Поляками, які завдяки цьому й одержували завше перемогу над Українцями. Останнїми часами були спроби порозуміння між Жидами й Українцями, й на тому вийшли добре оба народи.

Проти такої думки ми мусимо повстати, бо асиміляція веде до того, аби менші народности винародолювали ся на користь більших, пануючих. Асиміляція родить національних зрадників і шкодить розвиткові того народу, який хоче бути тим, чим він є, а не тим, чим хочуть зробити його всякі полїтики. Накидати її кому б не було, хоч би це в деяких випадках і користь якусь мало для нас, ми не можемо. Ми добре знаємо, чого варті засимільовані Українці й тому вже повинні одкинути всякі асиміляційні змагання. Можна найти иньші шляхи порозумінь і жити з ріжними народами в повній згоді, коли вони не будуть відноситись до нас вороже—але ж бажати, щоб вони кинули свій народ—не можна.

Виходить одно: що полишати жидівське питання одкритим, не зазначуючи свого певного становища—шкідливо для нас самих. Тим ми усуваємо тільки можливість порозумінь, викликаємо знову зайві міркування й таки знову будемо думати, як його порішити.

Вияснивши ж свій сталий погляд, ми розвяжемо й собі руки, і Жидам дамо можливість: або йти разом із нами проти ворогів наших, або проти нас із ворогами нашими, або самостійно собі.

VII.

Із наведених прикладів видно нам, що думка, нїби Жиди не мають нїякого значіння в нашому громадському життї, хибна й невідповідна нашим національним інтересам. Рівночасно видно, що обидва згадані погляди не можуть полагодити справи розвязання жидівського питання, бо вони хибні й нїяк нас не задовольняють.

Що ж до останнього (третього) погляду, то він, здаєть ся, зможе задовольнити усїх, що стоять щиро на демократичному грунтї і бажають розвязати це питання, як цього вимагає од нас громадська гідність, загально-людська справедливість, наші культурно-національні інтереси й наш полїтичний розум.

Прихильники цього погляду стоять на тому становищі, що Жиди, як і всякий самостійний нарід, складають ся не тільки з визискувачів, а й із визискуваних, не з самих фабрикантів, банкирів, купцїв і т. и., а й із робітників, які живуть із власної працї, і так само бідують, яких так само визискують як і взагалї всю робітничу клясу всїх народів. Тому вони нїяк не можуть допустити, щоби все жидівство міряти одною міркою, брати його під один загал. Вони твердо переконані в тому, що українське громадянство мусить зайняти до Жидів те саме становище, що й до иньших народів, які живуть із ними на Українї, подїляючи їх на кляси, й вести боротьбу всякими культурними способами виключно проти тих, що являють ся для нас полїтичними шкідниками та визискувачами.

Розвязуючи це питання таким способом, ми перед усїм жидівством і иньшими народами ясно заявляємо, що наш ворог той, хто йде проти

наших національно-визвольних змагань, чи ним буде Жид, чи представник иньшої якої народности.

Ми сами жадаємо для себе повного визволення зпід чужого панування й щиро бажаємо його всїм иньшим народам. Прямуючи до визволення, ми не можемо жадати панування над иньшими, а будемо йти шляхом справедливости до братерства й єдности не тільки поміж собою, а й із усїма иньшими народами, що живуть на Україні.

Завданнє наше—боротьба з царизмом, з усїма проявами деспотизму й експлуатації, з усїм тим, що стоїть і стояти ме на перешкоді в цій нашій визвольній боротьбі.

Цим ми вже одмежовуємо ся од усїх ворогів людства й од ворогів наших змагань, і покінчуємо з ними рахунки раз на завше, щоби більше не вертати ся до розвязання не тільки цього, а й иньших подібних питань. Ми займаємо цїлком ясне й кожному зрозуміле становище.

Фрайштадт, 21. липня 1916. р. **Іван Лївобережець.**

СТАТИСТИКА

залїзниць і почтового обороту у 1912. роцї.

а) ЗАЛЇЗНИЦЇ.

ДЕРЖАВА	На 1000 верст залїзн. лїній у верст.	ДЕРЖАВА	На 1000 верст залїзн. лїній у верст.
Бельґія	281	Португалія	31
Люксембург	197	Еспанія	30
Швайцарія	123	Румунія	27
Анґлія	119	Греція	24
Нїмеччина	115	Болгарія	18
Франція	94	Японія	15
Голяндія	94	Сербія	14
Данія	91	Канада	14
Австро-Угорщина	68	Росія	13
Італія	60	Норвеґія	9
Сполучені Держ.	42	Туреччина	9
Швеція	31	Китай	8

б) ПОЧТОВИЙ ОБОРОТ.

ДЕРЖАВА	Кож. чол. дістав. річно лист., пакун.	ДЕРЖАВА	Кож. чол. дістав. річно лист., пакун.
Нїмеччина	151	Бразилія	36
Сполуч. Держави	137	Японія	31
Австралія	130	Румунія	25
Данія	125	Португалія	22
Анґлія	113	Сербія	22
Бельґія	111	Еспанія	18
Франція	100	Болгарія	16
Голандія	100	Росія	15
Норвеґія	90	Мехіко	15
Швеція	84	Греція	14
Австро-Угорщина	64	Туреччина	12
Італія	47	Єгипет	6

Кривавий день.

То був день 18. жовтня року 1905. З самого ранку я сидів собі в невеличкій кімнатї редакції видавництва телєґрам і спокійно виправляв до друку одержані за ніч телєґрами „Петербурзького телєґрафного аґенства“. Майже з усїх закутків держави надходили звістки про надзвичайне зворушіння народу проти росийського правительства, про страйки робітників, органїзації робітничих союзів, страйкових комітетів, а найбільше про припинення залїзничого руху.

В 11. годинї одержую нову телєґраму. Пишу посвідку, що одержав, розпечатую, читаю. В очах замиготїло, серце забило ся. Якось не вірилось тому, що там написано. А написано було виразно: „Ми, божою ласкою, Микола II. і т. д... даруємо свойому народові... волю союзів, зборів, волю слова, віри... Од цього часу нї один закон без затвердження представників народу не мати ме сили закону... Виборче право до Державної Думи поширюєть ся, й сама Дума перетворюєть ся з законо-дорадчої в законодавчу“ і т. п...

— Конституція!—вирвалось у мене. Товариші збігли ся до мене, неймовірно запитують: Що таке? Яка конституція?

Я з захопленням перечитую зміст телєґрами й допис: „скрєпіл статс-секретарь ґраф Вітте“.

Всї наче побожеволїли. Веселий, але невиразний настрій опанував усїма. У кожного на обличчі помічалась не то радість, не то здивування. Хотїло ся вірити в те, що займаєть ся зоря нового життя народів Росії, а разом із тим нїби щось щеміло коло серця. Чогось закрадалось недовірря в щирість правительства й „царя-батюшки“.

Але ж бо телєґрама! Читаємо ще раз і ще раз. Думки переплутують ся й гинуть. Хочеть ся кричати, співати, радїти, як радїють дїти, коли їм піднесуть якийсь дарунок, не дорогий, але такий, що очі вбірає.

Я вхопив телєґраму і майнув до друкарнї (вона містилась у сусїднїх кімнатах). Попрохав дати менї кашту з як можна найбільш виразними лїтерами і став сам складати манїфест!

Звістка про телєґраму якось умить облетїла ввесь ґород, до редакції почали збірати ся цїлі товпи народу, нетерпляче запитували: чи скоро манїфест вийде з друку?

Побачивши таке зворушіння народу, заметушилась і поліція. До редакції прибіг околодочний надзиратель, а за ним

страшенно розхвильований помішник справника. Допитують ся, що тут сталось, чого натовп зібрав ся і т. п.

Замісць відповіди він дістає готовий уже перший відбиток телєграми. Прочитав її, знизав плєчима й аж поблїд. А з натовлу народу чують ся вигуки: „Чого прийшов? Гєть поліцію! Воля!“

Середина таборової церкви в Фрайштадті — малюнки Миколи Голубця й Микити Вихора.

Надруковані телєграми розходились у мить. Людий нїчим не можна було вгамувати. Кожний хотїв, щоб як найскорше її здобути.

Помішник справника прийшов трохи до себе, зажадав „подлінную“ телєграму. Йому дали. Читає. Хотїв щось казати, та товпа вже не дає.

Бачить, що тут нїчого не вдїє, що поліцейський авторитет його не має вже нїякого значіння, то й він зник собі.

На вулиці ж одбувало ся народнє віче (мітїнг). Промовці розяснювали значіння манїфесту, кликали нарід до загального братерства, єднання й розумної праці на користь загалу. Винесено одноголосну ухвалу: позамикати всї крамниці, припинити роботи на всїх фабриках і майстернях, щоб як найкраще одсвяткувати цей історичний день.

Полїція згубила голову. Вона нїби й не знала, що їй робити.

Народня ж маса збільшувала ся. Революцийні пісні все гучнїще й гучнїще лунали по вулицям города.

Реалїсти й гімназистки, довідавшись, що коїть ся, й собі демонстративно припинили навчання й висипали з піснями на вулицю. Їх привітали гучними оплесками.

Святочний похід рушив по вулицях города. Він тяг ся кілька годин без усякої перешкоди з боку полїції, чи когось другого. І поліцейський пристав був у натовпі й вигукував:

„Хай живе конституція!“

Але враз... Коли обійшли майже ввесь город і повернули ся на ріг вулиць, де містить ся „поліцейскоє управленіє“, стало ся щось несподіване, страшне...

Проти поліцейського двору зявив ся голова місцевих хулїганів і крикнув:

„Бий Жидів!“

На цей поклик із двора полїції вибігає цїла юрба темних людий із величезними кілками в руках і кидаєть ся на натовп.

Страшний жах пройняв душу всїх. Люд кинув ся в розтїч. Утїкали, куди хто попав.

Але ж представники революцийних партій, озброєних револьверами (чутка про можливість погрому снувала по городу вже кілька днїв) у час похопились. Вони дали кілька вистрілів у повітря, й хулїгани завернули знову у двір полїції.

Тим часом „командїра“ погромщиків хтось тяжко поранив і його відвезли до лїкарнї.

Проходить кілька хвилин. Озброєна молодь радить ся, як бути, що дїяти.

Юрба хулїґанів знову появляєть ся на вулиці, але вже не сама, а під охороною озброєних полїцаїв і... козаків!..

Починаєть ся страшна стрілянина. Кількох падає вбитих, кількох поранено. Молодь перед навалою козаків завертає в зад. Починаєть ся щось нелюдське, дике, кріваве.

Погромщики під військовою охороною громлять усе, що попадає під руки... Ламають двері, вікна, викидають на вулицю та грабують жидівське майно, підпалюють будинки.

Нещасні Жиди з малими дїтьми бігають, кричать, шукають собі захисту в христіян, в будинках ґімназії, реальної школи і т. п.

Найбільше їх зібрало ся в будинку жіночої ґімнзії. Про це довідали ся погромщики й кинулись туди. Хто з ґасом, хто зі соломою. Беруть ся підпалювати будинок.

Нї крики, нї благання дїтий, нї сльози батьків, нї стогони неньок, нї благальні голоси старих дїдусїв, змилувати ся над ними не роблять вражіння. Вони готують ся до страшного злочину. Вже стїни будинку мастять ґасом, підпалюють солому. Крик, ґвавт...

На щастя зявляєть ся якийсь пан-отець. Починає благати, падає на колїна. Слїзьми, палкою промовою доходить до серць дикунів. Опускають ся їх руки. Тисячки людий відтають лекше. Ім спасли життя...

* * *

Три днї й три ночі трівала дикунська розправа нацькованих та підкуплених людий проти Жидів.

Три днї й три ночі й полїція, й козаки не тільки охороняли погромщиків, а й самі грабували жидівські крамниці й мешкання.

Більш помірковані, „набожні“ хулїґани підчас цих кріваних злочинів, захопивши образи святих, церковні корогви й портрети „царя-батюшки“, ходили по городу й наспівували „Боже царя храні“, та „Спаси, Господи“.

Так сумно закінчила ся та радість, яку викликав манїфест царя Миколи II. про полїтичну волю.

Так зустріли ту „волю“ темні маси народу, підюджені проти Жидів полїцаями та иньшими урядовцями й „істїнно-рускими“ купчиками...

Фрайштадт 6. липня 1916. р. **Іван Наддніпрянець.**

Редакційна кімната.

От, вибачайте на хвилинку!
Хоч малювать я не мистець,
Таки змалюю вам картинку:
Кімнатка, столик, каганець,
Довкола столика засїли
Вогню чорнильного співцї,
До світла голови схилили,
Сопуть, мережать папірцї:
Хто олівцем, а хто чорнилом.
Той нігтем в голові шкробе
І очі в стелю шле за римом,
Найшов, хапа... і в вірш кладе.
Той за статтю узявсь поважно;
Розумно думає удрать,
Щоби читало ся всїм смашно,
Людий, бач, треба приєднать.
Той видумав якусь дурницю
І—враз кидає на папір.
Той знов малює залїзницю
І постоялий в містї двір,
По залїзницї цар в Одесу,
Неначе вихор, полетїв,
Й туди ж мерщій мов до процесу
Понабігало мужиків;
Туди ж й Іванович полинув
З „союзом руським“ на грудях.
„Союз“ той скік йому на спину
Тай так прилип, немов репях *).
До втїкачів той причепив ся,
Немов москаль до мужика,
Аж сам бідняга прослезив ся,
Така їх доленька гірка... **)
Той із урядником до сварки
Вже на папері дописавсь.
Тут не боїть ся він нагайки!
Ну, і козак! Не сподївавсь,
Що він сказать таке посміє,
А бачте: він таки посмів ***)!
А ще в кімнатї є такії,
Що лають наших віршунів †)!
Той знов заводить господарку:
Курий, гусий і поросят
Виводить, наче на фільварку,
Ставок копає для утят †*).
Там щось за бджоли учепились,
Бо ж всї до меду ласуни †**)!
(Хоч мухи ті ще не родились,
Що хочуть пасти їх вони!)
Той знов старого дїда в школу
У опівночі посилав,
Аж поки дїдько у мішкові
Грішми шляху не переклав †***).
Там той з Бурятом покумав ся
Іде із ним до вечерниць ††);
Той за ревізію узяв ся
Зібрав до неї всїх пяниць ††*).
Той знов кобзу схопив у руки
Й давай пісень усяких грать,††**)
Той пташині виводить згуки,
Щоб ними сову привітать ††***).

*) Оповідання: „Як роблять ся революціонери в Росії“ ст. 63.
**) Опов.: „Кинула свій край“ ст. 145.
***) Опов.: „З бувальщини“ стор. 153.
†) Вірш: „Наші віршуни“ стор. 66.
†*) Стаття: „Як добути з маленького господарства великий дохід“ стор. 136.
†**) Стаття: „Бжільництво на Українї“ стор. 141.
†***) Оповід.: „Пізно“ стор. 110.
††) Опов.: „Вечерниці в Бурятів“ стор. 71.
††*) Опов.: „Ревізія заїла“ стор. 206.
††**) Стаття: „Про кобзу й кобзарів“ стор. 115.
††***) Поема: „Птичі змагання“ стор. 189.

Один рішить питання хоче,
Що по війні нам всїм робить*),
А другий голову морочить,
Як на Вкраїні з Жидом жить**).
А той розплакав ся в куточку:
Йому страх жалко мужика,
Що з його пан здійма сорочку,
І вся земля в його руках***)...
Той знов пером поважно водить,
Зібрав ся способу шукать,
Що до добра селян доводить:
Спілки їм радить закладать†).

Фрайштадт, у липні 1916. р.

А той у кут забився і пише—
І уявіть собі—про що?
Війною й фронтом з нього дише...
Так не чіпайте ж ви його!†*)

* * *

І так що вечора в кімнатї
Багато творить ся добра,
Що у редактора від того
Болить частенько голова...

Дмитро Гаркуша.

Грошї гнїзда зарази.

Давно відомо людям, що мікроби—це манюсенькі єства, яких не видно простим оком. Вони дуже небезпечні; живуть скрізь, де тільки вогко: у водї, на овочах, на мнясї і т. д. Але нїхто певно не погадав, що ті манюсенькі, а страшні вороги чоловічого здоровля можуть лазити й по грошах. Аж ось люди вчені, що досліджують життя мікробів, відкрили, що мікроби живуть і на грошах: золотих, срібних, мідяних, а найбільш на паперових. Живуть вони на кожній чертиночцї, запинцї, точцї, та загрожують великою небезпекою тому, що їх держить у руках. Від мікробів розводять ся ріжні хвороби: сухоти, сифілїс, чахотка шкури (вовчанка) та ріжні иньчі заразні хвороби. Один лїкар, доктор Венсен, найшов заразних мікробів на мідяних грошах від 450 до 2,100 штук, на срібних—від 1,500 до 3,500, а на золотих—від 3,600 до 11,000. Коли на мідяних і на срібних грошах мікробів є меньче, так се тільки тому, що срібло окисає, мідь ще більш, і ця окись убиває мікроби. Золоті й паперові гроші небезпечнїщі за иньчі. Але ще небезпечнїщі білєтики, що їх дають кондуктори на електричних залїзницях (трамваях). Дуже небезпечні карти гри, доміно, шахмати й иньчі такі забавки.

ВІЙНА Й ХВОРОБИ.

Кожна війна приносить зі собою багато найріжнороднїщих хвороб.

Наприклад: в кримську війну 1853—1856 р. від ран умерло 20,600 людий, а від хвороби 75,000 ч.; в прусько-австрийську війну 1866 року—від ран погибло 4,450 людий, а від хвороби 6427 людий. Всї европейські війни з 1733. по 1865. рік виносять понад 8 мілїонів людських жертв, із яких 1 і пів мілїона погибло від ран, а 6 і пів мілїона від хвороби.

А ся війна, скільки то вона принесла і приносить нових ріжних хворіб!

*) Стаття: „Як нам бути по війнї“, стор. 236.
**) Стаття: „Жидівське питання“ стор. 257.
***) Стаття: „Боротьба за землю“ стор. 159.
†) Стаття: „Про кооперацію за кордоном і на Українї“ стор. 217.
†*) Хронїка найважнїщих воєних подій стор. 33.

Лист до матери з позиції *).

В дорозї на Чернівцї через
Рокитну перед першим боєм,
9. серпня, 1914. року.

ЛЮБА МАМО!

Як читати меш цей лист, то я вже буду там, де нема нї злиднїв, нї страху, нї нужди, там, де буде вічний спочинок від усїх нещасть. Тільки Ти не плач, Рідна Мамо, не плач над моїм даремно страченим життям. Вір менї: воно не варто слїз.

Так, Люба Мамо! Дорожча доба мойого життя вже зникла неповоротно... Вже не вернеть ся для мене той час, коли я по дитячому відчував та вірив, той час, коли життя здавало ся менї великим святом, а я на ньому запроханий гість, той час, коли я був повен сили, та гадав, що життя—для мене, а я—його вибраний. Я жив здалека від усього недоброго; мої щоденні думки, легкі, повітряні мене обіймали, приходили в мій куток, дотикали ся моїх очий... І я тодї бувало бачу себе паном мармурових замків, окружених райськими садами, із гучними водограями, що горять та переливають ся проти сонця, а там хрусталеві ріки течуть, а над ними ростуть запашні квіти... Повний щастя, я вів Тебе попід руку та говорив: „Бачиш, це все цїною нашої нужди, нашої біди“... Але життя йшло, надії вянули, з болем відходили одна за другою від мене та назад не вертали.

Крізь ясні думки почав я відрізняти саркастично-зле обличчя дїйсности. Потемнїв тодї мій куточок, в мізку почала рости думка про хлїб. Я бувало обачно прислухую ся й по всїх кутках чую один голос—хлїб.

Мої товариші безжурні, веселі як і я, хоч їх брудна, подерта одежа та босі, брудні ноги, що бувало мерзнуть на холодї, сверлили в мойому мізку думку про хлїб, про найконечнїщі потреби. Сусїдка Злота, що бігала позичати пару копійок, аби заплатити лїкареві, старець зі слїпими очима—все довкола мене говорило про нужду, про хлїб.

Я попрощав тодї свої мрії та цїлий віддав ся хлїбові. Закрив від тодї на віки двері ясних думок та ключ далеко закинув...

З того дня вийшов я на боротьбу за життя... Але що-ж? Люба Мамо! Ти знаєш моє життя. Серце стискав біль. Довкола себе я бачив широкий, гарний світ, живі, веселі лиця, гарних жінок, але ж усе те було вже не крізь сон, як у ті дитячі часи, все було—не для мене, не я був вибраний у життю, не мій жереб випав щасливий.

---

*) Сей твір т. Жида поміщуємо в нашому календарі, як вираз тих відносин, які склали ся наслїдком спільного пожиття Українців із Жидами в фрайштадському таборі.

Мене все минало. Я бувало вертав до дому втомлений, зворушений, розломаний від того всього, що бачив, і цїлими ночами потопаю було в сльозах...

Ах, як хотїло ся жити в тому повному, щасливому життю, в тому життю, яке немов брилянтовий фаєрверк розсипувало ся перед моїми очима, перед очима того, що сам стояв у темряві.

Життя кипіло, а мене давили кайдани.

Часами мене охоплювало божевільне бажанє розторощити хоч одно з тих самовдоволених облич та топтати його, топтати без кінця... Бажало ся помстити ся за все те лихо, за всї неприємности, за всї образи, що накипіли в мойому серцї...

Безглузді думки! Вони приходили тільки тодї, як я відчував потребу хлїба, та бачив, що ті купають ся в достатках та багацтві. Прокляте життя!... Скільки горя воно менї принесло, скільки разів рвав ся я від нього, як із задушливої тюрми! Але ж бо немов кайданами скувало мене владне життя...

Скільки разів я молив ся: „Боже, дай сили втїкти від життя! Як тяжко жити, жити та вічно жахати ся завтрішнього дня,—жити та працювати задля ложки страви, та їсти, щоб працювати, бути машиною день і ніч, без перестанку робити тільки задля жолудка, рано підіймати ся з думкою, чи не втрачу кавалка хлїба, з молитвою: „Поможи, Боже, заробити“, в ночі лягати спати все з одною думкою: хлїба, хлїба, хлїба. Нї одної легкої думки, нїякої радости, нї одної ясної сторінки в моїй книзї життя... Всї дороги закриті, один тільки шлях одвертий,—а цей шлях веде тільки до рабства, у слуги мамони *). Все заберуть, висмокчуть усї сили. Як тисячі пявок, скорпіонів мене зі самого дитинства обхопила нужда—темна нужда зі всїма своїми страхіттями.

Менї здаєть ся, що перше, що мене зустріло по мойому народженню було змняте обличчя нужди, і від тодї воно нїколи зі мною не розставало ся. Так! Вічно зі мною, на всьому бачив я її печатку, я бачив її, чув її по всїх кутках—і в Твойому зітханню, Люба Мамо,—та часто мій сміх, сміх першої молодости замерзав під її страшним зором.

Так, так. Зразу я був рабом у слуг мамони, які давили, дусили, забирали все, пустошили серце; та тепер, як їм здало ся й того за мало, я йду на жертву...

Тай чого ж, Люба Мамо, чого більш я міг сподївати ся в життю?

Подумай сама, то зрозумієш, що моє життя не варто слїз.

Нагадай собі, Люба Мамо, своє життя, тодї може зрозумієш, що я нїчого не трачу.

Чи памятаєш Ти, Мамо, темну нїч життя, коли нужда нависла тягаром, давила та душила? Чи памятаєш, як рвали ся з Твого серця слова: „лїпше не родити ся“? Чи ж ти сама життя не кляла?

А тепер плачеш над моїм життям...

---

*) Походить із еврейського (старого)—значить: золото, гроші.

Нї, Мамо, не плач! Мене обгортає жах, коли нагадаю собі... Але були часи, коли я сам себе питав: „На що ти мене на світ породила, на що дала менї нещасне, тяжке життя? Щоб перенести стільки зла, перенести стільки образ... та в кінцї задля чого?! Таке життя, що я мушу жалїти, на що я здоров—що не без руки, не без ноги". Так, так, Люба Мамо! Не даремно Ти мене виховала, не даремно виплакала, не даремні були твої безсонні ночі над колискою дитини, не даремний Твій страх, Твоя радість, Твоє дбання над малою дитиною!.. Ти переносила нужду, холод і голод—усе задля своєї дитини. В Тебе рвала ся душа, коли в дитини болїла тільки жилка, коли вона закашельнула ся... А тепер, Люба Мамо? Що я таке в великому морі життя?—Нїщо! Кому що до того, що десь у закинутому Лянцкорунї, в бідній жидівській хатинї не буде Йосї? Нїкого воно не зворушить... Тільки Ти, Нещасна Мати, Ти одна проллєш наді мною сльозу... До Тебе знов вернуть ся безсонні ночі, та нїщо не поверне тобі загубленого...

Що це все? Примара, чи справжнє, свідоме життя?

Тепер далеко поза північ, та можливо, що завтра... Хто зна, де я завтра буду в сей час? Але навіть у цї хвилї, коли я стою на кордонї між життям та смертю, все це викликує в мене погорду, і я кажу: скоріщ приходи, кінче!

Не плач, Мамо! Тільки не плач! О, Мамо, як би Ти могла в сїй хвилинї відчувати як я, то може все бачила б у тому світлї, що й я бачу... Ти б не плакала, не проливала б слїз над Своїм сином, але благословляла би хвилю моєї смерти.

Не смерть страшна, а страшне таке життя...

І так, Люба Мамо, прийми з моїм листом також і мій останнїй привіт. А коли за тим таємним кордоном є ще продовження нашого свідомого життя, то я, Люба Мамо, вічно буду з Тобою...

Вічно та всюди Твій син Йосип Ривис.

Фрайштадт, 3. липня 1916. р З жидівського переклав **Борис Арнс.**

Скільки на світї землї, скільки води?

Вся поверхня землї (суша й вода) має 478,620.000 кв. верст.

З того суші є всього $29^{7}/_{10}\%$ або 141,384.080 квадр. верст.

Води є $70^{3}/_{10}\%$ або 334,569.253 квадр. верст.

Найбільшою частиною світа є **Азія**; вона має $8^{6}/_{10}\%$ всеї поверхнї, або 40,882.619 кв. верст.

За нею йде **Америка**—$7^{6}/_{10}\%$ або 36,078.301 кв. верст.

Дальше йде **Африка,** яка має 6% або 28,721.719 кв. верст.

По Африцї приходить **Европа,** що має 2% земної поверхнї або 9,673.111 кв. верстов.

В кінцї йде **Австралїя;** вона має $1^{8}/_{10}\%$ або—8,354.996 кв. верст. всеї поверхнї землї.

Про театер та про розвиток його на Україні.

I.

Мало хто з тих, що візьмуть у руки цю книжку, не побував хоч раз за своє життя в театрі. На Україні театрів багато. Часто можна бачити, як до якогось міста, або містечка прибуває трупа, й люди радо йдуть до театру. Тут вони придивляють ся до гри акторів і нераз, зацікавивши ся штукою, збірають гурток охочих людий, розбірають проміж себе ролї й на скільки вміють, грають. І цією грою вони задовольняють не тільки самих себе, а ще й других забавляють.

Бо ж наші люди люблять свій театер! Тільки ж біда в тому, що не всї однаково розуміють його задачу. Більшість людий дивить ся на театер, як на якусь забаву, або розвагу, щоб посміяти ся та розвести душу. Через те людинї, яка добре розуміє вагу театру, приходить ся нераз страшно нервувати ся від того, що підчас виконання штуки публика в найбільш болючих місцях—реготе. На сценї актор—корчить ся з болю, плаче, падає в одчай, а публика—реготе. Такого трапляєть ся часто зазнати по наших українських театрах, що люди сміють ся там, де не треба!

От бачите, через такі сумні явища ми повинні усвідомити собі, яке завдання має театер загалом і як нам потрібно до його ставити ся.

Перше всього завдання театру є таке, аби показати людське життя на сценї. Це найголовнїща його мета, а з неї виходять усї иньчі, що про них балакаємо.

Багато ще знайдеть ся таких, що на нашу замітку з гори скажуть: „Ба, це велика біда! Ми й так живемо та бачимо життя й без театру“. В тім то бо й річ, що воно не так, як ми собі думаємо. Передовсїм не кожному з нас доводить ся в життї все бачити, бо не маємо на се таки спромоги. Часто буває так, що людина поза своє село носа не показувала, а коли хто й побував світами, то все ж таки не довідав ся всього, до всїх людий, до їх прикмет не додивив ся. А це все можна побачити лишень у театрі.

З того вийшло б, що театер—школа, що від нього можна багато дечому корисному навчити ся. Це пізнали вже в дуже давнїх часах культурні народи і прикладали до нього велику вагу в національному і в полїтичному життю. Візьмемо наприклад якусь песу з історії; в нїй розповідаєть ся за гарні вчинки людий, про їх любов до рідного краю, як люди боронили ся за нього, як своїми трупами застилали землю в його оборонї! Хиба тодї у глядачів, що бачать перед собою давнї події, нїчого не творить ся в душі? Хиба в їх серцях не загоряєть ся любов до рідного краю, не родить ся завзяття й охота покласти свою душу „за друзї своя“?

Це добре розуміли старі народи, от хоч би й Греки, головно в Атенах (Афінах). Там держава сама удержувала театер, оплачувала акторів і крім того всї горожани з державної каси діставали гроші на вхід до театру. Там вони наглядно, на прикладах набірали ся патріотизму, любови до рідного краю.

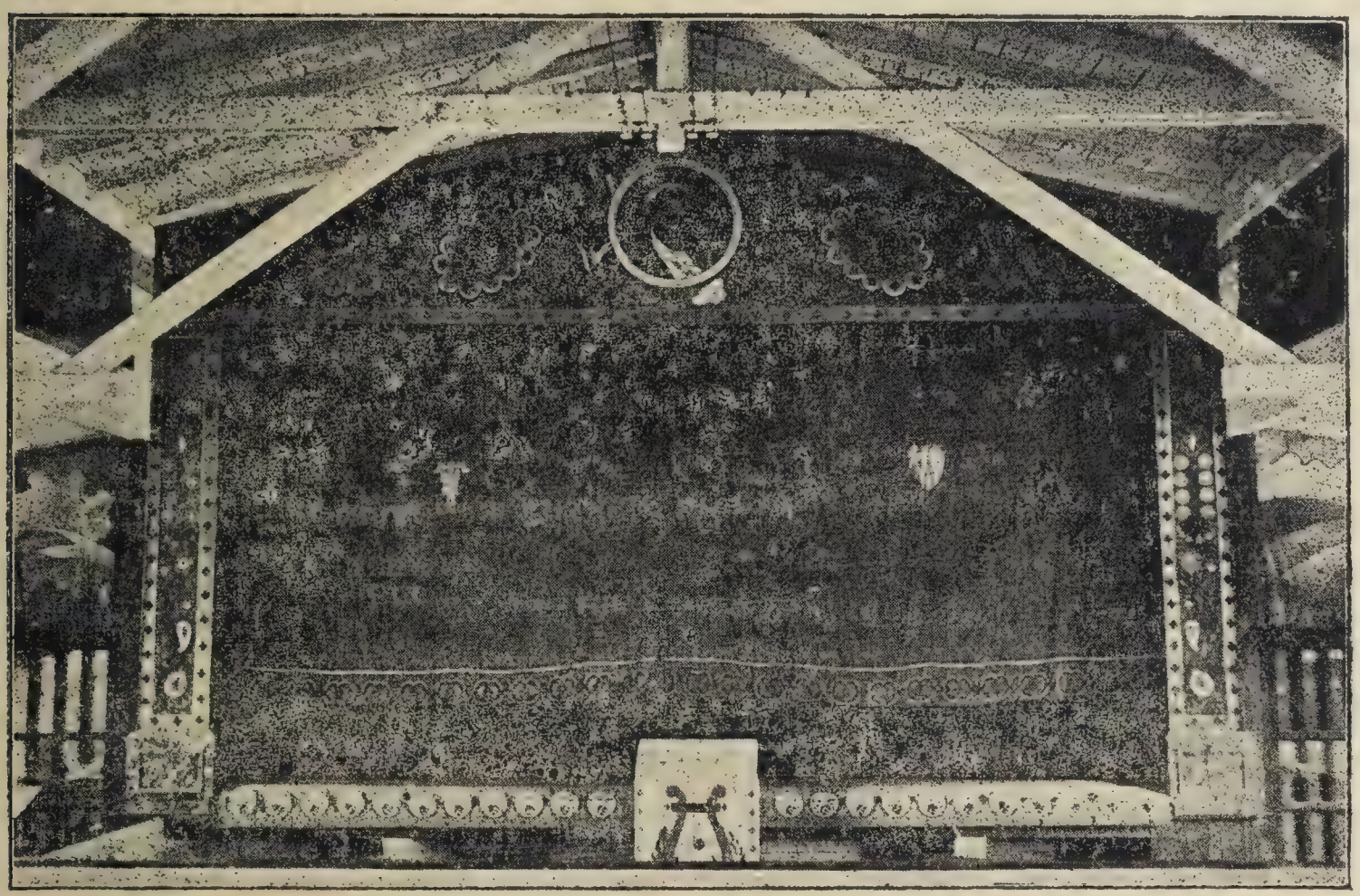

Середина українського таборового театру в Фрайштаттї. На занавісї українські герби. У горі портрет Ів. Котляревського—малював Микита Вихор.

Буває инодї й так, що в якійсь державі, або в суспільстві нарід зовсїм не добачає своїх хиб, а хоч і добачає, не знає шляхів, як їх усунути. І на цей раз театер знову помагає, бо виявляє на сценї наглядно лихо, та крім того подає на його ще таки й лїки. От і народ, побачивши це все в пєсї, давай призадумувати ся, а то й щось робити, щоб лихо скорінити. А кільком людям, що самі спричинювали несвідомо лихо, через театер, як себе там пізнали в правдивому світлї, нараз порушило ся сумлїння! Скільки то громадських хиб: хабарництво, утиски бідних, панування одних над другими, крадїж громадського добра, несправедливі сїльські приговори—люди бачать у всїй наготї аж у театрі! А яка громадська шкода від ріжних людий: писарів, старшин, стражників, попів, які стоять усе проти громади! Живеш у селї, тиснуть тебе, думаєш, що так мусить бути, а того й не знаєш, що як захочеш, то й може бу и инакше! А побачиш це пекло в театрі—зараз иньчий світ перед тобою розкриваєть ся! Мимоволї хочеш бороти ся зі злом, продумуєш над тим, як би усунути його з корінням, а той герой, що боров ся на сценї, мимоволї стає для тебе зразком!

Людина загалом має великий нахил до наслїдування й цю прикмету сильне використовує театер як громадська інституція. І ті автори, що пишуть пєси для вистав, добре знають, що гра на сценї впливає на маси, то й вони старають ся через неї проводити якусь свою думку. Це роблять передусїм нові письменники, н. пр.: Норвежець Ібзен, Нїмець Гавптман, наш Винниченко й т. д. В таких драмах звертаєть ся увагу на духові переживання осіб—глядачі повинні стежити за дїєю й переживати все те, що актори на сценї переживають.

Це духове життя, духові переживання людини на сценї теж дуже важні для всїх, бо так, у буденному життї, рідко хто має час над тим усїм призадумати ся.

Правда, театер є й місцем розривки, забави, але ж бо забави поважної, духової. І театер є за для того, щоб посміяти ся, на це є комедії, але ж посміяти ся над людськими недостачами, над суспільними хибами (пор. „Ревізора“ Гоголя)—й вивести з того для себе науку, але ж не на те театер, аби завше сміяти ся.

Багато дечого иньчого дає театер громадї, багато дає він і поодиноким людям. Доказана річ, що театер впливає благородно на людий, приневолює їх думати, розсуджувати над учинками, оцїнювати їх вартість—і цим самим не може не впливати на розвиток духовий людини. Крім того люди витончують своє поведення, набірають ся товариських форм, бо ж бачать їх на сценї й розбірають самі, хто поводить ся гарно, а хто погано, вчать ся придавлювати свої пристрасти й т. д.

Тепер так є на світї, що чим народ культурнїщий, тим він побіч великої скількости шкіл виявляє теж велике число театрів. От наприклад Відень має яких 20 дуже гарних театрів, так само Берлїн, або Париж, Лондон. Удержання театру дуже багацько коштує, й тому вхід до нього досить великий. Але ж бо культурні народи вже й про те подбали, щоб і біднїщий народ мав до нього доступ, і постарали ся про народнї театри, де теж дуже гарно грають, але цїни за вхід невеличкі.

Тільки ж цїла річ у тому, аби ті, що заправляють театром, ставлять пєси, щоб до театру відносили ся поважно, а саме те, щоб на сценї показували справжнє життя, щоб дбали, аби актори карикатури не вводили в гру, щоб не йшли під смак вуличної публики, а то—театер може стати не школою життя, не святинею мистецтва, а коршмою. І таке на жаль склало ся здебільшого з нашим театром, із українським. Широка публика полюбила в нїм танцї, співи, сміховинки й иньчі дурницї, найшли ся підприємцї, що поклали собі зза того набити кишенї, й так повстали в нас на Українї сотки рїжних „малоросийських“ труп, що отрую дають публицї, а не мистецтво, та ще й до того компромітують нас перед очима иньчих народів, які розуміють, що таке театер.

Але ж як свідоме громадянство відносило ся й відносить ся до свойого театру, хай послужать слова Івана із драми найбільшого нашого драматурга, Івана Тобілевича-Карпенка Карого, п. з. „Суєта“:

„Театр—це священний храм! Тільки з театра, як із храму, крамарів треба гнать: і фарс, і оперетку; вони—позор іскуства, бо смак псують і тільки тїшать ся пороком! Геть їх із театра! Мітлою слїд їх замести! В театрі грать повинні тільки справжню лїтературну драму, де страдання людської душі трівожать камяні серця і, кору ледяну байдужности на них розбивши, проводять у душу слухача жадання правди жадання з гального добра, а пролитими над чужим горем сльозами обіллють його душу паче снїгу! Комедію нам дайте, комедію, що бичує сатирою страшною всїх і сміхом через сльози сміють ся над пороками й заставляє людий, мимо їх волї, соромитись своїх лихих учинків!“ (Дїя III, ява VIII).

То так і наше завдання, вернувши на Украйну, між иньчим привернути добру славу нашому театрові й показати нашому й чужому громадянству, як воно повинно ставити ся до нього. Розуміють ся, що ми самі вже знати мемо одрізнити зерно від полови: справжню українську пєсу від „малоросийської“ дурниці з її невідступною горілкою, гопаком, варениками й иньчими „малоросийськими“ прикметами, справжнїх артистів від „гопакмейстерів“. Ми самі цїнити мемо театер, як ознаку нашого національного життя, як громадську інституцію, як святиню нашого народнього мистецтва, де працює наш народнїй дух, не якесь збіговище гольтїпак, що, не маючи з чого жити, вступають в „малоросийську“ трупу.

Це все треба було мати перед очима, заки ми забрали ся сказати про те, як розвивав ся в нас театєр, звідкіля прийшов і який його стан тепер.

II.

Театер слово грецьке. Розвинув ся він із забав, що їх уладжував грецький народ у Атенах (Афіни) у честь бога вина, Діонїса. Зразу там, у Атенах був тільки один актор, що перебирав ся навіть за жінок, і був хор, що представляв загальну думку людий (пор. Костомарова „Переяславська ніч“). Далї вже прийшло трох акторів, викувано в скалї чудовий театр і публика дуже його полюбила. Держава, як було вже сказано, признавала за ним велике значіння—й тому він дуже гарно розвинув ся. Грали в нїм поважні пєси—трагедії й смішні, а власне насмішливі—комедії.

В таких формах театер перейшов до Риму. Але Римляни нїчого нового не створили; нераз підчас виконання римської пєси можна було під римською маскою добачити грецьких людий. Але такий театер, який був, занепав, як зачало ширити ся христіянство. Воно на такий театер дивило ся дуже кривими очима, бо ж він був поганський, героями в пєсах були поганські боги, а то й постати з різних поганських оповідань.

Одначе народ до театру привик, і треба було йому чимось иньчим його заступити. Замісць „поганського“ театру духовенство створило м і с т е р і ї, се б то твори, в яких оповідало ся про тайну відкуплення людського роду Христом—сцени з життя Христа. Вони знайшли собі

притулок у церкві, де й продержували ся довго в середніх віках. В містеріях грали церковні особи, й не більш трох людий. Через деякий час містерії переходять на цвинтар, де вже ролї грішників виконують і прості люди, а згодом виходять уже і на площі, й грає їх самий народ. Зміст їх поширюєть ся: крім сцен із життя Христа виводять із часом у тих драмах иньчих святих, а то й проповідують ріжну мораль на сцені та хвалять усякі христіянські чесноти.

Зміст усїх цих творів був дуже поважний і люди часто нудьгували. Тому почато вставляти сценки з буденного життя, складені в напів жартовливім тонї. Ці вставки звали ся інтермедіями, або інтерлюдіями, щось посереднє між поважним і смішним, мішанина поважного зі смішним. Містерії були відомі в Еспанії, в Англії, у Франції, в Німеччині, а звідтїля врештї через Польщу в 16. столїтю перейшли до нас, на Украïну.

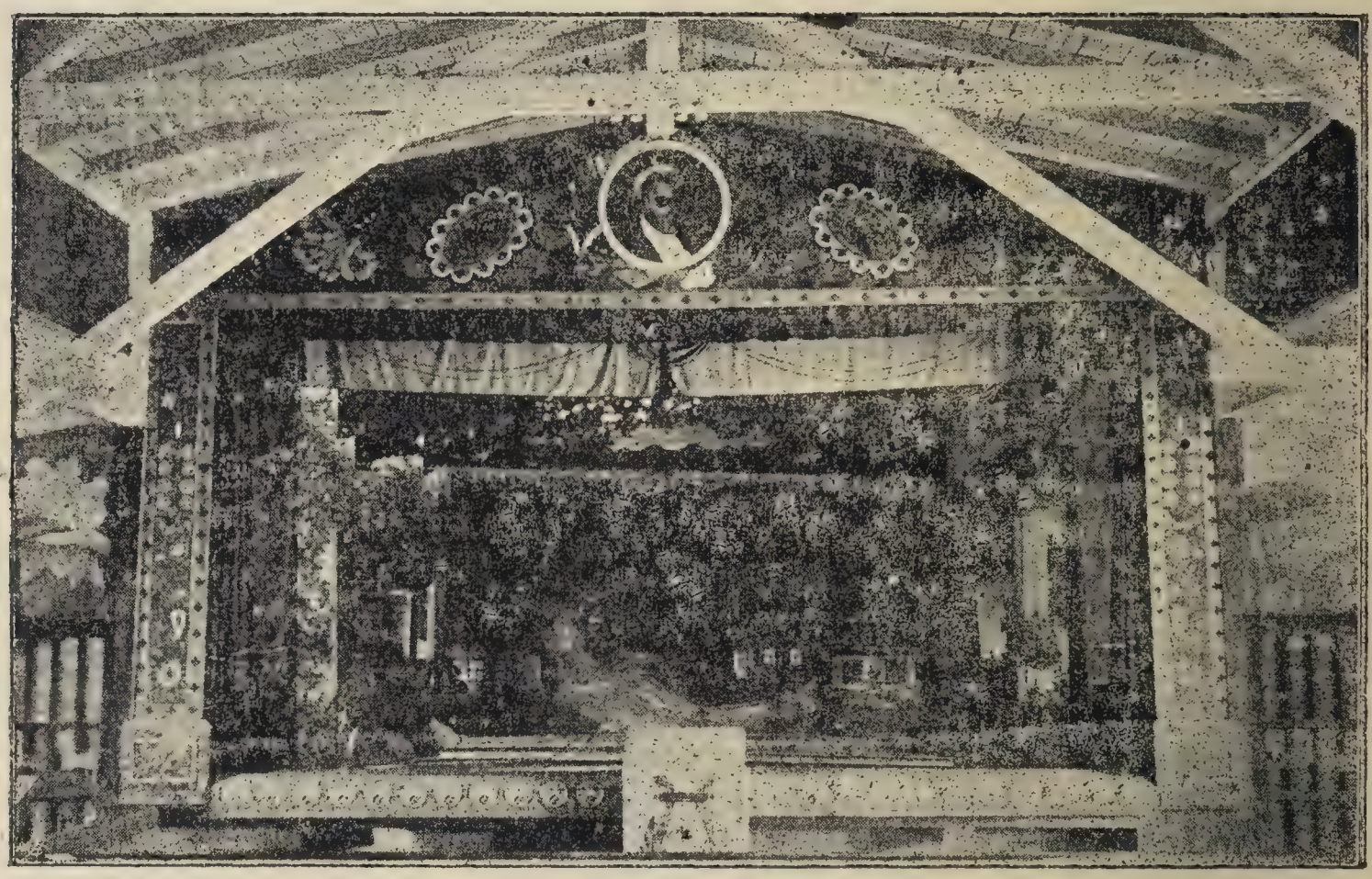

Український театр у фрайштадтськім таборі. Українське село—декорація до драми Тобілевича: „Бурлака“ (III. дія)—малював Микита Вихор.

На Украïнї містерія знаходить собі притулок при школах, які на той час були підлеглі церкві. Театральні штуки писали ся тодї на зразок західно-европейських пєс на незрозумілій для народу церковно-славянській мові. Твори писали професори, а грали учні. В сімнацятому віці такі вистави на Украïнї були сильно поширені, особливо в осередку української держави, в Київській Академії. Але ці твори, написані на незрозумілій мові, не змогли багатьох людий загріти, бо вони були далекі від життя і зовсім нецїкаві. Коли в них і було щось такого, що могло приваблювати собою ширші маси, то се були згадані вже інтермедії.

Зразу самі грачї виводили між поважними дїями смішні сценки з народнього життя, бо посмішити треба було публику та не дати їй за-

снути підчас виконання „високих“ творів. Вони виголошували їх простою, мужицькою мовою, й нарід дуже їх полюбив. Але чим дальше, письменники стали сами навіть писати такі інтермедії, і для глядачів вони були куди цїкавіщі, нїж нудні драми з життя бібліїйних святцїв. Дійшло до того, що вже деякі вчені, от Митрофан Довгалевський в 17. віцї, дали приписи, що кожна драма повина складати ся з двох частий: з поважної—писаної по церковному, й смішної (інтермедії)—в якій дїєві люди повинні кожний балакати своєю рідною мовою. Ті приписи обовязували всїх письменників у XVIII. віцї. Бувало таке, що один письменник писав поважну частину (Юрий Кониський), а другий інтермедії до неї (Танський, дїд росийського письменника Гоголя). Самі інтермедії без поважних частин відїгравали вже в нас по ярмарках, на базарах, по домах козацької старшини учнї Київської Академії, як розїжджали ся на канїкули, а то й вигнані з бурси хлопцї, що тим на життя собі заробляли. Інтермедії дотрівали в нас до кінця 18. столїття.

От у цих інтермедіях треба шукати початку нашого національного театру, а відгуком їх ще й досї може вважати ся наш вертеп, і то та частина його, де виводять ся сцени з життя народнього.

Нова наша справжня драма повстає в XIX. вікові з появою Івана Котляревського, який являєть ся в нас не тільки відродителем української лїтератури, але й рівночасно стає батьком української драми. І коли його „Москаля Чарівника“ можна ще назвати інтермедією, то „Наталка Полтавка“ це вже справжня драма не смішна, а поважна, це справжнїй образок народнього життя з кінця 18. стол. Виведені у нїй люди—це не бібліїйні святцї, а справжнї люди зі своїми почуттями та характерами, із горем та радощами, словом—люди живі. „Наталка“ стає улюбленою пєсою українського суспільства й по нинї не сходить зі сцени.

Котляревського твори найшли цїлий ряд наслїдувачів. Під різними назвами пізнїщі письменники (батько Гоголя, Квітка, Тополя і т. д.), перероблюють твори Котляревського так, що до 60. років XIX. ст. в нас понад твори Котляревського й його наслїдувачів не було нїчого нового. Грали українські драми по росийських театрах, по більших й меньчих городах, грали їх по більшій части московські актори. А так—то були тільки аматорські (любительські) кружки. Зорганїзованої театральної справи в нас ще не було, не було своїх власних театрів, не було своїх українських артрепреньорів, актори були то Поляки, то Москалї, а й наші люди, але ж нї одні, нї другі, нї треті не звертали уваги на справжнї завдання театру, не додивляли ся, щоб грати як треба, не додивляли ся до костюмів, не звертали уваги нї на мову, нї на обстанову, ставив українські драми всяк, хто й не хотїв, але українська публика все радо бачила свої пєси.

Справа направляєть ся аж у 70. роках із виступом Старицького, Тобілевича й Кропивницького. Їх дїяльність широко зазна-

чуєть ся в 70. і 80. роках 19. віку. Вони основують трупу, обїжджають усї городи України й Росії, пишуть нові театральні твори, перероблюють старі, самі грають на сценї. Розуміючи справжнє завдання театру із художнього і із громадського боку, вони прикладають усїх своїх сил, аби й український театер поставити на зразок европейських театрів, на громадський лад. Усї три жили саме по великих російських реформах, прислухали ся до громадських настроїв, слїдкували за кожним рухом і списували всї ті події, які відігравали ся в народї. Так написані майже всї твори Тобілевича, заслуга якого лежить ще й у тому, що він дав початок громадській драмі на Українї. Але ж бо батьком українського театру був таки Кропивницький—письменник-драматург, але передівсїм незвичайно талантовитий режісер і актор. Його високо художнї постановки пєс звернули на себе увагу цїлої Росії. Він просто відтворював на сценї життя простого народу, й через те навіть і ворожі нам Росіяни стали дивитись на наш театер, як на щось таке, що ширить поступ, займаючись справжнїм життям народу.

Але московське правительство не зївало. Боячись українського руху, воно указом 1876. року наклало замок на уста цїлого українського народу й заказало не тільки писати й друкувати по українськи, а визнало за потрібне: „воспрєтїть разлїчния сценїческія представленія і чтенія на малорусском нарєчії". Що правда—з часом московська цензура пішла на маленькі уступки й дозволила виставляти штуки, написані з народнього побуту, але з такими умовами, аби офіціяльні особи, як: писар, старшина, вчитель і вся інтелїґенція, розмовляли по росийськи, і такі типи в нас проводились. З загального становища се було корисно через те, що примушувало письменників придивляти ся краще до народнього життя, щоб добре його списати. Але з другого боку такі цензурні вимоги обмежували ширшу дїяльність театру. Цензура лютувала, поважних пєс не пропускала та всїх засобів уживала на те, аби в очах поважної публики скомпромітувати український театер. От тодї автори, щоби провести на сцену якусь кращу річ, ішли на хитрощі й часто навмисне зачинали писати твір із легенька, проводили обовязковий „гопак", але таки кінчали дуже поважними річами.

Одначе ж той „гопак" сильне мусїв пошкодити нашому театрові, бо люди стали привикати до того, що український театер без нього не може обійти ся, що в українському театрі не може бути нїчого поважного. На українську сцену відкрив ся тодї широкий доступ усяким спекулянтам-недоукам, „Гаркунам-Задунайським" *); повстало багато найрізнїщих театральних труп, які, зовсїм не розуміючи завдань театру як громадської інституції, запруджували сцени не тільки великих городів, але й підмости провінціональних міст. Це було на руку нашим ворогам

*) Це герой оповідання Винниченка.

і вони розносили по світї за наш театер усякі нїсенїтниці, що він, мовляв, нїчого поважного в собі не має, що це інституція відстала від життя, назадницька й т. д.

Та як би й воно не було, хто б не компромітував нашого руху всякими „гопаками“, все таки український театер, який би він не був, відограв дуже важну ролю в нашому національному життю від 1876. року до 1905. р., коли нам не давали не то школи, але й друкувати нїчого не позволяли. Тодї театер—це було одиноке публичне місце, звідки можна було почути рідне слово. Театер піддержував народ, ширив любов до свого рідного.

Перед самими „свободами“ наступає реформа нашого театру. Її перевів найбільший із сучасних українських артистів, Микола Садовський, брат Івана Тобілевича. Понад трицять років працював він на українській сценї; в 1904. року зібрав найкращі сили з усїх українських труп і створив у Київі постійний театер. Якийсь час побував він у Галичинї, де також зреформував український театер, а потім заняв ся реформами театру на рос. Україні. Викинув усї гопаки, позаводив нові декорації, нові костюми, дуже став додивляти ся, щоб актори добре вимовляли слова й віддавали життя на сценї так, як воно йде в дїйсности, завів новий репертуар і т. д.

За яких десять років Садовський придбав собі велике признання українського громадянства, бо й його театер справдї зараз найкращий. Вже в час війни повстав другий художнїй театр під орудою брата Садовського, артиста Саксаганського, до якого примкнули деякі артисти з трупи Садовського, наприклад Маріяненко. Ся друга трупа розїжджає по Україні й теж тїшить ся великим успіхом.

Із иньчих, другорядних театрів досить високо вибив ся зі своєю трупою Гайдамака. Всї иньчі трупи не мають для нас жадного національного значіння, наприклад: Суходольський, Колесниченко і т. д.

Одинокий у Галичинї український театер під зарядом товариства: „Українська Бесїда“ (заснов. 1864. року) ві Львові за час війни зовсїм розлетїв ся.

* * *

По наших таборах скрізь дають українські пєси, навіть там, де мало Українцїв, а то й зовсїм їх нема. Аранжери підходять під смак полонених, яким дуже подобаєть ся український театр. Не всюди гарно грають, декуди дуже вже по „малоросийськи“, але по українських таборах, у нас і в Нїмеччинї, ця справа стоїть нїчого собі, а декуди таки дуже добре.

Фрайштадт, 8. серпня 1916. р. **Ярема Галайда.**

НА ВИСТАВІ КОМЕДІЇ „МАРТИН БОРУЛЯ“.

(Товаришеві Миколї Стратийчукові й иньчим товаришам, що грали).

Ясно світить
Сонце, квіти
Пахнуть, весняний зефір *)
Повіває,
Долїтає
Тихий згук таємний лїр

Панни-Долї,
Що на волї
Десь далеко на степах
Нас чекає,
Нам киває,
На свободи манить шлях...

Всї радїють,
Всї сміють ся,
І смієть ся Апольон **)...
Згиньте, хмари,
Геть, примари,
Весели ся, наш полон!

Фрайштадт, 14. травня 1916. р. **Гриць Самотний.**

*) Легенький вітер. **) Грецький бог музики й поезії.

а) ВІРИ НА СВІТЇ.

По всьому світу живе тепер коло 1.691 мілїонів людий.

б) ВІРИ В ЕВРОПІ.

В Европі живе коло 463 мілїонів людий.

В І Р А		Мілїонів	Відсотки	Мілїонів	Відсотки
Христіяни	православні . .	125	7.4	118	25.5
	католики . . .	293	17.3	206	44.4
	протестанти . .	216	12.8	113	24.6
Магометани . . .		221	13.1	13	2.8
Брагманцї . . .		224	13.3	—	—
Буддисти		476	28	—	—
Мойсеєвої віри . .		13	0.8	10	2.2
Погани й люди без віри		111	6.5	2	0.4

Що повинні їсти нервові люди?

Тим людям, які при якихнебудь нагодах, навіть незначних, хвилюють ся, слїд як можна більш їсти овочів у ріжних формах: в сирій, вареній, сушеній, або перероблені в мармеляду, в пастилї й иньче. Овочі зміцняють дїяльність кишок та краще розганяють по орґанїзмові кров, а через те й зменьшаєть ся хвилювання, невдоволення та иньчі наслїдки слабости нервів. Деякі лїкарі радять тим людям, що не можуть здержати свого хвилювання, зовсїм не їсти мняса. Це зайве: можна вживати мнясних страв, навіть кожного дня, тільки по трохи, та краще всього, як воно зготовлене з яриною (огородина); корисно теж для ріжноманїтности їсти рибу, яйця й таке иньче, та як можна більше пити молока, а треба цїлком уникати сильного чаю, кави, спіртових напоїв: горілки, вина й навіть пива, бо ці всї речі більш усього розвивають у чоловіка нахил до хвилювання.

Як я перевів вибори.

Це було під час виборів до четвертої Державної Думи, коли всї неблагонадїйні горожани спочивали по тюрмам, по Архангельщинї, Вологодщинї й иньших „отдальонних“ місцевостях Росії, а спокій, якого бажало росийське правительство від своїх підданців, панував майже по всїх закутках держави...

До виборчого закону 3-го червня, вигаданого для того, щоб як найбільше обмежити виборчі права народу, додавали ще всякі „поясненїя“ та „розясненїя“ сенату, губернаторів, а то й повітових справників і навіть поліцейських урядників, або й спритних стражників.

Цїлі групи небажаних правительству виборців на підставі тих „пояснень“ та „розяснень“ викреслювано зі списків виборців і відбирано їм права голосу. Натомісць уписувано людий, які дїйсно не мали виборчих прав, але вважали ся бажаними „виборцями“. Скарги на такі шахрайства і зловжитки не мали нїяких наслїдків.

Вести передвиборчу роботу могли тільки партії правіщі за союз 17-го жовтня, а найбільше ж „союз русскаго народа“. Поступовим колам громадянства не можливо було не тільки вести якусь передвиборчу агітацію, але навіть небезпечно було оголошувати прізвища своїх кандидатів, щоб його не „розяснили“ до тюрми, або й далї куди.

От і через те праві партії під проводом „союза русскаго народа“, завзяли ся провести кандидатів „союза“, цїлком чужих нашим городянам: якогось жидофоба, професора П. А. і прокурора окружного суду Б.

Не було надії, щоби пощастило провести поступових кандидатів уже тому, що нї один із їх не згоджував ся, щоб оголосити його прізвище до останнїх днів перед виборами.

Ця безнадїйність мене страшенно турбувала. Думка,— що можуть пройти в нашому городї виборцями кандидати „союзників“,—мене нервувала, мучила, не давала спокою. Я порішив прикласти всїх сил і розуму, аби не допустити до цього. Я нїкому не хвалив ся в своїх замірах і нишком собі міркував над тим, як це найкраще зробити. Плянів виникало чимало, але я зупинив ся на одному, який здавав ся менї відповідним.

Я поставив собі за святий обовязок розколоти голоси, які мали піти на користь „союзників“, на кількох кандидатів.

Я певен був, що коли це пощастить зробити, то пройде кандидат поступовців. В крайньому ж разї нїхто не одержить абсолютної більшости голосів, і буде перебалотировка. А тодї вже бороти ся з „союзниками“ лекше.

Щоб сього досягти, я кинув ся до виборців-міщан, які завдяки своїй темноті й нерозвиненості найбільше підпірають усяких оборонців „православія, самодержавія і русской народності“. Почав доводити їм, що, як ми можемо голосувати за тих кандидатів, що пропонує нам „союз“, коли вони зовсїм чужі нам люди (приїзжі відкілясь), а до того ще й великі пани! Як вони зможуть боронити інтереси міщанства, коли вони не можуть і вявити собі, які наші потреби?

Не згоджуватись зі мною мало хто рішав ся. А коли ж я подав думку виставити свого кандидата зпоміж міщанської громади, аби доказати, що ми можемо йти собі самостійно без панських указівок, багацько виборців радо вхопило ся за цю думку й узяло ся переводити її.

Скоро найшов ся й кандидат. Хотїли скликати передвиборчі збори, та не дозволили. Це ще більше обурило виборців, і вони стали на тому, що краще хай провалить ся „союзник“, нїж дати йому свої голоси, коли не дозволяють навіть зібратись поговорити про власного кандидата!

Справа пішла бажаним шляхом. Щоб як найбільше пошкодити „союзникові“, я сам замовив у друкарнї виборчих записок і, записавши туди прізвище міщанського кандидата, роздавав їх для розповсюджування поміж виборцями. Вже ж кому можна було накинути записку з прізвіщем поступовця, то я дуже радо її накидав... Все це робило ся нишком, щоб не звернути уваги на себе, а заінтересовані виборцї теж старали ся мовчати, аби не пошкодити собі.

Прийшов день виборів. Усюди по вулицям, які вели до будинку городської управи,—там одбували ся вибори,—стояли представники „союза“ з виготовленими виборчими записками і старали ся силою накинути їх кожному виборцеві. Та не так легко вдавалось це зробити. Поступові виборцї не хотїли й балакати з ними, а представники міщанської громади, незапоморочені „союзниками“ та непідкуплені „святими“ карбованцями, хоч і брали їх, та вживали не на те, що тамтим хотїло ся б. Трапляли ся й сварки через занадто вже безсовісну й нахабну аґітацію, навіть і гарешти...

На другий день по підрахункові голосів виявилось, що нї один із кандидатів абсолютної більшости (більше половини всїх поданих) голосів не дістав.

Призначено перебалотировку. Досить поважне число виборців із прихильників „союза“ завдяки їхнім скандальним виступам підчас виборів зовсїм не пішла до виборчої скриньки, а голоси міщанського кандидата пішли на користь поступовцеві. Останнього й обрали значною більшістю голосів.

Таким чином я „перевів“ вибори на користь поступового кандидата тодї, коли надії на це майже нїхто не покладав.

Багацько було балачок після виборів, як це стало ся, що перед самими виборами виникла кандидатура міщанського кандидата, якої рішуче нїхто не сподївав ся, та більшість і до цього часу цього не знає.

Та й знати цього не треба. Це виборча тайна.

Фрайштадт, у липнї 1916. р. **Петро Виборець.**

†

СУМНА ХРОНЇКА.

НАШІ НАЦІОНАЛЬНІ ВТРАТИ ЗА ЧАС ТЕПЕРІШНЬОЇ ВІЙНИ.

1. Наталь Богданович, письменник, родив ся 3. липня 1882. року в селї Сокалї, каменецького повіту, подільської губернії, в родині псаломщика, вчив ся в духовній школї, далї в семинарії в Каменцї-Подільському, але за українство прогнали його з 5. кляси, і він поступив до воєнної школи, вийшов на офіцера; по кількох лїтах виступив із воєнної служби й записав ся до комерційного інститута в Київі, який і скінчив у сїчні 1914. року. Як налетїла хуртовиною війна, Богданович як резервовий офіцер мусїв іти у похід. Дня 10. серпня ст. ст. 1914. року ранено його шрапнелем під Чернівцями. Ранений перележав цїлу добу на полї; опосочений власною кровю, а відтак взятий із місця бою, умер 12. серпня ст. ст. 1914. року в Чернівцях. Покійник був письменник, писав оповідання.

Борис Денищук.

2. Д-р Лев Лопатинський, письменник і громадський дїяч, син попа, родив ся у Львові 22. лютого н. ст. 1868. року. Учив ся у Львові, зраву в нїмецькій, а опісля в українській ґімназії, яку скінчив 1887. року. Потім уписав ся на правничий видїл львівського університету, довгий час працював на сценї українського театру в Галичинї, як артист драдраматичний, а вкінцї став і директором того театру. У роцї 1898. по-

кинув він сцену, став співробітником і редактором дневника „Руслан", а далї покінчив студії, став доктором прав, видержав испит адвоката, 1912. року одкрив власну канцелярію в Копичинцях й узяв ся до громадської праці. Не було читальнї в гусятинськім повітї, якої би він не відвідав. Не було товариства, до якого би він не належав і не докладав свого труду до народньої праці. По оголошенню мобілїзації добровільно вступив до австрийського війська й поляг у бою під Городком 7. вересня 1914. року. Покійник писав вірші, драми (До Бразилії, Параця), перекладав чужі твори на українську мову, передусїм лїбретта (слова) до опер.

Лукіян Маркіянович.

3. Олександер Бородай родив ся 1844. року у панській сїмї, дістав воєнне вихованнє, але військова служба його не цїкавила, тому кинув її, виїхав за кордон, учив ся в Нїмеччинї й довгі часи був інжінїром у Сполучених Державах у Америцї. В початках 1900. років вернув на Україну й заняв ся кобзарською справою: розшукував кобзарів, збірав їх життєписи й портрети, думав заснувати кобзарське товариство, сам збірав кобзарські пісні й т. д. В життї був Бородай прямолїнїйним Українцем, який не знав компромісів: отверто й щиро заявляв, хто він такий, гордив ся, що Українець—а це для нас, росийських Українців, дуже важна річ. Помер 15. вересня 1914. року.

Іван Чумак.

4. Надїя Кибальчич-Козловська народила ся 26. квітня 1877. р. в селї Зароднї, лубенського повіту, на Полтавщинї. Походила з маминого й батькового боку з письменницької української родини й виявляла вже з малку любов до письменства. Вчила ся дома, багато працювала над самоосвітою й придбала собі широкий світогляд. Зростаючи й виховуючи ся в письменницькій родинї, вона й сама (1898) почала писати, зпершу вірші під прибраним імням „Наталка Полтавка", а далї й оповіданнє. Твори її переняті щирим чуттям і гуманністю (любовю до людий). Друкувались твори її по альманахах і часописях, як: „Дїло", „Літературно-Науковий Вістник", „Рада" й ин. Крім оригінальних творів вона перекладала дещо із чужих, головно італїйських письменників. Померла 19. вересня 1914. р. в Трипіллї на Київщинї.

Михайло Слобожанин.

5. Сергій Бердяїв, журналїст і письменник, родив ся в Київї 1860. р., вчив ся в колегії Галагана, в Петербурзї та за кордоном. Писав по росийськи й по українськи, по українськи вірші громадського змісту, й поміщував їх до 1905. р. по галицьких виданнях, а по 1905. р. в київській „Радї". Хоч у нього було багато знання, талант його не розвив ся як слїд. Помер 6. падолиста ст. ст. 1914. р. в Київі.

Михайло Бездолий.

6. Богдан Ярошевський, родив ся 1869. р. на Поділлї в польській родинї і провів свої молоді лїта серед сполячених Українців-католикїв. Але скоро прийшов до переконання, що, живучи на Українї, він мусить бути Українцем, тим більш, що предки його були Українцї. Порвавши з усїм, що польське, він щиро взяв ся до полїтично-національної працї. Під його проводом склав ся гурт людий, Українців т. зв. польської культури; той гурт заснував Українську Соціялїстичну Партію (У. С. П.) з домаганням самостійности України. В той час товариші посилають Ярошевського до Львова; тут він стає видавцем партийного органу У. С. П. „Добра Новина“ і пише надзвичайно популярні статтї, підписуючи ся: Степан Загородний. Та гурт той скоро розпав ся. Ярошевський із частиною своїх товаришів появляєть ся в Революцийній Українській Партії, а „Добра Новина“ стає її органом. Як же тільки зявили ся в Росії українські газети, Ярошевський стає співробітником у „Громадській Думцї“, потім у „Радї“ і працює в нїй до останку. Він іще й працював у органї Українців-католиків, що виходив у Київі по польськи заходами Вячеслава Липинського, та р. 1911. починає хорувати на легкі й їде до Закопаного (в Галичинї) лїчити ся. Був час, коли надїяли ся на те, що він одужає. Та повернувшись року 1914. до Київа, він мусів залягти до лїкарнї, звідкіля, здаєть ся, вже й не виходив до смерти. Помер 1. (14). грудня 1914. року. Покійник мав доньку Марусю, за яку дуже бояв ся, щоб вона не сполячила ся, й тому примістив її року 1913. до українського інституту в Перемишлї, де вона й скінчила І. клясу, а в червнї р. 1914. виїхала з батьком до Київа. Поховано Ярошевського на Байковому кладовищі в Київі.

Іван Лївобережний.

7. Михайло Павлик, громадянин і письменник, родив ся сином селянина в убогій хатї на галицькім Покутї в 1853. роцї. Як усякому селянському синові, й йому змалечку вже пришлось зазнати, що таке мужиче лихо-злиднї. Гімназію кінчив у Коломиї і ві Львові, і тут ходив і на унїверситет. На унїверситетї застав дуже погане життя. Він скрізь бачив безжурних паничів, що не знали нї потреб народнїх, нї народнього життя, хоч рот їх був повен народа й народньої працї. Серед неї були безнастанні суперечки, хто ми такі й що повинні робити, але нїхто нїчого не робив. В душі Павлика почала рости образа за бідний люд, яким нїхто не цїкавив ся. З нього заговорила таки на кінцї мужицька душа! А ще до того, як познайомив ся з Драгомановим, великим ученим із Київа, й як Драгоманов іще лїпше одкрив йому очі на все життя галицької молодї, Павлик починає свою громадянську роботу, і ця робота містить ся в одній думцї, в однім бажаннї: благо рідного краю й народу. За підозріння в приналежности до тайного соціялїстичного кружка львівський суд у 1877. р. карає Павлика тюрмою. В р. 1879. він переселяєть ся до Женеви в Швайцарії, щоби там спільно з Михайлом Драгомановим, своїм учителем, брати участь у українській рево-

люційній пропаґанді в Росії. В 1881. році він повертає до Львова, щоби тут зєднувати приклонників для своїх ідей, та попадає знову в тюрму. В 1890. році засновує разом із Іваном Франком поступово-радикальний журнал „Народ“, сїльську ґазету „Хлїбороб“, після чого наступає формальне основанне української радикальної партії. Від тепер цїлий час для Павлика проходить у безнастанній роботї: він засновує нові видання, пише скрізь до ґазет, та всюди проводить одну ідею: підняти з болота

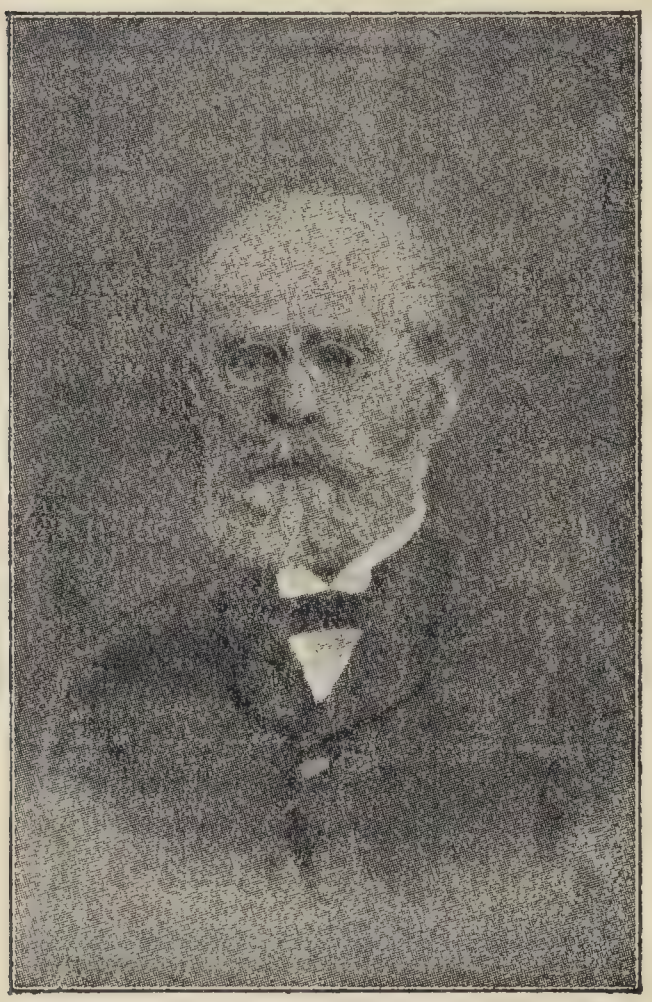

Михайло Павлик (1853—1915).

темний люд, просвітити його, пробудити в ньому почуття власної ґідности, що й він людина! Він стає бібліотекарем у „Науковому Товаристві ім. Шевченка“, вільними хвилями займаєть ся наукою, і за праці його вибірають у 1900. р. дїйсним членом „Наукового Товариства ім. Шевченка“. По вибуху війни в 1914. році Павлик належав до основателїв „Загальної Української Національної Ради“, як представник радикальної партії. Як Росіяни заняли Львів, Павлик у нїм лишив ся, бо не стало сили тїкати. Дня 26. сїчня 1915. року наболїле його серце перестало бити. Умер під той час, коли Москалї відправляли першу партію галицьких Українців зі Львова на Сибір... Для росийського Українця імня Павлика не менше дороге, як для Галичанина. Його називають першим „всеукраїнцем“. Він перший із галицьких Українців стояв у найтїснїщих зносинах із росийськими українськими революційними партіями й працював не для однїєї якоїсь части України, а для всїєї, проводив „всеукраїнську“ ідею. Він був непримиреним ворогом польського панування й русофільства в Галичинї, й протягом двох десятків лїт вів завзяту боротьбу проти одного й другого. Павлик був людиною мнякої, лагідної вдачі, був просто янголом,—як його дехто називав. Борючись із своїми ворогами й одержуючи перемогу, йому трудно було боротись із самим собою. Маючи те переконання, що в життю треба бути твердим і непохитним, він і помер ідеалїстом, який дивить ся на свїт через рожеві окуляри...

Ілля Волиняк.

8. **Хведір Корш,** Великорос, учений і добрий знавець українського народу, його культури й лїтератури, признавав самостійність українського народу, сам навчив ся по українськи балакати й писав нашою мовою статті. Він був знайомий із українськими письменниками Бодянським

і Костомаровим. Був смілим оборонцем прав українського народу проти всяких нападів зі сторони московських лїбералів і уряду. Коли петербурзька Академія Наук на жадання уряду переглядала питання обмеження прав української мови, то Корш видав прихильний присуд, у котрім жадав скасування заборони для українського слова. Прихильність до українського народу Корш доказав ще й тим, що був співробітником видавництв „Наукових Товариств“ у Львові і в Київі. Помер 16. лютого 1915. року. В нїм утратив український народ найлїпшого прихильника з чужинців, які співчували нашим змаганням!

Дмитро Гаркуша.

9. Богдан Маркович, син нашої письменниці Марка Вовчка, помер у Петербурзї 18. березня 1915. р. на 62. році життя. Небіжчик працював у росийській пресї, а для нас він важний тим, що перед чотирма роками мав у петербурзькім „Літературнім Товаристві“ цїкавий відчит про життя й дїяльність своєї славної матери й тим відчитом вияснив багато дечого з її дїяльности.

Борис Денищук.

10. Валентин Яковенко, родом із Полтавщини, помер 8. березня 1915. р. Покійний заслужив ся тим, що видав у 1911. року повного „Кобзаря“ Шевченка, яке цензура сконфіскувала.

11. Володимир Шухевич, громадянин і етнограф, уродив ся в році 1850. в Тишківцях, городенського повіту в Галичинї, учив ся в Коломиї і ві Львові, потім був професором реальної школи ві Львові й на тім становищі працював аж до останнїх лїт. Помер у Львові на тиф 10. квітня 1915. року за московського панування. Шухевич був щирий громадянин. Довгі лїта трудив ся у львівській „Просвітї“, поклав багато своєї працї при заснованню „Українського Товариства Педагогічного“ у Львові, довгий час був редактором видання для українських дїтий „Дзвінок“, довгі лїта був головою українського музичного товариства „Львівський Боян“, дав почин до заснованя „Вищого музичного Інститута ім. М. Лисенка“ ві Львові—це щось як музична академія,—був одним із основників міщанського товариства „Львівська Русь“ і т. д. Покійний займав ся життям Гуцулів, і „Наукове Товариство ім. Шевченка“ за велику працю його про Гуцулів, п. з. „Гуцульщина“, обрало його дїйсним членом.

Петро Ведмідь.

12. Константин Чехович, український владика-громадянин, родив ся 15. жовтня 1847. року в старій священичій родинї в Галичинї, кінчив гімназію й богословські науки ві Львові. Був священиком, потім радником консисторії (крилошанином) у Перемишлї, а потім (1896) владикою перемиським. В Перемишлї пристав до невеличкого тодї гуртка переми-

ської української громади і з великою енергією віддав ся національній роботї. Найбільша його заслуга в тому, що враз із иньчими заснував український „Дівочий Інститут“ у Перемишлї. Під його опікою інститут виріс у велику інституцію, яких не багато мають і багатші за нас народи. У нїй учило ся декілька дівчат і з росийської України. Він був опікуном майже всїх перемиських народнїх товариств. Крім того Чехович до 1915. року був іще віцемаршалок (заступник маршалка) галицького сейму краєвого у Львові. Помер з 28. на 29. квітня н. ст. 1915. року підчас облоги Перемишля. Було це так. Коли росийські попи хотїли порядкувати в його соборі, старий владика станув на дверях у повних ризах і не пускав їх. Тодї салдати кинули ся на нього, відтягнули геть і тяжко побили прикладами. Се знущання й було причиною його смерти.

Йосип Казбек.

13. Яків Яроцький, український історик, помер у Київі, в травнї 1915. р. Покійний займав ся розслїдами Правобережжя. Крім того займав ся справами виховання й вчення, був сам директором гімназії в Кременцї на Волинї й дописував до українського педагогічного журнала „Світло“.

14. Яків Стефанович, з роду Українець, був визначний дїяч на революцийнім полї в Росії. Він багато міг був дечого зробити для свого рідного народу, але не так воно склало ся; він приклав свої сили до загально-росийського дїла, загубив свій національний пашпорт, і для нас, як для Українців, він загинув. Помер на 61. р. життя в травнї 1915. року в конотопськім повітї на Черниговщинї.

Мусїй Петрович.

15. Теофіл Мелень, дїяч і організатор, син народнього вчителя в Галичинї, уродив ся в 1879. роцї, скінчив українську гімназію у Львові, вищу освіту дістав теж у Львові. На університетї вибив ся відразу на видне місце і брав визначну участь у боротьбі за український університет. По скінченню університету віддав ся цїлком працї в рядах української соціяльно-демократичної партії. Багато часу посвячував роботї по фахових робітничих організаціях, то й не диво, що тїшив ся широкими симпатіями в партийних кругах. З вибухом війни вступив у ряди „Українських Сїчових Стрільців“ як кореспондент „Вісника Союза визволення України“ і „Боєвої управи“. Однако ж він не хотїв бути тільки глядачем, тому хапав часто за самопал і брав участь у сутичках із ворожою армією. Ранений підчас стежі (розвідки) під Галичем, дістав ся в московський полон, пробував у полевім московськім шпиталї в Єзуполї, де й помер 10. червня н. ст. 1915. року.

Іван Юрченко.

16. Володимир Гребеняк, уродив ся 18. падолиста 1892. р. у Львові сином залїзничого підурядника, скінчив ґімназію й унїверситет у Львові й був чиновником українського музея „Наукового тов. ім. Шевченка". Гребеняк посвятив ся науцї. Предмети, якими займав ся він, були: передісторична археольоґія (наука про старину на основі розкопок), антропольоґія (про людий, яка їх природа) і порівнальна етнольоґія (наука про розвиток народів). При тому він визначав ся незвичайною сумлїнністю, широким науковим світоглядом, легким та принадним способом писання. Головні працї Гребеняка містили „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка". Поляг 7. червня 1915. р. в Галичинї, воюючи з австрийського боку проти Росії.

Петро Соха.

17. Теофіл Грушкевич, громадський дїяч і педаґоґ, помер 2. вереня 1915. р. на 76. роцї свого життя. Він був ґімназіяльним учителем у Коломиї (в 1879. роцї по 1888. рік), де розбуджував Українцїв до національного життя, закладаючи різні товариства. У Львові 1889. р. брав участь у працї в „Українськім Педаґоґічнім Товаристві", перекладав шкільні підручники для ґімназій на українську мову. У 1909. роцї обняв дирекцію приватної української ґімназії в Яворові, якою управляв півтретя року серед безнастанної боротьби з Поляками. У свобідний час виготовував польсько-український словар, що вже майже готовий до друку.

Іван Чумак.

18. Олександер Русов був із походження Великорос (його батько з Костроми, мати з Кавказу), але родив ся (1847. р.), виховав ся на Українї й сам уважав себе вже Українцем. На унїверситетї брав визначну участь у працї київської „Громади" на прикінцї 60. років минулого столїття, куди його ввів Михайло Драгоманов. Як 1873. року відкрив ся „Південно-Західний віддїл ґеоґрафічного товариства", Русов стає його членом і займаєть ся статистикою України. В другій половинї 1874. року він переїхав до Петербурґа, але його звязь із „Громадою" не переривається ся. Від весни 1875 р. до весни 1876. р. перебуває він у Празї, де друкує перше повне видання Шевченкового „Кобзаря", та росийська цензура пропустила лиш перший том [тай так незабаром українську лїтературу цїлком заборонено (закон з 18/31 травня 1876. р.)]. Це була велика заслуга Русова, що український нарід почув вогненне слово свого Кобзаря! У 80. роках працює Русов як статистик на Херсонщинї, Харківщинї й Полтавщинї, але Плєвенський розгром полтавських статистиків примусив його знов переїхати до Петербурґа на службу до транспортового й асекураційного товариства „Надєжда". Не вважаючи на часом дуже погані обставини в особистім життю, Русов був з 1882. до 1907. р. безплатним співробітником „Кієвскої Старіни", а далї, коли почав виходити в Москві журнал „Українская

Жізнь", бачимо Русова також і тут дїяльним співробітником. У тім журналї читаємо останнє друковане слово цього вірного щирого друга українського народу, чуємо питання, повне турботи за долю свого народу: „Чи є життя українського народу, та чим воно проявляєть ся? („Украïнская Жізнь" 1915. р. ч.ч. 8.—9.). У цей час світової заверюхи, коли кожен кричить про себе, не чути в Росії голосу вкраїнського народу навіть у Державній Думі"... Миляка лагідна вдача Русова, дух, знесилений фізичною хворобою, хитаєть ся, й у нього вириваєть ся питання: „Чи життя сього народу дїйсно завмерло, чи це може тільки хвилеве непорозуміння, котре по покінченій війні буде рішене та вияснить ся?" Помер 8. жовтня 1915. р. в Саратові.

Л. Киянин.

19. Кость Паньківський, визначний громадянин, син священика, родив ся в Ришковій Волї, ярославського повіту в Галичинї. Гімназію скінчив у Перемишлї, вчив ся на попа, але попом не став, бо москофіли підглянули його, що сходить ся з Франком, донесли про це, й Паньківського вигнали зі семинарії. За те він цїлий віддав ся громадській роботї. Був наставником бурси для української молодіжі ві Львові, вів її в дуже гарному дусї, був видавником „Дрібної бібліотеки", і сам мав свою велику бібліотеку, яку опісля подарував київській „Просвітї". Все стояв на тому становищі, що народ повинен організувати ся в економічні спілки, і як заснував ся „Краєвий Союз Кредитовий" він був його директором. Підчас московського наїзду на Галичину Костя Паньківського загарештовано за його українство, потім його вивезено до Київа, і він там помер 16. падолиста 1915. року; похований на байківськім кладовищі.

Михайло Бездолий.

20. Василь Семиренко, український громадянин, родив ся 7. березня ст. ст. 1835. р., походив з давнїх кріпаків князя Воронцова, але своїм знанням (був техник) і роботячістю доробив ся гарного маєтку. Він був людина ідейна, мав у себе українську школу, був особистим приятелем Ол. Кистяківського й В. Антоновича. Розбирав із ними всї справи й відкликав ся на їх щедрими жертвами, як потребувалось цього. Кияни знали, що є жертводавець під іменем „Хорса", а хто він— не знали. Покійник був головним фундатором журналів: „Кієвская Старіна" і „Україна". Крім того що року давав багато гроший на український дневник „Громадська Думка", а потім „Рада", покривав усе недобори „Літературно-Наукового Вісника" з хвилею, як він перенїс ся до Київа. Щедрі жертви сипав на „Українське Наукове Товариство в Київі", жертвами покійника головно вдержував ся „Літературний Фонд", з котрого брали місячні підпомоги українські письменники, як Михайло Коцюбинський, Леся Українка і ин. Підпомогу одержували не тільки загальні інституції, а й приватні люди. Як н. пр. Драгоманов покинув

київський університет, переселив ся за кордон і терпів там матеріяльну нужду—Семиренко зараз відівав ся на неї жертвами. Помер дня 17. грудня 1915. р. в Київі.

Павло Задесенець.

21. Лесь Мартович, письменник, народив ся 12. лютого 1871. року в селї Торговиці, городенського повіту, в Галичинї. Учив ся в гімназії в Коломиї, та через своє вільнодумство мусів кинути її й перейти до дрогобицької; на університеті був у Чернівцях і ві Львові. Мартович дуже талановитий письменник-оповідач. Твори його визначають ся знанням селянського життя та гарним розумінням душі галицького селянина з Підгірря. Писав переважно з життя українського селянства. Визначнїйщі з його творів такі: „Нечитальник", „Мужицька смерть", „Хитрий Панько", і ин. Характеристична риса його писань: гумор, сміх крізь сльози. Він належить до трійцї (сюди належать іще Стефаник і Семанюк) нових пофранківських письменників, які дуже тонко підмічують життя селян. Твори його виходили збірничками в „Українській Видавничій Спілцї". Крім того Лесь Мартович був гарний аґітатор. Був членом української радикальної партії, редаґував якийсь час партийний орган „Громадський Голос" і писав багато аґітацийних статий. Помер 25. сїчня 1916. року в селї Погариську в Галичинї.

Байда.

22. Михайло Владїмірский-Буданов, Росіянин, професор київського університету, присвятив свою працю; розвиткові праводавства на Україні. Уродив ся 1838. р. у тульській губернії, вчив ся в тульській духовній семинарії, пізнїще в київській духовній академії, звідки в 1860. р. перейшов на історично-фільольоґічний факультет київського університету. Тут одержав ступінь доктора росийської історії, потім зайняв катедру історії росийського права на київськім університетї й тут працював 40 лїт. Був членом багатьох наукових товариств. Після славного вченого професора, В. Антоновича, став головою комісії задля розслїду давнїх актів і перебрав на себе спадщину Антоновича в досліджуванню заселення України. Покійник лишив по собі вічну згадку як великий історик і правознавець України. Помер 24. березня 1916. року.

Я. Рійко.

23. Максим Ковалевський родив ся 1851. р. у Харкові. Відомий він у науцї як розслїдник французької революції й загалом як знавець соціяльних наук. До української справи ставив ся дуже прихильно, тому цїле українське громадянство зустрінуло його смерть із великим спочуттям. Помер 5. квітня 1916. р. в Петербурзї.

24. Ярослав Федорчук, публїцист, син галицького народнього вчителя, виемігрував до Парижа, де брав визначну участь у життї та-

мошньої української кольонії, а крім того інформував із великим успіком Французів про наше життя-буття. Перед війною переселив ся до Швайцарії й тут помер 7.травня 1916. рок.у

25. Іван Франко, найбільший сучасний укр. поет, побачив світ 1856. року в селї Нагуєвичах, дрогобицького повіту в Галичинї. Батько його Яць, коваль на селї, умер в молодому віцї, лишаючи сиротою хлопця на восьмому році життя; мати вийшла заміж за другого. Життя Франкове складало ся дуже подібно до життя найбільшого мученика за Украïну, Тараса Шевченка. Обидва вони були пророками для свого народу, однаково тяжку долю терпіли за нього. Розпочав науку Франко в сільській школї, потім учив ся в василіянській школї в Дорогобичі і в гімназії в тому ж містї. До науки мав великі здатности, багато читав у старших клясах розпочав свою письменницьку роботу. В 1875. році скінчив із відзначенням гімназію й поступив на університет ві Львові.

Іван Франко (1856—1916).

Тодїшнє студенцтво гуртувалось навколо „Академічного Кружка", туди ж пристав і Франко. Пізнавшись там із кращими товаришами свого часу: Павликом і Терлецьким, познайомивши ся з найбільшим українським ученим із Киïва, Михайлом Драгомановим, пізнав усї недостатки народньої роботи в Галичинї й загарливо взяв ся до працї, щоб видвигнути з темноти наш народ, справити на шляхи, на які вказував йому Драгоманов. Тодї Франко гостро виступає проти старого життя. Та за це довело ся йому потерпіти великі кари, бо сї думки не на руку були Полякам у Галичинї. В 1877. році його з декількома однодумцями загарештовано й довгий час продержано у вязницї, а тодї випущено, щоб знову 1880. році у друге загарештувати, і в 1889. році у третє. Відвернула ся в ті днї від його ціла українська інтелїґенція, всї цурали ся його, немов якого злочинця, а товариші по роботї відказали в кускові насущного хлїба. Щоб забезпечити себе від голодової смерти, небіжчик мусїв прохати ся в найми до Поляків. Від 1887. року аж по 1897. він працює в польській газетї „Курєр Львовскі" і в працї виказує великі здатности. У 1891 р. Франко являєть ся засновником „Української Радикальної

Партії". У 1894. році одержує він ступінь доктора фільософії в віденському університеті, а через деякий час здає испит на професора університету ві Львові, та через ріжні обставини не прийшло ся бути професором. У 1897. і 98. роках він кандидує на посла до парляменту, але й тут завдяки тодїшній системі провалив ся. В 1898. році Франко має змогу працювати виключно для українського народу, для української лїтератури й української науки. В 1910. році Франко тяжко занедужав і з того часу повільно конав, а 28. травня н. ст. сього року помер ві Львові, де його й поховали...

Сорок років Франкової невсипущої праці лишили по собі невмірущий слїд у памяти великого, „від Кубані аж до Сяна-річки", народу. Його заслуги для України такі великі й безмежні, що ставлять його поруч із найбільшими синами України, із Шевченком та Драгомановим. На полї української науки Франко займає першорядне місцс. Найбільше поклав він праці в „Науковому тов. ім. Шевченка" ві Львові, а також і в Київі, був признаний багатьома науковими інституціями, між иньшим був почесним доктором харківського університету, а перед війною обговорювано справу, щоби його приняти в члени петербурзької Академії Наук. Не було такого поля умової роботи, де б Франко не кинув свойого зерна. Він і письменик, і публїцист, організатор, і беллєтрист, мистець, учений і видавець, а передусїм Франко—поет-громадянин, що тонко малює й оспівує своїх пригноблених, окрадених героїв, навчає, як треба стати, щоби здобути волю. До останньої хвилини життя поет непереможно вірив у отой темний, забитий свій нарід, вірив, що воля хоч по наших кістках, але прийде!

Ярема Галайда.

26. Ілля Мєчнїков, з роду Українець—справжнє його імня було Шпаденко. Був родом із Харківщини, вчив ся в Харкові, опісля перейшов за кордон і був довгий час професором Пастерівського Інституту в Парижі. Імня Мєчнїкова відоме на цїлий світ задля його теорії про довговічність життя. Умер дня 15. липня 1916. року в Парижі.

Хай легка буде Покійникам Рідна Земля, яку поливали Своїм потом.

ВІЧНА ЇМ ПАМЯТЬ!

Відгадки загадок.

1. Корова.
2. Бог, місяць небо й зорі.
3. Тарани в олїйниці.
4. Грім.][5. Голка.
6. Квочка на яйцях.
7. Сіль.][8. Нїчого.
9. Ковчег, голуб і вітка.
10. Домовина.
11. Гарбуз.][12. Будяк.
13. Димар, дим, піч, полумня.
14. Сито.][15. Помело.
16. До половини.][17. Двері.
18. Павутина.][19. Буква „б".
20. Двері.
21. Деревляне вугілля.][22. Головка маку.

†

Спис полонених, приналежних до фрайштадтського табору, що покінчили своє життя в полоні.

(До половини липня 1916. року).

1. СТАРИЙ ЦВИНТАР—У ГРОМАДІ СТ. ПЕТЕР КОЛО ФРАЙШТАДТУ.

1) Хведір Гриценко (Гришко), хліборо6, жонатий, 279 плк. 14 рот., род. 1880. р. у Полтаві, † на боляки в кишках 16. грудня 1914. р.

2) Андрій Лещенко (Лишко), рядовий 278/11, хліборо6, жонатий, род. 1874. р. в Сурівці на Полтавщині, † на запалення легких 18. грудня 1914. р.

3) Ларивон Тимошенко, р. 71/2, хліборо6, род. 1892 р. в Чернигівщині, † 28. грудня 1914. р. на сухоти.

4) Олексій Петренко, 167/2, хліборо6, жонатий, род. 1881. р. у Київі, † на печінку 13. сїчня 1915. р.

5) Микита Ляшенко, 278/8, хліборо6, род. 1890. р. у Прилуках на Полтавщині, † на сухоти 14. сїчня 1915 р.

6) Онисим Лаврів, 274/4, хліборо6, род. 1880. р. у Беззабудівці на Харківщині, † на сухоти 20. сїчня 1915. р.

Старе кладовище.

7) Демян Гаркавенко, 17/7, жонатий, род. у Розкопі на Полтавщині, † на сухоти 29. сїчня 1915. р.

8) Микита Довгачук-Фоганюк, старший десятн., 48/1, робіт-

ник, род. 1885. р. у Борлянівці, † на черевний тиф 1. лютого 1915. р.

9) Домен Кузьменко, 223/3, хлїбороб, жонатий, род. 1877 р. у Радомишлї на Київщинї, † на черевний тиф 7. лютого 1915. р.

10) Андрій Бобровський, 168/7, хлїбороб, род. 1878. р. у Барвінкові на Харківщинї, † на сухоти мізку 8. лютого 1915 р.

11) Панас Фурман, 278/11, хлїбороб, жонатий, род. 1880. р. у Пустомитах на Волинї, † на сухоти 11. лютого 1915. р.

12) Марко **Кривицький,** родився 29. березня 1877. року в селї Шиїнцях, подільської губернії, летичівського повіту. Це була наскрізь поступова людина й добрий

Могила Марка Кривицького.

громадянин. У своїому селї заснував потребительську лавку, був її головою, виписував у бібліотеку, що була при лавцї, українську часопись „Світова Зірниця", замовляв прилади до хлїборобської працї і знаряддя із українського віденського товариства „Титан" через агента-Українця Вовка і т. д. За те волосний писар робив йому докори й перешкаджав виписувати українську часопись. Коли спіймали Вовка й запідозріли його в шпіонстві за те, що всюди балакав по українськи й носив при собі список селян, що замовили у нього коси, небіжчик вилив його перед поліцією. Він був ще головою земського суду і присяжним засїдателем окружного суда. Здаючись на його чесність, громада доручила йому вистроїти земську школу в селї Голях. Цей обовязок виконав покійний дуже гарно. Як вибухла війна, він був уже слабий і заявив це лїкарям, але вони не няли йому віри, а один сказав: „Це нїщо, за три днї видужаєш на позиції!" Дня 17. серпня 1914. року попав до неволї й дістав ся до Фрайштадту. Тут цїкавив ся читанням, організацією, але ж слабе тїло не видержало, й 14. лютого 1915. року він помер. Члени організації відвели його на кладовище, один із членів сказав промову, якою всїх зворушив до слїз. Небіжчик лишив по собі жінку й четверо дїтий. Земля йому пером!

Андрій Кириленко.

13) Микита Воленко, єфрейтор 9. полк. гузарів 4. еск., р. 1889. р. у Копачеві на Київщинї, † на сухоти 5. березня 1915.

14) Григорій Лежанський, 288/15, хлїбороб, жонатий, род. 1872. р. у Мельницї на Волинї, наложив на себе руку в горячцї 16. березня 1915. р.

15) Андрій Лютий, 279/14, хлїбороб, жонатий, род. 1884. р. у Синькові на Поділлї, † на сипний тиф 17. березня 1915. р.

16) Микола Дїденко, 51/2, хлїбороб, жонатий, род. 1878. р. у Йосипівцї на Київщинї, † на червінку 18. березня 1915. р.

17) Іван Кравець, 42/3, хлїбороб, жонатий, род. 1886. р. у Мишуринцях на Волинї, † на сухоти 19. березня 1915. р.

18) Гаврило Ярошенко, 7/15, хлїбороб, жонатий, род. 1887. р. у Новосїльцях на Харківщинї, † на сухоти 21. березня 1915. р.

19) Олекса Цуркан, 60/13, хлїбороб, жонатий, род. 1884. р. у

Василівці на Херсонщині, † на сухоти 25. березня 1915. р.

20) Василь Хорошун, 17/15, хлібороб, жонатий, род. 1876. р. у Боярці на Полтавщині, † на сухоти 13. квітня 1915. р.

21) Степан Кожокар, 206/4, Молдаванин, огородник, жонатий, род. 1887. р. у Нижнє-Баканську на Бесарабії, † на сухоти 21. квітня 1915. р.

22) Ґустав Любке, Німець, протестант, 43/16, хлібороб, жонатий, род. 1875. р. у Наталині на Волині, † на запалення очеревної 22. квітня 1915. р.

23) Адам Черевко, Українець-католик, 44/8, хлібороб, род. 1891. р. у Закоморні на Волині, † на запалення легких 22. квітня 1915. р.

24) Панас Чорнилихів, 17/5, хлібороб, жонатий, род. 1884. р. у Богуславці на Сибірі, Томської губ., † на сухоти 27. квітня 1915. р.

25) Павло Киндяк, 54/12, хлібороб, жонатий, род. 1889. р. у Клітках на Чернигівщині, † на сухоти 12. травня 1915. р.

26) Яків Петришин, 258/12, хлібороб, жонатий, род. 1879. р. у Ладиженці на Київщині, † на черевний тиф 16. травня 1915. р.

27) Харитон **Покотило,** фельдфебель, 82/12, робітник, жонатий, род. 1878. р. у Харкові, † нагло на удар серця 3. червня 1915. р. Покійний був організований робітник, дуже великий прихильник робітничого руху та таборової просвітної роботи.

28) Мусій Бик, 58/14, хлібороб, жонатий, род. 1887. р. у Завадівці на Київщині, † на сухоти 4. червня 1915. р.

29) Данило Остапів, 55/16, швець, род. 1889. р. у Ізмаїлі на Бесарабії, † на сухоти 5. червня 1915. р.

30) Семен Гапич, 52/5, хлібороб, жонатий, род. 1886. р. у Гунівці на Таврії, † на сухоти 17. червня 1915. р.

31) Іван Кругляк, 294/5, хлібороб, род. 1888. р. у Кобилках на Курщині, † на затроєння крови 22. червня 1915. р.

32) Степан Конопас, 73/11, хлібороб, род. 1891. р. у Почуйках на Київщині, † на сухоти 24. червня 1915. р.

33) Яким Пасічний, 60/7, машиніст, жонатий, род. 1881. р. Любашівці на Херсонщині, † на сухоти 30. червня 1915. р.

34) Михайло Пономаренко, 54/12, купець, жонатий, род. 1884. р. у Бериславі на Херсонщині, † на сухоти 1. липня 1915. р.

35. Клим Слободянюк, 59/5, хлібороб, жонатий, род. 1886. р. у Томашполі на Поділлі, † на сухоти жолудка 1. липня 1915. р.

36) Іван Брояка, 44/3, хлібороб, род. 1886. р. у Колках на Волині, † на сухоти 2. липня 1915. р.

37) Михайло Харітонов, Росіянин, єфр., 242/2, хлібороб, жонатий, род. 1880 р. у Сарлїях Нижнєновгор. губернії, † на сухоти 7. липня 1915. р.

38) Яків Чаплига, рядовий відділу маш. крісів, хлібороб, жонатий, род. 1886. р. у Козіївці на Харківщині, † на водянку серця 9. липня 1915. р.

39) Ісак Пащенко, єфрейтор, 36/9, хлібороб, жонатий, род. 1877. р. у Пашинівці на Полтавщині, † на сухоти 13. липня 1915. р.

40) Остап Збаражський, 167/10, хлібороб, жонатий, род. 1884. р. у Боровиці на Київщині, † на сухоти 16. липня 1915. р.

41) Демян Хабисько, 299/2, хлібороб, жонатий, род. 1882. р. у Рогожині на Волині, † на сухоти 19. липня 1915. р.

42) Гордій Сокіл, 53/3, хлібороб, жонатий, род. 1879. р. у Костромці на Херсонщині, † на сухоти 19. липня 1915. р.

43) Кость Стеценко, 278/5, хлібороб, жонатий, род. 1875. р. у

Яблонівці на Полтавщині, † на сухоти 24. липня 1915. р.

44) Назар Берначук, молодший десятник, 259/10, хлїбороб, жонатий, род. 1875. р. в Устю на Поділлї, † на серце 3. серпня 1915. р.

45) Матвій Подорожний, єфр., 52/4, хлїбороб, жонатий, род. 1877. р. у Соколівці на Поділлї, † на сухоти 26. серпня 1915. р.

46) Михайло Сорокин, 79/14, хлїбороб, жонатий, род. 1883. р. на Волинї, † на сухоти 6. вересня 1915. р.

47) Артем Позняків, 180/3, хлїбороб, род. 1892. р. у Спаськім-Мелїтополї на Таврії, † на сухоти 14. вересня 1915. р.

48) Павло Безверхий, 258/1, столяр, жонатий, род. 1888. р. у Саксаганї на Катеринославщинї, † на сухоти 12. жовтня 1915. р.

49) Максим Бусурман, 70/5, столяр, жонатий, род. 1877. р. у Ново-Єгорському на Херсонщинї, † на сухоти 25. жовтня 1915. р.

50) Трохим Ковалїв, єфр., 26/11, хлїбороб, жонатий, род. 1882 р. у Сохвицї на Воронїжчинї, † на сухоти 3. падолиста 1915. р.

51) Михайло Полїщук, єфр., 190/1, хлїбороб, жонатий, род. 1882. р. у Торканівцї на Поділлї, † на сухоти 13. грудня 1915. р.

52) Тимохвій Гуцей, 205/, хлїбороб, жонатий, род. 1889. р. у Київі, † на серцеву водянку 21. грудня 1915. р.

53) Ілярій Ґодрожа, Молдаванин, 74/10, хлїбороб, жонатий, род. 1875. р. у Попушоях на Бесарабії, † на параліж 3. сїчня 1916. р.

54) Віктор Кременчук, 26/11, хлїбороб, жонатий, род. 1882. р. у Сирівцї на Воронїжчинї, † на мозок 14. сїчня 1916. р.

55) Олександер Полїсько, єфр., 44/7, хлїбороб, жонатий, род. 1883. р. у Нетечинцях на Поділлї, † на сухоти 28. сїчня 1916. р.

56) Павло Публиченко, 83/6, хлїбороб, жонатий, род. 1882. р. Северинівцї на Херсонщинї, † на сухоти 29. сїчня 1916. р.

57) Олександер Строїв, 490/2, хлїбороб, жонатий, род. 1890. р. у хуторі Строївка на Харківщинї, † на хоробу легких 8. лютого 1916. р.

58) Захар Понятів, 48/9, хлїбороб, род. 1889. р. у Шайтанівцї на Херсонщинї, † на сухоти 16. лютого 1916. р.

59) Степан Андрисюк, 300/16, хлїбороб, жонатий, род. 1873. р. у Нужелї на Волинї, † на затроєння крови 22. лютого 1916. р.

60) Самійло Гордїєнко, єфр., 190/6, хлїбороб, жонатий, род. 1875. р. у Аккерманї на Бесарабії, † на камінь у печінцї 23. лютого 1916. р.

61) Олександер Табатадзе, Грузин, 33/7, коваль, род. 1892. р. у Артотсї Кутаїської губ. на Кавказї, † на сухоти костий 24. лютого 1916. р.

---

2. НОВИЙ ЦВИНТАР, КОЛО ТАБОРУ.

62) Матвій Петрюк, католик-Українець, 299/14, хлїбороб, род. 1891. р. у Янчинцях володимирських на Волинї, † на запалення очеревної 22. березня 1916. р.

63) Юхим Лин, 194/5, хлїбороб, жонатий, род. 1887. р. у Канцї на Поділлї, † на сухоти 26. березня 1916. р.

64) Іван Голуб, 297/1, хлїбороб, жонатий, род. 1892. р. у Громівцї на Таврії, † на сухоти 28. березня 1916. р.

65) Василь Петосин, 165/8, хлїбороб, жонатий, род. 1882. р. у Стойках на Київщинї, † на серце 13. квітня 1916. р.

66) Семен **Ярмоленко,** старший десятник 189/11, писар, жонатий, род. 1885. р. у Берестові на Таврії, † на запалення легких 7. травня

1916. р. Покійний був сином селянина; скінчивши в дванацятім році школу грамоти, пішов до свого

Нове кладовище.

брата в помішники писарювати. Працюючи коло брата, він багато

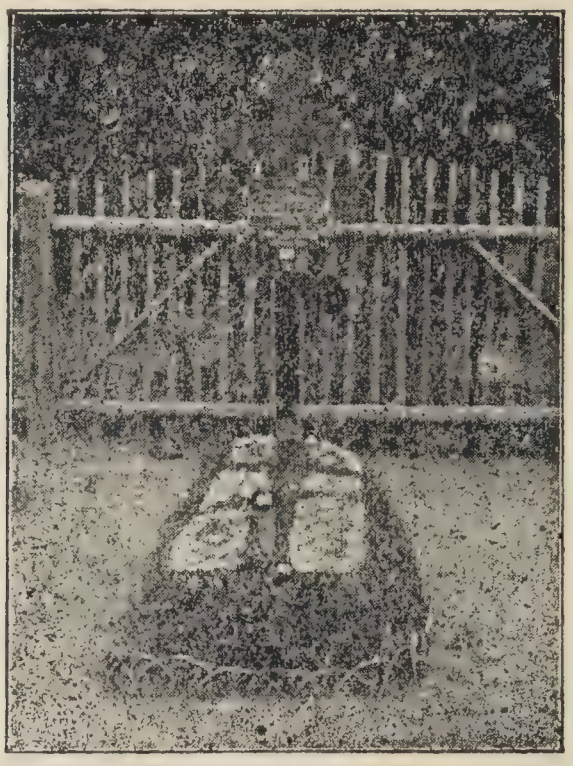

Могила Семена Ярмоленка.

перечитував ріжних книжок, котрі визичав у вчителя та хвершала. На воєнщині служив він у військового начальника в городї Катеринославі, а через півтора року його перевели до Одеси до жандармського правління. Там він добре познайомив ся з усїма секретами росийської полїції, бо мав спромогу прочитати багато ріжних книжок, котрі нищечком брав із кладовки, в котру їх жандарми зносили, відбіраючи від одеських студентів й ин. Скінчивши салдаччину, почав дома вчити ся майстрювати, бо писарство набридло. За рік зучивши гарно майстерство, поїхав на Кавказ, де найняв ся до майстернї, у котрій робило трицять робітників. У ту пору були там страйки; там він пізнав, що то таке робітниче життя й цїлою душею захопив ся робітничим рухом. Тодї то довело ся покійному зазнати тюрми—і вона лишила слїд на цїле його життя. Від того часу він працює по робітничих організаціях, і працює дуже щиро.

Перед війною почав хоріти на живіт, але мобілїзація його таки не обминула, його забрали й хорого. Попавши до полону, перебував зразу у кнітельфельдському таборі, а далї попав до Фрайштадту; тут познайомив ся з українською справою і пристав до організації. Але ж хвороба не дала йому тут довго працювати, прийшло ся лягати до шпиталю, відки сердешному не довело ся вернути. Помер 7. травня 1916. р. Товариші взяли велику участь у похоронах, зробили два вінки, на одному з них зробили стрічку жовто-синю з відповідними написями. На гробі один із товаришів виголосив відповідну промову, в якій попрощав його від таборової громади.

Був це наскрізь чесний і ідейний товариш.

Вічна йому память!

О. Мірошник.

67) Максим Багрій, 128/14, хлїбороб, род. 1891. р. у Великих Мазовичах на Волині, † на сухоти 9. травня 1916. р.

68) Артем Артеменко, 44/6, хлїбороб, род. 1884. р. у Клїшах на Волині, † на сухоти 17. травня 1916. р.

69) Нестор Станїшевський, 57/13, хлїбороб, жонатий, род. 1888. р. в Ольвіополї на Херсонщині, † на сухоти 20. травня 1916. р.

70) Григорій Жук, старший десятник, 178/15, хлїбороб, жонатий, род. 1886. р. в Ямчисї на Київщині, † на серце 30. травня 1916. р.

71) Микола Стукало, молод. десятник, 146/1, хлїбороб, жонатий, род. 1890. р. у Вощоватому на Воронїжчині, † на сухоти 2. червня 1916. р.

72) Хведос Кривий, 259/6, хлїбороб, жонатий, род. 1879. р. у Студеній на Поділлї, † на сухоти 16. червня 1916. р.

73) Яким Красенко, 17/11, рубітник, жонатий, род. 1887. о Антонівцї на Київщинї, † на параліж 24. червня 1916. р.

74) Фелїкс Трешневський, Українець-католик, 47/6, хлїбороб, род. 1885. р. у Андріївцї на Поділлї, † на сухоти 26. червня 1916. р.

75) Гаврило Клепак, 47/15, жонатий, швець, род. 1886. р. у Удрівцях на Поділлї, † на запалення кишок 4. липня 1916. р.

76) Василь **Тесля,** 177/3, хлїбороб, род. 1892. р. у Кінських Роздорах на Катеринославщинї, † на сухоти 8. липня 1916. р. Покійний був із дуже бідної сїмї, але з часом його відносини поправились, як цїла сїмя вивандрувала на кіргізькі степи й кожний дістав свій надїл. Усїх братів у Теслї було 6, та двох згинуло в війні, а покійний набрав ся в полонї сухіт, тут і загинув. Зразу ставив ся до просвітної роботи погано, навіть вороже, але як із товаришем прочитав „Історію України“, освідомив ся, пристав до організації та цїлою душею приляг до неї. Коли захорував, то перший раз пролежав у лазаретї місяців 7, а далї 2 з половиною. І лежачи у шпиталї, він не кидав своєї роботи: читав ґазети, розповідав хорим, що прочитав, освідомлював. Притомности не стратив до кінця. Теплій згадцї про покійного присвячено окреме засїдання С.-П. Г., товариші відвели його на вічний спочивок.

Вічна йому память!

Іван Калїка.

77) Василь Мамчук, 76/5, хлїбороб, жонатий, род. 1891. р. у Коршанчинї на Чернїгівщинї, † на сухоти 12. липня 1916. р.

3. ПОЗА ТАБОРОМ.

1) Іван Мороз, 43/10, хлїбороб, род. 1886. р. у Воротному на Волинї, † у ґарнїзон. шпиталї в Лїнцу на сухоти 30. березня 1915. р.

2) Іван Борицький, 5/телєґр., хлїбороб, жонатий, род. 1882. р. у Ярмолинцях на Подiллї, † на сухоти жолудка у шпиталї в Лїнцу, 17. червня 1915. р.

3) Хведір Чернявський, 82/12, хлїбороб, род. 1888. р. у Касїях на Курщинї, † на роботах у Раткерсбургу в Стирії 26. серпня 1915. р.

4) Хведір Бичків, 11/13, шлюсар, род. 1890. р. в Ахтирцї на Харківщинї, † на роботах у Ст. Петер у Стирії 4. вересня 1915. р.

5) Данило Суслов, 84/12, хлїбороб, жонатий, род. 1884. р. у Новопавловцї Ставропільської ґубернії, † на роботах у Волькенштайнї в Стирії, 9. жовтня 1915. р.

6) Іван Вовків, 55/15, хлїбороб, род. 1891. р. у Херсонщинї, † на роботах у Плєтровіц у Стирії, 31. жовтня 1915. р.

7) Омелян Криминський, 10/8, шлюсар, род. 1890. р. у Дюжівцї на Подiллї, † у шпиталї в Лїнцу при операції жолудка 5. падолиста 1915. р.

8) Григорій Чешедлїдзе, Грузин, 122/11, хлїбороб, род. 1892. р. в Вардзе на Кавказї, † на роботах у Лєбрінґу в Стирії 5. падолиста 1915. р.

9) Хведір Шульга, єфр. 17/6, хлїбороб, жонатий, род. 1879. р. на хуторі Шабалтаєві на Полтавщинї, † у шпиталї у Лєбрінґу в Стирії, 24. грудня 1915. р.

10) Марко Осипчук, 28/1, хлїбороб, жонатий, род. 1891. р. в Сохужинцях на Волинї, † на роботах у Фрідав у Стирії 9. сїчня 1916. р.

11) Ілля Притуляк, єфр, 191/2, хлїбороб, жонатий, род. 1886. р. у Покровцї на Херсонщинї, † у шпиталї в Терезієнштадтї в Чехії, 15. сїчня 1916. р.

12) Мусїй Кожмяк, 44/9, хлїбороб, жонатий, род. 1889. р. у Жолинї на Волинї, † на роботах у шпиталї в Раткерсбургу в Стирії, 16. сїчня 1916. р.

13) Іван Бакуменко, 186/7, хлїбороб, жонатий, род. 1887. р. у Солоницях на Полтавщинї, † на роботах у Штерналї в Стирії 26. сїчня 1916. р.

14) Іван Чорненко, 190/7, хлїбороб, род. 1889. р. у Губівцї на Херсонщинї, † у таборовім шпиталї в Кнітельфельдї в Стирії на сухоти 3. лютого 1916. р.

15) Петро Іщук, 51/3, хлїбороб, жонатий, род. 1885. р. у Малих Коровиничках на Волинї, † у Ґрацу в Стирії 12. лютого 1916. р.

16) Савило Клокало, старший десятник 193/4, хлїбороб, жонатий, род. 1885. р. у Нижнєднїпровську на Катеринославщинї, † у Ґрацу в Стирії 3. березня 1916. р.

17) Арсентій Жарков, Росіянин, 5/2, хлїбороб, жонатий, род. 1880. р. в Ґранїчному Костромської губ., † на роботах у Вайц у Стирії 5. березня 1916. р.

18) Явдоким Сигун, 191/10, хлїбороб, род. 1887. р. у Ярорижівцї на Полтавщинї, † на роботах у Єґерніґ у Стирії, 6. березня 1916. р.

19) Марко Чуйка, єфр. 76/1, хлїбороб, род. 1874. р. у Нижнї на Волинї, † на роботах у Ст. Петер у Стирії 8. березня 1916. р.

20) Іван Оверчин, єфр. 3/13, хлїбороб, жонатий, род. 1884. р. у Лобичеві на Харківщинї, † на роботах у Араббі в Стирії 13. березня 1916. р.

21) Василь Криворучка, 17/16, хлїбороб, жонатий, род. 1881. р. у Попружнї на Київщинї, † на роботах у Араббі в Стирії 13. березня 1916. р.

22) Денис Ємцїв, 130/16, тесля, жонатий, род. 1884. р. у Гладківщинї на Полтавщинї, † на робо-

тах у Араббі в Стирії 13. березня 1916. р.

23) Харитон Бокуревич, 329/4, тесля, жонатий, род. 1890. р. у Кулаках на Ґродненщинї, † на роботах у Араббі в Стирії 13. березня 1916. р.

24) Леонтій Стеблина, єфр., 278/15, хлїбороб, жонатий, род. 1879. р. у Великій Буромцї на Полтавщинї, † на роботах у Араббі, 13. березня 1916. р.

25) Хведір Приходченко, єфр., 309/1, хлїбороб, род. 1885. р. у Трикубі на Подiллї, † у таборовім шпиталї в Лєбрінгу в Стирії 24. березня 1916. р.

26) Пилип Батанюк, 59/2, род. 1874. р. у Лерговичеві, на Чернїгівщинї, † на роботах у Вайц у Стирії, 26. березня 1916. р.

27) Дмитро Гарчинський, 45/1, хлїбороб, род. 1890. р. в Янишівцї на Київщинї, † у шпиталї в Радкерсбургу в Стирії, 30. березня 1916. р.

28) Хведір Кравчук, род. 1888. р. на Подiллї, † на роботах у Вайтерсфельдї в Стирії 22. квітня 1916. р.

29) Микола Мельник, 175/5, хлїбороб, жонатий, род. 1891. р. в Юрасівцї на Воронїжчинї, † на роботах у Бріксельєґ у Тиролї на затроєння крови 11. травня 1916. р.

30) Григорій Тарасюк, 44/14, хлїбороб, род. 1893. р. у Дубнї, Калужської губ., † на роботах на сухоти у Бріксельєґ у Тиролї, 31. травня 1916. р.

31) Адам Боровський (Абрамовський), молод. десят. 284, род. 1886(8?) у Ґрондї на Таврії, † на роботах у Аллєргайлїґен у Стирії 29. травня 1916. р.

32) Павло Конюха, 311, конюх, жонатий, род. 1880. р. приналежний до Райсини на Київщинї, † на роботах в Проскерсдорфі в Стирії 11. червня 1916. р.

33) Іван Сопрунюк, утопив ся 22. червня при купанню в озері Нідербруннер у гор. Австрії, громада Лохен.

ЗЕМЛЯ ВСЇМ ПЕРОМ!

ЯК ДАЛЕКО ДО ЗІР.

Летун (авіятор), який пролїтав би 28 метрів у одну секунду, потрібував би летїти 5 місяцїв, не спиняючи ся, щоби долетїти до місяця. А щоби до вечірньої зірки долетїти, то задля цього потрібував би аж 5.800 лїт. А як би він хотїв зробити візиту сонцеві, то йому треба би туди летїти не меньче, як 17.000 лїт.

Колиб вистрілити із землї ґранату, то вона задля того, щоб дістати до найдальше положеної зорі на молочній дорозї, потрібувала б 3—4 чотирі мілїярди років, до сонця потрібувала б вона 5 лїт, а до місяця чотирі і пів дня

Промінь світла, що пробігає в одну секунду 300 тисяч метрів, потрібує летїти до місяця одну і одну четверту частину секунди, а чотирі години до Нептуна (Нептун то є планета, що найдальше віддалена). А щоби оббігти цїлу вселенну, той самий промінь світла потрібував би десять тисяч лїт.

ВІДГАДКИ МОРОЧИГОЛОВОК.

№ 1.

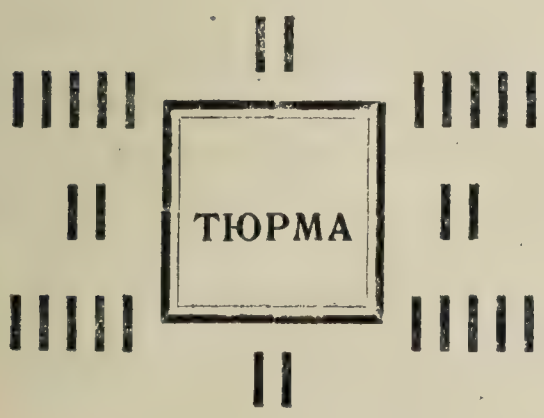

№ 2.

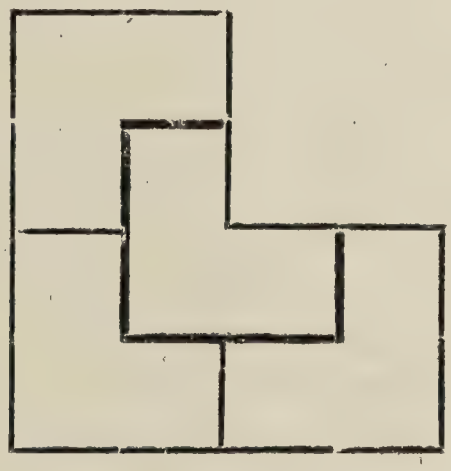

№ 3.

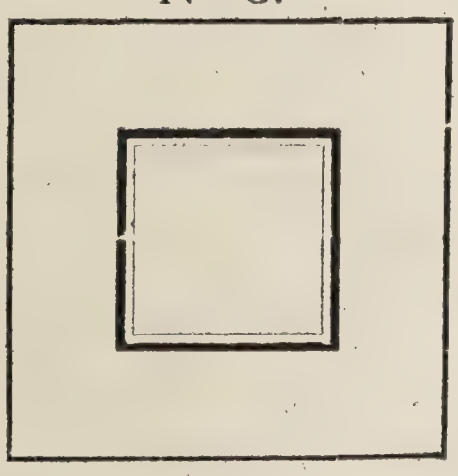

Що кожний Українець повинен прочитати з рідного письменства.

Велике значіння має письменство в життю народу. По ньому не тільки мірять у світї висоту культури народу—бо ж література це образ духового життя народу,—але ж бо й крім того вона дуже часто вказує народові шляхи, куди йому йти, навчає устами письменників, що робити, щоб добитись кращої долї, визволення. Це останне виявляєть ся в народів поневолених, от н. пр. як Українцї, або в таких, що хоч мають свою державу, але ж у нїй волї немає, н. пр. Росіяни.

Наше письменство відіграло велику ролю в розвитку національно-полїтичної думки на Українї. Звичайно подїляють українське письменство на три доби: стару (до кінця XV. в.), середню (до кінця XVIII. в.) й нову (від виступу Котляревського по сьогоднї), і на це є свої причини. Та крізь цїле наше письменство, від XI. в. по теперішнї часи, червоною ниткою тягнеть ся бажання краще владити життя на Українї, оборона її інтересів. Чи з книжки в XI. в. балакає старий келїйний чернець, чи невідомий поет-патріот у XII. в., чи в XVII. в. посилає свої грімкі послання з афонської гори затворник Вишенський, чи відважно боронить своєї віри український полемїст, чи про турецькі походи співає народня пісня, чи нові письменники промовляють до сердець свойого народу простою мовою—то все це робить ся з одного мотиву: із любови до рідної землї. Може не все й не в усїх творах видно це однаково ясно, може нераз дошукувати ся його треба, але ж бо ми знаємо, що виховане на рідному письменстві нове українське поколїння (хоч би в Галичинї) створює собі на основі його свій окремий, чисто український національно-полїтичний світогляд, а далї й виставляє свої національно-полїтичні домагання.

Нїхто так докладно не зрозумів ваги нашого письменства для нашого національного розвитку, як росийське правительство. Цїлим рядом указів, починаючи з XVIII. ст., старало ся придушити наше рідне слово, переслїдувало народнїх кобзарів, обсмішувало прояви нашої національної літератури, а далї зважило ся на найганебнїщий учинок: заборонило в р. **1876.** зовсїм українське письменство! Але ж ми мали щастя, що в тих страшних часах наше слово найшло собі захист у Галичинї, наша література не завмерла, не замовкли письменники, і, як прийшов 1905. р., він нас на полї письменства не застав непідготованими. Були в нас люди, що хоч тайком, але ж виховали ся на рідним письменстві, нишком кохали рідне слово, і от цї люди повели літературу на новий шлях розвитку.

Та все таки уряд по части свого добив ся. Офіціяльна росийська школа, безнастанне заперечування існування української літератури в

російській пресї, переслїдування за читання українських книжок, понижування серед несвідомого українського суспільства народньої мови, висмівування всього, що хоч трохи пахло українством—все це загнало наші маси в глухий кут. До того долучило ся багато иньчих справ: незорганїзована до недавна книгарська справа, великі перешкоди, які робив російський уряд при перевозї українських книжок ізза кордону, брак відповідної кольпортажі (продажа книжок із руки), все до купи причинило ся до поширення погляду, що української лїтератури загалом немає, а як і є, то поважного в нїй нїчого нема. Наслїдок усього цього такий, що люди вхопили ся за російську книжку...

Між тим українська лїтература, головно в останнїх часах, розросла ся й зацїкавила й чужинців. Багато письменників почато перекладати на иньчі европейські мови, наше життя зацїкавило Европу. І на Українї перед війною справа стала направляти ся, тільки ж дякуючи полїтичним умовам не встигла направити ся як слїд. Загалом читачі не визнавали ся, що саме цїкаве в нашім письменстві і що конче з нього треба собі засвоїти. Ця стаття має дати відповідь на це питання. Це видало ся нам потрібним іще й тому, що ми знаємо, що, повернувши на Україну, багато з нас захоче закласти собі домашню бібліотеку, а то у свойому селї, чи містечку, чи хоч би в городї, заведе громадську книгозбірню. От і через те ми постарали ся, щоб наш список був доволї обширний і по змозї при кожній книжцї подавали її цїну *).

* * *

Повний огляд історії українського письменства подає твір Сергія Єфремова: „Історія українського письменства, видавництво „Український учитель“, Ст. Петербург. Сю книжку повинен собі й придбати кожний на власність, бо вона не тільки тим цїнна, що в коротких словах подає огляд цїлого письменства, а ще й тим, що подає на кінцї кожного уступу ще й список книжок, із яких докладнїще можна довідати ся про поодиноких письменників. Вона написана дуже гарною, лїтературною мовою, а до того стиль у нїй легкий, кожний зрозуміє її добре, та ще й не дорога вона—коштує всього 2 карбованцї. Із шкільних підручників, яких уживають по українських середнїх школах у Австрії, назвемо книжку О. Барвінського: „Огляд української лїтератури“, Львів, 1910. р., ц. 1·50 кор. Се тільки сама історія, а є ще й хрестоматії; от по гімназіях уживають ся: Ол. Барвінський 1) „Виїмки з української народньої словесности“ [для VI. кл. гімназіяльної] Львів, 1904. р., ц. 1·50 кор.; 2) „Виїмки із української лїтератури 19. в.“

---

*) Цїни за галицькі видання подавали ми в коронах, за російські в карбованцях, але за цї останнї ми не відповідаємо, бо їх ми позбирали з австрийських катальогів і перекладали корони на карбованцї, а через те цїна за ті книжки може вважити ся тільки приблизною.

ч. І., Львів, 1905. р., ц. 3 кор. [для VII. кл.], ч. II. Львів, 1903. р., ц. 4 кор. [для VIII кл.]. Се хрестоматія,—вибір із укр. письменників—але ж на початку є ще й літературні огляди. По вчительських семинаріях учать із такої книжки: Олександер Барвінський: „Вибір із української літератури“ для III. і IV. р. учительської семинарії, Львів, 1910. р., ц. 4. к. Ця книжка навіть трохи придатніща від тих, що їх уживаєть ся по гімназіях тим, шо не дуже входить у подробиці та ще й містить у собі виїмки зі старого і середнього українського письменства. Тільки ж у Ол. Барвінського характеристики письменників не все вірні. Так і видно, що йому більш подобають ся ті, що підходять до його політичного світогляду, а деяким письменникам, як от: Драгоманов, Франко, автор робить просто кривду. Тай у його хрестоматії познаходили місце такі письменники, про яких досить сказати кілька слів (В. Барвінський), а нема таких навіть, як Франко. Та мимо тих хиб із книжкою варто познайомити ся *).

На росийській Україні задля браку своїх шкіл довго не було окремих українських хрестоматій. Аж у 1902. р. видавництво „Вік“—з нагоди століття появи Енеїди Котляревського—зладило антологію (вибір) із українських письменників і видало її в Київі в трох томах п. з. „Вік“ (1798.—1898.), 1902. р., ц. 5. карб. Том І. (діждав ся другого видання) містить у собі поетичні твори від Котляревського аж до 1900. р., том II. і III. має в собі вибір прозових творів. Ця антольогія, яка крім портретів помішує коротенькі о г л я д и ж и т т я й д ї я л ь н о с т и письменників, тай ще спис праць про них,

*) Иньчі книжки. Про старе письменство до кінця 14. ст. інформує нас книжечка Б о г д а н а Л е п к о г о: „Начерк історії української літератури“ (Галицька Накладня Оренштайна, Коломия), 2 частини. Перебіг розвитку історії цілого письменства подає росийська розвідка І в а н а Ф р а н к а: „Южно-рус кая літєратура“ в Енціклопедічєскому словарі Ерокгавза. Сей сам автор написав досить обширну книжку п. з „Нарис історії української літератури“ до 1890. р., Львів 1890. р., ціна 4 кор. Та не всї частини сього нарису однаково придатні для читача. Головно те, що Франко пише про 60. р., має характер більше споминів, автор вдоволяєть ся тільки вичислюванням творів і поодиноких літературних явищ. За те його ж нариси про письменство по 1890. р., під заголовком „Молода Україна“ (Львів 1910. р., ц. 2 к.), книжка дуже цїкава й дуже гарна. Про с т а р е й с е р е д н є письменство найдете дуже гарні нариси в великій „Історії України“ проф. М. Г р у ш е в с ь к о г о, у томі III. (старе) і VI. (середнє). Про н а й н о в і ш е наше письменство досить докладно говорить О л е к с а н д е р Г р у ш е в с ь к и й у творі: „Зі сучасної української літератури“, начерки й характеристики, Київ 1909. р., ціна 80 коп. Розуміють ся, що цї книжки найбільш підхожі, подають заокруглений образ або цілої історії українського письменства, або якоїсь її частини. Поза тими творами є ще багато спеціяльних праць, присвячених поодиноким добам нашого письменства, або поодиноким письменникам, але ми їх поминаємо. Із авторів, що писали огляди українського письменства по росийськи, назвемо: П е т р о в Н. І.: „Очеркі із історії украінской літєратури 17. і 18. ст.“ Київ 1911. р. (3 карб.), і „Очеркі із історії украінской літєратури 19. ст.“, Київ 1884. р., 2 карб. 50 коп. На цей останнїй твір появила ся чудова рецензія проф. Д а ш к е в и ч а, яка й виросла в велику працю п. з. „Отзив о сочінєнії Петрова“ і т. д. Цей твір до сьогоднї одинока справдї н а у к о в а історія нашого письменства.

заступала до недавна росийським Українцям шкільні підручники. Згадати ще треба „Українську Музу“, збірник поетичних творів українських поетів від Котляревського до наших днів, Київ 1909. р., ц. 2. карб., та „Акорди“, антольогія української лїрики від смерти Тараса Шевченка, Львів, 1903. р., ц. 7·50 кор. Із декляматорів поручаємо товаришам збірник „Досвітні Огні“—збірка поезії й прози до читання й деклямації, Київ, 1908. р., ц. 1·50 карб. і „Розвага“ т. І. і ІІ. Київ, 1906. р. і 1908. р., ц. І. т.—1·50 карб.,—ц. ІІ. т. 1 карб.

Повним виданням творів старших письменників від Котляревського заняло ся львівське тов. „Просвіта“, яке досї видало твори таких письменників: Котляревського, Гулака-Артемовського, Гребінки, Квітки-Основяненка, Маркіяна Шашкевича, Головацького, Миколи Устіяновича, Могильницького, Метлинського, Костомарова, Шевченка, Кулїша, Глїбова, Володимира Шашкевича, Климковича, Олекси Стороженка, Руданського, Воробкевича. Видання називаєть ся „Руська“ (українська) письменність. Воно дуже дешеве. Кожний том обіймає пересїчно поверх 500 сторін друку й коштує в оправі всього-на-всього, у гіршій—1·60 к. (поверх 60 коп.), у лїпшій—2. кор. (80 коп.).

Таку саму завдачу поставило собі київське видавництво „Вік“, яке досї видало твори таких письменників: Котляревського, Гребінки, Марка-Вовчка, Мирного, Руданського, Глїбова, Свидницького, дещо з Франка, Бордуляка, Марковича і т. д. І ції видання дешеві й навіть лїпші, бо кожна книжка має на початку велику передмову.

На велику увагу заслугують видавництва: „Українська видавнича Спілка“ (перенесена з Київа до Львова), яка теж видає твори українських письменників: Франка, Кобринської, Ковалева, Кобилянської, Коцюбинського, Маковея, Мартовича, Стефаника, Лесї Українки, Стороженка, Марка-Вовчка, Мирного і т. д.

Незвичайно чепурні й гарні видання видавництва „Дзвін“ у Київі, де виходять твори Винниченка, Лесї Українки, Вороного.

Є й ще иньчі видавництва, на пр. „Череповського“ у Київі (виходять твори Нечуя-Левицького), „Лан“, „Криниця“, „Час“ (дуже дешеві копійчані видання українських і чужих авторів), видання „Товариства прихильників української науки, штуки й лїтератури“; у Галичинї відоме ще видавництво „Загальна бібліотека“, що виходить у Коломиї заходом Я. Оренштайна (Галицька Накладня) й досї видало багато творів українських письменників по досить доступній цїнї. Крім них є ще кілька иньчих: „Новітня бібліотека“ (Львів), „Молода Муза“ (Львів) і т. д.

* * *

Зі **старого** нашого письменства кожний повинен прочитати поему „Пісня про поход Ігоря Святославича“ в перекладї Василя Щурата (Львів, 907. року, цїна 1 к.). Крім того ця поема вийшла вже підчас війни заходом „Української Культурної Ради“ в

Відні в перекладах ріжних авторів (Т. Шевченка, М. Максимовича, С. Руданського, П. Мирного, В. Щурата й Б. Лепкого). Це видання дуже чепурне й гарне (кирилицею) й має на початку гарну передмову про саму поему. Із цеї поеми можна багато довідати ся про колишнє наше життя-буття, а до того вона сама дуже гарна. Решта з нашого старого й середнього письменства нам по більшій части недоступна через те, що й мова незрозуміла (в старім письменстві вона церковно-славянська, в середнім—мішана), і сам зміст не дуже принадний. Але ж усе таки зазнайомити ся з ним треба, бодай у виїмках. Задля того поручаємо товаришам шкільний підручник, що його вживають в українських гімназіях Австрії: Д-р. Михайло Пачовський, „Виїмки з українського письменства від XI.—XVIII. ст., Львів, 911. р., ц. 1·50 кор. Читаючи ці виїмки, треба кирильські букви вимовляти з українська, а не з росийська так, як читало ся в нас доти, доки України Росія не забрала, і як ще читаєть ся й досї по церквах у Галичинї й на Буковинї, отже: **ять**—як **ї** або **і** (не як **є**), восьмеричне **и**—як **и** (а не як **і**, отже на **и** є два знаки, бо й **ери** читаєть ся як **и**), **е** треба вимовляти твердо, а не як **е** і т. д.

Але ж не тільки з творів старих письменників можна довідати ся про колишнє духове життя наших предків. У допомогу нам стає крім історії („Ілюстровану історію України“ проф. Грушевського, Київ, 913. р. ц. 2. карб. повинен не тільки кожний прочитати, але й мати в себе дома) ще й **народня словесність,** і то історичні пісні, казки, перекази і т. д., бо ж їх складали невідомі творцї в тому часї, коли відбували ся давні події, вони були очевидцями тих подій, про які складали твори. Але ж тому, що ті твори не були списані, а переходили з покоління до покоління, то справжні їх слова (текст) дуже попереплутували ся, і аж треба було вчених, щоб із тих творів вигрібсти хоч приблизно правду.

Український народ дуже багатий історичними народнїми піснями та переказами. Нема такої події в нашій історії, про яку не було би співанок. Ці пісні мають дуже велику літературну вартість, вони виявляють високу культуру нашого народу, тому кожний Українець повинен їх прочитати. Найкраще видання цих пісень ураз із поясненнями та історичними помітками, це — **В. Антоновича** й **М. Драгоманова:** „Історіческія пєснї малорусскаво народа с обяснєнїямі“, том I. і II, Київ, 1874.—75. р. ціна 2 карб. 30 коп. за оба томи. Продовженням цієї праці являєть ся твір **М. Драгоманова:** „Полїтичні пісні українського народу XVIII.—XIX. ст., часть I. і II., Женева, 1883. р., ціна 7 кор. 50 сот. і „Нові українські пісні про громадські справи“, Женева, 1881. р., ціна 3 кор. 50 сот. Є ще багато иньчих збірників народнїх пісень, але всїх їх прочитати не сила.

Крім того з творів нових письменників XIX. віку, які старали ся відтворити в своїх писаннях давнину, можна багато дечого довідати ся про життя наших предків. Це так звані історичні поеми, історичні повісти, історичні драми

і т. д. Кожний із нас повинен знати оцї історичні твори нашого нового гарного письменства. Письменники заки забирали ся писати цї історичні повісти, драми і т. д., мусїли докладно познайомити ся з історичними джерелами, мусїли вживати ся в ті часи, про які писали; людн, про яких вони говорять у своїх писаннях, коли їх навіть і не було в історії, ті люди змальовані письменниками такими, якими мусїли б бути, коли б вони були жили на світї.

а) З княжих часів. І. Франко: Сон князя Святослава, драма в пятьох дїях, Львів 1895. р., цїна 80 сот.; Корнило Устіянович: Ярополк, трагедія в шістьох дїях (Виїмки Барвінського, часть II.); І. Франко: Захар Беркут, повість, образ громадського життя Карпатської Руси в 13. віцї, Львів, 1902. р., ц. 1 к. 60 с.; В. Щурат: Історичні пісні, Львів, 1907. р., цїна 1 кор.; М. Вороний: Євшанзілля, поема (У. М.* стр. 848.); А. Могильницький: Скит Манявський, поема (Р. П., III., 2., Львів, 1913. р., стор. 456.).

б) З часів литовсько-польских, незвичайно цїкава книжка: Орест Левицький: Волинські оповідання, Київ, 1914. р., цїна 90 коп.

в) З часів козацьких. 1) бої з Турками: Б. Грінченко: Ясні зорі, драма на пять дїй, Київ, цїна 30 коп.; П. Кулїш: Байда, князь Вишневецький, драма на пять дїй.; М. Старицький: Маруся Богуславка, драма на пять дїй, Київ, 1899. р.; С. Воробкевич: Турецькі бранцї, оповідання, його поеми: Мурашка, Скалозуб (Р. П. том XII. I ч. ст. 241—261. XII. II. ч. ст. 5—24).; Т. Шевченкові поеми: Іван Підкова, Гамалїя.; П. Кулїш: Сагайдачний, драма на пять дїй.; О. Маковей: Ярошенко, повість, Львів, 1905. р., ц. 3 кор. 60 сот.; 2) боїз Поляками: поеми П. Кулїша: Солониця, Кумейки, Дунайська дума, Настуся, Великі проводи, (Р. П. VI., 1).; Т. Шевченко: поема Тарасова ніч; М. Гоголь: Тарас Бульба, переклад Садовського Київ, 1910. р., ц. 30 коп., або переклад Уманця, Одеса, ц. 50 к.; М. Костомарів: Переяславська ніч, драма (Р. П. том 4); Б. Грінченко: Степовий гість, драма; О. Стороженко: Марко проклятий, повість, Львів, 1903. р., цїна 1 кор. 40 сот.; П. Кулїш: Цар Наливай, драма на пять дїй; М. Старицький: Облога Буші, повість, Львів, ц. 40 сот.; Остання ніч, драма на дві дії.

г) З гетьманських часів. М. Старицький: Богдан Хмельницький, драма на пять дїй; Перед бурею, історичний роман (по росийськи) із часів Хмельницького, Київ, 1899. р., ц. 2 карб.; І. Нечуй-Левицький: Гетьман Іван Виговський, історична повість, Львів, 1900. р., ц. 2 кор. 40 сот., В диму та полумї, драма; П. Кулїш: найкраща українська історична повість: „Чорна Рада", хронїка, з 1663. р., Одеса, 1900. р., ц. 50 коп., з іллюстр., ц. 2 карб. Г. Н., Коломия ц. 1 кор. 80 с.; Д. Мордовець: Дві долї, повість, Львів, 1898. р., ц. 2 кор.; М. Костомарів: Чернїгівка (розмови по українськи, а що від себе автор каже, по росийськи)—у перекладї М. Грінченкової, Київ, 1908. р., ц. 40 коп.; Старицька-Черняхівська: Гетьман Дорошенко, песа на пять дїй, Київ, 1912. р., ц. 50 коп.; В. Пачовський: Сонце руїни, трагедія, Жовква-Київ, ц. 3 кор. 50 сот.; Б. Грінченко: Серед бурі, драма на пять дїй, Львів, 1899. р., ц. 70 сот.; І. Тобілевич: Гандзя (Драми, том пятий); С. Руданський, поеми: Мазепа, Скоропада, Полуботок, Велямін, Апостол, Мінїх (Р. П. IX, 2. стор. 62—128).

д) Гайдамаччина. Т. Шевченко: Гайдамаки; І. Тобілевич: Сава Чалий, драма на пять дїй (Драми й комедії, том 7).

е) Запорожжя. Стороженко: Оповідання столїтнього дїда Коржа, Кіндрат Бубненко-Швидкий (Р. П., том 8).

* * *

*) Скорочення: У. М.—Українська Муза; Р. П.—Руська Письменність.

Із **нового** письменства, почавши від Котляревського, повинен кожний прочитати отсї твори:

І. Котляревського—Полтавця, родоначальника нової української літератури (1769—1838)—„Енеїда“ й „Наталка Полтавка“. Найкраще видання „Віку“, п. з. „Твори І. Котляревського“, під ред. С. Єфремова, з малюнками, Київ, 1909. ц. 80 к.; обовязково треба прочитати вступ, стор. I—XXX. Є ще й видання львівської „Просвіти“ (Р. П., т. І. Львів, 1908.); там же крім творів Котляревського містять ся ще й твори П. Гулака-Артемовського й Є. Гребінки. Читаючи „Енеїду“, треба мати на увазї, що це „травестія“—перерібка поважного твору латинського письменника на смішний лад, тому вона й „перелицьована“, але ж за „смішним“ можна дочитати ся дуже багато поважних річий та заміток про наше життя в XVIII. в. Звертаємо увагу передусїм на III. частину „Енеїди“, на „Пекло“.

Із **Гулака-Артемовського** (1790—1866), що звернув увагу на відносини між панами й кріпаками, кожний повинен знати сатири: „Пан та Собака“ враз із Суплїкою до Грицька Основяненка, „Солопій та Хивря“, „Тюхтїй та Чванько“, „Дещо про Гараська“, із переспівів „Рибалка“.

Із **Є. Гребінки** (1812—1848) треба прочитати всї його „Приказки“ через те, що вони дають нам сякий-такий образ відносин на Українї. Не завадило б зазнайомитись із передмовою до „Ластівки“: „Так собі до земляків“, бо там і мова гарна, й малюєть ся відносини тодїшнїх Українців до рідного слова.

Ще є такі видання сих обох авторів: Артемовський-Гулак: Сочіненїя, Київ, 1888. и. 25. к., Є. Гребінка: Українські твори, з переднїм словом Єфремова, Київ, 1906. ц. 25 к.

Г. Квітку-Основяненка (1778—1843)—першого українського повістяря—не завадило б прочитати цїлого. Кращі видання такі: Малоросійскія повєстї і разскази, том I.—II., Харків, 1899. р. ц. 2 карб., дешевше видання київське 1905. р. ц. 90 коп., львівське видання „Р. П.“, обіймає 2 томи, Львів, 1904.—5. р. Хто б не встиг прочитати цїлого Квітку, повинен познайомити ся хоч із такими повістями: із сатирою Салдацький патрет — відповідь росийським критикам—(нарізно: Одеса, 1906. р., ц. 15 коп.), Маруся (львівське видання 1911. р., цїна 50 сот.), Козир-дївка—про непорядки в судівництві—(Харків 1887. р., ц. 12 коп.), Сердешна Оксана—про постої Москалїв—(Київ, 1907. р., ц. 10 коп.), Перекотиполе—про деморалїзацію з міста—(Харків, 1887. р., ц. 10 коп.), Божі дїти (Харків 1887. р., ц. 10 коп.), Щира любов (Харків 1897. р., ц. 10 коп.). Драматичних творів Квітки можна й не читати. Повне їх видання вийшло в Київі 1910 р. п. з. „Драматичні твори“, ц. 40 коп. Як би хто наскочив на „Листи до любезних земляків“ (тай так у повістях велике говіння перед сильними цього світа!), й йому стало неясно, як це так, що письменник,

який перший у Европі вивів мужика в повісти, висказує такі непоступові думки, то на це дістане відповідь у Єфремова: Іст. укр. пис. 230—231. і 242. На цій останній сторінці вияснюєть ся, чому деякі письменники т. з. харківського кружка годили любов до рідного народу із росийським патріотизмом (Квітка, Гулак, Метлинський, Корсун).

Із иньчих письменників т. з. харківської громади доволї прочитати ті твори, які містять ся по антольогіях, напр. у „Віку", в „Українській Музї" або в хрестоматії Ол. Барвінського: **Л. Боровиковський** (Вік І. стор. 30 до 33.), **В. Забіла** (У. М. стор. 160—174.), **М. Петренко** (У. М. стор. 177—184). О. Афанасьєв, (Вік І. стор. 70—76). Із **А. Метлинського** (814—870)—повне видання „Просвіти" (Р. П., IV., Львів, 1906. р.)—слїд прочитати такі вірші, що характеризують його як поета могил, напр. Степ, Козак, гайдамак, чумак, Козак та буря, Козача смерть, Глек, але передусїм його чудовий вірш Смерть бандуриста (Він мав вплив на гал. поета Маркіяна Шашкевича). З віршів **М. Костомарова** (1817—1885) доволї пізнати те, що містить ся по антольогіях (На добраніч, Ластівка, Зорі). За те кожний повинен зазнайомити ся з дуже важним твором Костомарова, п. з. „Двє русскія народності" (в українськім перекладї, Р. П. том IV, стор. 412 до 477).

Із галицьких письменників 40. років XIX. віку доволї прочитати те, що містить ся в хрестоматії Барвінського [ч. І]. Повне видання всїх цих письменників вийшло заходами львівської „Просвіти" (Р. П., III., 1—2. Львів, 1913. р.). Треба звернути увагу, що тільки одного **М. Шашкевича** (1811—1843) може росийський Українєць читати зовсїм легко, бо його і стиль, і мова народнї—у иньчих письменників (Я. Головацький, А. Могильницький) дуже багацько польських, церковних і росийських слів, і стиль їх не народнїй. Але тому нема чого дивувати ся, бо це були письменники вихованї в нїмецькій школї, дома балакали по польськи, всї були панотцями, і через те в них загнїздила ся й церковщина. Заки станете читати твори галицьких письменників, треба обовязково переглянути огляд Барвінського, або ще краще Єфремова стор. 323—332.

Само собою, що **Т. Шевченка** (1814—1861) повинен прочитати кожний цїлого. Найлїпші видання петербурзькі: впорядкував В. Доманицький, (Петербург 1907., ц. 2 карб.), і видання товариства імени Шевченка (Петербург, 1908. р., ц. 3 карб.) Є ще київське видання з 1911. і одеське 1912., ц. (1 карб. 50 коп.), але цї видання вже неповні, так само як неповне видання Яковенка (Петербург, 1911. р., ц. 2 карб.). За те конче треба прочитати II. том „Кобзаря" видання Яковенка, бо в ньому містять ся життєписні матеріяли, дневник поета, листи й матеріяли про арештовання Шевченка й його дві росийські поеми (переклав на українську мову В. Щурат і видав ві Львові, 1914. р., ц. 1 кор.). Із галицьких видань найлїпше видання Романчука, заходом „Просвіти", в двох томах (Р. П., том V.); жалко тільки, що вірші в цьому виданнї йдуть не за порядком, як поет писав, а по змістові,—і це дуже ба-

ламутить *). Є й ілюстровані видання творів Шевченка [наприклад: „Гайдамаки“ з малюнками Сластьона, Петербург, 1886., ціна 5 карб.], є критичне видання його творів [під редакцією Франка, I—II Львів, ціна по 3 корони], є ще й збірник творів, які здебільша заборонені в Росії, п. з. „Поезії, заборонені в Росії“ [Женева, 1890., ціна 3 кор.], є й вибір творів Шевченка, гарне видання „Союза визволення України“ у двох частях (Кобзар, ч. I. і II., Відень 1914—1915., ціна 2 кор.). Повісти, які Шевченко писав по росийськи, вийшли в українському перекладі в двох виданнях: у львівському [Кобзар, том III. і IV., Львів, 1898. р., ціна по 3 кор.] і в київському, п. з. Повісти [том I. і II. „Вік“, Київ, 1901. р., ціна по 40 коп. за том]. Ці повісти треба прочитати тому, що в них містить ся дуже багато з життя самого Шевченка [н. п. повість „Художник“, „Музика“]. З окрема дуже радимо прочитати „Дневник“ Шевченка (по українськи в скороченню: Р. П., том пятий, 2, стор. 361—492).

Із письменників-шісдесятників треба, щоб нам стали відомими такі автори:

Пантелеймон Кулїш ((1819—1897)—одиноке повне видання в шістьох томах львівської „Просвіти“ [Р. П., том шостий, 1—6]. Кулїша треба прочитати цїлого. Більшість його творів має велику вартість (збірник поезій „Досвітки“, Р. П., том шостий, 1, ст. 80—248, повісти й оповідання—головно ж повість „Чорна Рада“, оповідання „Орися“ т. V). Але ж бо є в нього й таке, що наводить страшну нудьгу, що хочеть ся зараз твір так і кинути геть [поема Маруся Богуславка, драми], є багацько його віршів (Хуторна поезія, Дзвін), що не виявляють нїякої художньої вартости, а є чистого публїцистикою—Кулїш зводить підрахунки зі своїми полїтичними противниками,—але прочитати їх треба, бо з них так і бє краса українського вислову, із них можна пізнати, яка багата наша мова, як нею треба володїти, словом—навчити ся лїтературної української мови. Через те ми радили б дуже всїм тим, що хочуть добре знати по українськи, читати ще й переклади Кулїша з европейських письменників (Шекспір: 13 драм і комедій, Львів, В. С.**, ціна від 1 кор. до 1 кор. 60 сот. за драму, Святе письмо, Відень, 1906. р., Байрон: „Дон Жуан“, Львів, ціна 40 сот., „Чайльд Гарольдова

*) Найповнїща життєпись Шевченка—це поки що праця О. Кониського: Т. Шевченко-Грушевський, критично біографічний нарис, том I. і II., Львів, 1898. р., ціна 7 кор. Є ще й поодинокі біографічні нариси цього самого автора, які вийшли ві Львові. І так є кілька праць про Шевченка, з якими варто познайомити ся, н. пр. М. Драгоманов: Шевченко, українофіли й соціялїзм, Львів, 1906. р., ц. 2 кор; Ів. Франко: Шевченко героєм польської революцийної легенди, Львів, 1901. р., ц. 40 сот.; Ф. Сїрко: Тарас Шевченко й його думки про громадське життя, Львів, 1906. р., ц. 60 сот.; С. Єфремов: Шевченко, збірка, Київ, 1914. р., ц. 1 карб.; В. Щурат: З життя і творчости Тараса Шевченка, Львів, 1914. р., ц. 70 сот.; Др. Щурат: Лїтературні начерки, Львів, 1913. р., ц. 2 к.; Ст. Смаль-Стоцький: Читання Шевченкових поезій, Львів, 1914. р., ц. 30 сот. М. Євшан: Тарас Шевченко, Київ, 1911. р., ц. 80 коп. і т. д.

**) Видавнича Спілка.

мандрівка", Львів, 1905. р., ціна 1 пор. 80 сот., „Позичена кобза" й загалом його переспіви (Р. П., том шостий, 3). Щоб зрозуміти сяк-так дїяльність Кулїшеву й його значіння в письменстві, треба доконечне прочитати відповідні місця з Єфремова, стор. 283—291.

Марко Вовчок (1834—1907)--твори видання „Вік", Київ, 1902. р., том I—II., ціна 50 коп. за том. Є й видання львівське: „Народнї оповідання" том I—II., Львів, 1903—1904 р., ціна по 2 кор. *). Вийшли ще й „Посмертні оповідання" Марка Вовчка, Київ, 1910. р., ціна 80 коп., які треба прочитати. Загалом, як хто хоче знати складню (синтаксис) української народньої мови, хто хоче пізнати її простоту й відчути в тій простоті красу, нехай читав Марка Вовчка. Це не тільки співак кріпацького горя, але й великий знавець народньої мови. Не дурно сказав Шевченко Тургенєву, як той запитав ся, звідкіля йому навчити ся по українськи: „Читайте Марка Вовчка, він один у нас знає по українськи!" Марко Вовчок—а власне її спосіб писання—найшов наслїдувачів у нас, але з них досить пізнати тільки Ганну Барвінок (Олександру Кулїшеву, 1828—1912), оповідання котрої вийшли в Київі, 1902. р., п. з. „Оповідання з народнїх уст", ціна 1 карб. 80 коп. І в найновіщих часах виявив ся вплив цього письменника (Проскурівна, Тесленко), та про це буде далї.

Гарного народнью мовою писані й легким гумором навіячі оповідання **Олекси Стороженка** (1805—1874), що вийшли у Львові двома виданнями В. С. (Львів 1901—5, ціна 2 кор. 95 сот.) і „Просвіти" (Р. П., том восьмий).

Леонїд Глїбов (1827—1893) здобув собі славу своїми байками, які кожний повинен знати, бо це наш Езоп, наш Крилов. Є їх кілька видань, найкраще—видавництва „Лан" із малюнками, Київ, 1910. р., ціна 30 коп. Є й повні збірники творів Глїбова: київське [Твори, Київ, 1904. р., ціна 75 коп., видання ціннe задля своєї передмови] і львівське [Р. П., том сьомий, 1—280]. Там же містять ся твори двох Галичан шісдесятників: Ксенофонта Климковича й Володимира Шашкевича, які не завадило би переглянути; познайомитись із їхньою дїяльністю можна з хрестоматії О. Барвінського (Виїмки, том другий). Цікавий із тої доби галицького життя ще й Хведір Заревич (повість: Хлопська дитина, Львів, 1901. р., ціна 1 кор. 80 сот.).

Із **Якова Щоголева** (1824—1898) доволї прочитати ті вірші, які містять ся в антольогіях (У. М., 217—232; збірники віршів: „Ворскло", „Слобожанщина", Харків, 1898. р., ціна 1 карб.). Це саме відносить ся до **Кулика** (У. М, 315—320), **Володимира Олександрова** (У. М., 323—327), **Корнила Устіяновича** [Барвінський, Виїмки, том другий], **Сидора Воробкевича** [Барвінський, Виїмки, том другий; вибір творів: „Р. П.",

*) До сих двох томів долучено ще вибір оповідань, писаних авторкою по росийськи, але таких, що зачіпляють українське життя. Це III. том оповідань у перекладї Василя Доманицького, Львів, 1904. р., ціна 3 кор. 80 сот.

том 12.], **Василя Мови** (У. М, 305—312). Тільки ж цього останнього драму „Старе гнїздо й молоді птахи" (Київ, 1908. р., цїна 80 коп.) радимо перечитати цїлу.

Заохочувати читати любленого всїма, талановитого автора смішних „Співомовок", **Степана Руданського** (1830—1873), нема чого. Збірне видання його творів появило ся у Львові двома накладами: „Наукового Товар. імени Шевченка", [друге видання, в сїмох томиках, ц. 12 кор.] і „Просвіти" у трох томах [Р. П." том IX., 1—3].

На жаль мало в нас відомий письменник **Наталь Свидницький** (1834—1871). Правда—він написав тільки один твір „Люборацькі" [Київ, 1901, цїна 65 коп.; видання цїнне задля передмови Кониського], але із книжкою повинен кожний познайомити ся. Картини бурсацького життя виходять куди краще в Свидницького, нїж у росийського письменника Помяловського, і дають гарний образ обрусєнїя й польонїзації Правобережжя.

Невеличкий вклад в українську лїтературу **Данила Мордовця** (1830—1905) [його оповідання вийшли в Петербурзї 1885. р., цїна 80 коп., і ві Львові 1904. р., цїна 60 сот.] повинен теж кожний із нас знати. Не завадило б познайомитись із українською перерібкою його повісти „Сагайдачний" [Київ 1909, цїна 20 коп.].

З буковинського поета **Йосипа Федьковича** (1834—1888) треба прочитати вірші [найкраще із видання для молодїжі, Львів, 1907. р., бо в нїм містить ся передмова про життя й дїяльність поета, цїна 2 кор.] і повісти [для росийського Українця приступні найкраще в виданню Драгоманова під заголовком: „Повісти Осипа Юрія Федьковича" з переднїм словом про галицько-руське письменство, Київ, 1876]. Федькович великий знавець народнього гуцульського побуту (це виявляєть ся в повістях), має дуже гарний вислів, мова в нього дуже багата й тільки зразу робить трудноші—поет уживає своїх рідних, гуцульських слів і гуцульських форм—далї вже читач звикає. В повістях нагадує він по трохи Основяненка й Вовчка, які мали на нього вплив. Повне видання його творів видає львівське „Наукове товариство імени Шевченка"; досї вийшло 4 томи, цїна 16 кор.

Велике виховниче значіння мають деякі повісти **Олександра Кониського** (1836—1909), який довгий час гуртував коло себе інтелїґентну молодїж рос. України. Радимо пізнати його повісти: „Грішники", роман, Львів, 1895, ц. 1 кор., „Юрій Горовенко" Львів, 1885, 60 сот. „Непримирена", Львів, 1902, ц. 40 с. „В гостях добре, дома лїпше", Львів, 1885, ц. 1 к., „Семен Жук" і його родичі", „Молодий вік Максима Одинця", Львів, 1902, ц. 2 к. Оповідання Кониського вийшли в чотирох томах в Одесї й у Ялтї, вибір із поем у Львові, 1901, ц. 30 с. Про життя й дїяльність Кониського треба прочитати книжечку І. Франка, що вийшла у Львові 1901, ц. 25 с. Розумієть ся, що сильно поможе зрозуміти Кониського як письменника те, що пише Єфремов на стор. 313—319.

Щоб бодай зверха пізнати, чим був **Михайло Драгоманов** (1841—1895) для розвитку українського письменства, треба прочитати книжку Павлика: „Драгоманов і його роля в розвитку України“, Львів, 1907., ціна 50 сот. і „М. Драгоманов, його ювилей і смерть“, Львів, 1896. р. ц. 2 кор. *).

Із письменників, що розвинули свою дїяльність після оголошення указу про заборону українського письменства 1876. року, треба зазнайомити з **Михайлом Старицьким** (1840—1904. р.), і то головно з віршами: „Поезії“, Київ 1908. р., ц. 2 карб. Із його драматичних творів поручаємо „Не судилось“, „В темряві“ і його історичні драми (гл. вище). Тим, що займають ся по селах аматорськими виставами, подаємо до відома, що драматичні твори Старицького (з лїтературного боку неважні, по більшій части перерібки з иньчих письменників: Мирного, Левицького, Олександрова, Гоголя) вийшли в трох томах, то в Москві, то в Київі, по 2 карб. за том. Для тих же театрів поручаємо драматичні твори **Марка Кропивницького** (1841—1910), які вийшли в Харкові в трох томах (друге видання першого тому вийшло в Полтаві), по 1 карб. 50 коп. за том. З лїтературного боку мають вагу тільки такі драми: „Глитай“, „Зайдиголова“, та по части „Дай серцеві волю, заведе в неволю“, й „По ревізії“, і їх треба б прочитати. За те обовязково кожний повинен зазнайомити ся з усїма творами найбільшого українського драматурга, **Івана Тобілевича-Карпенка Карого** (1845—1907). Вони вийшли в Одесї й Полтаві в пятьох томах [другим виданням I. і II. том—у Київі] в цїнї по 1 карб. 50 коп. до 2 карб. за том. У першому томі містить ся огляд житя й дїяльности письменника. Поодинокі драми Тобілевича можна набути й окремо по 20 коп. за твір (Безталанна, Бондарівна, Бурлака, Мартин Боруля, Розумний і дурень, Сто тисяч, Хазяїн і т. д.). Є ще й окреме видання „Суєти“ (Г. Н. в Коломиї), та воно дуже недбале, коректа погана, цїлі розмови повипускані.

Так само кожний повинен зазнайомити ся з творами основника українського роману, сучасного українського повістяря, **Івана Нечуя-Левицького** (родив ся 1838. р.), твори якого вийшли досї в вісьмох томах у Київі (по більшій части заходом Череповського), під заголовком: „Повісти й оповідання“, ціна по 1 кар. 50 коп. за том. З окрема поручаємо такі повісти: „Нахаба“—з життя духовенства на Правобережжі (Причепа), „Хмари“ (львівське видання 1904. р., ц. 4 к. 80 с.)—укр. інтелїгенція 60. років, „Старосвітські батюшки та матушки“ (Київ 1905. р., ц. 1 карб. 20 коп.), а далї повісти з народнього житя: „Бурлака“, „Кайдашева

*) Ще краще можна дізнати ся про те з його друкованої „Переписки з Павликом від 1876– 1895. р. в сїмох томах, Чернівцї 1910—1911. р., ц. за том 2 кор. 50 сот., із „Листів до Івана Франка й иньших“, Львів 1908. р. ц. 4 кор. 40 с. з „Переписки з Окуневським“, Львів 1905. р. ц. 3 кор. Крім того кожний повинен би прочитати: „Собранїе полїтїческіх сочїненїй, Париж 1905—1906. р. ц. 18 кор., та зазнайомити ся з популярними його книжечками, напр. „Рай і поступ“, „Листи на наддніпрянську Україну“, „Швайцарська републїка“ і т. д.

сїмя", „Микола Джеря", „Баба Параска та баба Палажка", „Рибалка Панас Круть", „Пропащі", „Не той став", із попівського життя: „Поміж ворогами", та з інтелїгентних кругів: „Над Чорним морем". Розумієть ся, що, читаючи в збірному виданнї Левицького такі статтї, як „Сучасна часописна мова на Украïнї" і „Криве дзеркало української мови" не треба брати собі до серця виводів автора, бо ж вони дуже баламутні й не відповідають дїйсности. І загалом ті твори, що їх автор пише у новіщих часах (н. пр. цїлий сьомий том), не виявляють нї тої свіжости думок, нї такого таланту, як давнїще.

І твори **Панаса Мирного** (прибране імня) не повинни бути нам чужими. Він же найбільший сучасний повістяр-психольог—який обурюєть ся проти сучасного ладу й його несправедливости—і найлїпший знавець мови поміж живучими письменниками. Його твори вийшли в Київі заходом видавництва „Вік", поки що в трох томах, по 1 карб. 50 коп. за том. Є ще й львівське видання його оповідань п. з. „Серед степів", ц. 3 кор. Кожний повинен прочитати оцї повісти Мирного: великий соціяльний роман „Хиба ревуть воли як, ясла повні" (Пропаща сила), „Лихі люди" (Львів 1900, ц. 1 кор. 40 с.),—образ із тюрми, з життя революціонерів-інтелїгентів, „Лихий попутав" (Львів 1901. ц. 40 сот.), „Лихо давнє й сьогочасне"—за кріпацтва й по його знесенню,—„Пяниця", „Казка про правду та кривду".

Розумієть ся, що не може бути нї одного з нас, що не пізнав би **Івана Франка** (1856—1916 *). Всї ми повинні знати його вірші—збірники: „З вершин і низин", Львів, 1893. р., ц. 3 кор., „Зівяле листя" львівське видання з 1896 р., ц. 1 кор., київське, 1911 р., цїна 50 коп. „Мій Ізмарагд" (нове видання, п. з. Давнє й нове) Львів 1901 р. ц. 3 кор. 40 с. „Із днїв журби", Львів, 1900. р., ц. 2 кор. „Семпер тіро" Львів, ц. 1 к. 60 с.; поеми—Поеми, Львів, 1889., ц. 1 кор. 60 с., „Панські жарти", Львів 1911. р., ц. 90 сот., „Мойсей", друге видання, Львів, 1913. р., ц. 60 сот.; оповідання: київське видання: „В потї чола", збірник творів том І.—ІІІ. Київ, 1903—1905, цїна 65 коп. за томик, а далї: „Батьківщина", Київ 1911. р., ц. 40 коп.; львівські видання: „Малий Мирон", Львів, 1902 ц., 2 кор., бориславські оповідання: „Полуйка" Львів, 1899. р., 1 кор. 40 с., „Манїпулянтка", Львів, 1906, ц. 2 кор. „Місія, чума і т. д.,—сатиричні нариси—Львів, 1906, ц. 2 кор. 80 с., „Добрий заробок", Львів, 1902. р., ц. 2 кор. „З бурливих лїт", Львів, 1902, ц. 2 кор., „На лонї природи", Львів, 1905. р., ц. 3 кор. 60 с. „Панталаха", Львів, 1905., ц. 2 кор.—всї з життя робочого народу: селян, робітників, дрібної інтелїґенції і т. д.; повісти: „Петрії й Довбущуки", Чернівцї 1913. р., цїна 2 кор., „Основи суспільности" (Життя й Слово, річник 1896.—1897.), „Для домашнього огнища", Львів 1897. р., ц. 1 кор., „Боа Констріктор" (вуждавун),—з бориславського життя Львів 1907, ц. 2 кор. 20 с., „Перехресні

*) Життєписні замітки дає книжечка, видана Союзом визволення України, п. з. Памятна книжка, Відень 1916. р., ц. 1 к.

стежки", Львів 1899., ц. 3 кор. (з життя гал. інтелїгенції), „Великий шум", Київ, 1908, ц. 50 коп., з 40. років 19. ст. в Галичинї; драми: „Украдене щастя", Київ, 1909. р., ц. 20 коп., „Учитель", Київ, 1911, р., ц. 30 коп., „Майстер Черняк", Львів, 1902. р., ц. 50 с. „Будка ч. 27", Львів, 1902. р., ц. 50 с.

Збірне видання творів Франка почало виходити ві Львові 1902. р., але припинило ся на шостому томі. Це найважнїщі твори, котрі кожний повинен обовязково прочитати *).

Як у кого з вас дїти, то давайте їм читати казки Франкові: „Абу Касимові капцї", Львів, 1902. р., ц. 60 с., „Без працї", Київ, 1904. р., ц. 15 коп., „Коли ще звірі говорили", Львів, 1903, ц. 80 с. „Пригоди Дон Кіхота" з малюнками, Львів, 1899. р., ц. 80 с., „Лис Микита", з малюнками, Київ, 1911. р., ц. 40 коп. Це всї такі „дїточі" твори, що не завадить і старшим їх прочитати, такі вони гарні. Є ще й полїтичні казки, з якими варто теж познайомити ся, напр. „Коваль Басім", Львів, 1901. р., ц. 1 к. 60 с., „Сїм казок", Львів 1900. р., ц. 1 к. 40 с.

Хоч **Михайло Павлик** (1853—1915) займав ся більш громадською й науковою роботою, то все таки його „Оповідання (Чернівцї, 1909, ц. 2 к. 50 с.) дають досить гарний образ тих часів, коли виступили галицькі радикали й почали боротьбу проти давнїх поглядів.

Із поетичних творів **Олени Пчілки** (р. 1852.) доволї прочитати те, що містить у собі „Українська Муза". Її оповідання вийшли в Київі трома книжечками (ц. по 20 коп.); оповідання цїкаві й писані гарною мовою, головно т, зв. різдвяні (Забавний вечір). Те саме відносить ся до таких письменників, як **К. Білиловський,** (У. М. ст. 463—474), **Ів. Манджура** (Вік, том І. 308—322) **В. Масляк** (У. М. ст. 474—480), **Юлїя Шнайдер** (У. М. ст. 508—514), **А. Бобенко** (Вік, том І. ст. 375—380), **Мусїй Кононенко** (У. М. ст. 532—544), хоч повісти сього останнього: „На селї" (Львів, 1898. р., ц. 1 к. 20 с.) „Між Народ" (Львів, 1894. р., ц. 40 с.) і його баляду „Княгиня Кобзар" (Київ, 1893. р.) варто було б прочитати в цїлости; цїкаве теж його оповідання „Візник" ЛНВ, 1913. **).

Із письменників-вісїмдесятників велике виховниче значіння має письменник-громадянин **Борис Грінченко** (1863—1910), а передусїм його повісти: „Соняшний промінь" (Київ, 1906. р., ц. 80 коп.) і „На розпуттї" (Київ, 1907 р., ц. 80 коп.). Гарні теж його дві иньчі повісти: „Серед темної ночі", й „Під тихими вербами", Київ, 1910. р., [ц. по 80 коп.]; але ж лїтературне значіння Грінченка в його чудових оповіданнях [„Писання" том II., Київ, 1905. р., ц. 1 карб. 50 коп.,—найкращі: Сестричка Галя, Сама зовсїм сама, Хатка в балцї, Сам собі пан, Каторжна]. Є ще й галицькі видання цього самого автора в трох

*) Щоб зрозуміти сяк-так дїяльність Франка й його значіння, радимо перечитати твір Єфремова „Співець боротьби і контрастів", Київ, 1913. р, 75 коп.

**) Лїтературно-Науковий Вістник.

томах [I—III., Львів, 1892. р., ц. по 1 кор. за том]. Збірник віршів Грінченка вийшов у Київі, 1903. р. (Писання том I., ц. 1 карб. 50 коп.). Драматичні твори [звертаємо увагу на драму „На новий шлях“] вийшли в двох томах у Київі 1909. р., ц. по 85 коп. за том. Із книжок для дїтий радимо Грінченкові „Народнї казки“, Київ, 1910. р., ц. 65 к. (Бібліотека Молодість), „Байки віршем“, Київ, 1911. р., ц. 40 коп., „Книга казок віршем“, Львів, 1894. р., ц. 1 кор. 20 сот., „Чудова дівчина“, видання катеринославської „Просвіти“, Київ, 1913. р., ц. 35 коп. Через те, що Грінченко й сїмя його добрі знавцї української народньої мови, то із їх творів можна вивчити ся рідного слова; тому й радимо читати й його (його жінки й доньки) переклади з европейських новіщих письменників, напр. Шіллера, Гавптмана, Зудермана, Метерлїнка, Сарду, Мірбо, Марка Твена, Андерсена і т. д. [ціна книжечки 30 коп.] *).

Із оповідних творів **Трохима Зїньківського** (1861—1891) доволї прочитати оповідання „Кудою йти“ [Вік, том III.] **)

Із письменників т. зв. реалїстів, що виступили в вісїмдесятих роках, заслуговують отсї автори, щоб із ними добре зазнайомити ся:

Дмитро Маркович — талановитий оповідач (род. 1848. р., на жаль мало пише; кращі оповідання: „На вовчому хуторі“, „У найми“) — збірник „По степах та хуторах“, Київ, 1908. р., ц. 65 коп.; цїкаві оповідання в ЛНВ, як н. пр. „Замах на вбивство жінки“, „З давноминулого“ (1913. р.).

Володимир Самійленко — лїричний поет, а передусїм талановитий, хоч не їдкий сатирик (1864. р.) — збірник віршів: „Україні“, Львів, 1906. р., ц. 2 кор. (кращі сатири: „Горе поета“, „На печі“, „Патріота Іван“, „Ельдорадо“, „Возсоєдинений Галичанин“).

Тимохвій Бордуляк (оповідач): „Оповідання з галицького життя“, Київ, 1903. р., ц. 75 коп. (кращі оповідання: Дай, Боже, здоровля корові, Бідний Жидок Ратиця, Іван Бразилїєць).

Аґафанґел Кримський (поет і повістяр) — вірші: „Пальмове гилля“, часть I. й II., Москва, 1902, 1908. р., ц. 90 коп. за оба томики — екзотичні вірші, десь зі сходу; оповідання: „Із повісток та ескізів“, Звенигородка, 1904. р., ц. 50 коп. (львівське видання 1905. р., ц. 1 кор. 20 с.) — два світи: нервові, на пів ненормальні інтелїґенти й „грубошкурі“ селюхи та міщухи; велике враження робить оповідання: „Не порозуміють ся“. Є ще в нього „Бейруцькі оповідання“, Київ, 1906. р., ц. 25 коп., і повість „Андрій Лаговський“, Львів, 1905. р, ц. 3 кор. — щось немов докінчення початого в „Ескізах“. Багато критиків добачувало в „Лаговському“ самого автора.

*) Хто займаєть ся справою української школи, той знайде в Грінченка про це багато книжок, напр. „На безпросвєтном путї“, Київ, 1908. р., ц. 25 коп. „Якої нам треба школи“, і т. д.

**) Твори ж публїцистичної натури, з якими варто зазнаймити ся, вийшли в двох книжках у Львові, 1893.—1896. р., ц. по 1 кор. за книжку. Передусїм цінна передмова до I. тому.

Наталїя Кобринська, оповідачка (род. 1855. р.), що в своїх писаннях старається ся проводити поступові ідеї під упливом Франка й Драгоманова—збірки: „Дух часу“, Львів, 1899. р., ц. 1 кор. 60 с., „Ядзя й Катруся“, Львів, 1904. р., ц. 1 кор. 80 с. (звертаємо увагу на оповідання „Виборець“).

Йосип Маковей—лїричний поет із легкою закраскою іронії й оповідач-гуморист (р. 1867.) Гарний вибір його віршів подає У. М. ст. 599—611, оповідання появили ся двома збірками: „Наші знайомі“, Львів, 1901. р., ц. 2 к. 40 сот., й „Оповідання“, Львів, 1904. р., ц. 3 кор. (звертаємо увагу на оповідання з міщанського життя: „Клопоти Савчихи“ й на оповідання „Вуйко Дорко“). Зовсїм иньча повість: „Залїсся“, [Коломия, Галицька накладня, ц. 1 кор. 80 с.]; в нїй Маковей старається ся дати образ сучасного галицького села з його відносинами до поміщика, попа, з упливом попа на село і т. д.

Із оповідань **Степана Ковалева** (род. 1848. р.) треба прочитати—автор пише дуже тяжкою мовою й дуже нечистою—передусїм так зв. бориславські та дрогобицькі оповідання: „Ройтів шиб“, „Безконечний швіндель“, „Дезертир“, „Дрогобицький найда“. Збірним виданням виходять твори Ковалева в В. С. [Дезертир, Громадські промисловцї, Риболови, Похресник, ц. томика—1 кор. 60 с.]

Із повістий **Андрія Чайківського** (род. 1857. р.) треба зазнайомити ся з тими, що в них малюєть ся життя т. зв. дрібної або ходячкової шляхти, нпр. „Олюнька“, „В чужім гнїздї“, „Образ гонору“. Із иньчих повістий варто прочитати: „Своїми силами“, Львів, 1904. р., ц. 3 кор. і „ З ласки родини“, Чернівцї, 1911. р., ц. 3 кор. [образ життя галицької української інтелїґенції], цїкаві теж його „Оповідання“, Львів, 1904. р., ц. 2 кор. *)

Попівське життя з кінця 70. років у Галичинї змальоване в повістях **Володимира Барвінського,** основника часописи „Дїло” (1850—1883) [Скошений цвіт, Г. Н., цїна 1 кор. 20 сот., Сонні мари], цїкаві картинки з галицького життя подає **Наталь Вахнянин** (Оповідання й гумореcки, Львів, 1890. р., цїна 2 к.).

Із комедій **Григорія Цеглинського** (1853—1912) варто прочитати: „Шляхта Ходачкова“, Львів, 1911. р., ц. 70 сот., „Соколики“, Львів, 1911. р., ц. 70 сот., „Тато на заручинах“, Львів, 1899. р., ц. 26 сот. Хоч ції комедії цїкаві більш для Галичан, то не завадить прочитати їх і навіть виставити й на росийській Українї. Це ще більш можна сказати про його комедію з життя галицьких богословів: „Аргонавти“, Львів, 1898. р., ц. 1 кор., і маленьку комедію, образок із галицьких виборів: „Лихий день“, Львів, 1899. р., ц. 26 сот.

Із повістий **Дмитра Яворницького** (род. 1857) читайте „У бурсу“, Катеринослав, 1911. р., та „Поміж панами“—малюнки з життя,—Кате-

*) Для дїтий і селян поручаємо його історичн. повістки: За сестрою, Віддячив ся, Козача пімста.

ринослав, 1911. р., ц. 1 карб. 50 коп. Иньчі його повісти: „Де люди, там і і лихо“, Катеринослав, 1911. р., „Наша доля, Божа воля“, Київ, 1901. р., ц. 90 коп., як загалом усї, дуже балакучі й нудьгу наводять.

У **Вячеслава Потапенка** (род. 1863) є дуже гарне переселенське оповідання: „На нові гнїзда“. Гарне й оповідання „Чабан“ (Вік III, стор. 178—199). Обовязково треба нам запізнати ся з лїричними віршами **Павла Грабовського** (1864—1902), сибірського засланця. Невеличкі збірнички його віршів, повних безмежного смутку й туги, появили ся в Львові („З півночі“, 1896. р., ц. 40 сот., „Пролїсок“ 1894. р., ц. 40 сот.).

Так само всїм нам треба зазнайомити ся з всїми творами **Лесї Українки** (1872—1913): і з віршами, повними любови до життя й боротьби—збірники: „На крилах пісень“, Київ, 1904. р., ц. 1 карб. 50 коп., „Думи і мрії“, Львів, 1899. р., 1 кор. 50 сот., „Відгуки“, Чернівці, ц. 1 кор., незрівняна драматична поема, якій може нема рівної в европейському письменстві: „Лїсова пісня“, Київ, 1914. р., ц. 50 коп. (із полїських вірувань),—і з драмами. Деякі з них поміщені в „Творах“, кн. перша, Київ, 1911. р., ц. 1 карб. 20 коп. Иньчі в Літературно-Науковім Віснику: „Касандра“ том 41., ст. 76 і 241., „У пущі” том 49., ст. 481 і том 50, ст. 3, „На полї крови“, том 52., ст. 433, „Руфін і Прісцілля“, том 56, ст. 3 і 193, „Камінний господар“, том 60, ст. 3, „Адвокат Мартіян“, том 62., ст. 397. Хоч події в тих драмах відбувають ся в давніх часах і в чужих краях, то треба розуміти все і всюди наші обставини й наші відносини до своїх людий і до ворогів.

Із гарних поетичних малюнків **Днїпрової Чайки** (прибране імня) доволї перечитати те, що містить ся в антольогії („Вік”, III ст. 208—218).

Із нових письменників, що виступили в 90. р. і відразу звернули на себе увагу, дуже радимо товаришам прочитати в цїлому передусїм новелїста **Михайла Коцюбинського** (1864—1913 р.), великого мистця слова, справжнього артиста (перекладений цїлий на рос. мову). Твори його почали виходити в Київі, та ми радимо читати Коцюбинського в львівському виданнї, бо воно повне, непошматоване цензурою. Ось збірники його оповідань: „В путах шайтана“, Львів, 1899. р., цїна 1 кор. 60 сот., „По людському”, бесарабські оповідання, Львів, 1900. р., ц. 2 кор., „Поєдинок”, Львів, 1903, ц. 2 к., „У грішний світ“, Львів, 1905. р., ц. 2 к., „З глибини”, Львів, 1909. р., ц. 1 к. 50 с., а далї: „Дебют”, Петербург, 1911. р., ц. 80 коп. і „Тїни забутих предків”, Київ, 1913. р., ц. 65 к. Всї ці оповідання роблять величезне враженнє, дають підчас читання насолоду й лишають у душі нестертий слїд, але передусїм оцї: „Сон“, „Подарунок на іменини“, „На камені“, „Фатаморґана“—зокрема ж: „Тїни забутих предків”, образки з життя Гуцулів, ще й досї напів поган у своїм світоглядї! Якоюсь давниною, старістю віє від цього оповідання!

Гарна оповідачка є й **Любов Яновська** (1861)—авторка „Оповідань“, Київ, 1905. р., ц. 75 к. (звертаємо увагу на оповідання „Смерть Макарихи“), „Дрібних оповідань“, Київ, 1911. р., і повісти „Городянка“,

Київ, 1905. р., ц. 50 к. Із численних її драм найбільшу вартість мають: „Дзвін до церкви скликає, та сам у нїй не буває", Київ, 1907. р., ц. 15 коп., „Людське щастя", Київ, 1909. р., ц. 35 коп., „Нолї ме тангере" (Не займай мене), Київ, 1910. р., ц. 40 коп., „У переддосвітньому туманї", Київ, 1908. р., цїна 15 коп.

Своїми віршами звертає на себе увагу **Микола Чернявський** (1867)—гарний вибір у антольогії У. М. [збірник віршів „Зорі" вийшов у Київі, 1903. р., цїна 65 коп]. Гарні його оповідання вийшли збірником п. з. „Богові невідомому" у Київі, 1913. р., цїна 70 коп. (найкращі: „Смерть переможеним" і „Темрява"). Із повістий радимо прочитати: „Весняна повідь", Київ, 1906. р., цїна 40 коп.

Талановиті образки з життя наших селян, трохи песимістичні та холодні й темні, дає **Грицько Григоренко** (прибране імня) у збірнику п. з. „Наші люди на селї", Юрієв, 1897. р., цїна 80 коп. Авторка пише мало (в 1913. р. дала нове цїкаве оповідання: „І чого вони з нього сміють ся" в збірнику „Арго", Київ, 1914.). За те якоюсь добрістю, лагідністю та сердечністю віє з нарисів **Модеста Левицького** (род. 1856), які вийшли у Київі, 1907. р. (Оповідання), цїна 65 коп.; з осібна треба піднести його оповідання: „Щастя Пейсаха Лейдермана", „Злочинниця", „Забув", „Союзник і Союзниця" (Київ, 1912. р., цїна 8 коп.) і маленькі гумористичні образки „В судї" під прибраним імням: Виборний Макогоненко.

Із повістий і оповідань **Володимира Леонтовича** (Левенка, р. 1866) варто прочитати повість із життя нашого попівства: „Пер педес апостольорум" (Ногами апостолів), Львів, 1896. р., цїна 60 сот., повість „Пани й люди", Львів, 1893. р., цїна 1 кор. 60 сот., але передусїм дуже цїкаву збірку оповідань п. з. „Старе й нове", Київ, 1913. р., цїна 75 коп., Леонтович письменник тенденцийний, мова в нього—головно в повістях—доволї тяжка.

Із творами так званої підгірської трійцї, яка незвичайно тонко підмічає життя українського народу на галицькім Підгірї, повинен український читач познайомити ся в цїлости. Це по більшій части коротесенькі образочки, темні, дуже темні, але зрисовані великими артистами. Читаєш їх і не можеш відірвати ся від читання! Письменники пишуть дуже небагато, але що вже змайструють, то все виходить дуже гарно. Сюди належить: **Василь Стефаник** (род. 1871)—збірки його оповідань: „Дорога", Львів, 1901. р., цїна 1 кор. 60 сот., й „Моє слово", Львів, 1905. р., цїна 4 кор. Для читача, який не дуже ще познайомлений із повним скарбом української мови, радимо петербурзьке видання творів Стефаника із 1905. р., цїна 70 коп., бо в тім виданню всї підгірські нарічеві слова й вимова заступлені лїтературною мовою. Звертаємо передівсїм увагу на оповідання: „Камяний хрест", „Клинові листки", „Мамин синок", „Катруся", „Стратив ся", „Виводили з села". **Лесь Мартович** (1871—1916)—збірники: „Нечитальник", Львів, 1900. р.,

ціна 1 кор. 60 сот., „Хитрий Панько", Львів, 1903. р., ц. 1 кор. 50 сот., „Стрибожий дарунок", Львів, 1905. р., ціна 1 кор. 20 сот., „Війт", Львів, 1907. р., ціна 8 сот. Велике враження робить оповідання „Мужицька смерть". Розмови в оповіданнях Мартовича йдуть часто в підгірському діялєктї, тому просимо дуже уважно читати ці оповідання. Це саме відносить ся й до третього письменника, **Івана Семанюка** (род. 1874.), оповідання якого вийшли в Чернівцях п. з. „Карби", ціна 60 сот. (підгірські слова пояснені під стрічками); кращі оповідання: „Зведениця", „На Боже", „Св. Николай у гартї", „Хиба даруймо воду", „Злодія зловили".

Із оповідачів, що виступили при кінцї 90. років, варто прочитати дуже талановитого **Ярослава Окуневського,** автора описів подорожий по світї; його „Листи з чужини" (Ч. І., Чернівцї, 1898. р., і Ч. ІІ., Львів, 1902. р., ціна по 4 кор. за том) повинен би прочитати кожний, бо вони цїкаві самі собою й дуже гарно написані. Цїкаві ще: Вячеслав Будзиновський („Оповідання", Чернівцї, 1897. р., ц. 60 сот., „Серце", Львів, 1907. р., ціна 1 кор., „Як чоловік зійшов на пана", Чернівцї, 1897. р., ціна 1 кор.), Денис Лукіянович (повісти: „За Кадильну", Львів, 1902. р., ціна 3 кор., і „Від кривди", Львів, 1904. р., ціна 2 кор.), Грицько Коваленко („Жарти життя", Київ, 1911. р., ціна 1 карб.), О. Катренко („Пан Природа", Львів, 1901. р., ціна 1·40 кор.), В. Кравченко („Буденне життя", Львів, 1902. р., ціна 3 кор.) й Євгенія Ярошинська (цїкава її повість „Перекинчики" з життя буковинських перевертнїв, що ставали Румунами з українських селян—на жаль писана тяжкою мовою—Львів, 1904. р., ціна 2 кор. 60 сот.). Із иньчих оповідачів назвемо Сильвестра Яричевського (На хвилях життя, Чернівцї, 1903. р., ціна 50 сот.), автора кількох збірничків віршів (гл. У. М.—збірнички: Пестрі згуки, Чернівцї, 1904. р., ціна 2·30 кор., Горемир, Ангел-убийник). Із поетів вибиваєть ся відразу та за скорою смертю замовкає дуже талановитий **Олександер Козловський** („Мірти й кипариси, Львів, 1905. р., ціна 90 сот.), та звертає на себе увагу блискучою формою **Василь Щурат** (вибір із його віршів: „Вибір пісень", Львів, 1909. р., ціна 2 кор.), найлїпший український перекладчик, який збогатив нашу лїтературу дуже гарними перекладами з европейських поетів (Горацій, Словацький, Слово о полку, Пісня про Ролянда—збірник: Поезія XIX. в., Ч. І., Львів, 1903. р., ціна 1 кор.). Иньчі поети: Іван Стешенко (род. 1873), перекладчик латинського поета Овідія (збірка віршів: „Степові мотиви", Київ, 1901. р., ціна 30 коп.), **Людмила Старицька-Черняхівська** (род. 1868, гл. У. М.), яка останнїми часами дуже успішно виступає як письменниця драматична („Апій Клявдій" ЛНВ., том 47, „Крила" ЛНВ., том 64, „Гетьман Дорошенко"), Одарка Романова (гл. У. М.) і иньчі (гл. У. М.).

Із українських модернїстів треба нам зазнайомити ся із Ольгою Кобилянською, Михайлом Яцковим і Гнатом Хоткевичем.

Кращі твори **Ольги Кобилянської** (род. 1865) такі: новелї „Природа“, Чернівцї, 1897. р., цїна 60 сот., „Мелянхолїйний валець“, Коломия, Г. Н., 1912. р., цїна 30 сот., „Некультурна“, Чернівцї, 1907. р., цїна 60 сот., „Битва“ (у збірнику новель п. з. „Покора“, Львів, 1909. р., ц. 1 кор. 40 сот.): повісти: „Земля“ [Г. Н. в Коломиї, 1904. р., цїна 3 кор. 60 сот.], „За ситуаціями“ [Українська Хата 1913. і 1914. р.]. Другий збірник її нарисів і новель: „До сьвіта“, Львів, 1905. р., цїна 2 кор. 40 сот. Кобилянська, вихована на новій нїмецькій і скандинавській лїтер., любить тонко розбирати душевні переживання й запускаєть ся в символїстику. Передусїм цїкавить її жінка, за самостійність якої бореть ся в творах „Царівна“, „Людина“ і т. д. На жаль мова її не зовсїм чиста, складня подекуди зовсїм чужа.

Ще більшою символїстикою, що подекуди й не розбереш, що автор хоче сказати, визначають ся деякі твори **Михайла Яцкова.** Та крім символїстичних образів є в нього цїлий ряд перел-образків із сучасного життя Галичини. Збірники його новель такі: „В царстві сатани“, Львів, 1900. р., цїна 1·60 кор., „Казка про перстень“, Львів, 1907. р., цїна 2 кор., „Чорні крила“, Львів, 1909. р., цїна 1 кор. 50 сот., „Ададжіо консолянте“, Львів, 1912. р., цїна 50 сот., „Душі кланяють ся“, Львів, 1905. р., цїна 70 сот., „Блискавиці“, Київ, 1914. р., цїна 50 коп.

Харковець **Гнат Хоткевич** підходить теж до сеї групи своїми „Поезіями в прозї“, Харків, 1902. р., цїна 80 коп. Велику вартість має драма його „Лихолїттє“, з часів рос. революції, Львів, 1906. р., ц. 1 кор. Цїкава його повість „Камяна душа“, писана майже цїла гуцульським діялєктом, Чернівцї, 1911. р., цїна 4 кор. До модернїстичного напрямку зближають ся по трохи із новіщих письменників ще й **Богдан Лепкий** (1872. р.) і **Микола Вороний** (1871. р.). Останнїй видав два томики своїх лїричних віршів у Київї (р. 1912. і 1913. р.), вибір справдї гарних, повних мельодийности поезій.

Богдан Лепкий (род. 1872. р.)—поет і оповідач; зпоміж численних збірників його віршів (Листки падуть, Над рікою, Осїнь, Стрічки) поручаємо товаришам вибір: „З глибини душі“, Львів, 1905. р., ц. 2 к. 40 сот., він Лепкого як найлїпше характеризує. За те радимо більше зазнайомити ся з його щирими й теплими образочками з життя галицьких селян-Подолян. Ось збірки тих оповідань: „З життя“, Львів, 1899. р., ц. 2 кор. 20 сот., „Кара“, Львів, 1905. р., ц. 2 к. 40 сот., „З села“, Чернівцї, 1899. р., ц. 80 сот., „Оповідання“, Львів, 1899 р., ц. 2 кор.

До гуртка українських модернїстів можна ще залїчити Івана Липу й Катрю Гриневичеву [твори в ЛНВ].

У 1900. роках українське письменство на очах росте. Виступає цїлий ряд поетів (гарний вибір із них поміщений в У. М. й туди відсилаємо товаришів): В. Пачовський (збірка талановитих любовних віршів: „Розсипані перли“, Львів, 1901. р., ц. 2 кор., иньчі збірки з нахилом до

фільософування й модернїзму слабші, так само як трагедія: „Сон української ночі“, Львів, 1903. р., ц. 3 кор. 80 сот.), П. Карманський, поет вічного смутку (збірки „Ой люлї, смутку“, Львів, 1906. р., ц. 1 к., 20 сот., „Пливем по морі тьми“, Львів, 1909. р., ц. 2 кор.), С. Чарнецький (В годинї сумерку, Львів, 1908 р., ц. 1 к.), М. Жук (Співи землї, Чернигів, 1912. р., ц. 60 коп.), Олекса Коваленко (Золотий засів Київ, 1910. р., ц. 80 коп., і т. д.), Христя Алчевська (Вишневий цвіт, Харків, 1912. р., ц. 80 к., і т. д.), Пилип Капельгородський (Відгуки життя, Київ, 1907. р., ц. 40 коп.), Микита Шаповал (псевдонїм Сріблянський, збірки: „Сни віри“ Харків, 1908. р., ц. 80 коп., „Самотність“, Київ, 1910. р., ц. 75 коп.), Остап Грицай (Утеча Перхуна, Краків, 1911. р., ц. 1·20 к.) Михайло Гаврилко (На румовищах, Краків, 1910. р., ц. 2 кор.), Мелетій Кичура (Без керми, Краків, 1610. р., ц. 2 к. 50 сот.), Галя Комарівна (Починок, Одеса, 1905. р., ц. 50 коп.), Б. Кернеренко (Менти натхнення, Гуляйполе, 1910. р., ц. 1 карб. 50 коп.), В. Тарноградський (Барвінковий цвіт, Київ, 1911. р., ц. 25 коп.), Остап Луцький (В такі хвилї, Львів, 1906. р., ц. 80 к.), Микола Голубець [Мойсей безумний, Львів, 1913. р., ц. 50 сот., і т. д.). Максим Рильський [На білих островах Київ, 1910. р., ц. 50 коп.], Омелян Карашкевич, і т. д. [иньчих найдете по антольогіях].

Крім того росте велика скількість оповідачів і новелїстів, які пробують своїх сил у різних напрямках, то добігають до старої школи реалїстів, то доходять до модернїзму. Сюди належать: Антін Крушельницький (оповідання: збірки „Серце“, „Пролєтарі“ „Світла й тїни“, „Із книги життя“—із драм найцїкавіщі: „Орли“—комедія, Львів, 1907. р., ц. 2 к. 20 с., Чоловік чести, Коломия, 1904. р., ц. 1 к. 30 сот.), Орест Авдикович (збірки оповідань „Моя популярність“, „Нетлї“, „Поезія і проза“), Пахаревський (гарна третя збірка оповідань, Київ, 1912. р., ц. 50 коп.), Наталя Романович (оповідання, порозкидані по всїх журналах, головно в ЛНВ), Архип Тесленко (дуже гарні народнї оповідання: „З книги життя“), Юрій Кміт (оповідання з бойківського життя), Микола Дерлиця (Композитор, Львів, 1904. р., ц. 2 кор.), В. Бирчак, Васьківський (оповідання: „До грунту“, але передусїм: Самотний, із збірки: До грунту, Київ, 1912. р., ц. 1 карб.), П. Барвинський (Нариси, Полтава, 1907. р., ц. 1 карб.), Надїя Кибальчич (по різних книжках ЛНВ, прибране імня Н. Полтавка), Осадчий (На гранї XX. стол. ч. I. і II, Київ, 1911. і 13. р.р., ц. по 60 коп.), Будяк (Записки вчителя, ЛНВ, 1912. р.—збірник віршів: Буруни, Київ, 1910. р., 80 коп.), С. Васильченко (Ескізи, Київ, 1911. р.), і т. д.

Але ж із цїлого цього ряду нових письменників звертають на себе особливу увагу тільки пять, які відразу вибивають ся на зверх своїм талантом: Винниченко, Олесь, Філянський, Чупринка й Черкасенко.

Володимир Винниченко (р. 1880. р.), дуже плодовитий і незвичайно гарний оповідач і драматург, оборонець бідних і покривджених, малює в своїх оповіданнях образки незавидної долі всіх тих, що борють ся за краще життя, а в драмах і повістях виступає з цікавими питаннями та своєрідними поглядами на мораль (про неї є осібна його книжка: Про мораль пануючих і мораль пригнічених, Львів, ц. 1 кор.). Революційна боротьба й життя українських революціонерів—теж улюблені його теми (письменник сам революціонер і багато потерпів за революційну роботу). Його оповідань і повістий налічували до війни шість томів (підчас війни вийшло два нові томи); виданням їх займають ся видавництва: „Вік“ і „Дзвін“ у Київі, ц. кожного тому від 80 коп. до 1 карб. 50 коп. Є ще й львівське видання (ц. 3 кор.) його оповідань, із якого конечне треба прочитати велику повість: „Боротьба“ — вона в Росії не видана. Із артистичного боку найбільшу вагу має третій том оповідань Винниченка (Київ, 1910. р., ц. 80 коп., головно оповідання: „Момент“, „Зіна“, „Купля“). Але ж бо й велике враження лишають по собі: „Контрасти“, „Голота“ (у збірнику: „Краса й сила“, Київ, 1906. р., ц. 1 карб. 50 коп.), „Хведько Халамидник“ [том V., Київ, 1913. р., ц. 1 карб.] „Хто воріг“, „На пристані“ (Дрібні оповідання. Київ, 1907. р., ц. 60 к.], „Кузь та Грицунь“ „Таємна пригода“ [Книжка IV., Київ, 1912 р., ц. 1 карб. 20 к.]. Менче враження робить повість „Рівновага“ [Твори том VI., ц. 1 карб. 20 коп.]. Із драм радимо зазнайомити ся із цими: „Базар“, ЛНВ, том 49., „Брехня“, ЛНВ, том 52, „Співочі товариства“, ЛНВ, том 53. „Чорна пантера й білий медвідь, ЛНВ, том 54., „Натусь“ ЛНВ, том 60., „Молода кров“, комедія, Київ, 1913. р., ц. 50 к. Винниченко відомий і російській публиці, бо його твори перекладені всї на російську мову.

Віршів **О. Олеся** [р. 1878. р., справжнє імня Кандиба] появило ся досї три збірники: „З журбою радість обнялась“ [Петербург, 1907. р., ц. 1 карб. 50 коп.], „Поезії, книжка друга“ [Київ, 1909. р., ц. 1 карб. 20 коп.], „Поезії, книжка третя“ [Київ, 1911. р., ц. 65 коп.]. Від часів Шевченка не було на російській Україні такого свіжого й оригінального поета! Цікаві його драматичні картини [По дорозї в казку, Над Днїпром, Що року, Осінь], які теж треба прочитати.

Своїми гарними образами вражають вірші **Миколи Філянського** (Лїрика, том І., 1906. р., 1 карб. 20 коп. і „Календаріум“, Москва, 1911 р., ц. 75 коп.) і **Грицька Чупринки** (р. 1878.), який кохаєть ся в музиці слова, за те часто повторяєть ся, а мельодія слів переходить у пусту деклямацію (збірки: „Огнецвіт“, „Метеор“, „Ураган“, „Сон-трава“, „Білий гарт“, „Контрасти“, „Лицар сам“).

Спиридон Черкасенко (р. 1876., прибране імя Петро Стах),—драматург і поет лїричний (Осінь, Настрої міста). Із драм заслуговують на увагу його образки з шахтярського життя, а передусїм чу-

дова казка-драма: „Казка старого млина“, Київ, 1914. р., ц. 50 коп. (проблєма така: зі зростом індустрії—гине поезія).

Останнїми часами письменники стали легковажити собі народнїй стиль, а навіть не дбати про чистоту мови (н. пр. Винниченко). Тим більш мусять нас мило вразити такі появи на лїтературному полї, що нагадують нам потрохи Марка-Вовчка. Сюди належать дві письменницї: **М. Проскурівна** (Оповідання: „Улася“, „Панї писарка“, „Од сїна до соломи“) і **Сулима** („Народнї оповідання“, Київ, 1911. р., ц. 30 коп.). Про Тесленка гл. вище.)

Загалом, хто цїкавить ся українським письменством, мусить стежити за його розвитком, мусить читати українські лїтературні журнали. Перед війною було їх у Київі чотирі:

Лїтературно-Науковий Вістник—місячник лїтератури, науки й громадського життя (Київ, Велика-Підвальна, ч. 36, кв. 8, ц. 8 карб.), „Українська Хата“—лїт.-крит. громадський місячник (Київ, вул. Дїлова, ч. 4, ц. 3 карб.), „Сяйво“—ілюстрований мистецький місячник Київ, ц. 3 карб., „Дзвін“, лїтературно-науково-артистичний журнал—напрямку соціялїстичного—(Київ, вул. Жилянська, ч. 20, ц. 3 карб.). Варто переглянути давнї річники „Зорі“, що виходила до 1898. р. ві Львові, річник „Нової Громади“, що виходив у 1906. р. в Київі, ц. 6 карб., альманахи, що виходили на росийській Українї до 1905. року: „Хвиля за хвилею“, Чернїгів, 1900. р., ц. 1 карб. „Дубове листя“, Київ, 1893. р., ц. 1 карб. 50 коп., „З потоку життя“, Херсон, 1905. р., ц. 1 карб., „Знад хмар і долин“, Одеса, 1903. р., ц. 1 карб. 50 коп., „На вічну память Котляревському“, Київ, 1904. р., ц. 3 карб. 50 коп., „Лїтературний збірник на спомин Конисього“, Київ, 1903. р., ц. 2 карб.; по 1905 р.: „Нова Рада“, Київ, 1908. р., ц. 1 карб. 50 к., „Терновий вінок“, Київ, 1908. р., ц. 1 карб. 20 коп., „Ргго“, Київ, 1914. р., ц. 50 коп.

За час війни всї лїтературні видання припинились. Із одеської „Основи“, що почала виходити 1915. р., вийшло тільки три книжки. За те львівський студентський журнал „Шляхи“ перемінив ся з відібранням Львова у лїтературний, адреса: Львів, Підвалля, ч. 7, ц. 24 кор. на рік, окремий зшиток—1 кор. 20 сот.

Через те, що не всї знають, де можна набувати українські книжки, подаємо адреси наших книгарень: Львів: Книгарня „Наукового товариства імени Шевченка“ Ринок ч. 10, Київ: „Українська книгарня“, Безаківська ч. 8, „Книгарня Лїт. Наук. Вістника“, вул. Велика Володимирська ч. 28, Харків: „Українська книгарня“, Петровський, з боку общественної бібліотеки, Полтава: „Книгарня Маркевича“, бульвар Котляревського, Одеса: Українська книгарня „Дїло“, вул. Преображенська ч. 8, Катеринослав: Книгарня Лозинської, Проспект.

„РОЗВАГА”

— КАЛЄНДАР —

ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ

на

ЗВИЧАЙНИЙ РІК

1917.

ДО НОВОГО 1917. РОКУ.

Любий Року Новий,
Я давно тебе жду!
Що ж, коханий ти мій,
Я з тобою найду?
Чи найду милий мир?
Чи найду щастя я?
Я втомився вже, зморився
Від лихого життя...

Новий Року! Вспокій
Люту муку мою:
Поверни ж раз вже нас
В нашу Рідну Сїмю...
Бо ж так жити нема
Сил у нас у грудях,
Ми вже вибились з сну,
Що дня тонем в сльозах...

А ті люди в ровах
Не страждають хиба?
Чим же винні вони,
Що така їх судьба?
Милий Року Новий,
Дай вже раз нам любви,
Помири вже народ,
Що так тоне в крови...

Дай, щоб в рік сей братів
Ми своїх віднайшли,
Та до милих батьків
На Вкраїну пішли,
Та до неньок старих,
Милих, любих жінок,
Приголубили раз
Дорогих нам дїток...

Нехай гнїт віковий
Спаде з наших плечий,
Щоби сльози гіркі
Не лились нам з очий,
Бо вже й так ми давно
Спини змучені гнем,
На московських царів
Усю працю кладем!..

Ну, так, Року ж Новий,
Дай бажаний спокій,
Й щоб ми вільним найшли
Край пригнїчений свій!
Дай нам Рідний наш Край
Іще лїпше любить,
На Вкраїнї вільній
Вже вільними зажить!

Фрайштадт, 16. липня 1916. року.

Йосип Казбек.

НАЙДОРОЖЧА ПЕРЛИНА.

Бачив я усякі перли
І коштовні самоцвіти;
Але є одна перлина,
Що з усїх найкраща в світї.
Купувать її не можна,
Або нею торгувати;
Її часто мають бідні,
І частїще, ніж багаті.

I.

Сїчень

(ЯНВАР)

31 ДНЇВ.

Ту перлину не дістати
Ні з печер землї, ні з моря:
Тільки той її знаходить,
Хто чутким родивсь до горя.
Одібрать її не зможе
Нїяка злоба несита.
Є вона—сльоза святая,
За нещасний люд пролита.

Володимир Самійленко.

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	КАТОЛИЦЬКІ свята.
Н	1	14	**Новий Рік; Обріз. Г.; Василя В.**; нед. пер. Богоявл.: гл. 6, єв. утр. 9; лїт. Мр. 1, 1—8.	1 *). **Новий Рік.** 6. **Трох королїв.**
П	2	15	о. Сильвестра; св. Юлїянії.	
В	3	16	пр. Малахії	*) Про стиль католицьк. свят гл. ст. 28.
С	4	17	Собор 70 св. Апостолів; прп. Феоктиста	
Ч	5	18	Навечерре Богоявл. (Голод. кутя). Піст	**Жидівські свята**
П	6	19	**Богоявленне (Крещ., Водохр., Йордан)**	24. **Перший** Шебат 5677. р.
С	7	20	Собор св. пр. Предт. і Крест. Іоанна	
Н	8	21	Недїля по Богоявл.: гл. 1, єв. утр. 1; лїт. Мт. 4, 12—17.; прп. Георгія Хоз.	ЗАПИСНИК НА СЇЧЕНЬ.
П	9	22	мч. Полїєвкта	
В	10	23	єп. Григорія Нисійськ.	
С	11	24	прп. Феодосія Велик.; прп. Михаїла	
Ч	12	25	мчц. Татіяни; мч. Петра	
П	13	26	мч. Єрмила; Стратоника; прп. Якова	
С	14	27	прп. оо. убитих у Синаї й Раїфі	
Н	15	28	Недїля про Закхея: гл. 2, єв. утр. 2; лїт. Л. 19, 1—10; прп. Павла Фивейського	
П	16	29	Поклін оков. св. ап. Петра; свмчц. Неонили	
В	17	30	пр. Антонія Велик.	
С	18	31	о. Афанасія й Кирила архиєп.; пр. Маркіяна	
Ч	19	1	прп. Макарія єгипетського; прп. Арсенія	
П	20	2	прп. Євфимія; свмч. Євсевія	
С	21	3	прп. Максима ісповідника; мч. Валеріяна	
Н	22	4	Недїля Митаря й Фарисея: гл. 3, єв. утр. 3; лїт. Л. 18, 10—14.; ап. Тимофея	
П	23	5	смч. Климента єп.; мч. Агафангела	
В	24	6	прп. Ксенії	
С	25	7	о. Григорія Богослова, арх. царг.	
Ч	26	8	прп. Ксенофонта; Марії; Давида царя	
П	27	9	Перенесеннє мощий св. Іоанна Златоуста	
С	28	10	прп. Єфрема Сирина; Паладія	
Н	29	11	Недїля про Блудн. Сина: г. 4, єв. утр. 4; лїт. Л. 15, 11—32.; Перен. мощ. смч. Ігнат. Бог.	
П	30	12	**Трех Свят.: Васил. В., Григ. Б., Іоанна З.**	
В	31	13	мч. Віктора	

Загальниця

МЕНЇ ОДНАКОВО.

Менї однаково, чи буду
Я жить в Українї, чи нї,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снїгу на чужинї—
Однаковісїнько менї!
В неволї виріс між чужими,
І, неоплаканий своїми,
В неволї, плачучи, умру,
І все з собою заберу,
Малого слїду не покину
На нашій славній Українї,
На нашій—не своїй землї.

II.

Лютий

(ФЕВРАЛЬ)

28 ДНЇВ.

І не помяне батько з сином,
Не скаже синові: „Молись,
Моли ся, сину: за Вкраїну,
Його замучили колись“...
Менї однаково, чи буде
Той син молити ся, чи нї,
Та не однаково менї,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві,—і в огнї
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково менї!

Тарас Шевченко.

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	КАТОЛИЦЬКІ свята.
С	1	14	мч. Трифона; прп. Петра Галицького	**2. Марії Громничної**
Ч	**2**	**15**	**Стрітеннє Госп. Іс. Хр.** (Грімниця)	8. Попелець.
П	3	16	св. і прав. Симеона Богопріїмця й Анни	**Жидівські свята**
С	4	17	прп. Ісидора Пилусіотського (Суб. за пом.)	23. Перший Адар.
Н	**5**	**18**	Недїля мясоп.: про Стр. Суд: гл. 5, єв. утр. 5; лїт. Мт. 25, 31—46.; мчц. Агафії	ЗАПИСНИК НА ЛЮТИЙ.
П	6	19	прп. Вукола, єп. із Смирни; св. Фотія п.	
В	7	20	Григорія Богослова	
С	8	21	вмч. Феодора страс.; пр. Зах. Серцев.	
Ч	9	22	мч. Никифора	
П	10	23	мч. Харалампія; св. Валентини	
С	11	24	смч. Власія; Всеволода	Загал. Сирний, білий тижд.
Н	**12**	**25**	Недїля Сироп.: (про виг. Адам.) про Рай: гл. 6, єв. утр. 6; лїт. Мт. 6, 14—21. Хол. Олекси	
П	13	26	прп. Мартинїяна (Поч. вел. посту)	Пок. кан. св. Андр. Кретськ.
В	14	27	прп. Авксентія	
С	15	28	ап. Онисима; п. Євсевія	
Ч	16	1	мч. Памфила	
П	17	2	вмч. Феодора Тирона (Кан. Теод. Тирона)	
С	18	3	о. Льва, папи римськ.	
Н	**19**	**4**	1. недїля вел. посту: Православія: гл. 1, єв. утр. 9; лїт. Іо. 1, 43—51.; ап. Архипа	
П	20	5	о. Льва, єп. катанськ.; Агафона	
В	21	6	свщм. Теодора ст.	
С	22	7	прп. Афанасія іспов.	
Ч	23	8	смч. Полїкарпа, єп. із Смирни	
П	24	9	1. і 2. обрітення ч. гл. Іоанна Хрестителя	
С	25	10	св. Тарасія, арх. царгор. (Суб. за помер.)	
Н	**26**	**11**	2. недїля вел. посту: чуд. Григ. Палами: гл. 2, єв. утр. 10; лїт. Мр. 2, 1—12.	
П	27	12	прп. Прокопія; прп. Тита печер.	
В	28	13	Василія ісп.	

Гетьте, думи—ви, хмари осінні!
То ж тепера весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Проминуть молодії літа?
Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть, думи сумні!
Я на вбогім, сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на їх сльози гіркі.

III.

Березіль

(МАРТ)

31 ДНІВ.

Я на гору круту, кремяную
Буду камінь важенький здіймать
І, вагу несучи ту страшную,
Буду пісню веселу співать.
Я у темную нічку невидну
Не стулю й на хвилинку очий,—
Все шукати му зірку провідну,
Ясну владарку темних ночий.
Так!—Я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть, думи сумні!

Леся Українка.

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА
С	1	14	прпмчц. Євдокії; мч. Нестора
Ч	2	15	смч. Феодота, єп. кіринейського
П	3	16	мч. Євтропія, Клеоника й Василиська
С	4	17	прп. Герасима (Субота за померших)
Н	**5**	**18**	3. неділя вел. посту, Хрестопоклонна: гл. 3, єв. утр. 11; літ. Мр. 8, 34—9,1.
П	6	19	42 мч. в Амморії
В	7	20	смч. Василія; Єфрема; Євгенія в Херс.
С	8	21	прп. Феофілакта, єп. Никомидії
Ч	9	22	св. 40 вмч. в Севастії
П	10	23	мч. Кодрата; Кипріяна (Середопістя)
С	11	24	о. Софронія пат. єрус. (Суб. за померш.)
Н	**12**	**25**	4. неділя вел. посту, Івана Лїствичника: гл. 4, єв. утр. 1; літ. Мр. 9, 17—31
П	13	26	мч. Христини
В	14	27	прп. Венедикта
С	15	28	мч. Агапія (Кан. Андр. Кретськ.; Поклони)
Ч	16	29	мч. Савина й Папи; Трофима
П	17	30	прп. Алексїя, чоловіка Божого
С	18	31	св. Килилла, патр. єрус. (Суб. Акафиста)
Н	**19**	**1**	5. неділя вел. посту, Марії Єгиптянки: гл. 5, єв. утр. 2; літ. Мр. 10, 32—45
П	20	2	св. Отцїв заб. в об.; свмч. Сави
В	21	3	єп. Якова ісповідника
С	22	4	смч. Василія, пресвит. анкирської церкви
Ч	23	5	прпмч. Никона; мчц. Лидії
П	24	6	прп. Захарія; о. Артемія, єп. Тессалон.
С	**25**	**7**	**Благовіщенне Пресв. Богородиці**
Н	**26**	**8**	6. неділя вел. посту, **Цвітна,** гл. 6. єв. утр. Мт. 21,1—11,15—17; літ. Іон. 12,1—18
П	27	9	Мотрони селунської
В	28	10	прп. Іларіона Нового й Стефана Чудотв.
С	20	11	прп. Марка, єп. аретусийськ. й Кирилла
Ч	30	12	прп. Іоанна лїствичника, єп. Зосима
П	31	13	прп. єп. Іпатія чуд.; св. Іони, єп. київськ.

Страс. тиж.

КАТОЛИЦЬКІ свята.

19. Нед. Квітна *
25. Благовіщення
26. Великдень *
27. Світлий Понеділок*.

* Це для тих, що святкують Великдень по новому стилї.

Жидівські свята

7.—13. Адар, піст Естери
8 —14. Адар, Пурім
9.—15. Адар, Шусан Пур.
24.—1. Нїзан.

ЗАПИСНИК НА БЕРЕЗІЛЬ.

РЕДАКТОРОВІ.

Війна, війна! Часописї лукаві
Розпалюють, розносять скрізь брехню,
Що наш народ жадає, прагне слави,
Що на страшну, кривавую стерню
В отчизнї все живе нести готове:
І голову, й останній шаг, і труд...
О, наймите, продажній лихослове!
Чи ти ж питав, що дума скорбний люд?
Чи ти вбачав оті хати подерті,
Де з сліз людських аж вогкість полягла,
Де голод—пан, де своєволя смерти,
Де кублить ся з віків неволя й мла?

IV.

Квітень

(АПРІЛЬ)

30 ДНІВ.

Чи ти знавав, як точить доля ржава
Ще з молоду робітничу сїмю?
На що ж рабу ошарпаному слава,
Щоб нею ще засїяти ріллю?
Похнюпившись, бідак одно вчуває,
Що шле Господь нове нещастя знов,
І тим, де хоч, байдуже смерть стрічає,
Що точить ся і дома його кров!

Михайло Старицький.

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	КАТОЛИЦЬКІ свята.
С	1	14	прп. Марії єгип.; Велика субота	14. Сїм болїв Преч. Дїви
Н	**2**	**15**	**Воскресенне Хр.** (Пасха, Великдень) єв. лїт. Іо. 1, 1—17	**Жидівські свята**
П	**3**	**16**	**Світлий Понедїлок**	7.—15. Нїзан, Поч. Пасхи
В	**4**	**17**	**Світлий Вівторок**	8.—16 Нїзан, 2. дн. Пас.
С	5	18	мч. Феодула й Агафопода	13.—21. Нїзан, Семе св.
Ч	6	19	св. Мефодія арх. морав.; о. Євтихія, патр.	14.—22. Нїзан, кін. Пас.
П	7	20	прп. Георгія, єп. мелїтинськ.; Акилина	23.– Перший Ір
С	8	21	ап. Іродіона, Агава, Руфа, Єрма	
Н	**9**	**22**	2. недїля по Воскр., Хомина (Провідна): гл. 1, єв. утр. 1; лїт. Іо. 20,19—31.	ЗАПИСНИК НА КВІТЕНЬ.
П	10	23	пр. Терентія	
В	11	24	мч. Антини	
С	12	25	єп. Василія	
Ч	13	26	смч. Артемона; мч. Крискента	
П	14	27	о. Мартина іспов., папи рим.; Євстафія	
С	15	28	ап. Аристарха; Пуда й Трофима	
Н	**16**	**19**	3. недїля по Воскр., Мироносиць: гл. 2, єв. утр. 3; лїт. Мр. 15, 43—16, 8	
П	17	30	прп. Симеона	
В	18	1	прп. Іоанна, учен. св. Григорія декан.	
С	19	2	прп. Іоанна ветхопещн.; мч. Христофора	
Ч	20	3	прп. Феодора Трихина; Анастасія	
П	21	4	смч. Януарія єп.; Феодора пергійс.; Сократ	
С	22	5	прп. Виталїя; ап. Луки; Климента	
Н	**23**	**6**	4. нед по Воскр., Розслаб., **Юрія:** гл. 3. єв. утр. 4; лїт. Ів. 5,1—15 і мч. Л. 12,32—40	
П	24	7	о. Сави Стратил.	
В	25	8	ап. й єванг. Марка	
С	26	9	смч. Василія, єп. амас.; Глафири дїви	
Ч	27	10	смч. Симеона, сродн. Госп.	
П	28	11	ап. Ясона й Сосипатра; Максима	
С	29	12	св. 9 мч. кізикійськ.; прп. чуд. Мемнона	
Н	**30**	**13**	5. недїля по Воскр., про Самарянина: гл. 4, єв. утр. 7; лїт. Іо. 4,5—42; ап. Якова	

Загальниця.

ВЕСНЯНКА.

Дивувалась зима,
Чом це тають снїги,
Чом леди присли всї
На широкій ріці?
Дивувалась зима,
Чом так слабне вона,
Де той легіт береcь,
Що теплом пронима?
Дивувалась зима,
Як посміли над снїг
Проклюнутись квітки
Запахущі, дрібні?

V.

Травень

(МАЙ)

31 ДНЇВ.

І дунула на них
Вітром з уст ледяних,
І пластом почала
Снїг метати на них.
Похилились квітки,
Посумнїли, замлились;
Шуря-буря пройшла,—
Вони знов піднялись.
І найдужче над тим
Дивувалась зима,
Що на цвіт той дрібний
В неї сили нема!

Іван Франко

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	КАТОЛИЦЬКІ свята.
П	1	14	св. Макарія; пр. Єремії	**4. Вознесенне Господ.***
В	2	15	о. Афанасія Велик.; п.м.к. Бориса й Гліба	**14. Зелені Свята ***
С	3	16	мч. Тимофея й Маври; прп. Феодосія печ.	**15. Зелений Понедїлок***
Ч	4	17	прпмчц. Пелагії	**25. Боже Тїло *).**
П	5	18	мчц. Ірини	29.—31. Хрестові днї.
С	6	19	св. прав. Іова; мчц. Варвари	*) Гл. стор. 334.
Н	7	20	6 неділя по Воскр. про Сліпог.: гл. 5, єв. утр. 8; лїт. Іо. 9, 1—38; Згадка про крест.	**Жидівські свята**
П	8	21	єв. Іоанна Богослова	10.—18. Ір—шкільне св.
В	9	22	Перенесення мощий св. Николая чуд.	22. Перший Сіван
С	10	23	ап. Симона Зилота; Онисима	27.—6. Сіван, Зелені св.
Ч	11	24	**Вознесенне Господнє**	28.—7. Сіван—2. дн. З. с.
П	12	25	оо. Єпіфанія, єп. кипр. і Германа, п. царг.	
С	13	26	мчц. Гликерії дїви; св. Георгія іспов.	
Н	14	27	7. неділя по Воскр. 318, Свят. Отців у Нїкеї: гл. 6, єв. утр. 10; лїт. Іо. 17, 1—13	ЗАПИСНИК НА ТРАВЕНЬ.
П	15	28	прп. Пахомія	
В	16	29	прп. Феодора осв.; Кассіяна й Лаврентія	
С	17	30	ап. Андроника	
Ч	18	31	мч. Феодота з Анкіри; Петра й Діонїсія	
П	19	1	о. Патрикія	
С	20	2	мч. Фалалея (Клечальна суб. за померш.)	
Н	21	3	8. неділя, Пятдес., **Сошествіе св. Духа**, гл. 7, єв. утр. Іо. 20, 19—31; лїт. Іо. 7, 37—52; 8, 12	
П	22	4	**Пресв. Тройцї** (Зелений понедїлок)	
В	23	5	прп. ісповідн. Михаїла єп.; Леонтія єп.	
С	24	6	прп. Симеона й Микити стовпників	
Ч	25	7	третє обрітенне чес. гл. св. Іоанна Хрест.	
П	26	8	ап. Карпа	
С	27	9	смч. Ферапонта; мчц. Феодори й Дидима	
Н	28	10	1. неділя Всїх Святих: гл. 8, єв. утр. 1; лїт. Мт. 10,32—33, 37—38; 19,27—30	
П	29	11	мч Феодосії дїви; Почат. посту Петрівки	
В	30	12	прп. Ісаакія	
С	31	13	ап. Єрмія й мч. Єрмея	

Загальниця.

АЙСТРИ.

В опівночі айстри в саду розцвіли,
Убрали ся в роси, вінки одягли,
І стали рожевого ранку чекать,
І в райдугу барвів життя убірать.
І марили айстри в роскішнім
півсні
Про трави шовкові, про соняшні
днї.—
І в мріях ввижалась їм казка
ясна,
Де квіти не вянуть, де вічна весна.

VI.

Червень

(ІЮНЬ)

30 ДНІВ.

Так марили айстри в саду в осени.
Так марили айстри і ждали весни...
А ранок стрівав їх холодним дощем,
І плакав десь вітер в саду за
кущем.
І вгледїли айстри, що вколо
тюрма,
І вгледїли айстри, що жити дарма,-
Схилились і вмерли... І тут, мов
на сміх,
Засяяло сонце над трупами їх...

О. Олесь.

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	КАТОЛИЦЬКІ свята.
Ч	1	14	мч. Юстина філософа; Харити	**29. Петра й Павла**
П	**2**	**15**	**вмч. Івана нов. в Сучаві;** Никифора	30. Серце Христове.
С	3	16	мч. Лукилїяна; Павли дїви	
Н	**4**	**17**	2. недїля по Всїх Святих: гл. 1, єв. утр. 2; лїт. Мт. 4, 18—23.; о. Митрофана	**Жидівські свята** 27. Перший Тамуз.
П	5	18	ісп. Михаїла	ЗАПИСНИК НА ЧЕРВЕНЬ.
В	6	19	прп. Висаріона чуд.	
С	7	20	смч. Феодота, єп. анкірськ.	
Ч	8	21	вмч. Феодора Стратилата; св. Єфрема	
П	9	22	о. Кирилла, архиєп. александр.	
С	10	23	смч. Тимофея, єп.; Александра	
Н	**11**	**24**	3. недїля по Вс. Св.: гл. 2, єв. утр. 3; лїт. Мт. 6, 22—33.; ап. Варфоломея й Варнави	
П	12	25	св. Онуфрія	
В	13	26	мчц. Акилини й Антонини; св. Трифілїя	
С	14	27	пр. Єлисея; о. Мефодія, патр. царгор.	
Ч	15	28	пр. Амоса; мч. Модеста	
П	16	29	св. і чуд. Тихона, єп. аматунськ.	
С	17	30	мч. Мануїла; Савела; Ісмаїла	
Н	**18**	**1**	4. недїля по Вс. Св.: гл. 3, єв. утр. 4; лїт. Мт. 8, 5—13.; мч. Леонтія	
П	19	2	ап. Юди й Зосима	
В	20	3	смч. Мефодія, єп. патарськ.; св. Інни	
С	21	4	мч. Юлїяна тарсийськ.; св. Терентія	
Ч	22	5	смч. Євсевія, єп. самосатськ.; Галактіона	
П	23	6	мчц. Агриппини; мч. Урвана	
С	**24**	**7**	**Різдво прор., Предт. Івана Хрестит.**	
Н	**25**	**8**	5. недїля по Вс. Св.: гл. 4, єв. утр. 5; лїт. Мт. 8, 28—9, 1; прпмчц. Февронії дїви	
П	26	9	пр. Давида	
В	27	10	прп. Сампсона страннопріїмця	
С	28	11	перен. мощ. св. чуд. і безср. Кири й Іоанна	
Ч	**29**	**12**	**св. ап. Петра й Павла**	
П	30	13	собор. св. 12. Апостолів	

ІЗ „БОЖОГО СУДУ".

О, великий нам жаль
І на серцї печаль!
Тяжко, важко Вкраїна сумує,
Що темноти полки
Облягли двір царський,
А просвічена правда нїмує...
Заговорить вона,
І до самого дна
Переверне лукаву споруду...
А поки до вiйни
Ти нам, кобзо, дзвони
Та приближуй день Божого суду.

VII.

Липень

(ЮЛЬ)

31 ДНЇВ.

О, настане страшний!
І мов дзвін голосний
Заговорить наш край велелюд-
Од кінця до кінця ний.
Стрепенуть ся серця
І покинуть свій сон безпробуд-
Хто кого не любив, ний.
Хто кому зло зробив,
Зрозуміє багатий і вбогий,
І вогонь правоти
Осіяє хати,
І церкви і царськії чертоги.

Пантелеймон Кулїш.

Днї	Стил. ст	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	КАТОЛИЦЬКІ свята.
С	1	14	св. чудотв. і безсребр. Косми й Даміяна	Свят нема.
Н	**2**	**15**	6. нед. по Вс. Св.: гл. 5, єв. утр. 6; лїт. Мт. 9, 1—8; Положення Ризи Пр. Дїви Марії	**Жидівські свята**
П	3	16	св. Анатолїя	8.—18. Тамуз—Здобуття святинї. Піст
В	4	17	о. Андрея, архиєп. Критськ. і прп. Марфи	20.—1. Аб
С	5	18	прп. Афанасія Афонського; мчц. Анни	29.—10. Аб. Спален. святинї.
Ч	6	19	прп. Сисоя Велик.; Лукії дїви	
П	7	20	прп. Фоми в Малеї й Акакія	ЗАПИСНИК НА ЛИПЕНЬ.
С	8	21	вмч. Прокопія; ік. Б. М. Казанської	
Н	**9**	**22**	7. нед. по Вс. Св.: гл. 6, єв. утр. 7; лїт. Мт. 9, 27—35 і отц.; смч. Панкратія	
П	10	23	пр. Антонїя печерського; Даниїла	
В	11	24	блж. Ольги, української вел. київ. княг.	
С	12	25	мч. Прокла й Іларія; прп. Михаїла Малеїна	
Ч	13	26	собор арх. Гавриїла й прп. Стеф. Саваїта	
П	14	27	ап. Акили; мч. Юста	
С	**15**	**28**	**украïн. рівн. кн. св. Володимира Вел.**	
Н	**16**	**29**	8. нед. по Вс. Св.: св. Отцїв 6 всел. собор. гл.: 7, єв. утр. 8; лїт. Мт. 14, 14—22, і отц.	
П	17	30	вмчц. Марини	
В	18	31	мч. Емілїяна; Іакинфа	
С	19	1	мч. Макрини: прп. Дія; св. кн. Романа	
Ч	**20**	**2**	**пророка Ілії**	
П	21	3	прп. Симеона Юродивого; пр. Єзекіїла	
С	22	4	св. миронос. й рівноап. Марії Магдалини	
Н	**23**	**5**	9. нед. по Вс. Св.: гл. 8, єв. утр. 9; лїт. Мт. 14, 22—34.; мч. Трофима	
П	24	6	св. Бориса й Глїба	
В	25	7	Успеннє св. Анни, мат. пр. Богород.	
С	26	8	смч. Єрмолая; прп. Мойсея Угрина	
Ч	27	9	вмч. Пантелеймона лїк.	
П	28	10	ап. і діяк. Прохора: Никанора; Тимона	
С	29	11	мч. Каллиника	
Н	**30**	**12**	10. нед. по Вс. Св.: гл. 1, єв. утр. 10; лїт. Мр. 17, 14—23.: ап. Сили й Силуана	
П	31	13	прв. Євдокима	

ХРЕСТ.

І тут у горах хрест! От край проклятий!
Куди не глянеш, Бог на хрест розпнятий
Знання нема, а скрізь безодня віри,
І всюди рабських шибениць без міри.
Землею гомонять пісні воскресні,
А люди ждуть на ласощі небесні.
Споганюють святе лице природи
Страшним кінцем Христової пригоди.

VIII.

Серпень

(АВГУСТ)

31 ДНІВ.

—=—

Сами ж ідуть чортівськими шляхами—
Звірюки од колиски аж до ями!
О, глянь, Христе: ті Юди та Пилати
Од тебе ждуть небесної заплати!
Хрестом Твоїм зацитькують сумління,
А їх серця, як ті хрести, з каміння.
І шибениця в їх серцях є Богом,
А ти стоїш, Ісусе, за порогом...

Йосип Маковей.

Дні	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	КАТОЛИЦЬКІ свята.
В	1	14	Маковія (перш. Спаса); Поч. посту Богород.	2. Преч. Дїви Ангель.
С	2	15	Перенес. мощий прпмч. архидіяк. Стефана	5. Преч. Дїви Снїж.
Ч	3	16	прп. Ісаакія, Далмата й Фавста	**15. Преч. Дїви Марії.**
П	4	17	7 отроків у Єфесї; прпмчц. Євдокії	
С	5	18	мч. Євсигнїя	**Жидівські свята**
Н	**6**	**19**	11. неділя по Вс. Св.: **Преображ. Госп.** гл. 2, єв. утр. Л. 9, 28—36; лїт. Мт. 17, 1—9	19. Перший Елюль.
П	7	20	прпмч. Дометія	ЗАПИСНИК НА СЕРПЕНЬ.
В	8	21	св. Емілїяна ісп.; Мирона, єп. крит.	
С	9	22	ап. Матфія; мч. Алексея	
Ч	10	23	мч. і архидіяк. Лаврентія	
П	11	24	мч. і архидіяк. Євпла; Сусанни дїви	
С	12	25	мч. Фотія й Аникити	
Н	**13**	**26**	12. неділя по Вс. Св.: гл. 3, єв. утр. 1; лїт. Мт. 19, 16—26.	
П	14	27	прп. Михеї; Феодосія печ.	
В	**15**	**28**	**Успенне Пресв. Богород.** (Перша Преч.)	
С	16	29	Перенес. од Едеса образа Іс. Хр.; мч. Діомида	
Ч	17	30	мч. Мирона; мчц. Юліянії	
П	18	31	мч. Флора й Лавра	
С	19	1	мч. Андрея Стратилата; вмчц. Фекли	
Н	**20**	**2**	13. неділя по Вс. С.: гл. 4, єв. утр. 2; лїт. Мт. 21, 33—42; прп. Самуїла	
П	21	3	ап. Фаддея	
В	22	4	мч. Агафоника; мчц. Євлалії	
С	23	5	мч. Луппа; прп. Калиника	
Ч	24	6	смч. Євтиха; прп. Арсенїя	
П	25	7	ап. Варфоломея й Тита	
С	26	8	мч. Адріяна й мчц. Наталії	
Н	**27**	**9**	14. неділя по Вс. Св.: гл. 5, єв. утр. 3; лїт. Мт. 22, 1—14; прп. Пимена	
П	28	10	прп. Мойсея Мурина	
В	**29**	**11**	**Усїкнов. глави Іоана Хрест.** (Піст)	
С	30	12	оо. Александра, Іоанна; Павла нов., патр. царг.	
Ч	31	13	Положенне чесн. пояса пресв. Богородиці	

ІЗ „ЕНЕЇДИ“.

Де общеє добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку—
Спіши повинність ісправлять!

* * *

Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там грудь сильнїща від гармат,
Там жизнь—алтин, а смерть—копійка,
Там лицар всякий парубійка,
Козак там чортові не брат.

* * *

IX.

Вересень

(СЕНТЯБР)

30 ДНЇВ.

Так вічної памяти бувало
У нас в Гетьманщині колись,
Так просто військо шикувало,
Незнавши: „Стой, не шевелїсь!“
Так славнії полки козацькі:
Лубенський, Гадяцький,
Полтавський—
В шапках, було, як мак цвітуть.
Як грянуть, сотнями ударять,
Перед себе списи наставлять—
То мов мітлою все метуть...

Іван Котляревський.

Днї	Стил. ст.	Стил. н	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	КАТОЛИЦЬКІ свята.
П	1	14	прп. Симеона Стовпника; мч. Айтала	**8. Рівдво Преч. Дїви**
С	2	15	мч. Мамонта; прп. Іоана постн., патр. царг.	**29. Арх. Михайла.**
Н	**3**	**16**	15. недїля по Вс. Св.: гл. 6, єв. утр. 4; лїт. Мт. 22, 35—46; смч. Анфима	**Жидівські свята**
П	4	17	мч. Юлїяна; свщм. Вавила	17. Перший Тішрі; Новий Рік (5678.)
В	5	18	прп. Захарії, отця Предтечі й Єлисавети	18. Другий день Н. Року
С	6	19	Чудо арх. Михаїла; мч. Макарія; Киріяка	21. 4-й Тішрі; п. Ґедалї
Ч	7	20	мч. Созонта й Євпсихія; ап. Онисифора	28. 10-й Тішрі, піст; Суд. д.
П	**8**	**21**	**Рівдво Пресв. Богород.** (Друга Преч.)	
С	9	22	св. і праведн. Богоотців Йоакима й Анни	
Н	**10**	**23**	16. недїля по Вс. Св.: гл. 7, єв. утр. 5; лїт. Мт. 25, 14—30 і Іо. 3, 13—17	ЗАПИСНИК НА ВЕРЕСЕНЬ.
П	11	24	мч. Феодори	
В	12	25	смч. Автонома й Корнута	
С	13	26	Обн. хр. Воскресення єр.; смч. Корнилїя сот.	
Ч	**14**	**27**	**Воздвиженне Чес. Хреста Гос.** (піст)	
П	15	28	вмч. Никити; мч. Порфирія й Максима	
С	16	29	вмчц. Євфимії, Людмили; св. Ісаака	
Н	**17**	**30**	17. недїля по Вс. Св.: гл. 8, єв, утр. 6; лїт. Мт. 15,21—28 і Мр. 8, 34—9,1	
П	18	1	мч. Євменія; Єфрема	
В	19	2	мч. Трофима, Савватія, Доримедонта	
С	20	3	вмч. Євстафія	
Ч	21	4	ап. Кодрата з Магнесії; прп. Мелетія	
П	22	5	смч. Фоки; пр. Іони	
С	23	6	Зачаттє пр. Предтечі й Хрест. Іоанна	
Н	**24**	**7**	18. недїля по Вс. Св.: гл. 1, єв. утр. 7; лїт. Л. 5, 1—11; первом. і рівноап. Фекли	
П	25	8	прп. Пафнутія; мч. Євфросини	
В	26	9	ап. і євангел. Іоана Богослова	
С	27	10	мч. Каллистрата	
Ч	28	11	прп. Харитона ісповідника; Вячеслава	
П	29	12	прп. Киріяка отшельника	
С	30	13	смч. Григорія Арменського	

ПРИЙДЕ ТОЙ ДЕНЬ!

О, прийде, запевне, той день,
Що ми відпочинем од мук
І скинем заліза важкі
З ізвязаних стомлених рук!
О, прийде, запевне, той день,
Що гнїт, і неволя, і кров—
Все зникне на віки, й тодї
Подужа святая любов!
Безсилий не знати ме більш
Од дужого в час той наруг,

X.

Жовтень

(ОКТЯБР)

31 ДНЇВ.

Народові руку подаеть:
Народ—його брат, його друг.
О, прийде він, прийде той день,
І хвальний та радісний спів
Поллеть ся по свїтові скрізь
Із уст у людий, у братів!
Про волю, і щастя, й любов
Козати муть дивні пісні,
Віщуючи людскости їх
На довгі, довічнії днї!..

Борис Грінченко.

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	КАТОЛИЦЬКІ свята.
Н	1	14	19. нед. по Вс. Св.: **Покр. Пр. Бог.** гл. 2, єв. ут. 8; лїт. Л. 6, 31—36; Л. 10, 38—42 і ап. Л. 10, 1—15	Свят нема.
П	2	15	смч. Кипріяна; Юстина	**Жидівські свята**
В	3	16	смч. Діонисія Ареопагита	3.—15. Тішрі—1. д. Куч.
С	4	17	смч. Єрофея, єп. афинськ.	4.—16. Тішрі—2. д. Куч.
Ч	5	18	мчц. Харитини	8.—21. Тішрі—Пальм. св.
П	6	19	ап. Фоми	9. 22 Тішрі—Кінець куч.
С	7	20	мч. Сергія й Вакха	10.—23. Тіш.—Рад. з прав.
Н	8	21	20. нед. по Вс. Св.: Св. Отцїв 7. всел. соб. гл. 3, єв. утр. 9; лїт. Л. 7, 11—16; отц. Л. 8, 5—15	18. Перший Хешван.
П	9	22	Якова Алфеєва	**ЗАПИСНИК НА ЖОВТЕНЬ.**
В	10	23	мч. Євлампія й мчц. Євлампії	
С	11	24	ап. Филиппа; прп. Феофана начерт., твор. кан.	
Ч	12	25	мч. Прова, Тараха й Андроника	
П	13	26	мч. єп. Карпа й Папили	
С	14	27	**прп. мат. Параскеви**; мч. Назарія, Гервасія	
Н	15	28	21. недїля по Вс. Св.: гл. 4, єв. утр. 10; лїт. Л. 8, 5—15; прп. Євфимія нов.	
П	16	29	Лонгина сотн.	
В	17	30	прп. Осії й прпмч. Андрея Критського	
С	18	31	ап. і єв. Луки; мч. Марини	
Ч	19	1	прп. Іоіла й мч. Уара	
П	20	2	вмч. Артемія	
С	21	3	прп. Іларіона Велик. (Суб. за померш.)	
Н	22	4	22. недїля по Вс. Св.: гл. 5, єв. утр. 11; лїт. Л. 16, 19—31; рівноап. єп. Аверкія	
П	23	5	ап. Якова брата Гос.	
В	24	6	мч. Арефи й Синклитики	
С	25	7	мч. Маркіяна й Мартирія	
Ч	26	8	**вмч. Димитрія Мироточця**	
П	27	9	мч. Нестора; мчц. Капитолини	
С	28	10	мч. Терентія; мчц. Неонили; прп. Стефана	
Н	29	11	23. недїля по Вс. Св.: гл. 6, єв. утр. 1; лїт. Л. 8, 26—39; прпмчц. Анастасії рим.	
П	30	12	мч. Зиновія й Зиновії	
В	31	13	ап. Стахія; мч. Амплїя; мч. Епімаха	

Я НЕ БОЮСЬ ТЮРМИ.

Я не боюсь тюрми і ката,
Вони для мене не страшні.
Страшніщ тюрма у рідній хаті,
Неволя в рідній стороні.
Мені не стид носить кайдани
За волю краю і братів.
То сором—золоті жупани
Носить, нанявшись до катів
Нехай нас мучать і катують,
А слова правди не убють;
Нехай кати всї бенкетують,
Час прийде—разом пропадуть..

XI.

Падолист

(НОЯБР)

30 ДНЇВ.

Що нам тюрма?!—То слава нам
Ми всї тепера у тюрмі, ша,
Всї пєм одну ми скорбну чашу,
Одна вона—тобі й менї;
В кого є совість і надія,
Того ця чаша не мина,
Той випити її зуміє
Усю, усю, до дна, до дна.
Кого у краще віра гріє,
Тому ця ч ша не страшна,—
Вона прибавить ще надії
І більше укріпить вона.

Олександер Кониський.

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	КАТОЛИЦЬКІ свята.
С	1	14	св. безср. чуд. Косми й Даміяна	**1. Усїх Святих**
Ч	2	15	мч. Акиндина, Пигасія, Елпидифора	2. Задушний день
П	3	16	мч. Акепсима; діяк. Айтала	21. Вхід у храм П. Д М.
С	4	17	прп. Іоаннїкія; мч. Никандра, єп. Мирськ.	
Н	**5**	18	24. недїля. по Вс. Св.: гл. 7, єв. утр. 2; лїт. Л. 8, 41—56; мч. Галактіона й Єпістими	**Жидівські свята**
П	6	19	мчц. Александри	18. Перший Кіслев.
В	7	20	33 мч. з Мелитини; прп. Лазаря	
С	**8**	**21**	**Собор архистр. Михаїла й Гавриїла**	ЗАПИСНИК НА ПАДОЛИСТ.
Ч	9	22	мч. Онисифора, Порфирія; мчц. Матрони	
П	10	23	ап. Ераста, Олимпа, Родіона	
С	11	24	мч. Мини, Віктора; прп. Феод. (Пущал. суб.)	
Н	**12**	**25**	25. недїля по Вс. Св.: гл. 8, єв. утр. 3; лїт. Л. 10, 25—37; о. Іоанна милостивого	
П	13	26	св. Іоанна Златоустого	
В	14	27	апост. Филиппа	
С	15	28	мч. Гурія, Самона, Авива (Поч. різдв. пост.)	
Ч	16	29	ап. і єванг. Матфея	
П	17	30	о. Григорія чудотв., архиєп. Неокесар.	
С	18	1	мч. Платона й Романа	
Н	**19**	**2**	26. недїля по Вс. Св.: гл. 1, єв. утр. 4; лїт. Л. 12, 16—21; пр. Авдїя; мч. Варлаама	
П	20	3	прп. Григорія декапол.	
В	**21**	**4**	**Введеннє у храм пресв. Богородиці**	
С	22	5	ап. Филимона; мч. Валеріяна, Прокопія	
Ч	23	6	оо. Амфилохія, Григорія	
П	24	7	вмчц. Єкатерини; вмч. Меркурія	
С	25	8	смч. Климента й Петра Александрийськ.	
Н	**26**	**9**	27. недїля по Вс. Св.: гл. 2, єв. утр. 5; лїт. Л. 13, 10—17; прп. Алипія Стовпника	
П	27	10	прп. Всеволода; перв. Якова	
В	28	11	првмч. Стефана нов. іспов.; Іринарха	
С	29	12	мч. Парамона, Філумена; прп. Нектарія печ.	
Ч	30	13	ап. Андрея Первозван.	

Ой, сїв же він при столику,
При світлї думав,
Писаннячко дрібнесеньке,
Він його читав;
Писаннячко дрібнесеньке,
Листочок—як снїг —
Склонив же він голівоньку
К столові на ріг.
„Ой, ненечка старенькая
Мнї пише в одно,
Що там зима тяженькая,
А їй студено;

XII.

Грудень

(ДЕКАБР)

31 ДНЇВ.

—=—

Нема, нема кому її
Врубати дрівець,
Бо син її—один в дому —
Цїсарський стрілець.“
І схопив ся як полумінь,
Полетїв як птах,
А вітер з ним не йде в здогін,
Бо годї йму так;
Бо він летить до матїнки
Старої домів,
Дрівець її врубатоньки,
Щоб хатку нагрів.

Йосип Юрій Федькович.

Днї	Стил. ст.	Стил. н.	ПРАВОСЛАВНІ СВЯТА	КАТОЛИЦЬКІ свята.
П	1	14	пр. Наума; св. Філарета	**2. Перша нед. Адвенту**
С	2	15	пр. Аввакума; мчц. Миронїї	**8. Непороч Зач. Пр. Д.**
Н	3	16	28. недїля по Вс. Св.: гл. 3, єв. утр. 6; лїт. Л. 14, 16—24; пр. Софронїя; пр. Савви	**25. Рівдво Ісуса Христа**
П	4	17	вмчц. Варвари	**26. Первомуч. Степана.**
В	5	18	прп. і богонос. Савви освящ.; св. Гурія	
С	**6**	**19**	**о. Николая чуд., архиєп. мирликійськ.**	**Жидівські свята**
Ч	7	20	о. Амвросія медіолян.	6. 25. Кіслев—посв. свят.
П	8	21	прп. Патапія; св. Онисифора	12. Перший Теват.
С	9	22	Зачаттє св. Анни	
Н	**10**	**23**	29. недїля по Вс. Св.: гл. 4, єв. утр. 7; лїт. Л. 17, 12—19; мч. Мини, Єрмогена	ЗАПИСНИК НА ГРУДЕНЬ.
П	11	24	Даниїла столпн.	
В	12	25	прп. Спиридона чуд., єп. триміфійськ.	
С	13	26	мч. Євстратія, Авксентія, Мардарія, Ореста	
Ч	14	27	мч. Фирса, Левкія, Аполонїя	
П	15	28	смч. Єлевферія й прп. Павла з Латри	
С	16	29	прп. Аггея	
Н	**17**	**30**	30. нед. по Вс. Св.—Праотц.: прор. Даниїла і 3 отр.: гл. 5, єв. утр. 8; лїт. праотц. і прор.	
П	18	31	мч. Севастіяна	
В	19	1	мч. Вонїфатія	
С	20	2	смч. Ігнатія Богоносця; св. Филогенїя	
Ч	21	3	мчц. Юлїянії; св. Петра, митр. київ.	
П	22	4	вмчц. Анастасії; мч. Євтухіяна	
С	23	5	10. мч. у Критї	
Н	**24**	**6**	31. нед. по Вс. Св.: нед. пер. Різдв.—Св. отц.; — 1. св. веч.: гл. 6, єв. утр. 9; лїт. Мт. 1, 1—25.	
П	**25**	**7**	**Різдво Ісуса Христа**	
В	**26**	**8**	**Собор Пресв. Богородицї**	
С	27	9	**ап. первомуч. і архидіяк. Стефана**	
Ч	28	10	2000 мч. в Нїкомидії	
П	29	11	14.000 млад. у Вифл. і прп. Маркелла	
С	30	12	мчц. Анисії	
Н	**31**	**13**	Недїля пер. Богоявл.: гл. 7., єв. утр. 10; лїт. Мр. 1, 1—8; прп. Мелянії Римлянки	Загальниця

ЗМІСТ КАЛЄНДАРЯ.

	Стор.
1. Календарська частина на рік 1916. (враз із памятними днями на кожний місяць) . . .	2—30
2. Коротка українська літопись .	31
3. Хронїка найважнїщих военних подій (1914—1915) . .	33
4. **П. Соха.** З Новим Роком (вірш)	37
5. **Онисим Чемара:** Хто ми? .	38
6. **Василь Кобка:** До своєї матусї (вірш)	46
7. **Грицько Трутень:** За що їх бито? (оповідання) . . .	47
8. **Микола Стратийчук:** Зустрілися (вірш) . . .	49
9. **В. Верниволя:** Наш національний герб і наш національний колїр	50
10. **П. Соха:** У хатї (вірш) .	53
11. **Клим Василенко:** Давнє й нове (образки з життя) . .	54
12. **П. Самотний:** Квітка краса (вірш)	62
13. **Л. Маркіянович:** Як роблять ся революціонери в Росії й хто їх робить (оповідання) . .	63
14. **Г. Трутень:** Наші віршуни (вірш)	66
15. **М. Бродяга:** Біднота (оповідання)	67
16. **П. Соха:** Тяжко так жити! (вірш)	70
17. **В. Ковальський:** Вечорниці в Бурятів (оповідання) . .	71
18. **Г. Трутень:** Розвиток національно-полїтичного життя на Українї	74
19. **Д. Гаркуша:** До Украïни .	91
20. **І. Чорнодоля:** Згадки (вірш) .	92
21. **Г. Гонко:** Різдвяна пригода (з дитячих спогадів) . . .	92
22. **В. Верниволя:** Про школи на Українї	97
23. **Г. Гонко:** Хто нас учить (вірш)	109
24. **Л. Маркіянович:** Пізно (оповід.)	110
25. **Я. Галайда:** Про кобзу й кобзарів	115
26. **І. Чумак:** Кобза й кобзарі (вірш)	120
27. **Байда:** Воєнна картинка (оповідання)	121
28. **П. Самотний:** На дорозї (вірш)	126
29. **М. Ч.:** Дещо про календар .	128
30. **Я. Галайда:** Із історії хлїборобства	133
31. **Л. Маркіянович:** Як добути з малого господарства великий дохід	136
32. **Я. Рійко:** Бжільництво на Українї	141
33. **П. Соха:** Кинула свій край (картинка з життя волинськ. утїкач)	145
34. **М. Простий:** Голос Божий (вірш)	148
35. **А. Полуботок:** Ідеал (оповідання)	149
36. **М. Чалий:** Переконання (вірш)	152
37. **О. Мірошник:** З бувальщини (оповідання) . . .	153
38. **М. Чалий:** Весна (вірш) .	157
39. **І. Перекотиполе:** До жайворонка (вірш)	158
40. **Д. Гаркуша:** Боротьба за землю	159
41. **М. Чалий:** А ти спиш, поневолений люде! (вірш) . .	168
42. **П. Ведьмідь:** Викрутив ся (оповідання)	170
43. **Я. Янченко:** Великдень у Львові (справжня подія) . .	173
44. **С. Хведосенко:** З багатим судити ся, то лучче своє віддай (оповідання)	175
45. **Л. Билина:** Ой, не шуми, сосно (вірш)	178
46. **І. Лївобережець:** Зі спогадів про лубенських „союзників і К⁰ (оповідання)	179
47. **М. Струмок:** Лихолїття 1914—15. років (вірш)	186
48. **В. Ковальський:** Допитав ся (оповідання)	187
49. **І. Чумак:** Птичі змагання (казка-бувальщина)	189
50. Малюнки з таборового життя:	
1. **Г. Червоний:** Москаль навчив	196
2. „ „ „ Америка виручає	197
3. **В. Кобка:** Утїк і не оглянув ся	199
51. **І. Сулак:** Бою ся (вірш) .	200
52. **П. Ставенко:** Що таке кооперація	201
53. **Л. Маркіянович:** Ревізія заїла (оповідання)	206
54. **І. Чорнодоля:** Степ нерозораний (вірш) . . .	210
55. **С. Хведосенко:** Дещо про наші могили та майдани (з оповідання старого дїда) . . .	211
56. **Г. Гонко:** Різдвяне гостювання (оповідання) . .	215
57. **І. Невеселий:** Мій віночок (вірш)	216
58. **П. Ставенко:** Про кооперацію за кордоном і на Українї . .	217
59. **Г. Гонко:** Їх нїхто не найде (вірш)	225
60. **О. Воловик:** Чого я пішов на війну (із дневника вбитого Українця)	226

Стор.

61. **О. Федорчук:** Як я став грамотний (оповідання) . . 228
62. **Йосип Казбек:** Вечірній малюнок (нарис) . . . 232
63. **Д. Гаркуша:** Товаришам-співробітникам (вірш) . . 233
64. **Л. Маркіянович:** Полковник Августов (оповідання) . . 234
65. **І. Павлюк:** Як нам бути й чого домагати ся, коли повернемо до дому 236
66. **Д. Гаркуша:** Хлоборо (вірш) 247
67. Наші національні гимни (з нотами) . . . 248—249
68. **Г. Червоний:** Зустріч (оповідан.) 250
69. **Я. Галайда:** Мобілїзація (оповідання) 252
70. **І. Чумак:** Боротьба з вихром (вірш) 256
71. **І. Лївобережець:** Жидівське питання на Україні . . 257
72. **І. Наддніпрянець:** Кривавай день 227
73 **Д. Гаркуша:** Редакцийна кімната (вірш) 271
74. **Й. Ривис:** Лист до матери з позиції—переклад з жид. (оповідання) 273
75. **Я. Галайда:** Про театер та про розвиток його на Україні . 276
76. **П. Самотний:** На виставі комедії „Мартин Боруля“ (вірш) . 284
77. **П. Виборець:** Як я перевів вибори (оповідання) . . . 285
78. **Сумна хронїка:** 1. Наші національні втрати за час теперішньої війни . . . 287
2. Спис полонених, приналежних до фрайштадтского табору, що покінчили своє життя в полоні . . . 298
79. Що кожний Українець повинен прочитати з рідного письменства 306
80. **Сміховинки:** 1] Г. Червоний: Як зрозумів, так відповів . 66
2] М. Стратийчук: Розмова . 175

Стор.

81. **Народнї загадки** 61, 96, 127, 157
Відгадки загадок . . 297
82. **Морочиголовки:**—подав Іван Ляшенко . . . 61, 127
Відгадки морочиголовок . 305
83. **Статистика:** 1. Грамотність у поодиноких державах 113, 114
2. Величина загосподареної землї 144
3. Важнїщі мови світа й скілько людий якою мовою балакає 169
4. Які народи живуть у Европі й скілько їх . . . 169
5. Які народи живуть у европ. Росії, Австро-Угорщинї й Нїмеччинї 172
6. Території держав, що воюють зі собою, населеннє їх і столиці 214
7. Оружня сила поодиноких держав у мирних часах . 227
8. Порівняльна таблиця монет і мір 231
9. Важнїщі городи на території, заселеній Українцями й число їх мешканців . . 246
10. Статистика смертности й приросту людий за десять років 251
11. Статистика залїзниць і почтового обороту в 1912. р. 266
12. Скілько на світї землї, скілько води 275
13. Віри на світї . . . 284
14. Віри в Европі . . . 284
84. **Дрібнички й поради:** 1. І. Чорнодоля: Що коштує світова війна 96
2. Гроші гнїзда зарази . 272
3. Війна і хвороби . . 272
4. Що повинні їсти нервові люди 284
5. Як далеко до зір . . 305
85. **Йосип Казбек:** До Нового 1917. Року (вірш) . . . 330
86. Календар на 1917. рік . 331—342

ЗАМІЧЕНІ ПОМИЛКИ:

Стор.	стрічка		надрук	пов. бути
5	12	з гор.	(1727—1734)	(1750—1764)
9	2	„ „	злучено	віддїлено (злуч. 1786. р.)
11	6 з долини		випущено: 21($^3/_5$) 1873. † укр. поет Степан Руданський (р. 1830).	
17	17 з долини		пропущено: 19($^1/_8$) 1913. р. † укр. письм. Леся Українка (р. 1872).	
74			статистика населення стара—треба її брати, як на стор. 169 і 172 (число Жидів у Росії 6 мil.—не 9).	

Увага. Вірші товаришів із иньчих таборів поміщені за згодою авторів із тим, що вони їх нїде більш не помістять. Тимчасом дещо появило ся по таборових часописях: „Голос божий“ [з иньчою назвою] стор. 148. у „Вільному Слові“ Ч. 24., „До жайворонка“ стор. 158. в „Просв. Листку“ Ч. $^{12}/_{13}$, „А ти спиш, поневолений люде“ стор. 168. в „Розсвітї“ Ч. 27. Що до вірша „Лихолїття“ стор. 186, то нам його переслано просто із „С. В. У.“ з Відня.

Передплачуйте й читайте наші таборові часописи:

„Розвага“ — часопись полонених Українців — видає „Видавниче товариство ім. Ів. Франка“, редакційна секція української таборової організації — виходить що тижня в суботу у Фрайштадті, Гор. Австрія. Ціна 2 сот. за число. Рік видання II.

„Просвітний Листок“ — видає „Пресова секція полонених Українців“ табору Вецляр (Німеччина) — виходить 5., 15. і 25. н. ст. кожного місяця, ціна одного примірника 2 фен. Рік видання II.

„Розсвіт“ — часопись полонених Українців у Раштатї (Німеччина) — видає громада „Самостійна Україна“ — виходить кожного тижня в неділю. Ціна одного примірника 2 фен. Рік видання I.

„Вільне Слово“ — часопись полонених Українців у Зальцведелї (Німеччина) — видає „Редакційна Секція“ української таборової організації — виходить два рази на тиждень, що середи й суботи. Ціна прим. 2 фен. Рік видання I.

Читайте українські часописи!

Вістник „Союза визв. України“ — виходить у Відні, що тижня, в неділю — для полонених одно число 2 сот. (2 фен.) — діставати в таборових кіосках. Адреса: Відень, VIII. Йозефштедтерштраси, 79.

Діло — український дневник — виходить у Львові. Адреса: Ринок ч. 10, 2. поверх — ціна на місяць 2·40 к.

Українське Слово — дневник — виходить у Львові. Адреса: вул. Руська, ч. 3. — ціна на місяць 2·40 к.

Свобода — виходить що тижня — адреса: Львів, Ринок, ч. 10, II. поверх — ціна на чверть року 1·50 к.

- M. F. 1916. -